

Под јаким навалом непријатеља повукли смо се са багрданских положаја кроз Јагодину на Гиље, где смо се одмах почели утврђивати. Наше заштитнице одолевале су силном налету непријатеља повлачећи се поступно. Око 16 часова 21. октобра 1915. године непријатељ је ушао у Јагодину. После четврт часа упутио је своја коњичка одељења из вароши ка Гиљу, која су одмах заустављена митраљеском ватром...

Борба је непрекидно трајала. Цело Гиље непријатељ је тукао најјачом артиљеријском ватром. Шрапнели су тако обасјавали положај, да су се лепо видели војници, који су носили рањенике.

Дође командант 4. батаљона и командант пука нареди му да буде спреман са батаљоном, те да одмах може изаћи на положај у случају потребе. После неколико минута било му је наређено да одмах са две чете ојача левокрилни батаљон. Пошли су. Њихово кретање ометала је мрачна ноћ, кроз коју су звиждале хиљаде метака и парчићи челика.

Поред осталих старешина, са војницима у стрељачком строју кретао се преко положаја, у средини, и командант пука, а на левом крилу командант 4. батаљона. У кретању се јурило, али многи падоше избушени пројектиlima. Нико никога не види, само се чује полугласна команда старешина: „Напред!“...

У блату, згрчен у шињелу, лежи на положају преморени командант пука и уз њега ађутант са телефонистом. Измучена тела дрхте под ударцима кише, али не осећају болове; душа је заспала, али су очи отворене.“ Таква беше ноћ на Гиљу.

„Ноћ на Гиљу”, ратни дневник Дамјана В. Рашића из 1916. године

Историјски архив Јагодина
2022

Драгослав Дедић ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Драгослав Дедић

ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Драгослав Дедић

**ПРВИ ТОМ
ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ**

*ЕДИЦИЈА: ЈАГОДИНА И ЈАГОДИНСКИ СРЕЗ
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ*

Историјски архив „Средње Поморавље”, Јагодина

2022.

Драгослав Дедић
ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Предговор и увод
мр Дејан Танић

Издавач
Историјски архив „Средње Поморавље”, Јагодина

За издавача
Милан Јаковљевић

Рецензенти
др Милић Милићевић
проф. Нинослав Станојловић

Лектура
Светлана Мишковић

Технички уредник
Оливер Ђорђевић

Штампа:
Штампарија „Златна књига”, Јагодина

ISBN 978-86-87479-27-2

Тираж: 500

На насловној страни је Никола Ристић, студент права и резервни пешадијски потпоручник у 6. прекобројном пуку, на испраћају у рат јула 1914. г. у Јагодини са сестром Маром Ристић (*Завичајни музеј Јагодина, фототека, број 133/5-В*). Погинуо је на положају код Еминове баре 8. септембра 1914, сахрањен у дворишту зајачке школе (*МКУ нове цркве*). Касније пренет и сахрањен у породичној гробници Ристић на јагодинском гробљу.

САДРЖАЈ

Предговор ... 5

Увод

1. На прелому векова и епоха ... 9
2. Година ратних успеха ... 21
3. Од победника до изгнаника ... 25
4. Преживели ... 27
5. Повратак ... 29
6. Горки укуси победе ... 30

Први део

Мир и рат, окупација и ослобођење

1. Јагодина крајем XIX века и почетком XX века ... 35

(Јагодина лепа варош)

2. Јагодина 1914 – 1915. година ... 47

(лето 1914 - мобилизација; тимочка дивизија - 15. пук Стеван Синђелић; тифус - болница; одбрана и последњи дани - бежанија; битке код Багрдана и на Гиљу; пад Јагодине)

3. Окупација Јагодине - 3. новембар 1915 – 25. октобар 1918. године ... 77

(формирање окупационе управе - организација нове власти; свакодневни живот; пљачка и терор; вешања и стрељања; „шумци”, интернирани; друштвени живот; демографски подаци - жртве; ослобођење Јагодине; ратна штета; споменици)

Други део

Погинули и умрли 1912-1918

1. Списак погинулих и умрлих Јагодинаца у ратовима 1912 – 1918. г. ... **119**
2. Списак погинулих и умрлих ученика Учитељске школе у Јагодини ... **151**
3. Списак аустроугарских војника помрлих у Јагодини 1915. и 1919. г. ... **157**
4. Попис становништва из 1895. и Упоредни потпуни попис становника 1910 – 1916. за град Јагодину и припадајућа места Јагодинског среза ... **188**

Трећи део

Интернирани и заробљени

1. Списак интернираних грађана градске општине Јагодина ... **195**
2. Списак заробљених Јагодинаца ... **205**

Четврти део

Преживели

1. Списак преживелих Јагодинаца на Крфу, у Француској ... **211**
2. Списак ученика Јагодинске основне школе који су 1915. године школовање наставили у Француској и Енглеској ... **247**

Извори и литература ... 249

Фотографије ... 259

Извод из рецензије ... 295

ПРЕДГОВОР

По много чему специфична и изузетна, војно-политичка улога Србије у Првом светском рату имала је и једну посебну, трагичну димензију. Добро је позната пресудна улога Србије на самом почетку рата, 1914. године (Светски сукоб почео је нападом Аустроугарске на Србију), као и на самом његовом крају (пробој *Солунског фронта*, 1918. године, допринео је завршетку рата). Такође, познат је податак да је Србија имала највише губитака, пропорционално броју становника – око 26% укупног становништва и око 56% мушког становништва. Међутим, мање је позната чињеница да је Србија била *једина зарађена страна*,¹ чије је *цивилно становништво* 1914-18, од ратних непријатеља претрпело такве врсте и размере злочина, искушења и страдања, да то може неминовно произвести закључак о његовој изложености свим кључним облицима геноцида – физичким, културолошким и економским.

Као што је већ познато, масовни злочини аустроугарских трупа у западној Србији, у првим фазама рата 1914. године, имали су све карактеристике физичког геноцида. Таквих или сличних примера није било нигде на другим фронтима или окупираним подручјима у Европи или другим деловима света, где се водио рат. Током периода окупације (1915-1918), од стране аустроугарских и бугарских окупационих власти, над становништвом Србије био је спровођен културолошки и економски геноцид, али су били присутни и елементи физичког геноцида. За аустроугарско окупационо подручје у Србији био је карактеристичан

---

¹ Током Првог светског рата, Турска је извршила геноцид над Јерменима, али они нису били „*зарађена страна*”, односно, нису имали своју независну државу која је учествовала у рату, већ су живели, великим делом, на територији Османског царства. Поред тога, по неким изворима, Немци су вршили ратне злочине у Белгији 1914. године, али то се не може окарактерисати као геноцид, јер становништво Белгије, ипак, није било изложено систематским напорима да се елиминише, физички, економски или идентитетски.

посебан облик културолошког геноцида, примењен потискивањем српског језика и ћирилице (уведен је хрватски, као службени језик), као и спутавањем и маргинализацијом српске културе. На простору под бугарском управом био је спровођен отворени културолошки и економски геноцид, и то настојањем да се спроведе промена народног идентитета, односно, да се изврши *бугаризација*, да се уништи што више писаних трагова српске културе али и да се становништво максимално исцрпи (а у перспективи, можда, и потпуно уништи) константним пљачкањем и отимањем кључних материјалних добара и систематским уништавањем средстава за пољопривредну производњу. Масовним одмаздама, ликвидацијама и депортацијама, у току и након крвавог угушења *Топличког устанка* 1917. године, поново се јављају елементи физичког геноцида, нарочито на простору под бугарском управом.

Поред увида у све важне војне, војно-политичке и дипломатске аспекте, димензије и специфичности Првог светског (или – *Великог*) рата, претходно основно навођење само неких (од многих) искушења и страдања цивилног становништва у Србији, отвара поглед на једну сасвим нову димензију и јасно показује изузетно сложен карактер овог рата, односно, свеукупне улоге и позиције Србије у њему, што намеће и комплексан приступ истраживању ове теме, у целини. Први корак у озбиљнијој анализи карактера и суштине било ког рата, представља истраживање броја и структуре жртава. Једини *ненадокнадиви губитак* за неку заједницу представља губитак људских живота. Међутим, жртве рата нису само особе које су изгубиле живот. Поред погинулих и умрлих, ратне жртве увек су и сви они који трајно и директно осећају последице рата, физички или психички.

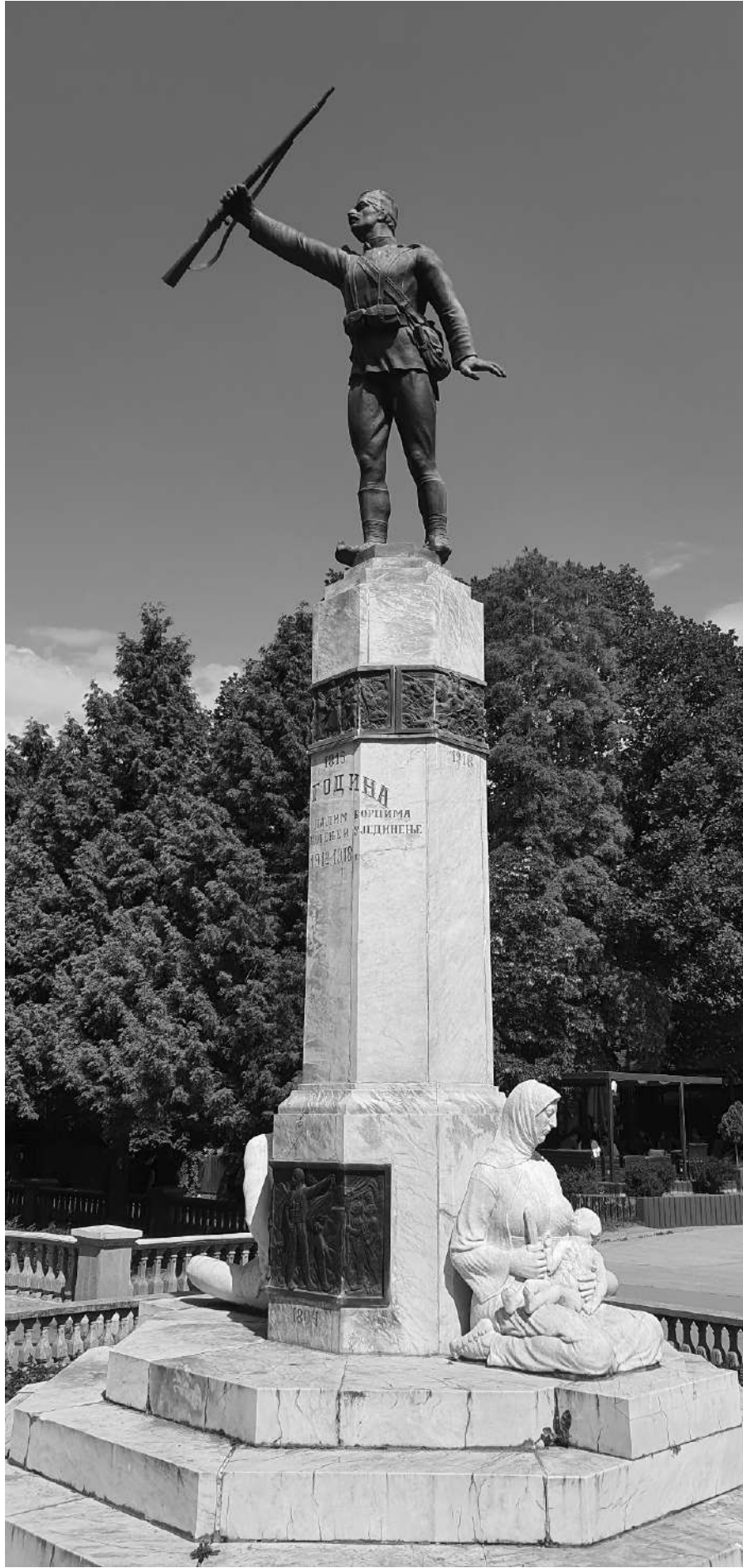
Прецизан (уколико је могуће) попис свих жртава једног рата не представља само пуку „црну статистику” једног крупног историјског догађаја, већ, поред тога, одсликава и саму природу, карактер, суштину и начин вођења рата, као и свих његових најважнијих последица, гледано кроз аспект свакодневног живота и свих патњи и искушења „обичног човека”. Утврђивање тачног (или бар – приближно тачног) броја жртава једног ратног сукоба, представља, пре свега, цивилизацијску обавезу сваке државе, јер одсликава суштину односа државе и друштва, односно,

елементарну бригу за стање становништва, како за време, тако и после великих историјских искушења.

Простор Јагодине и шире околине (тадашњег среза), као важно геоекономско и саобраћајно подручје, имао је велику улогу у свим кључним историјским процесима на тлу Србије, од позног Средњег века, па све до периода ослободилачких ратова 1912-1918. То значи да су се преко простора овог дела централне Србије „преламала” готово сва она искушења и страдања, карактеристична за српско становништво у целини, током читавог нововековног периода. Утврђивање тачног (или бар – приближно тачног), броја *свих жртава рата* (погинулих, умрлих, рањених, заробљених, депортованих, итд.), на простору овог дела централне Србије, у периоду 1912-1918, у значајној мери употпуњава комплетну структуру сазнања о Балканским и Првом светском рату, као стратешки и суштински, најзначајнијим догађајима у дотадашњој српској историји. Осим тога, ово представља само први корак (планирају се и нови томови) у даљим етапама систематског и детаљног истраживања ове димензије поменутих ратова на простору „моравске” Србије. Истовремено, искрено се надамо да ће ово издање дати одређен допринос свеукупним напорима, на националном нивоу, да се коначно утврди број жртава на српским просторима у свим ратовима, вођеним у XX веку, односно, у епохи највећих искушења и страдања српског народа али и најдинамичнијих и најдраматичнијих трансформација српске државе и друштва.

Приређивачи

**Споменик погинулим и умрлим Јагодинцима
у ратовима 1912-1918.**

УВОД

1. НА ПРЕЛОМУ ВЕКОВА И ЕПОХА

Први светски рат (1914-1918) или *Велики рат*, као највећи и најкрвавији ратни сукоб у дотадашњој историји човечанства, избио је након готово стогодишњег периода *релативног мира* у Европи и снажног напретка на свим пољима људског деловања. Дуготрајан, готово непрекидан и динамичан (генерално говорећи) развој привреде, науке, технике, образовања, културе, друштвених односа, политичких идеја, током скоро читавог 19. века, довео је Европу до врхунца свеобухватног развоја, познатог под именом *Златно доба* (од 80-их година 19. века, до почетка друге деценије 20. века). По неким сегментима свеукупног цивилизацијског развоја, Европа је током трајања већег дела 19. и почетком 20. века, била напреднија и просперитетнија од Европе каснијег периода. Било је то време настанка модерних нација и почетак формирања модерних друштава.

Овакав свој континуирани, готово неометани, свеобухватни успон и развој Европа је дуговала, пре свега, чињеници да у периоду од окончања Наполеонових ратова (1815) до почетка *Великог рата* (1914) на европском континенту није било великих и дуготрајних ратних сукоба, страдања становништва, разарања привреде, па самим тим ни озбиљнијих прекида развојних процеса европских друштава. Наравно, и током поменутог историјског периода, европске државе су међусобно ратовале, а било је и бројних унутрашњих потреса и насилних промена – револуција и грађанских ратова (нпр. *Револуционарна 1848. година*), али ниједан ратни сукоб међу европским државама, до краја 19. века, није трајао дуже од годину дана и обично се завршавао након једне, а највише две или три велике битке. Изузетак је представљао *Кримски рат* (1853-1856), који су водиле Француска, Велика Британија, Пијемонт и Турска против Русије. Поред тога, као што је већ поменуто, ратови нису изазивали никакве драстичне и дуготрајне негативне последице на економском, демографском и инфраструктурном плану. Након завршетка ратова међусобни односи некада зараћених страна брзо су се нормализовали,

нарочито на пољу економије и саобраћаја. Границе европских држава нису биле строго контролисане и могло је сасвим слободно да се путује и тргује. Научно-технолошки, интелектуални и културни развој и међусобна сарадња европских држава, институција и појединаца нису трпели никакве озбиљније прекиде и штете, услед повремених ратних дешавања. Због свега наведеног, већина Европљана је међусобне ратне сукобе почела да посматра и доживљава као пролазне, краткотрајне потресе, „негде далеко” од свакодневног живота, који су за последице имали, у најгорем случају, извесне „корекције” граница, односно, добитак или губитак неких територија или доказивање политичко-дипломатске супремације једне државе над другом.

Колико се Европа, већ до средине 19. века, била „одвикла” од ратовања и ратних страха, сведочи и чињеница да је скоро читава европска (пре свега - *западноевропска*) јавност била ужаснута новинским извештавањима о дуготрајној опсади Севастопоља за време *Кримског рата*. Том приликом нису била описивана (јер их није ни било) никаква масовна крвопролића, већ само „уобичајене” тешкоће војника и официра у условима исцрпљујућег позиционог рата (епидемије, повреде, рањавања, нехигијенски услови, нередовно снабдевање, носталгија и слично). Уосталом, у Кримском рату је више војника умрло од болести, него у борбама или од последица рањавања. Случај доживљавања Кримског рата у западноевропској јавности показао је колико је Европа „заборавила” (већ до средине 19. века) каква све искушења, по војнике и цивилно становништво, доносе дуготрајни ратови. Међутим, Кримски рат представљао је само „изузетак који потврђује правило”, па су Европљани, недуго после његовог завршетка, поново заборавили како могу да изгледају ратне страхоте. Дуготрајни период релативног мира на читавом европском континенту, повремено прекидан краткотрајним ратовима, представљао је најбољу основу за изузетно брз и скоро неометан развој свих европских држава и региона. У то време и Србија је имала најдужи мирнодопски период током читаве своје историје (61 годину) - од 1815. (*Други српски устанак*) до периода *Српско-турских ратова* (1876 – 1878).

Након завршетка *ратне фазе* Српске револуције (1804-1813, 1815.), наступила је *мирнодопска фаза* 1815-1835 (*Сретењски устав*), када је у својој основи била уобличена млада нововековна српска држава (иако

тада још није добила пуну независност), као и нововековно српско друштво. У самој својој социо-економској основи тадашње српско друштво претендовало је да постане модерно, без феудалних елемената и рецидива (сваки Србин постао је слободни поседник), што није био случај у многим деловима Европе.

Све до краја 19. века, Србија је градила своје институције по угледу на европске, а упоредо са тим развијала се (релативно споро, али константно) и српска привреда. До средине 70-их година 19. века, Србија је постала довољно економски и војнички снажна (уз значајан дипломатски потенцијал) тако да је могла да отпочне завршни процес потпуног заокружења своје државности, односно, добијања пуне независности. Након српско-турских ратова 1876-1878, Србија је постала независна, међународно призната држава, а до краја 80-их година, постала је (барем нормативно) и модерно уређена европска држава (нпр. *најнапреднији Устав* - 1888. и *Закон о локалној самоуправи* 1889). Током 80-их година, 19. века извршена је и потпуна реформа оружаних снага (по пруском моделу), што је довело до модернизације српске војске. Поменута војна реформа, поред осталог, показала је значајан степен стабилности и зрелости српског друштва, државе и привреде. Тако уређена српска војска тријумфоваће касније у *Балканским ратовима* и *Првом светском рату*.

Политичко, дипломатско и економско снажење Србије неминовно је морало да изазове подозрење Аустроугарске, због потенцијалног политичког утицаја независне Србије (али и Црне Горе), као и Русије, на националну и политичку свест Јужних Словена, нарочито Срба, у Монархији. Евентуална нелојалност и бунтовништво Јужних, али и свих других Словена, на територији Аустроугарске, нису угрожавали само традиционалне, вишевековне бечке подунавско-балканске интересе, већ, директно, и сам опстанак Монархије. Без обзира на степен њене самосталности и на њену спољну политику (која се кретала, током времена, од проруске до проаустријске, и обрнуто), Србија је представљала вечити „трн у стомаку” бечкој средњоевропској империји. Због свега тога, Аустроугарска, у суштини, није желела само некакво „савезништво” или покорност Србије, већ (у блиској перспективи) њену потпуну елиминацију као државе. То је могло да се наслути у периоду после Мајског преврата, 1903. године и смене династија у Србији. Аустроугарска је

била убеђена да ће најлакше моћи да сломи Србију на економском плану, због чињенице да је око 90% српске спољне трговине (директно или транзитно) било везано за Аустроугарску. Покретањем Царинског рата (1906-1911), започет је процес директног аустријског, најпре економског, притиска на Србију, који, ипак, није донео очекиване резултате. Штавише, Царински рат је допринео да се Србија ослободи дотадашњег својеврсног економског провинцијализма (везаности за Аустроугарску), проналажењем нових тржишта за своје производе на западу и истоку Европе, али и у северној Африци. Проширењем свог спољнотрговинског простора, Србија је поставила нове, знатно здравије темеље за даљи економски успон, али и за јачу дипломатску повезаност са западноевропским земљама и Русијом. Међутим, аустријски економски притисак убрзо се трансформисао у снажну и конкретну политичку провокацију, током анексије Босне и Херцеговине 1908, чији је крајњи циљ било увлачење Србије, али и Русије, у рат против Аустроугарске, иза које је стајала Немачка. Један од очекиваних резултата тог планираног рата (замишљеног као шири европски сукоб) требало је да буде потпуни нестанак српске државе. Уосталом, баш у време дипломатске кризе, изазване аустријском анексијом Босне и Херцеговине, постојали су конкретни планови и договори за поделу српске државне територије између Аустроугарске и Бугарске, што ће се и догодити касније, током окупације Србије, 1915 – 1918.

Непосредни и инцидентни продукт (Сарајевски атентат, 1914. године) природног и очекиваног аустро-српског политичког и економског сукобљавања, постаће само повод (у правом смислу те речи) за покретање Првог светског рата, али главни узроци рата били су неупоредиво шири и слојевитији. Њих треба потражити на сасвим другој страни, тачније, у сложеном систему ривалитета, амбиција и интереса много већих сила, односно, у основној структури европске и глобалне геостратегије Немачке, Велике Британије, Русије, Француске и САД.

Као што је већ раније било поменуто, вишедеценијски релативни мир на европском континенту представљао је основни предуслов за динамичан економски, политички, научни, технолошки, друштвени и културни развој европских држава. Са дуготрајним, снажним и константним економским успоном, неминовно и логично, дошло је и до постепеног раста разних геополитичких, тачније, „великодржавних”, импе-

ријалних и геостратешких амбиција „нових” и „стarih” европских и светских сила. Најбољи (али не и једини) пример за то, била је Немачка. Традиционално војнички најјача немачка држава – Пруска, постала је (попут Пијемонта у Италији), стожер уједињења већине немачких земаља у другој половини 19. века. Краткотрајни и тријумфални ратови, вођени против Данске (1864.), Аустрије (1866.) и Француске (1870-71), представили су Пруску као респектабилну и модерну, нову војно-политичку, али и економску силу. Непосредни геополитички резултат пруске победе над Французима, представљало је уједињење немачких земаља, односно, обнова Немачког царства (1871.) укинута у време Наполеона. Објединивши све демографске, економске и војне капацитете некада расцепканог немачког простора, обновљено Немачко царство постало је „преко ноћи”, најснажнија држава на европском континенту, у политичком, економском и војном погледу. „Пруски милитаризам” постао је нека врста узорног модела за немачку државну и војну организацију. Он није био доживљен као некакав израз „германске супериорности” и дисциплине, већ само као систем који доказано „добро функционише” и који је Пруској обезбеђивао опстанак, релативно брз опоравак и успон, током и након разних великих историјских искушења (*Тридесетогодишњи рат 1618-48, Рат за аустријско наслеђе 1740-48, Седмогодишњи рат 1756-63, Наполеонови ратови*).

Мање од две деценије након уједињења, Немачка је постала и колонијална сила. Њени колонијални поседи у Африци, источној Азији и на Пацифику, формирано током 80-их година 19. века, одсликавали су тежњу Немачке да постане важан чинилац, не само на европској, већ и на светској политичкој позорници. Поред тога, Немачкој су колоније биле више него неопходне, због даљег развоја и великих потреба њене привреде (тог тренутка најдинамичније у Европи), која је представљала основни залог немачке војно-политичке супремације. Постојала је видљива намера Немачке да што више (и што брже) прошири своје колонијално царство, пре свега на рачун британских и француских посета у Африци, али и у другим деловима света. На пример, још крајем 80-их година 19. века, Немачка је започела директно (изградњом железнице) саобраћајно повезивање *Немачке Југозападне Африке* (Намибија) и *Немачке Источне Африке* (Танзанија). Ова железница ишла је кроз територије британске Подсахарске Аф-

рике, што је јасно показивало намеру Немачке да (временом) успостави доминацију над овим простором.

Немачки планови по питању експанзионизма у Африци (пored већ наведене железнице) постали су још видљивији у време *Бурског рата* (1899-1902), на југу Африке, када су Немци отворено подржавали своје „рођаке”, Буре (потомке холандских колониста из 17. века), у борби против британске јужноафричке колонијалне војске. Тада је Немачка повела жесток медијски рат против Британаца, који је открио њене амбиције да знатно појача свој утицај на просторима јужно од Сахаре. Овај медијски рат представљао је саставни део већ започетог (1898.), поморског ривалитета између Немаца и Британаца.

Кад су већ поменуте немачке афричке железнице, као потенцијално средство успостављања економске и политичке доминације, треба нагласити да су Немци имали амбицију да се, на исти начин, директно повежу са и Османским царством, односно са Блиским и Средњим Истоком (пруга *Берлин – Багдад*). То је наговестило директну претњу интересима Француске, Британије (па и Русије) у том делу света.

Оваква упорна настојања Немачке да оствари доминантан економско-политички положај и утицај у Европи и ван ње, потицала су, пре свега, из гледишта берлинске војно-политичке елите, која је економску и војну супремацију доживљавала као основни, можда и једини, услов за сам опстанак Немачке. Владајући кругови у Берлину имали су у виду вишевековно, тешко историјско искуство, када је немачки простор био територијално уситњен, захваћен међусобним верским и политичким сукобима, изложен честим ратним походима других европских сила. Да би се избегло „понављање историје”, било је неопходно, не само то да Немачка остане јединствена, већ и да постане, на свим пољима, убедљиво и дугорочно снажнија од свих потенцијалних непријатеља (Француске, Русије, Велике Британије). Немачка је, пре свега, желела да осујети сваки покушај француског реваншизма (због понижавајућег пораза у рату 1870-71), али је схватала и озбиљну опасност од могућег и предвидивог повезивања Француске са Русијом и Великом Британијом, које су биле, из својих разлога, подозриве према напретку и успону Немачке. Британија је страховала за безбедност својих колонија у Африци, док је Русија била свесна могућности да Немачка успостави тоталну економ-

ску, војно-поморску и политичку доминацију на Балтичком мору, чиме би били обесмишљени сви историјски напори (још од 16. века) Руског царства да, преко тог мора, добије „излаз у свет”.

Међутим, и поред своје тренутне доминације, остварене у другој половини 19. века, Немци су ипак знали да немају довољан број прекоморских колонија (у односу на друге колонијалне силе), односно, да њихови свеукупни демографски, сировински и привредни потенцијали не могу дугорочно да им обезбеде доминантни положај у Европи. Велика Британија и Француска, као велике индустријске и колонијалне силе (при том, Британија је била и убедљиво најјача поморска сила), временом су могле да сустигну и прстигну Немачку у економском и војно-индустријском погледу, захваљујући својим, већ постојећим, индустријским капацитетима, али и великим природним богатствима својих пространих и бројних колонија, које су могле да се искористе за још бржи свеукупни развој. На истоку, евроазијско Руско царство поседовало је неисцрпне демографске и сировинске ресурсе. Све до 1900. године, Русија је била највећи светски произвођач хране и нафте (касније, примат су преузеле САД) а током владавина царева Александра II (1855-1881) и Александра III (1881-1894), покренут је и веома снажан развој индустрије и стратешки важне инфраструктуре (*Транссибирска и Трансбајкалска железница*). Један од главних показатеља тог развоја представља податак да је у периоду од 1870. до 1890. године производња гвожђа у Русији била повећана пет пута. Искоришћавањем макар једног дела својих људских и сировинских ресурса, Русија је могла (у перспективи) да постане индустријска и војна велесила. Имајући у виду могућност руског развоја, Немци су (почетком XX века) педантно израчунали, да би сваки рат против Русије био унапред осуђен на пропаст, ако се покрене *после 1917(!) године*. Штавише, са статусом индустријске и војне силе, Русија би могла не само да се одбрани, већ и да (по немачком страховању) потисне Немачку са Прибалтика (*Источна Пруска*) и из западне и југозападне Пољске (*Шлезија*).

На западу, Француска је желела да поврати (некада) своје богате провинције *Алзас* и *Лорен*, које је изгубила 1871. године и да се освети Немачкој за понижење које је доживела у том рату, што је, свакако, представљало главни и најјачи мотив француског реваншизма. Поред

тога, француска економија, у целини, постајала је све зависнија од немачке, па се најављивала реална опасност да Немачка, у некој перспективи, „прогута” Француску у економском смислу, што би неминуовно довело и до урушавања њеног политичког суверенитета. У Африци је почео да се заоштрава (као што је већ поменуто) колонијални и поморски ривалитет Немачке и Британије. Додуше, још од средине 19. века, Британци су Русију (а не Немачку) доживљавали као главну опасност која угрожава њихово колонијално царство, тачније, његов најзначајнији део – Индијски потконтинент. („Ако икад дозволи себи да изгуби Индију, Британија ће постати трећеразредна држава” Винстон Черчил, 1923) У складу с тим, постојала су озбиљна размишљања у британским политичким круговима, да се направи војно-политички савез са Немачком, а против Русије. Међутим, касније је ипак превагнуло мишљење да би британски интереси на Средњем Истоку и јужној Азији могли успешније да се одбране ако би се склопио савез са Русијом, јер би се она, на тај начин, одвратила од експанзије из Средње Азије, ка Авганистану, Персији и Индији. С друге стране, Британци су веровали да би своје колоније у Африци могли лако да одбране од Немаца, захваљујући својој поморској надмоћи, а још лакше, уколико би успоставили савез и сарадњу са Француском. Међутим, по немачком схватању, свако даље економско снажење и међусобно приближавање Француске, Британије и Русије, могло је озбиљно да угрози, не само немачке економске и политичке позиције у Европи и ван ње, већ и сам опстанак Царства (евентуалним отимањем и поделом немачких европских и прекоморских територија). Само изразита и недостижна предност Немачке, на економском и војном плану, могла је да спречи сваку будућу агресију или реваншизам других сила. Наравно, Немци су били сасвим свесни чињенице да њихова тренутна економска супериорност нема дугорочну перспективу, због већ поменутих потенцијала и компаративних предности Француске, Британије и Русије. Имајући све то на уму, немачки владајући кругови сматрали су да би само ратом могли да задрже и обезбеде, „на дуже стазе”, своју постојећу супремацију, самим тим и опстанак Немачког Царства. Такве идеје постале су најизраженије после 1888. године, када је на немачки престо дошао ратоборни цар Вилхелм II, који је сменио канцелара Ота фон Бизмарка и најавио много агресивнију немачку спољну политику. Наравно, Немци нису плани-

рали, нити сматрали, да би уопште био могућ некакав дуготрајни, разарајући и исцрпљујући рат против западних земаља и Русије. Они су веровали да би било једино изводиво (и неопходно), да се будући рат води у „пруском маниру” 19. века – муњевито и победоносно, без великих људских и материјалних жртава, али са пресудним политичким последицама. То је требало, заправо, да буде само *превентивни рат*, који би за више деценија „сасекао” све амбиције главних немачких ривала да ограниче, умање или потпуно анулирају њену стечену моћ и утицај. По наређењу цара Вилхелма II, израђен је (у основним цртама – као меморандум) немачки ратни план, 1905. године (тзв. *Шлифенов план*), који је предвиђао оружани сукоб на два фронта, али не у исто време. По овом ратном плану, који је коначно уобличен 1906. године, Немачка је требало, најпре на западу, да поведе велику офанзиву (преко Холандије и Белгије) и нанесе одлучујући пораз Француској (евентуално и британским експедиционим снагама), у року од шест недеља. Одмах након тога, највећи део немачке војске био би пребачен на Исток, где би уследио коначни обрачун са Русима.

Међутим, већ током последње деценије 19. века, основне немачке стратешке намере постале су сасвим јасне и западним силама, па је од 1894. године, започела права трка у наоружању, најпре између Немачке и Француске, на пољу развоја ратних средстава копнене војске (пре свега – *брзометне артиљерије*). Поред тога, од почетка 90-тих година 19. века, скоро све европске земље увеле су модерне типове основног пешадијског наоружања (пушака и митраљеза). Нешто касније (1898.), започето је и снажно надметање у развоју поморског наоружања, између Немачке и Велике Британије. Овај „поморски ривалитет”, постао је посебно интензиван 1906. године, након појаве нових британских бојних бродова типа *дреднот*. Рачунајући на своју економску снагу, Немци су планирали велику, серијску производњу бродова сличног типа, сматрајући да Британија неће моћи у томе да их прати. Поред тога, Немци су започели реализацију великих инфраструктурних пројеката, намењених искључиво ратним циљевима. Брижљиво планирано, велико проширење *Килског канала* (између Балтика и Северног мора - Атлантика), било је завршено, по строго утврђеном временском року, септембра 1914 (!) године. На тај начин, Немци су могли својим новим, великим, ратним

бродовима (сличним британском типу „дреднот“), брзо да прелазе из Балтичког мора у Атлантски океан. Размере европске производње нових ратних средстава и типова оружја, постале су (још на прелому векова) толико очигледне и застрашујуће, да су изазивале подозрење и у највишим политичким круговима. „Убрзавање трке у наоружању је претезак терет који пада на све нације и, ако потраје, довешће до праве катаклизме, коју је заправо требало да спречи.“ (Руски цар Николај II, на Хашкој конференцији 1899. године).

Поменута трка у наоружању јасно је показала да је *скоро свим важнијим актерима потоњег Великог рата*, ратни сукоб био *потребан*, пре или касније, само што се од свих њих Немачкој највише журило, из већ наведених разлога. Французима је био потребан рат да би повратили Алзас и Лорен и сачували своју економску и политичку самосталност у односу на Немачку. Британцима је био потребан рат да би очували своје колонијално царство. Аустроугарској је био потребан рат, како би уништењем Србије „заокружила“ своју подунавско-балканску империју. Италији је био потребан рат, да би заузела источну, аустроугарску, обалу Јадрана, као свој „традиционални простор“ и од Јадранског мора створила „италијанско језеро“.

Што се тиче ваневропских сила у успону, Јапану је био потребан рат (овога пута, против немачких азијско-пацифичких колонија) да би још више оснажио и проширио свој новоуспостављени утицај у азијско-пацифичком простору, који је био стечен успешним ратовима против Кине (1894-95) и Русије (1904-05). Када су у питању били (превасходно економски и финансијски) интереси САД, њима је свакако одговарао велики ратни сукоб међу европским земљама, односно, „старим“ и „новим“ колонијалним силама, јер су оне држале највећи део глобалног тржишта стратешки важних сировина (хране, нафте, злата, памука, дувана, итд.) и индустријских производа. Највећи део светског тржишта (Европа, Азија, Африка, Пацифик) представљао је више него неопходну дестинацију за америчку експанзивну економију и финансијски сектор. Путем давања великих ратних зајмова и кредита европским државама (што се касније и догодило, јер је било, у условима сукоба најширих размера,

потпуно логично и неизбежно), САД би постале водећи светски поверилац и апсолутно доминантан фактор на глобалном финансијском тржишту.

У поређењу са унутрашњим стањем, спољнополитичким, стратешким интересима, плановима и мотивима других држава, чинило се да само Србији и Русији рат није био потребан, бар не у том тренутку (1914.), јер су се обе земље налазиле у веома деликатној ситуацији, због својих сложених унутрашњеполитичких и економских прилика. Србија је тек била изашла из Балканских ратова (1912-13), економски исцрпљена, али са новоослобођеним територијама (Стара Србија, Македонија), које су чиниле (после 1913. године) скоро 50% њене територије и које је требало да интегрише у свој политички и економски систем. За тај процес било је потребно најмање 10 година, а с обзиром на специфични економски, мултиетнички и мултиконфесионални карактер поменутих простора, можда и читавих 20 година. Што се тиче Русије, она се почетком 20. века налазила у бурном процесу свеобухватних друштвених, политичких и економских реформи, које су довеле до још снажнијег економског успона (започетог у другој половини 19. века), али и до ерупције свих нагомиланих противречности сложеног руског друштва. Пораз Русије у рату са Јапаном (1904-05), открио је многе слабости руске војске, али и руске државе и друштва, у коме су почела велика превирања (*Револуција 1905.*), које је покушао да превазиђе руски премијер Петар Столипин, убрзавањем реформи. Његове речи (1908.) звучале су охрабрујуће, али и упозоравајуће: „Ако у наредних 20 година не буде рата, нећете моћи да препознате Русију”. Међутим, познајући њене тренутне слабости, западне земље покушале су додатно да припреме и мотивишу Русију за евентуални рат против Немачке. У склопу „подстицања” и оспособљавања Русије за будући ратни сукоб, Француска је издвојила велике зајмове за изградњу железничке мреже (1913.) у западном делу Руског Царства, односно, на територији која се налазила близу руско-немачке границе.

Још пре тога, страхујући од немачке експанзије, Француска, Британија и Русија, склопиле су низ међусобних уговора и споразума, који су их обавезивали на савезништво (*Антанта*). С друге стране, Немци су водили грозничаву трку са временом, јер им је било неопходно да „превентивни рат” започну што пре, док су још увек били снажнији (или су тако процењивали) од својих потенцијалних противника и док су још

имали изгледне и реалне шансе за победу. Због тога су Немци, почетком 20. века, упорно тражили некакво оправдање (пред домаћом и страном јавношћу) и конкретни повод за рат. Пошто није могла да испровоцира западне силе и Русију да започну оружани сукоб, након мароканских криза (1906, 1911), аустроугарске анексије Босне и Херцеговине (1908) и Балканских ратова (1912-13), Немачка је идеалан повод за будући рат пронашла у *Сарајевском атентату*, 28. јуна (на Видовдан) 1914. године.

Читав низ необичних догађаја, везаних за Сарајевски атентат (аустро-угарски војни маневри на српској граници, провокативна посета надвојводе Фердинанда Сарајеву - баш на *Видовдан*, аустријско упорно игнорисање Пашићевих отворених упозорења да се „нешто спрема”, лоше обезбеђење надвојводе у Сарајеву, итд.), наводе на помисао да је у питању била вешто изрежирана провокација која би требало, најпре, да изазове рат између Аустроугарске и Србије а затим и ланчану реакцију у читавој Европи, због очекиване подршке Русије Србији. Аутоматизам раније склопљеног руско-француско-британског савеза одмах би деловао у правцу супротстављања аустро-немачкој акцији. Управо то се и догодило. Пошто је директно окривила Србију за Сарајевски атентат, Аустроугарска је упутила ултиматум српској Влади 23. јула 1914. године, што је практично значило увод у објаву рата. Српска Влада је одговорила 25. јула, прихватајући највећи део захтева из предатог ултиматума, али Аустроугарска тиме није била задовољна (заправо, њој није ни било битно шта ће одговорити српска Влада) и објавила је рат Србији, 28. јула. Одмах после тога, Русија је прогласила делимичну мобилизацију (у неколико граничних губернија према Аустроугарској), што је дало повода Немачкој да јој објави рат 1. августа. Убрзо су у ратни сукоб ушле и Француска, Белгија и Велика Британија (1-5. августа), које су подржале Русију и којима је Немачка, због тога, објавила рат. Немачкој и Аустроугарској („*Централним Силама*”) придружила се Турска, која је страховала да би Француска и Британија могле да угрозе њене простране територије на Блиском истоку и у северној Африци, али је, уједно, желела да поврати и део територија изгубљених у Балканским ратовима. Толико жељени обрачун Немаца са њиховим ривалима, коначно је започео.

2. ГОДИНА РАТНИХ УСПЕХА

За рат против Србије, аустроугарски војни врх првобитно је планирао ангажовање 308.000 војника, али због учешћа Русије у рату, био је приморан да више од једне трећине ових снага пребаци на аустро-руску границу. По мишљењу генерала Оскара Поћорека, главног заповедника аустроугарских трупа на Балкану, који је отворено потцењивао одбрамбену моћ српских снага (назвао их је „узгајивачима свиња”), преосталих 200.000 војника (5, 6. и делови 2. армије) било је сасвим довољно за успешан исход офанзиве на Србију. Насупрот њима, Србија је могла да мобилише 450.000 људи, али није имала ни приближно довољно ратног материјала и опреме за толику војску. Главнину српских оружаних снага чиниле су *Прва* (војвода Петар Бојовић), *Друга* (генерал Степа Степановић) и *Трећа* (генерал Павле Јуришић-Штурм) *армија* – укупно 180.000 војника – која је била концентрисана у Шумадији и западној Србији. Са ових подручја, српска војска могла је брзо да се покрене и дејствује према било ком делу државне територије који би био угрожен непријатељским нападом. Иако је била малобројнија и слабије опремљена, српска војска имала је једну значајну (и недостижну) предност у односу на аустроугарску војску – велико ратно искуство, стечено 1912-13 (*Балкански ратови*). Штавише, најистакнутији официри српског командног врха (почев од начелника Штаба, војводе Радомира Путника), стицали су ратно и командно искуство још од 1876. године, кроз пет ратова (*Српско-турски ратови*, *Српско-бугарски рат*, *Балкански ратови*). И сам главнокомандујући српске војске, престолонаследник Александар Карађорђевић, имао је изврсно официрско образовање (са школовања у Русији), као и „ратну праксу”, стечену 1912-13, у операцијама против Турака и Бугара. С друге стране, Аустроугарска (*Хабсбуршка Монархија*) последњи пут је ратовала 1866. године, против Пруске, дакле, скоро пола века пре почетка Великог рата, тако да су њени војни заповедници и војници били потпуно инфериорни (у погледу конкретног, борбеног искуства), у односу на Србе.

Ратне операције на Балкану покренуте су 12. августа 1914. године, када су снаге аустроугарске 5. армије, под командом маршала Оскара

Поћорека, форсирале Дрину, док су делови аустроугарске 2. армије вршили демонстративни напад дуж дунавске обале. Ова операција била је позната и као *Прва аустроугарска офанзива*. Она је трајала дванаест дана (12-24. август) а кључни догађај у овом периоду, представљала је *Церска битка* (15-20. август). У овој ратној операцији, српска војска, под командом генерала Степе Степановића (после Церске битке добио је чин *војводе*), однела је потпуну победу и избацила непријатељску војску из земље. То је била уједно и прва савезничка победа у *Великом рату*. Међутим, на другим ратиштима, Немачка је имала неупоредиво више успеха него њен поражени савезник на Балкану. На Западном фронту, Немци су прегазили Белгију и дошли надомак Париза. У исто време, на Источном фронту, немачка војска нанела је Русима тежак пораз у *Источној Пруској* и приморала их да зауставе своју велику офанзиву на североистоку Немачке. Додуше, на аустро-руском фронту у *Галицији* (данашња западна Украјина), руска војска имала је нешто више успеха и после неколико жестоких битака, успела да потисне аустроугарске снаге из *Лавова*.

Због веома лоше ситуације на фронтовима према Немачкој, савезници (пре свега Француска и Русија) захтевали су од Србије да, након тријумфа на Церу, пређе у офанзиву и пренесе ратна дејства на тло Аустроугарске. Предвиђени српски напад, представљао би интегрални део велике, координисане и истовремене офанзиве, или боље рећи – стратешке контраофанзиве, против Централних сила, у којој би руска војска кренула на западну Пољску (Познањ и Торуњ), а француска, на реку Марну. Веровало се (касније се показало – без основа) да би овакав, снажни и истовремени, притисак на аустроугарске и немачке војне ефикасности донео преокрет и одлучујућу, стратешку, предност Антанти. Тако је дошло до српске *Сремске офанзиве* (6-10. септембар), која се завршила неуспехом (уз велике губитке) и повлачењем српске војске из Срема, и поред тога што су српске трупе успеле да ослободе Земун (10. септембра) и да се, за једно кратко време, учврсте на левој обали Саве. То је био први српски пораз у *Великом рату*. Иако је касније, *Сремска офанзива* била окарактерисана као непотребна и погубна авантура, њено покретање имало је релативно јако оправдање, у погледу елементарне ратне логике. Наиме, сасвим је било разумљиво и очекивано да се после победе на Церу, предузме иницијатива на непријатељском тлу, макар из

психолошких разлога. Поред тога, запоседањем Срема, или барем његових јужних и југоисточних делова, значајно би била појачана одбрана Београда, који више не би био „престоница на месту карауле”. Са дубоким одбрамбеним појасом, између Саве и Дунава, Београд би било веома тешко освојити, барем са „сремске стране”. Фактор изненађења и изузетно повољне временске прилике, појачале су шансе за успех овог подухвата. Међутим, неискуство и несналажење једног дела официрског кадра, као и недовољна опремљеност и пропусти у припреми форсирања Саве, довели су до тешког пораза српске војске (*Тимочке дивизије*) на *Легету*. Осим тога, несрећни стицај околности пресудно је утицао на исход ове битке, јер се једна аустроугарска дивизија (која је већ била припремљена за одлазак на Источни фронт), случајно затекла у зони преласка Тимочке дивизије преко Саве. Пораз на Легету преокренуо је ток српске ратне акције у Срему, али није само то довело до скорог повлачења српске војске из овог подручја.

У време одвијања *Сремске офанзиве*, отпочела је *Друга аустроугарска офанзива* (8. септембра) на Србију, и то поново преко Дрине. Због ове нове офанзиве, српска војска у Срему била је приморана да се повуче на десну обалу Саве. Иако је први ударни талас аустроугарских трупа био брзо заустављен, непријатељ се није повукао преко Дрине, већ се ова офанзивна операција претворила у дуги низ исцрпљујућих и крвавих, рововских борби (*Дринска битка*), уз веома велике обостране губитке. Нарочито тешки и жестоки окршаји водили су се на планинским превожима *Гучева* и код *Мачковог камена*, на планини *Јагодњи*. Аустроугарске трупе доживеле су неуспех, јер ипак нису успеле да се пробију у дубину српске територије, због чега је била покренута и *Трећа аустроугарска офанзива* (највећа до тада), у историји позната као *Колубарска битка*.

Изузетно жестока и силовита, аустроугарска офанзива трајала је од 6. новембра, до 3. децембра 1914. године. Српска војска била је приморана да напусти западну Србију, па чак и Београд, где су аустроугарске трупе ушле без борбе и одржале војну параду, славодобитно обележавајући пад српске престонице. Повлачење српске војске трајало је све до 15. новембра, када је уследио, за Аустријанце сасвим неочекивани, али пажљиво припремљени противнапад, који је зауставио и потпуно сломио аустроугарску офанзиву. Тријумф српске војске у *Колубарској бици*, представ-

љао је најзначајнију савезничку победу до тог тренутка. Почаст и дивљење победничкој српској војсци, указали су чак и непријатељи. Поводом *Колубарске битке*, немачка штампа је писала: „Србија је још једном васкрела из гроба Косова поља. И из колубарског врела, црпиће, током читавог једног века, горду храброст за највеће битке.” Главномандујућем аустро-угарске Балканске војске, маршалу Оскару Поћореку (који је, иначе, био корушки Словенац), наводно су предлагали да изврши самоубиство, а према неким сведочењима, он је том приликом одговорио: „Хоћу, убићу се. Али ћу се убити, тек када ма који други аустријски официр победи српску војску”.

После ове велике битке, генерал Живојин Мишић, главни „архитекта” сјајне српске победе на Колубари, добио је чин војводе а исцрпљена српска војска, коначно, прилику да одахне и прегрупише своје редове. Иако збуњени и ошамућени, после тешких пораза током 1914. године, Аустријанци ипак нису одустајали од планова да заузму Србију. Осрамоћени и жељни освете, аустроугарски војни кругови планирали су нову (четврту) офанзиву против српске војске, почетком 1915. године, али су од ње морали да одустану, због наглог погоршања војно-стратешког положаја Аустроугарске на другим ратиштима. На Источном фронту, Руси су успели да заузму изузетно важну тврђаву *Пшемисл* и да заробе више од 120.000 аустроугарских војника. Те године (1915), у рат против Немачке и Аустроугарске ушла је и Италија, која је отворила нови фронт, на реци Сочи (аустро-италијанска граница). За то време, Француска и Велика Британија планирале су да једним ударцем – великим поморским десантом на Дарданеле, односно, *Галипоље* (надомак Истамбула), избаце Турску из рата, чиме би озбиљно ослабиле положај Централних сила. Због свега тога, чинило се да ће српско ратиште за неко време утихнути, односно, да ће 1915. година, или барем њен већи део, бити период дуго очекиваног и заслуженог предаха, реорганизације и опоравка српске војске, народа и државе, после изузетних напора током претходне ратне године. Међутим, те године започела су најстрашнија искушења за српску војску, државу и читав народ.

3. ОД ПОБЕДНИКА ДО ИЗГНАНИКА

Иако тешко поражена, аустроугарска војска је несвесно, на један бизаран начин, нанела готово смртни ударац српској војсци. Страховита епидемија пегавог тифуса, која је најпре избила међу заробљеним аустроугарским војницима, брзо се проширила на српску војску и народ. Током читавог пролећа 1915. године, епидемија тифуса ширила се по Србији и однела животе око 35.000 војника и преко 100.000 цивила. Епидемија је била потпуно заустављена након два месеца, што је представљало прави подвиг тадашњег српског здравственог система, али и многобројних добровољаца – лекара и медицинских сестара, из савезничких и неутралних земаља (В. Британија, Француска, Италија, Русија, Холандија, Швајцарска). Поред озбиљних губитака које је претрпела у борбама претходне (1914) године, српска војска била је додатно проређена услед епидемије, тако да је одбрамбена моћ Србије била много слабија него на почетку рата. С друге стране, непријатељи су против Србије припремали знатно бројнију и опремљенију војску, у односу на Поћорекову из 1914. године, која је требало да дејствује и на много ширем офанзивном фронту. У то време (друга половина 1915), Немачка и Аустроугарска могле су себи да дозволе много јаче ангажовање на Балканском фронту, јер су на свим осталим ратиштима Француска, Британија, Русија и Италија биле у дефанзиви. Амбициозни савезнички десант на Галипоље претрпео је неуспех, а и на осталим фронтовима, савезници су трпели поразе, имали велике губитке и нису били у стању да покрену веће офанзиве. Због тога су аустро-немачки војни кругови сматрали да је то било право време за дефинитивни обрачун са Србијом. У томе ће им помоћ пружити и њихов *нови савезник* на Балкану.

У јесен 1915. године Србију су нападе, са запада, севера и истока најелитније јединице аустроугарске, немачке и бугарске војске. Иако је била неутрална током прве ратне године, Бугарска се приклонила Централним силама 1915. године, због аустро-немачких обећања да ће добити велике делове српске територије (више од пола Србије), што је представљало (како је већ раније поменуто) предмет тајних преговора између

Аустроугарске и Бугарске још 1908. године. Велика аустро-немачко-бугарска офанзива започета је 6. октобра 1915. године, са циљем да се што пре сломи отпор ослабљене српске војске. Међутим, и поред вишеструке бројчане надмоћи и веома широког офанзивног фронта (више од 1000 км.), аустро-немачко-бугарска офанзива текла је веома споро, због тешког терена и неповољних временских околности, али и изузетно снажног и организованог отпора српске војске. Средином и почетком друге половине октобра, чак је изгледало да је непријатељска офанзива потпуно заустављена и да ће српска војска можда успети да понови подвиге са Цера и Колубаре. Ипак, несразмерна бројчана и техничка надмоћ непријатеља, као и објективна немогућност да се малобројним снагама брани толико дуга линија фронта, утицали су на постепено слабљење српског отпора и почетак организованог повлачења. Бројчано много надмоћнија, бугарска војска (2. Армија) пробила се до Вардара и заузела Скопље (19-22. октобар), а бројне чете побуњених Албанаца нападе су с леђа српску војску у Качаничкој клисури (26. октобра) и тако пресекле пут повлачења српске војске ка северној Грчкој (Солун). Обећана помоћ Савезника (корпус од око 150.000 војника) – Француза и Британаца - који су се тада налазили у северној Грчкој, није стигла, због несугласица у њиховој команди. Ипак, изузетно успешним контранападом код Лесковца, 25. октобра, српска војска зауставила је *центар* бугарске офанзивне главнине (њихово *десно крило* заузело је Ниш и Зајечар, а *лево* – Скопље), што је омогућило организовано и безбедно повлачење српске главнине према Косову и Црној Гори. У исто време, српска војска пружала је жилав отпор (уз постепено, организовано одступање, у борбеном поретку) аустро-немачкој офанзивној главнини, на ширем простору Шумадије и Великог Поморавља. Ови изузетни напори српске војске омогућили су организовање релативно безбедног повлачења ка савезничкој територији у Грчкој, али на жалост, не најкраћим путем (вардарском долином), већ много дужим, тежим и опаснијим путевима (*Косово – Црна Гора – Албанија* и *западна Македонија - Албанија*). Заједно са војском и државним врхом (Краљ, Влада, Скупштина) у повлачење је кренуло и мноштво цивила, тако да је Србија у јесен 1915. године, била претрпана колонама избеглица.

Било је предлога (војвода Мишић) да се сва српска војска концентрише на Косову и да ту поведе контраофанзиву и наметне одлучујућу

битку („Нови Косовски бој”) против аустро-немачко-бугарских снага, односно, да се све ризикује и стави на коцку, једним, одлучујућим офанзивним потезом. Међутим, Врховна команда одбацила је тај предлог тако да је повлачење настављено, са циљем да се преко црногорских и северноалбанских лука, српска војска пребаци на територије које контролишу њени савезници. Тако је, у новембру 1915. године започело највеће искушење и страдање које је српска војска доживела у Великом рату. Опасност је још постојала и од аустроугарске војске која је пратила у стопу колоне српске војске и народа у повлачењу. Аустроугари су покушали да преко територије Црне Горе пресеку пут српској војсци, али су били тешко поражени у бици код Мојковца (децембар 1915 – јануар 1916), у којој је црногорска војска својом победом омогућила безбедно српско повлачење ка Јадрану.

4. ПРЕЖИВЕЛИ

„Албанска Голгота” српске војске и народа у зиму 1916. године представљала је „ход до ивице смрти”, и могла је лако да се претвори у потпуну катастрофу. Прва лука у којој је требало да се изврши укрцавање преживелих Срба и њихово пребацивање на безбедно место, била је *Сан Ђовани ди Медуа* (северноалбанска лука под италијанском контролом). Међутим, због „страха од немачких подморница”, Савезници (Французи) нису смели да пошаљу своје бродове за евакуацију Срба. Због тога су српски војници и цивили морали да наставе марш још 200 километара, до јужноалбанске *Валоне*, која је наводно била безбеднија за укрцавање и транспорт. Међутим, Французи ни у Валони нису желели да евакуишу српску војску и цивиле. Постојала је реална опасност да буквално сви или скоро сви Срби помру на албанским обалама, од болести, хладноће, глади или исцрпљености. Нестанак српске војске значио би потпуну елиминацију једног значајног савезника, што би ослабило и војну и политичку позицију Антанте у југоисточној Европи, чега су постали свесни и западни савезници и Русија. Додатни притисак Русије (лични телеграм руског цара, од 30. јануара 1916), допринео је коначној одлуци Француске да ипак изврши убрзано пребацивање и спасавање остатака

српске војске из Албаније. Међутим, чак ни тада Французи нису поднели главни терет евакуације, већ Италијани. Према томе, чувена српска песма „Креће се лађа француска”, у суштини је нетачна и неправедна уметничка интерпретација догађаја везаних за спасавање српске војске, пошто је највећи број Срба био евакуисан италијанским, а не француским бродовима. Исцрпљени и болесни Срби били су евакуисани на грчко острво Крф, а потом и у северну Африку. И током евакуације Срби су масовно умирали („Плава гробница”), а симбол тог библијског страдања било је јонско острво *Видо* (у близини Крфа). Најмање десет хиљада Срба умрло је само на албанској обали, још док су чекали укрцавање на бродове. Масовно умирање наставило се и даље, на Крфу, Виду, северној Африци, широм Средоземља. Било је забележено да је умирало и до 1000 људи дневно. Не може се тачно утврдити број погинулих и умрлих српских војника и цивила током зимског повлачења преко Албаније и за време евакуације на грчка острва и у Африку, али се процењује да укупан број жртава „Албанске Голготе” и „Плаве гробнице” износи око 250.000!

Опоравак српске војске на грчким острвима и у Африци трајао је неколико месеци, после чега су преживеле трупе послате у северну Грчку (Солунски фронт), где је формирано ратиште након неуспелог савезничког десанта код Галипоља (1915). Поред српских војника, на Солунском фронту налазили су се и војници Француске, Британије, Италије и (касније) Грчке. Насупрот њима, налазила се немачко-бугарска војска, која је држала линију северно од Солуна (данашња македонско-грчка граница). На Солунском фронту сакупило се укупно близу 150.000 српских војника. Ако се узме у обзир чињеница да је Србија, од јула 1914. до октобра 1915. године мобилисала укупно око 700.000 људи, може се извести рачуница по којој је Србија, за две године рата, изгубила преко пола милиона војника! Са цивилним жртвама, тај број се већ до краја 1916. године, приближио цифри од милион људи.

5. ПОВРАТАК

Опорављена српска војска ступила је у борбу већ почетком јесени 1916. године. После сјајних и великих победа на *Кајмакчалану* и код *Битоља* (октобар-новембар 1916) српска војска започела је ослобађање своје територије (Македонија је од времена Балканских ратова била у саставу Краљевине Србије) и на неки начин најавила епилог Великог рата. Од новембра 1916. године до средине септембра 1918. године, Солунски фронт је мировао. Никакве веће борбе нису се одвијале на тој линији, па је ово балканско ратиште било практично „заборављено” у ратним плановима и намерама великих сила. У међувремену, одиграли су се стратешки важни догађаји, који су пресудно утицали на даљи ток Великог рата. Због Октобарске револуције (1917) и Грађанског рата (1918-1921), који је избио након ње, Русија се повукла из рата, али је њено место у блоку Антанте (1917) преузела највећа светска економска сила – САД. Американци су мобилисали скоро десет милиона људи, а на европска ратишта послали су три милиона.

На Западном фронту, америчке снаге знатно су појачале француско-британске позиције, али то није поколебало Немце. Занимљиву карактеристику Првог светског рата (за разлику од Другог), представљала је чињеница да се и током последње године рата (1918) још увек није јасно наговештавао резултат. Све до краја лета 1918. године, Немци и њихови савезници имали су изгледне шансе за победу. И поред огромне надмоћи (услед америчких појачања) у људству и техници, западни савезници нису могли на западном фронту да направе ниједан озбиљнији помак. Примера ради, само првог дана своје офанзиве у *Арденима* (тронежа Француске, Белгије и Луксембурга), Американци су испалили више артиљеријских граната, него у читавом америчком Грађанском рату (1861-1865). Ипак, нису успели да пробију немачки фронт, односно, да значајно помере линију немачке одбране. Француске, британске и канадске снаге такође су упорно јуришале на немачка митраљеска гнезда, али нису успеле да остваре одлучујућу победу, односно, да значајније помере немачке линије, и поред чињенице да је Немцима већ понестајало људства, хране, опреме и муниције. Изгледало је да ће светско крвопролиће

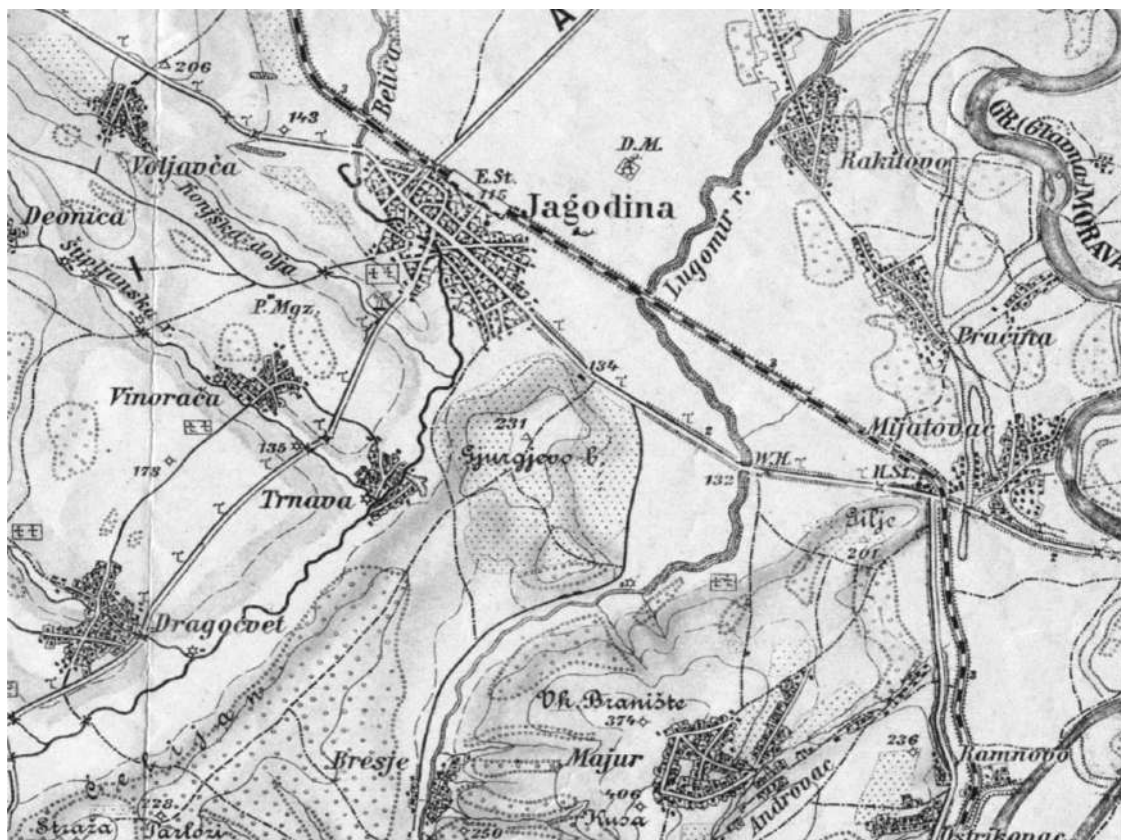
трајати још дуго. Али, судбоносни преокрет наступио је изненада, на оном „заборављеном” фронту, где се то најмање очекивало.

Офанзива је била припремана дуго и све савезничке војне формације (италијанске, британске, француске, српске и грчке) имале су свој сектор фронта. Главни пробој Солунског фронта требало је да буде изведен на српском и француском сектору, средином септембра 1918. године. После ураганске артиљеријске припреме, српска војска кренула је у одлучујући пробој (15-17. септембра), који се претворио у победоносну офанзиву, кључну за исход Великог рата. Већ након две недеље (29. септембра), капитулирала је Бугарска. Један значајан савезник Немачке и Аустроугарске био је потпуно избачен из рата. Чак и аустро-немачке трупе на Балкану биле су разбијене и у расулу. Српска офанзива била је толико брза и ефикасна да савезничке трупе нису могле ни близу да прате победнички ритам српске војске. За само 45 дана (од почетка пробоја Солунског фронта), српска војска је превалила, и то под борбом, огроман пут од јужне Македоније до Саве и Дунава. За све то време, на свом сектору Солунског фронта, британска војска напредовала је 500 метара! Солунски фронт био је једина линија одбране Централних сила која је била потпуно разбијена у Великом рату. Величанствена српска победа довела је до брзог повлачења из рата Бугарске, а потом и Аустроугарске и Турске, тако да је Немачка, у новембру 1918. године, остала сасвим сама. Све ово су чињенице које јасно говоре о томе да је српска офанзива била пресудна за исход Великог рата, а то је отворено потврдио и непријатељ. Немачки цар Вилхелм II, у две одвојене депеше (једна – бугарском цару, а друга – својим главним ратним командантима) послао је исту поруку: „60.000 српских војника одлучило је исход овог рата. Срамота!”

6. ГОРКИ УКУС ПОБЕДЕ

Потписивање примирја, 11. новембра 1918. године, означило је крај највећег крвопролића у дотадашњој историји човечанства. Коначни мир потписан је у Версају наредне, 1919. године. Процентуално, Краљевина

Србија имала је убедљиво највеће губитке од свих држава-учесница. Погинуло је или умрло, по неким проценама, око 1.270.000 српских војника и цивила, односно, 26% од укупног броја становника и 56% мушког становништва. Економски (привредни) и материјални губици били су такође огромни. Процењује се да је Србија изгубила око 70% свог националног богатства. То су, уједно, били и *највећи људски и материјални губици* које је Србија имала у читавој својој историји. Читаве генерације биле су десетковане и осакаћене. Српско друштво имало је пред собом задатак да се демографски, економски и психолошки опорави од искушења и страдања у рату који је добијен, али уз веома високу цену. Међутим, војно-политички резултати ове ратне победе били су грандиозни. Срушена је Аустроугарска и ослобођени су Срби и сви Јужни Словени, који су до тада живели под бечком управом. Створена је једна потпуно нова, али (у свим аспектима и односима), веома сложена, јужнословенска, мултинационална, мултикултурна и мултиконфесионална, за балканске прилике огромна држава „од Солуна, до Алпа”. Један крвави историјски процес, као и читава једна епоха, били су (наизглед) завршени. Србија је закорачила у један нови историјски процес и једну нову епоху. Наставак двадесетог века донеће нека нова, али и „стара”, искушења српском и другим европским народима. „Велики рат”, у суштини, још није био до краја завршен, а то ће показати и наредни историјски догађаји.

Немачка карта из 1904. године

Први део

Мир и рат, окупација и ослобођење

1. ЈАГОДИНА КРАЈЕМ XIX ВЕКА И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

(Јагодина лепа варош)

Почетком XX века Јагодина је на путу да постане модерна европска варош, са формираном етничком и социјалном структуром и физиономијом напредне вароши. Њеној европеизацији, умногоме, доприноси долазак италијанског и мађарског капитала, чијим учешћем се 1901. године отвара кланица живине, а 1903. године први парни млин.

Појавом индустрије у Јагодину пристижу први инострани квалификовани индустријски радници: стаклари из Баварске и Чешке, пивари из чешких Буђејевица, млинари-машинисти из Печуја, кобасичари из северне Италије, машински техничари из Линца и Салцбурга.

Наредних десетак година Јагодина се привредно развија, просторно шири и демографски знатно увећава. У периоду од 1900. до 1914. године Јагодина постаје модерна европска варош, са свим карактеристикама тог времена.

Све до 1890. године Јагодина је окружна варош за белички (са 52 села), левачки (са 48 села) и темњићи срез (са 43 села). Ту су Окружно начелство и канцеларија беличког среза, Суд окружија јагодинског, Суд општине јагодина, ту је команда окружне бригаде, седиште окружног проте, окружног физикуса, пошта и телеграф, затим и две основне школе: мушка, са 5 учитеља и 253 ђака и женска, са 3 учитељице и 110 ученица. У 1890. години формиран је, од некадашњег Јагодинског и Ћупријског округа, Моравски округ, са седиштем у Ћуприји.²

---

² Закон о административној подели Србије, у Моравском округу су срезови: белички, са 52 села (Јагодина), левачки, са 40 села (Рековац), параћински, са 38 села (Параћин), ресавски, са 57 села (Свилајнац) и темњићи, са 40 села (Рековац). Окружно место је Ћуприја. *Службени војни лист*, 6. април 1890. године. Губљење статуса окружног места тадашња јавност је доживела као да је Јагодина била кажњена због свог слободарског духа и да је осуђена на пропаст и пропадање! *Мале новине*, 21. фебруар, 23. фебруар 5. март, 13. март; 14. март 1890. године. Јагодина ће у накнаду за изгубљено окружно место добити учитељску школу. *Мале новине*, 8. 7. 1890. године.

Приливом страног капитала расте животни стандард и увећава се улагање у објекте становања.

У зависности од имовног стања становништва, подижу се и први стамбени објекти, који се касније дограђују и сређују. Крајем XIX века, преко пута тадашње општине (на углу улица Вука Караџића и Лоле Рибара), идући према Малој пијаци, подижу се дућани са карактеристичним називима за то време (*Пиљарница – Риста дуни ветар, Код Тодора Дроњче – Ђавабџиница, Касапница код Ристе Крке, Риста Шука – пиљар*). Почетком века подижу се дућани са друге стране, према Левчу, формирајући улицу Вука Караџића.

Од многобројних кафана, надалеко чувене су: „Шарена кафана“³, „Код браће Вукићевића“, „Димићев хан“, „Масацијска кафана“⁴, „Талпара“, а од хотела: „Солун“ А. Тасића, „Српски Краљ“, хотел „Симић“ и др.

Седамдесетих година XIX века Јагодина је била најнапреднији град у унутрашњости Србије, и то не само по људима који су у ту живели и радили, већ и по духовним и социјалним покретима, који су се у то време стварали, а који су дали општи тон и покретну снагу ондашње Србије. Јагодина је имала своју читаоницу, певачко и дилетантско позориште, у чему је предњачила над осталим градовима, а чињени су и покушаји да се образује и прва занатлијска задруга. Утицај Светозара Марковића био је огroman и пресудан на ондашњу књижевност, и он је највише допринео да се из учмалости и безидејности тадашње књижевности направи искорак ка социјалним темама.⁵

---

³ Ђура Јакшић је описао да се не зна зашто је кафана добила име - да ли због шарених зидова или шарених гостију. Највероватније због овог другог, јер је била стециште гостију најразличитијих друштвених слојева. Кафана је имала пространи локал кафански, велику трпезарију, подрум, 11 локала за смештај гостију, потребне шупе, врло велику шталу, пространу калдрмисану авлију и бунар, све то ограђено зидом. „Србске новине“, 21. август 1879. године.

⁴ Велика кафана са пекарном, станом и четири кафанске собе, налазила се код моста на Белици (угао улица Ружице Милановић и 7. јули. Током времена мењала је власнике и намене; порушена је 1956. године). О власнику кафане Ђоки Ивановићу-Масацији у Јагодини и околини испредане су праве приче. Био је богат, али слободоуман. *Нови пут*, 15. август 1968. године, 8.

⁵ У то време у Јагодини је као учитељ цртања и лепог писања, у тек основаној гимназији, службовао песник Ђура Јакшић (од децембра 1869. до августа 1871. године). Због сукоба са властима отпуштен је, али је у Јагодини провео још годину дана, у тешким материјалним приликама, издржавајући се само од сликарства. О утицају Светозара Марковића на рад Ђуре Јакшића видети у: *Правда* 12. 1. 1915. године.

Почетком 1880. године започете су припреме за изградњу железничке пруге Београд-Ниш. Када је кроз Јагодину „прошао локомотив“, просечена је нова улица – Железничка (данас улица Бошка Ђуричића), која је повезивала чаршију и нову железничку станицу.⁶ На раскрсници ове улице са чаршијом налазио се градски трг-пијаца, на потезу од „Митровића дућана“ (угао улица Ђуре Ђаковића и Стевана Синђелића) до места где је 1883. године подигнута „Шохајева апотека“⁷ (до улице Светозара Марковића). Ова појава, да је градски трг уједно и варошка пијаца, била је необична за наше поднебље, јер су се пазарни дани одржавали у самој главној чаршији.

Међу првима у Србији, у Јагодини је 25. марта 1886. године образована *Пољопривредна подружница*, коју су чинили најугледнији и најшколованији људи различитих струка, „који ће на сва питања, колико њихова стручност досеже, давати одговоре члановима подружнице“.⁸

Јагодинско Удружење за набавку и распрострањавање пољопривредних справа и машина током 1886. године набавило је парну локомотиву и вршилицу. Купљене су преко фирме „Травела- Шулиц“ у Београду из фабрике „Хофхера и Шранца“ у Бечу, раде савршено и добро, да су сви, који су тај рад посматрали били пуно задовољни. Ово је прва овако велика машина за вршење стрмине која је набављена у Србији.⁹

---

⁶ Са железничке станице у Јагодини, током 1902. године изведено је 623 вагона свежег воћа. Поређења ради, Младеновац је извозио 210 вагона, Београд 162, Крагујевац 61, Параћин 22, итд. *Тежак*, 10. 3. 1903. године. Јагодина је водила и знатну трговину са живином (тј. углавном ћуркама) и нешто мање са јајима. Јагодинске ћурке су нарочито биле познате и тражене у Лондону. *Тежак*, 10. 5. 1905. године. Варош Јагодина је врло важно извозно место са двама кланицама стоке. *Тежак*, 1. 9. 1906. године.

⁷ Власник апотеке био је Шохај П. Антоније, рођен у Чешкој, а умро 1890. у Јагодини. Поред апотеке, узгајао је и сакупљао лековито биље и извозио га у Беч и Пешту. У Јагодину је из Беча довезао први фијакер (продат двору краља Милана). Његов дом је био расадник културе, у коме су се окупљали значајни људи, од Ђуре Јакшића до Бранислава Нушића. У Јагодину је донео први клавир и прве клизальке. Група аутора, *Историјат апотекарства у Јагодини*, <http://www.tmg.org.rs/v420207.pdf>

⁸ *Тежак*, 1. јун 1886. године. Изабрани су: за председника г. Лазар Петровић, председник окружног суда; подпредседник г. Пера Петковић, телеграфиста и деловођа и благајник, г. Пера Тодоровић, окружни лекар. Осим тога изабран је и *Одбор пољопривредне подружнице*, у који су изабрани: г. Пера Петковић, Пера Тодоровић, Антон Шохај, апотекар, Љуба Николић, инжењер, Благоје Андрејевић, књијар и Милан Раденковић, кожарски фабрикант. *Исто*.

⁹ *Тежак*, 1. септембар 1886. године.

Тако се, до краја XIX века, тежиште привредног живота премешта у Доњу главну чаршију, где ничу многи атрактивни дућани са најразноврснијом робом. Дуж читаве Дугачке чаршије зидају се веома лепе, трговачке куће.

Широки, ненасељен простор преко пута Дугачке чаршије, препун јаруга и растиња, искоришћен је за подизање нове цркве. Темелј за цркву Апостола Петра и Павла освећен је 29. маја 1896. године, а храм је био завршен до јула 1899. године.

Међу првим зиданим кућама у Србији била је кућа Аврама Петронијевића¹⁰. Почетком 1871. године газда Милић из Винораче почео је да подиже десетак дућана. Кућа трговца текстилом Петра Таушановића (данас Библиотека) је била најмодернија грађевина у Јагодини у то време. Чех Антон Чохај је своју апотеку „Св. Духа“, која се налазила између дућана Петра Андрејевића и Димићевог хана, уредио у најелегантнијем бечком стилу¹¹. Стеван Николајевић, управитељ телеграфа, купио је плац преко пута „Настећеве кафане“ (данас ЗОИЛ „Дунав“), на месту данашњег Тржног центра, и 1883. године „поставио зидове за пошту“. Штампар Страшимир Гемовић отворио је 1892. године штампарију, која се налазила у дворишној згради иза данашњег ЗОИЛ „Дунав“ до *Просветине* књижаре. Ту ће се штампати новопокренути лист „Дан“, у власништву јагодинских радикала. Почетком XX века на углу Жандармске улице и главне чаршије ниче зграда „Код огледала“, трговца Димитрија Стефановића Гребенара.

Јагодински трговци, који су у то време трговали са Бечом, Пештом и осталим европским градовима, осим богате зараде, од робе коју су продавали по Европи, у Јагодину су доносили и европски начин живота.

Као природна и логична последица свеукупне (релативно брзе) привредне, друштвене, културне, просветне и политичке трансформације нововековне Србије (и јагодинског краја), током 19. века јавила се и класична страначка борба и флуидна, богата, структура политичког живота. Основну његову карактеристику представљала је огромна тур-

---

¹⁰ Налазила се преко пута „Старе цркве“ (улица Косте Абрашевића). Јагодинска општина је 1856. године откупила кућу од његових наследника и у њој отворила прву окружну болницу, тзв. „Болничка улица“. Емило Цветић, *Споменици Јагодине*, 15.

¹¹ На месту где се данас налази *Глувонемин дом*, као и на ливадама преко железничке пруге, Чохај је садио лековито биље. Е. Цветић, *Споменици Јагодине*, Јагодина, 1910, 42, 43.

булентност и веома узбуркана (чак и претерано) страст, по снажној инерцији некадашњих политичко-династичких сукоба на линији *Обреновићевци-Карађорђевићевци*.

Иако је тек 1881. година (оснивање првих „класичних“ политичких странака – *Радикалне*¹², *Либералне*¹³, *Напредне*¹⁴...), била формално

---

¹² Одбор у Јагодини је основан 1. јануара 1882. године. Тог дана је уписано 46 нових чланова. На састанку месног одбора за председника одбора изабран је Милан Раденковић, за благајника Сава Шпикља, трговац и за деловођу Васа Димић, суплент. Поред њих, у одбор су изабрани и Таса Ђикић, Јован Маринковић, Љуба Николић, инжењер, Јова Радојевић, Таса Стојковић и Милан Вуковић. У време оснивања одбора у Јагодини је било укупно 46 чланова, а до половине године приступило је још 13 чланова, тако да је укупно било 59 чланова: Милан Раденковић, Таса Ђикић, Милан Рајковић, Васа Петковић, Јоксим Минић, Јова Маринковић, Тодосије Шумаровић, Таса Ј. Стојковић, Сава Ж. Шпикља, Цветко Миленковић, Димитрије Тодоровић, Андреја Стаменковић, Риста Димитријевић, Сава Илић, Алекса Стаменковић, Јања Костандиновић, Милан Ристић, Павле Михаиловић, Света Младеновић, Јова Радојевић, Аксентије Милићевић, Милан М. Радојековић, Атанасије З. Поливакић, Тодор Ивановић, Михаил А. Николић, Бошко Милосављевић, Милан Костандиновић, Мата К. Аранђеловић, Сава Петковић, Мијаило Ђ. Станојловић, Алекса Илић, Стева Миловановић, Тодосије Николић, Пера Петковић, Антон Шохај, Драгутин Ј. Тирић, Љубомир Мутавдић, Љубомир Николић, Васа Димић, Ђока М. Ђорђевић, Илија Станојевић, Димитрије Костић, Васа Поповић, Петар Рачић, Никодије Савић, Никола Јовановић, Мита Лазић, Стева Јанковић, Јаков Маринковић, Петар Андрејевић, Јова Поповић, Илија С. Рашић, Филип Симић, Сима Стојковић, Михајло Косовљанин, Димитрије Стефановић, Славко Митровић, Лазар Штрбић, Стојан Цветковић. Мр Добривоје Јовановић, *Радикална странка у јагодинском и параћинском округу до Првог светског рата*, ИАЈ, Јагодина, 2015.

¹³ У Јагодини је месни одбор основан 12. јуна 1883. године. Збор је одржан у „Шареној кафани“. За привременог председника скупа изабран је Ђорђе А. Петровић, правозаступник, за пословођу Димитрије Милојевић, писар Јагодинског општинског суда. У одбор су изабрани: Мијалко Раденковић, трговац, Мијаило Димитријевић, судија окружног суда у Јагодини, Светозар Ј. Косовљанин, трговац, Стеван Лукић, окружни начелник у пензији, Петар С. Таушановић, трговац, Таса Илић, трговац и Ђорђе А. Петровић, правозаступник, а за њихове заменике изабрани су Димитрије Донић, ћурчија, Антоније Петровић, бојација и Сава Петковић, бојација. Потом је овај одбор изабрао себи за председника Мијалка Раденковића, за потпредседника Мијаила Димитријевића, за благајника Светозара Косовљанина и за пословођу Ђорђа Петровића. По предлогу Стевана Лукића, скуп се јавно захвалио Ђорђу А. Петровићу на раду око организовања странке у Јагодини. На крају, истакнут је значај Либералне странке на раду око ослобођења и уједињења српског народа под династијом Обреновић. Мр Добривоје Јовановић, *Оснивање и рад Либералне странке у Моравском округу*, ИАЈ, Јагодина, 2015.

¹⁴ Напредна странка била је прва организована политичка странка у Моравском округу. Своје привремене одборе ова странка је основала врло брзо по оснивању, већ у току прве половине 1881. године. У привремене одборе изабрани су у Јагодини Милоје Мајданац, начелник у пензији и Васа Петковић, телеграфиста. Јачањем радикалне странке, напредњаци губе значај, и поред отворене подршке владара. Ипак, и после репресалија према многим члановима странке, напредњаци су у појединим срединама представљали и даље значајну политичку снагу. Међутим, због недовољног прилагођавања политичким променама, странка је скоро потпуно изгубила значај почетком 20. века. Мр Добривоје Јовановић, *Оснивање и рад Напредне странке у јагодинском и ћупријском округу*, ИАЈ, Јагодина, 2015.

означена као почетак вишестраначког живота у Србији, реални и активни вишестраначки живот био је формиран, заправо, четрдесетак година раније, у време *Уставобранитеља* (1838), жестоких бораца против самовоље кнеза Милоша Обреновића. Као њихова директна политичка противтежа, појавили су се *либерали*, декларисане присталице протераног (1839) кнеза Милоша, на *Петровској скупштини*, 1848. године. Најистакнутији представник тадашњих либерала, или *старолиберала*, како су их касније називали, био је *Стефан – Стевча Михаиловић*, јагодински политички првак, после тога (1877-1878) у историји познат као *први премијер независне Србије*. На Светоандрејској скупштини, 1858. године, старолиберали, на челу са Стевчом Михаиловићем, однели су политичку победу и изгласали повратак кнеза Милоша на престо.

Директна (отворена) или латентна (прикривена), политичка борба (*старо*)либерала и потоњих присталица некадашњих *Уставобранитеља*, као класични међудинастички сукоб, тињала је у подељеном српском друштву све до прелома 60-их и 70-их година 19. века. Тада се појавила једна *сасвим нова димензија* будућег политичког израза, оличена у новонасталим идејама *реализма* Светозара Марковића (1846-1875). Овај, незванични, културолошко-политички покрет, који је стратешки битно реформисао надградњу српског друштва, резултовао је појавом *српског реализма* у уметности (пре свега – књижевности) и стварањем нових форми српских политичких организација (*Народна радикална странка* и *Социјалдемократска странка*).¹⁵

Јагодину је 8. априла 1893. године погодио разоран земљотрес. Том приликом су многе зграде биле порушене или оштећене. Овај догађај ће утицати на то да се почело градити много темељитије и са чврстим материјалима.

На простору између Нове цркве (порта није била ограђена), дворишног дела „Шарене кафане“ и градске пијаце, општинске власти су изградиле цветну леју и простор око ње засадили жалосним врбама, што је представљало тзв. „Мали парк“.

Почетком 1902. године професор-правник Стеван Ивановић, син Тасе Ивановића Арачлије, „циганског кнеза“, завештао је своје имање у *Арачлијском потоку*, јагодинској Општини. На иницијативу тадашњег

---

¹⁵ Дејан Танић, *Предавање: Из прошлости јагодинске цркве*, Педагошка академија Јагодина, 2014.

председника јагодинске општине Милана Д. Раденковића¹⁶, општина је 1904. године уредила стазе, поставила клупе и подигла *Летњи навилјон* (касније кафана „Ловачки дом“). Исте године на улазу је подигнута чесма са посветом дародавцу. „Арачлијски поток“ или „Ђурђево брдо“ постаће омиљено излетиште Јагодинаца.

У овом периоду се дограђује блок зграда у центру, чији је власник био Живојин Таушановић, у то време један од најбогатијих Јагодинаца.

Током 1902. године Општина је започела да решава градске проблеме са отпадним водама у домаћинствима. Наложено је да Пивара и Кланица морају да прокопају јарак и изграде резервоаре према железничкој прузи, да би отпадне воде отицале ван фабрика.

Исте године, у току реконструкције Пиваре, проширен је дворишни плац, а башта око пиварске кафане је спојена са новоподигнутом економијом. Пиварска кафана (налазила се иза градског базена), иако намењена за раднике Пиваре, постала је једно од омиљених места за изласке Јагодинаца. (Овај обичај се одржао све до краја 70-их година XX века).

У 1904. години започето је подизање имања и парка Мушке учитељске школе. Током 1909. године јагодинска Општина је започела откуп приватних плацева између Нове цркве, Кланице и железничке пруге, са намером да на овом потезу подигне нову Пијацу, али су радови прекинути избијањем Првог светског рата.

Електрификација града започела је крајем XIX века, када је Пивара набавила парну локомотиву. Током 1912. године извршена је електрификација радничких стамбених зграда око Пиваре, али се, због избијања

---

¹⁶ Милан Д. Раденковић (Јагодина, 1850–Јагодина, 1915), трговац јагодински, физички радник на изградњи железнице, дрвосеча, рибар и кожар по многим крајевима широм Сједињених Америчких Држава, потом власник фабрике за прераду коже у родном месту, први председник јагодинског Месног одбора Народне радикалне странке, учесник Тимочке буне, робијаш пожаревачке казнионе, председник општине јагодинске у неколико мандата, одличан зналац енглеског језика због чега је био представник Управе Монопола дувана на Светској изложби у Лондону 1907. године итд, остао је у сенци свог деде, по мајци, Стефана Стевче Михаиловића. Његов буран живот, нарочито вишегодишњи боравак у Америци, послужили су као предлог Браниславу Нушићу, за лик легендарног светског путника *Јованче Мицића*, а политички и друштвени рад сврстали су га у ред знаменитих Јагодинаца. Дневник Милана Д. Раденковића, вођен у време Првог балканског рата, вредно је сведочанство о једном времену, једном граду и једном човеку. Нинослав Станојловић, *Јагодина за време Првог балканског рата 1912-1913. године у дневничким белешкама Милана Д. Раденковића*, Корени III, Историјски архив Јагодина, Јагодина, 169-180.

балканских ратова, одустало од позива јагодинске Општине да се осветли Главна улица.

Зграда општинског Суда саграђена је 1910. године. У наставку је подигнут и окружни затвор (на месту данашњег „Винарског подрума“ и зграде „Стандарда“). Током 30-их година подигнут је, преко пута улице, срески и општински затвор, у коме су се издржавале казне до 1 године.

Надалеко чувен је био јагодински вашар¹⁷ затим: јагодинске пољопривредне изложбе и сајмови¹⁸, јагодински маскенбал¹⁹, балови, приредбе, позоришне представе итд.

---

¹⁷17 О „Пантелејину-дну“ био је вашар у Јагодина, и може се рећи да је прилично испао. Продато је преко 1000 комада крупне стоке. Најнижа цена од 150-240 динара, а највише 480 динара. Јунци и краве су највише тражени. Ситне стоке и јагањца било је, али им је цена била слаба и купаца мало. Врло смо мало коња видели на вашару. Од домаће производње радности: Јагодински златари су изложили своје рукотворине, опанчари опанке, сарачи свој рукотвор, ножари своје укусно украшене ножеве, итд али је опште слаб промет био. Свет је у великој оскудици новчаној, па гледа само најнужније потребе да подмири и одмах се разилази кућама. *Тежак*, 1. децембар 1887. године. На Св. Пантелеју 27. јула сваке године панађур је у Јагодина. Овај панађур је чувен на далеко и народ из неколико округа долази и ту се скупља, јер је сточни пазар врло велики. Као и сваке године и прошле је био врло велики и света се са свих страна у Јагодину скупило. *Полицијски гласник*, 20. јануар 1902. године. Суд општине града Јагодине држаће тродневни Богородични панађуру дане 1. 2. 3. октобар ове године. На овом панађуру продаваће се стока и производи сточарски и пољске привреде; као: земљораднички, шумарски, воћарски, пчеларски и.т.д.; пића људска и сточна. Железничка станица, пошта, телеграф и телефон постоје у вароши Јагодина, а средином панађуришта води главни друм Београд -Јагодина, звани Цариградски друм. 7. септембра 1904. године. Суд општине јагодинске. *Београдске општинске новине*, 19. септембар 1904. године.

¹⁸ Обласна сточарска изложба у Јагодина, од које нас раставља само још тридесет дана, по припремама и пријавама, изгледа да ће бити највећа досадашња сточарска изложба у земљи и најбоља у исто доба, по каквоћи изложених грла. С моравском долином, чувеном са говеда, такмичиће се наши запатнички крајеви: Ресава, Јасенице, Лепеница и не може се унапред погодити ко ће од њих однети победу – премију за најбоље изложено грло. *Тежак*, 10. август 1906. године.

¹⁹ Јагодински маскенбал - Потребно је напоменути да је иницијативу дала елита јагодинска и да се строго пазило на то ко ће бити позван. Забава је, преко сваког очекивања, била одлично посећена. Било је гостију из Параћина, Пожаревца, Крушевца, Ћуприје, и других места. Приређена је била у корист Црвеног Крста, а на каси је било близу 400 динара. Врло лепо је изгледала г-ђа Зорка г-д Жик. Миленковића, среског лекара. У јапанском костиму, веома скупоценом, са необично много потрвљеном јапанском фризуром, увек расположена и пријатна, г-ђа је, по моме мишљењу, била, као и обично, предмет од опште пажње. Г-ђица Милева Шохајева, представљајући музичара, била је врло интересантна, на црној сукњи лепо и тачно израђене ноте са исписаним текстом: *Ој, Словени још сте живи*; са високом музичком крагном и великом машном; са уметничком фризуром и малом виолином у рукама, г-ђица је

Чланак са насловом Јагодинска хроника (*Боже правде-Болничарке-Безбедност у вароши-Топаловићево позориште*), објављен у *Правди* 1908. године, даје нам занимљиву слику тадашње Јагодине:

„И Јагодинци су, као и Београђани, пет година од дана смрти краља тиранина, чули први пут Боже Правде... у позоришту. Позната Мијина капела²⁰ опет је, после пет година, засвирала ту, свима нама познату, милу и звучну песму, која нас везује за многе лепе успомене и подсећа на славне дане наше прошлости. Први тонови старе, незаборављене химне учинили су силан утисак на публику која је те вечери најмногобројније посетила позориште г. Топаловићево. На мах је све, као један човек, скочило на ноге поздрављајући стару химну бурним и дуготрајним аплаузом, а кроз милозвучне тонове миле и познате арије, чуше се, са једног стола младих људи и оне добро познате речи: *Боже спаси, Боже храни, Српског краља, Српски Род*. Видех, после одсвиране химне како се млади људи бледи од пријатног узбуђења љубљаху међусобно и испијаху своје чаше до дна у знак поштовања и поздрава старе химне. Али у исто време чух и једног *песника* и *композитора* како гунђа и протестује због бурног пријема старе химне. Ја бих саветовао дотичном

изгледала, као што рекох, врло интересантно. Г-ђа Месићка је са раскошним и скупоценим црногорским оделом које је одговарало њеној појави, пружала праву слику Црногорке. Велико љубопитство изазвале су две болничарке у лепим белим хаљинама, са црвеним крстом на грудима и рукавима и повезане свиленим белим марамама, јер се за све време нису демасковале. Било је још много лепих костима, могу укратко рећи, да су врло укусно обучени били: г-ђица Трајковићева, као Џокеј, г-ђа марвеног лекара, г. Јанковића, као дама треф, г-ђица Николићева, чиновник поште, као Циганка, г-ђица сестра г. Воје Стефановића, учитељица цртања, као лептир и г-ђа г. Лукића, професора, као кинескиња. Од господе било је врло много костимираних. Од свију истиче се интересантношћу свога костима г. Чеда Ристић, апотекар из Пожаревца. Он је као *Mephisto-pheles*, у црном костиму био нарочито интересантан и страшан. Светозар Трајковић, као гигерл са великим носом и електричном сијалицом у њему, правио је много шале до зоре. Њему су многи честитали на идеји. Јединствена, уметничка маска био је г. Гајић, правник, као Сократов ученик. Још ваља споменути г. Шеуса, извозника из Плаве, као гигерла, обученог у бело; г. Клефиша, извозника из Јагодине, као клофна; г. М. Шохаж, као морнара са Југославије; г. Данило Јанковић, марвени лекар, као картарош, необично ми се допао, тим пре што је све сам радио. Г. Лукић, професор, био је као Француз, врло импозантан. Било је још интересантних маски, али морам штедети ступце гостопримљиве Правде. Идуће године бићу опширнији и тачнији. Потписано са С. *Правда*, 8. март 1909. године.

²⁰ Мија Сеферовић Славуј (Јагодина, око 1860 - Јагодина, 1916), био је један од првих српских виртуоза на виолини, један од најпознатијих виолиниста свога времена. https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Мија_Сеферовић.

славном композитору и песнику да опроба своју Поезију и Музу са каквом *Одом Чутури*, где би свакако имао више успеха, и да се много не једи због неуспеха са новом химном, јер се химна не пева.

Ја сам прошли пут писао како су Јагодинци у овим данима доста индиферентни према свему хуманом и потребном за корист отаџбине и Српства. А сада пак, на жалост, могу јавити да су и наше даме почеле следити пример својих мужева и очева. На збору, *пред светом*, уписало се у болнички курс до 50 госпођа и госпођица, а на предавања, која г.г. Миленковић и Јоцић, лекари, држе четвртком и недељом, долази свега 6 до 8 дама. Ја за сад нећу писати опширније о овој нехатости и ружној појави наших дама, јер мислим да су још у могућности да се поправе.

Нека коцкарска дружина већ месец дана врши своје операције по Јагодини. Нема ноћи а да коме нешто није украђено; али до данас ни полицијској ни општинској власти није пошло за руком да дрске лопове похватају. Гђа Косара Поповићка, учитељица добила је једно анонимно писмо где јој се прети и тражи 3 хиљаде динара. Опшина би требало да поведе рачуна о сигурности својих грађана и њихове имовине и нека општинари знају и то, да се добра општинска управа не састоји само у малом општинском прирезу.

Позориште г. Топаловића у Јагодини је већ месец дана. За све време програм је био веома добар, а неколико вечери били су искључиво патриотски комади. Јагодинци су баш тих вечери слабије посетили позориште и тако пропустили прилику да у пуној мери манифестују свој гнев пред грубом отмицом Босне и Херцеговине, а у исто време покажу одушевљеност и готовост да се у одбрани својих права не боје ни јачег од себе."²¹

Јагодинска хроника - *Пододбор Народне Одбране - Митинг хуманих друштава - Моравско Видело* – Јагодинци су у свакој прилици, где се истицала партијска тесногрудост, били увек на првом месту. Када се купио прилог за пострадалог члана радикалске партије, Јагодинци су били први; ако се неком заслужном члану партије хтео подићи споменик, и ту су се Јагодинци, са својим прилозима, налазили на првом месту. А када се, међутим, у данашњим данима сви прави Срби такмиче у патрио-

---

²¹ *Правда*, 30. децембар 1908. године.

тизму, прилажући знатне суме новца на олтар спасења отаџбине, Јагодинци изостају и једва се чује њихов глас за корист отаџбине.

Једва једном, пре неколико дана, основан је пододбор Народне Одбране, чији су чланови скупљали добротворне прилоге за добровољце. Мене као Јагодинца, женира да Вам саопштим колику суму новца, која је са тешким натезањем прикупљена. Она је тако малена и незнатна према богатим људима наше вароши, да се Јагодинци морају стидети што у својој средини имају чак и такве људе, чије се богатство цени на 2-3 милиона, а њихових прилога нема. Све што је прикупљено новца то је од чиновника и средњег сталеза трговачког, а праве ћифте показале су и овом приликом колика је њихова себичност и саможивост. Интересантно је напоменути, да се и неки чиновници, чије су плате велике и удружене са великим приходима од имања, изједначили са ћифтама у погледу патриотизма. Жалосно, али истинито.

Јагодинци су последњи имали митинг против Аустрије, па су наравно, последњи били и са митингом за Црвени Крст.

Прошле недеље, 19. ов. месеца, био је у овдашњој основној школи патриотски збор, сазван од управе Црвеног Крста, Кола Српских Сестара и Женског Радничког Друштва. Збор је, нажалост, био врло слабо посећен. Од трговаца и занатлија није било ни десет људи што је, збиља, за сваку осуду. Овако слаб одзив грађани тумаче на разне начине; али ја мислим да је овде ћифтизам, бојазан за своју кесу, главни узрок недоласку наших трговаца.

Председник Црвеног Крста, отворио је збор, објашњавајући историју постанка и рад ових хуманих друштава.

Г. Сретен Николић, директор гимназије, говорио је кратко али са пуно патриотизма и одушевљења, а доста сатирички ошануо је све оне који се ових дана праве ћифте и несрби. Жалосно је то, рекао је г. директор, да у једном државном надлештву богати виши чиновници дају само један динар, а практикант и писар истога надлештва дају по 5 динара.

Г. Др. Ж. Миленковић, срески лекар, објаснио је врло лепим говором постанак Црвеног Крста. Његов задатак и велике његове услуге рату, наводећи зато примере из последњих ратова. На крају говора, г. Доктор је позвао све грађане да чланством и новчаним прилозима помажу ово хумано друштво, а госпође и госпођице, да се уписују у болничарке.

Г-ђа Мица Димитријевићка, својим дивним говором, говором по свим правилима реторике, са многим лепим мислима и красним Његошевим стиховима, са тако лепим компарацијама, и тешким оптужбама против Аустрије, одушевила је слушаоце који су је врло често прекидали аплаузом и узвиком: Живела! Госпођа има и ораторске вештине, јер је своју беседу декламовала изговарајући сваку реч правилно и јасно. Да поменем само још Марка Ђорђевића, који је био у Прагу и видео много пиксли. Он управо није беседио, већ изнео, по његовом мишљењу, паметан и умесан предлог, да Јагодинци установе те пиксле у предлог имао је чак својих присталица, зато је г. Перчевић, судски писар, веома разложно доказао неостварљивост овог илузорног предлога. Али на жалост, на томе се није свршило, већ се развила дебата о пиксли, која је трајала 2 сата и где је било свађе, препирања, грдње – прави српски збор – а, што је најинтересантније, било је неких што су захтевали да се сазове нарочити збор за пикслу! О, tempora! О mores! Потписано са S...²²

Према многим сведочењима у ондашњој штампи, као и по причању старих Јагодинаца, била је то најлепша варош у унутрашњости (мирна, чиста и удобна) у то време, прави пример bell eroque у Србији. На будућност су сви гледали са безбрижним оптимизмом, народ је живео богато, раскошно и весело.

Према државном попису из 1910. године Јагодина је имала 1177 породица. Укупно је било 5376 становника, од тога 3027 мушких и 2449 женских.²³

Овај напредак нагло ће бити прекинут избијањем Првог светског рата 1914. године.

---

²² *Правда*, 28. новембар 1908. године.

²³ Види Драгослав Дедић, *Урбанистички и демографски развој Јагодине XIV-XX век*, Историјски архив Јагодина, Корени III, 2005, Јагодина, 60- 65.

2. ЈАГОДИНА 1914 - 1915. ГОДИНЕ

(лето 1914 - мобилизација; тимочка дивизија - 15. пук „Стеван Синђелић“; Тифус - болница; одбрана и последњи дани - бежанија; битке код Багрдана и на Гиљу; пад Јагодине)

Лист *Политика* од 9. маја 1914. године пише: „Данас Народна Скупштина треба да има седницу. Парламентарна ситуација заоштрила се последњим догађајима толико, да се сад ништа не зна шта ће бити: све зависи од тока и исхода ове седнице. Наш парламентарни живот, млад и незрео, имао је раније своје кризе и буре, али никада та криза није била тако опасна и, у исто време, тако чудновата, као што је ова садашња.

Место да у току година политичке нарави и парламентарни обичаји постају све блажи и питомији, код нас се на несрећу све обратно дешава. Ми у парламенту имамо све већу подивљалост. На последњој седници умало што није дошло до батина, а какве све речи падају срамота је и цитирати. И кад би све те ружне испаде чинили нешколовани и невоспитани људи било би још и којекако: али најгоре се понашају они који би требало да служе за пример... И док се, кад Скупштина ради, тако ради, дотле се највише времена уопште ништа и не ради. Владини посланици размилели се на све стране и тргују на ситно и на крупно. Они што раде на ситно терају јариће у Цариград на продају, а они на крупно, удешавају ствар са железницом и око железнице. Опозиција пак води опструкцију, час излази, час улази у скупштину и кокетује са незадовољним официрима, не би ли преко њих дошла на власт... И тако се та „беда“ продужава... Немоћна једна према другој, јер ни једна није довољно јака, немоћне према својим посланицима и члановима, наше политичке странке, овим теревенкама, компромитују цео парламентарни режим и спремају један нов, који ће бити много гори него овај, али ће доћи као праведна казна за ово што се сада дешава. Несрећа је само то, што ће та казна, погађајући парламентаризам, погодити будућност народа и државе“.

Почетак лета 1914. године Јагодинци су дочекали препричавајући бурна и шокантна политичка дешавања у Србији. Сукоб цивилних и војних власти довео је до оставке председника владе Пашића, распуштања Народне скупштине, прокламације о абдикацији краља Петра и заказивања нових парламентарних избора за 14. август.

На последњим парламентарним изборима 1912. године у Јагодини је радикалска листа Марка Ђорђевића²⁴ добила 385, самосталска Драг. Пећића 234, удружених народњака и напредњака 37 и социјалистичка 22. Изабран је радикал.²⁵

Опозиција (самосталци, националци и напредњаци) је после преговора успела већ 20. јуна да направи Опозициони блок и да врло жустро крене у изборну кампању. Као кандидат блока, у Јагодини је изабран представник самосталаца²⁶. Носилац радикалне листе у моравском

---

²⁴ Марко Ђорђевић (Јагодина, 1879 - Јагодина, 1949), био је угледни Јагодинац, народни посланик, издавач, банкар. Рођен је 17. октобра 1879. године у Јагодини, у угледној трговачкој породици Ђоке и Ленке Ђорђевић, рођене Константиновић. Његов отац Ђока, платнарски трговац, био је члан трговачко-извозничког еснафа вароши Јагодине и среза Беличког, 1897. године. Мајка Ленка је била учесница многих активности јагодинске женске подружине. Марко је у Јагодини завршио нижу гимназију, а потом се школовао у Минхену. Један је од оснивача Месног удружења Јагодинске трговачке омладине. Од 1900. године је члан управе Јагодинске штедионице, а 1904. године постаје председник њеног Збора. Управничке дужности у Штедионици вршио је до 1920. године. Заједно са Љубом Гилићем власник је штампарије, у којој је од 1907. до 1909. године штампан лист *Бранич српског или хрватског језика*, као и лист ресавских радикала *Стара Ресавица*. Председник је Клуба радикала у Јагодини. Током Првог светског рата присуствује важним седницама Независних радикала одржаних на Крфу и у Ници, 1916. односно 1917. године. Током 1918. године уредник је листа *Правда*, који излази у Солуну. Марко Ђорђевић је био члан Црквене општине и њен благајник као и члан Аеро-клуба у Јагодини. За народног посланика изабран је 1912. године. Прва жена му је била Дана Косовљанин, ћерка Михајла Косовљанина. *Лексикон*, 54.

²⁵ *Пијемонт*, 16. јуни 1914. године.

²⁶ Изборни споразум у варошима, Самосталци: Према утврђеном споразуму опозиционог блока, блок ће истаћи као своје кандидате самосталце у варошима: Горњи Милановац, Јагодина, Крушевац, Пирот, Свилајнац, Чачак и Ужице. *Пијемонт*, 20. јуни 1914. године. По свршеним изборима, опозиционе странке обавезују се да не улазе ни у какав споразум са радикалима. Тек после слободно спроведених избора, опозиционе странке могу се одређивати према свом нахођењу. *Пијемонт*, 17. јуни 1914. године. Опозиција сада излази пред суд народа да од њега затражи одобрење за свој овогодишњи рад. Од 1912. године, када је последња скупштина изабрана, влада је сама, без учешћа опозиције, спровела многа важна и судбоносна питања. Два тешка и крвава рата, уговор о балканском савезу, уговор о савезу са Грчком и Црном Гором, сва та питања влада г. Н. Пашића извршила је и спровела на своју руку, не питајући никога ван радикалне странке за мишљење и не саопштавајући никоме шта намерава радити. Осим тога, данашња влада Николе Пашића тешко је оптужена за многе злоупотребе, многе незаконитости. *Пијемонт*, 21. јуни 1914. године.

округу био је Михајло Косовљанин²⁷, индустријалац из Јагодине и дугогодишњи народни посланик. Настас Петровић, министар на расположењу, био је кандидат за место првог квалификованог на листи²⁸. Носилац листе за моравски округ самосталних радикала био је Драгутин Пећић, члан самосталског главног одбора.²⁹ У Јагодини је врло утицајна била и социјалдемократска странка, и њени истакнути чланови Видосав и Мица Тречанин, Душан Срезејевић, Катанић, учитељ, Коста Петровић и др. О значају Јагодине говори нам и конференција социјалдемократата за округ моравски, 5. јула 1914. године, на којој је присуствовало око стотину делегата из целог округа.³⁰ Председник бирачког одбора је био Александар Шондић, судија јагодинског суда.³¹

Почетком јуна у Јагодини, као и у целој Србији, вршене су припреме за прославу Видовдана, који је по старом календару падао 15. јуна. Била је то прва прослава Видовдана, након ослобађања Нових области. Организацију су припремале Пододбор Народне Одбране, Коло Српских

---

²⁷ Михајло Косовљанин (Јагодина, 12. март 1862 - Јагодина, 8. октобар 1925), био је јагодински индустријалац, власник фабрике за производњу пива, данашње *Јагодинске пиваре* и народни посланик. Рођен је 1862. године у Јагодини, од оца Јована и мајке Катарине, пореклом са Косова, по чему им је и презиме. Основну школу и Гимназију завршио је у родном месту. Даље школовање наставља у Пешти, где је завршио Трговачку школу, а потом и Пиварску академију у Медлингу и Хемијску технологију на Политехници у Прагу. Избором студија види се његовово опредељење за управљање Пиваром. Михаило Косовљанин је био ожењен Калиопом Арменули, коју је упознао током студирања у Пешти. Имали су троје деце: сина Јована и кћерке Даницу и Јелену. Породица Михаила Косовљанина важила је за једну од најугледнијих породица тадашње Јагодине. Михаило је био близак пријатељ краља Петра I Карађорђевића и Николе Пашића, председника Народне радикалне странке, чији је био члан. Три пута је биран за народног посланика вароши Јагодине. Дугогодишњи је председник Црвеног крста. Први светски рат породица Михајла Косовљанина провела је у избеглиштву. Од последица шпанске грознице умрли су његов син Јован и ћерка Даница. Након рата Михаило покушава да обнови рад Пиваре, у чему га омета лоше здравствено стање. Умире 12. октобра 1925. године.

https://sr.wikipedia.org/wiki/Михајло_Косовљанин.

²⁸ *Пијемонт*, 1. јули 1914. године.

²⁹ *Пијемонт*, 5. јули 1914. године. Драгутин Пећић (Јагодина, 16. јануар 1971 - Јагодина, 1948). После школовања у Јагодини и Крагујевцу, завршио права 1894; адвокат од 1896. у Јагодини, где је имао виноград на Ђурђевој брду. Радикалски посланик 1903. Од 1906. године отвара адвокатску канцеларију у Београду. У два наврата је био министар правде и један мандат министар грађевине, када је на иницијативу Ђуре Јакшића и његову направљен парк у центру Јагодине. Касније, један од првака Демократске странке и председник Народне скупштине. Оснивач Академског друштва Обилић и оснивач банака у Београду и Јагодини. *Јагодински лексикон*, 146.

³⁰ *Радничке новине*, 26. јуни 1914. године.

³¹ *Пијемонт*, 29. јуни 1914. године.

Сестара, Одбор Црвеног Крста, професори, наставници средњих и основних школа (Ученици гимназије отпутовали су у Приштину, где се одигравао централни слет свих гимназија у Србији) и др. Град је свечано окићен, пре подне су у школама држана предавања о Видовдану, помен и благодарење у цркви, по подне, у 4 часа је кренуо свечани дефиле у вароши, затим концерти, декламовања, соколске вежбе. Увече: свечана патриотска представа, и по завршетку народно весеље и коло. Уз све ово, преко целог дана скупљао се Видовдански Дарак³², у кутијама код столова, а и по домовима, кафанама, итд. (кутије са Дарком чували су јагодински студенти).³³

Као гром из ведрога неба, стигла је у касним вечерњим часовима вест да је Србин Гаврило Принцип извршио атентат у Сарајеву, убивши аустро-угарског престолонаследника Франца Фердинанда и његову жену Софију. Све приредбе и свечаности су отказане.

До проглашења мобилизације остало је још нешто више од месец дана.³⁴

Истог дана када је Аустроугарска прекинула дипломатске односе са Србијом а влада се преселила у Ниш, Врховна команда српске војске је објавила мобилизацију, с тим да је први дан мобилизације био у недељу, 26. јула 1914. године.

У Јагодини је општа мобилизација сва три позива обзнањена звоњавом црквених звона, варошким добошарем, пуцањем прангија, паљењем стогова слама и сена, куририма и сеоским гласницима-бировима.

---

³² Проглас који ће Народна Одбрана упутити народу за скупљање Видовданског Дарка и прославе Видовдана готов је и разашиле се одборима. Уз то ће и у Српским Новинама изаћи проглас у прилогу тако, који ће добити свака канцеларија. Проглас је одштампан у 50.000 (педесет) примерака. *Трговински гласник*, 11. јун 1914. године.

³³ *Пијемонт*, 16. јун 1914. године; *Трговински гласник*, 17. јун 1914. године.

³⁴ Још у току мобилизације за балканске ратове, у јесен 1912. године из Моравског округа прикупљено је око 6000 обавезника, док се у сталном кадру налазило око 2000 регрута. По завршетку рата 1913. године већина обавезника из јагодинског среза је пуштена кући, али један део је остао у касарнама са кадровцима (у истом формацијском распореду). По налогу Окружне пуковске команде у Параћину, којом је командовао пуковник Никола Николић, део новог људства придодат је разним јединицама а од главнине је допуњен 15. пешадијски пук Тимочке дивизије. У току 1913/1914. јединице су поново допуњавање новим кадром, па су неколико пута позивани резервисти и два пута смене младих регрута. *Нови пут*, Фелтон Поморавље у рату 1914-1918, 19. септембар 1968. године, 9.

Међу првима (и најорганизованијима) били су резервни војни официри из Јагодине који су се, по већ увежбаној организацији (учестале војне вежбе и маневри ранијих година, балкански ратови) врло ревносно и успешно одазвали. Војни обвезници из Јагодине и околине претежно су били у саставу Тимочке дивизије.

Војна обавеза обухватала је све мушкарце од 18 до 55 година старости, а обвезници су били разврстани на следећи начин:

I позив – обвезници од 21 до 31 године, активна војска;

II позив – обвезници од 31 до 37 година;

III позив – обвезници од 38 до 45 година и

последња одбрана – од 18 до 21 и од 46 до 55 година.

Први и други позив били су организовани у Народну војску и они су чинили оперативни састав српске војске, док су трећепозивци и последња одбрана употребљавани за гарнизонске и стражарске дужности.³⁵ Резервним официрима, који су се налазили у јединицама до дана указа о демобилизацији, исплаћиване су плате и разлике, као и код чиновника, али са нешто мањим износом. Плата им је текла и за време боловања. Плата погинулих или умрлих издавала се њиховим породицама, са осталом покојниковом заоставштином.³⁶

Број мобилисаних у Јагодини био је 773 војна обвезника, док је укупан број мобилисаних из Јагодинског среза износио 5895 војна обвезника.³⁷

---

³⁵ Сви прикупљени војни обвезници, који су прошли кроз кадар а припадали су I и II позиву, упућивани су Врховној Команди у Ваљево, ради пребацивања у допунске јединице на фронту. Регрути који су прошли кроз кадар и припадали III позиву, упућени су својим одговарајућим пуковима III позива. Регрути који су по годинама старости припадали I и II позиву, а нису прошли кроз кадар, упућивани су командантима резервних трупа ради војне обуке, која је извођена у Нишу. Они који нису прошли кадар, а припадали су III позиву, употребљавани су на служби са последњем одбраном старца.

³⁶ *Српске новине* од 12.8.1914, бр. 177, стр. 1. По уверавању активних виших официра из генералштаба, резервни официри су стекли толико војничких знања и имали толико ратничког искуства, да није нимало претерано рећи, да сваки поједини резервни официр који је успешно водио чету, по својој војничкој спреми и способности не изостаје за школованим активним официрима европских војски.

³⁷ Ове бројке представљају разлику у броју мушкараца у попису 1910. године у односу на попис 1916. године. Колико је укупно учествовало војника из Јагодине и округа није могуће тачно утврдити, јер је у јулској мобилизацији 1914. године мобилисано још 5000 нових позиваца и велики број добровољаца (у септембру су на војне дужности отишли и нејаки младићи и старци, познати као „последња одбрана“).

Пуковска историја је због територијалног принципа организације српске војске била важан део локалне историје. Географска блискост, на којој су почивали пукови, јачала је кохезију, а оцењивано је да је регионални идентитет, поред националног, играо важну улогу у свести српског сељака. Многи страни посматрачи примећивали су да су, у условима лоших путева и оскудних комуникација, управо рођачке и комшијске везе значајно убрзавале мобилизацију, тако да се у пракси дешавало да војни обвезници једног или више села служе не само у истој дивизији, пуку и батаљону, него и у истој чети.

У неким другим временима војни обвезници из Јагодине и среза ишли су возом до Параћина, а одатле пругом уског колосека, правцем Извор – Криви Вир до Зајечара. Али, у условима преоптерећености комуникација, у јулу 1914, већина регрута је на место мобилизације стизала пешице.

Војни обвезници из срезова тадашњег Моравског округа, који су се налазили западно од Велике Мораве, припали су Шумадијској дивизионој области, са седиштем у Крагујевцу, и чинили су састав 11. пука „Карађорђе“ и 19. пука - Крагујевачког, са седиштем у Крагујевцу и 12. пука „Цар Лазар“, чије је седиште било у Крушевцу.

Градови у долини Велике Мораве, као и села са источне стране реке, припали су Тимочкој дивизионој области, са седиштем у Зајечару. Распоређени су у састав 13. пешадијског пука „Хајдук Вељко“ (Неготин), 14. пешадијског пука - Књажевачког (Књажевац), 15. пешадијског пука „Стеван Синђелић“ (Параћин), 20. пешадијског пука (Зајечар) и 6. прекобројног пука.³⁸

Војни обвезници из Јагодине су службовали у 15. пешадијском пуку, а један мањи део у 14. и 6. прекобројном пешадијском пуку. Од момента пристизања у јединицу војни обвезници су изграђивали нове идентите, у зависности да ли су се идентификовали са именом пука или редним бројем.³⁹

---

³⁸ Године 1899. Пирот је, уместо Књажевца, постао седиште дивизијске области. Ово је условило промену редоследа пуковских округа, Пиротски (XV) пуковски округ постао је по новом III, Крушевачки (III) постао је XII, а Ћупријски (XIII) постао је III. Сходно промени пуковског округа, променио се и број пука. *Службени Војни Лист*, 1899, стр. 195-196.

³⁹ Пуковско име имало је често политички и династички карактер, док су дан устављења пука и његова крсна слава ипак одржавали један шири поглед на националне традиције,

Тимочка дивизија I и II позива учествовала је у свим важнијим биткама 1914. и 1915. године: 15-20. августа 1914. на Церу; претрпела је тешке губитке 6. септембра 1914. године код Чеврнтије и Легету⁴⁰; затим вишенедељне огорчене борбе на Гучеву, Еминовим водама и Мачковом камену; од 17-25. новембра 1914. године воде се тешке борбе код Лазаревца, на положају Врапче брдо. За храбро држање у судбоносним биткама неколико стотина је одликовано највишим војничким почастима.

Поред многих примера, навешћемо ситуацију 15. пешадијског пука „Стеван Синђелић“ I позива у борбама од 20-23. новембра 1914. године и напад на к. 278 и Дрен.

После доста мучног повлачења чак до Дарославе, 15. пук добио је задатак да 20. новембра 1914. године, заједно са 1. дивизионом тимочког артиљеријског пука, образује леву колону и предузме напад преко Мекоте и Равнице на положај Бистрички Вис.

2. батаљон 15. пука, који је био на предстражи на к. 263, образовао је претходницу, која је успела да још истога дана, око 4 ч. по подне, заузме Бистрички Вис, на који је положај убрзо пристигао и цео пук и ту заноћио - 2. батаљон на предстражи на самоме вису, а 3. батаљон лево од њега; 1. батаљон позади самога вуса.

21. новембра наређен је напад на коту 278 и Дрен, с тим да 3. батаљон 15. пука потпомогне 3. пешадијски пук Моравске дивизије I позива, при нападу на Кременицу и кад се њоме овлада, тек онда да се предузме напад на к. 278 и Дрен, и то:

који није зависио од припадности некој од династија. Заједничко прослављање славе био је један од најважнијих дана јединице. Данило Шаренац, *Историја српских пукова као историографски приступ*, Историјски архив Прокупље, Зборник радова, *Други пешадијски пук „Књаз Михајло“ - Гвоздени пук*, Прокупље 2014. Као симболе устаничке и слободарске традиције 13. пук поштовао је Хајдук Вељка, а 15. пук Стевана Синђелића.

⁴⁰ Врховна команда Српске војске, на упорне захтеве савезника је почетком септембра наредила Првој и Другој армији да премосте Саву и нападну аустругарске положаје у Срему, како би се спречило пребацивање непријатељских трупа на источни и западни фронт. После почетног успеха Тимочке дивизије I позива и 13. и половине 15. пука, Аустријанци су са свежим снагама пробили мостобран између Чеврнтије у Мачви и Легата код Среме Митровице. Тимочки врвопозивци су се борили док су имали муниције, после је уследила највећа катастрофа у победничкој 1914. години. Најстравичнија ноћ славне Тимочке дивизије остала је до данас нерасветљена. <https://www.solarismediabor.rs/ljute-rana-porucnika-jovanovica-11/>

22. новембра продужен је и извршен сјајан и величанствен напад на к. 278 и Дрен, и то:

2. батаљон 15. пука нападао је преко чисте и ничим непокривене преседлине право на фронт положаја к. 278.

3. батаљон 15. пука садејствовао је у нападу 3. пешадијског пука Моравске дивизије I позива на Крменицу и нападао на десно крило положаја к. 278.

1. батаљон 15. пука нападао је преко десних притоцица Бистрице на лево крило положаја к. 278 и у исто време одржавао везу са 14. пешадијским пуком I позива, који је као десна колона преко Ајдучке чесме и Ивковачке нападао на положај Главицу и село Дрен.

20. пешадијски пук, као дивизијска резерва и батерије тимочког пољског артиљеријског пука, били су одмах иза Бистричког Виса, спремни и готови да помогну напад. 13. пешадијски пук „Хајдук Вељко“ био је на расположењу команданта армије у близини Аранђеловца.

Напад је почео око 6 часова пре подне артиљеријском ватром, која је око 2 ч. по подне достигла свој врхунац. Било је веома интересно посматрати прецизну и тачну ватру, чија су се бризантна зрна распрскавала све на једној линији јако утврђеног положаја к. 278.

Напад пешадије постепено је текао и кад је снажном и прецизном ватром наше артиљерије непријатељ био унеколико поколебан предузет је јуриш око 4.30 по подне.

Њ. В. Краљ, који је са својом свитом посматрао са положаја у близини Крушевице ток борбе, дивио се пожртвовању и херојству пешадије при нападу и јуришу на к. 278. И заиста, тешко је било напасти на тако јако утврђен и добро поседнут положај, па још преко фронтално чистог и потпуно отвореног терена.

Напад на положај к. 278 крунисан је потпуном победом и растројством непријатеља, када је 2. батаљон заробио: 5 официра и 230 непријатељских војника. Али, тај већ одвећ тешки и бриљантни напад коштао нас је и прилично доста жртава.⁴¹

Већ у октобру 1914. године Јагодина је препуна избеглица из Београда, Земуна и других места поред Саве и Дунава. Заједно са староседеоцима, покушавали су да нађу начин како да се помогне

---

⁴¹ Ратни дневник, 17. август. 1915. године.

рањеницима и болеснима, који су пристизали у јагодинску војну болницу. Најзад је у недељу, 5/18. октобра 1914, приређивачки одбор успео да организује добротворни концерт у корист „Црвеног Крста“, у реновираној сали „Шарене Кафане“. Познати српски комичар Стеван Грбић приредио је „Забавно вече“ са родољубивим програмом (прва тачка „Српска Химна“, друга пародија на „Фрању и Гизла“ итд). Посета је била одлична. Јагодинска интелигенција и породице познатих београдских и земунских трговаца су већ на прве акорде „Српске Химне“ (као и на крају програма Руске и Француске), коју је изводила чувена Мијина дружина, својим немим, спонтаним устајањем, показали најплеменитији карактер ове свечаности.⁴²

Током новембра и децембра 1914. године, као последица борби на фронтима, у Јагодину је пребачено око 2000 нових ратних заробљеника, а очекивала се још једна партија од 1800 заробљеника.⁴³

Након протеривања непријатеља и ослобађања Београда, 15. децембра 1914. године, Врховна команда је већ сутрадан издала *Директиву*, којом се одређује општи размештај снага, који је накнадно разрађен у армијским штабовима.

Тимочка дивизија I позива, у склопу II армије распоређена је у другој линији, фронтом према северу, на простору источно од железничке пруге Раља – Влашко Поље. Штаб армије био је у Младеновцу.

Тимочка дивизија II позива у склопу III армије налазила се око Парцана. На овим положајима, са мањим изменама, налазиће се следећих девет месеци, све до октобра 1915. године.

„Од 3. јануара почиње код војника да се изводи обука напољу, пошто се време пролепшало. У кантоману у Шепшину пук остаје све до 5. септембра, када је отишао у Ћуприју. За све време боравака у Шепшину, са војницима се изводила обука посведневно, вршено је гађање са новодобивеним митраљезима, а у слободно време од службе војници су правили у селу чесме, мостове од армираног бетона, у намери да својим домаћинима оставе једну успомену на боравак војске у њиховом селу.“⁴⁴

У предаху који је наступио, судећи према писмима породицама, Јагодинци су се налазили око Младеновца, али је одмор прекинут

---

⁴² *Стража*, 12. октобар 1914. године, 21. март 1915. године.

⁴³ *Вечерње новости*, 23., 28. новембар 1914. године.

⁴⁴ *Историја 20. пука*, 60.

премештањем трупа према бугарској граници. Тимочка дивизија I позива је 6. септембра 1915. године пребачена у Пирот, а Комбинована дивизија у Зајечар.

Офанзива је почела 6. октобра 1915. године.

Најжешћи удар био је на Београд, а Тимочка дивизија II позива, као једина резерва Врховне команде, стављена је на располагање команданту одбране Београда. Почетком октобра почело је пребацивање из Сопота за Београд (14. пук – железницом са станице Влашко Поље, остали су ишли на марш).⁴⁵

Тимочка дивизија I позива, која је од 25. септембра до 8. октобра утврђивала положаје према бугарској граници (Јаловик, Извор, Темска, Калне и др), одмарала се у селу Крупац свега један дан, када је стигло наређење за покрет. Издвојен је 13. пук I позива, који је 9. октобра укрцан у пет возова и већ следећег дана стиже у станицу Рипањ. Требало је одмах извршити смену пукова из прве борбене линије, који су водили петодневне непрекидне борбе и били су јако проређени, изнурени и поколебани. Дотле је већ пало Дедиње, и непријатељ се спремао за напад на Петлово Брдо и Торлак.⁴⁶

---

⁴⁵ *Београдске општинске новине*, 11. новембар 1931, Издање групе живих бранилаца Београда из 1914. и 1915. године, *Агонија Београда у Светском рату*, Београд, 1931. Милослав Ђ. Дамњановић, дивизиони генерал, онда комадант 14. пука II позива, *Четрнаести пешадијски пук у одбрани Београда 1915. године*; „У току превозења пука чула се непрекидна потмула артиљеријска ватра у правцу Београда... Војници су врло добро расположени, и ако су позитивно знали да ће убрзо ступити у борбу. Код официра је владало изванредно расположење, орила се песма и натприродна веселост. Железничка станица Ресник била је преплављена избеглицама из Београда, који су грчевито стезали мало ствари, које су у брзини понели. Нарочиту бол су задавале слике крајњег бола многе мајке са ситном децом, која су у плачу тражила све што им оне у том тренутку нису могле дати. Детонација зрна великог калибра овде се јасно чула и свака од њих изазивала нервозни дрхтај осамљених жена чији су живци услед дугог бомбардовања Београда доведени до крајње исцрпљености...“; записаће генерал Дамњановић.

⁴⁶ У тродневним борбама сви официри, подофицири, каплари и редови-борци, улагали су надљудску моћ у одбрани Торлака, који је тада представљао кључ Београда. Распоред јединица: 13. пук линије: Кумодраж-Вратнице-Јајинци; Десно веза са 19. пуком, који је био на Стражару, а лево са трупама Тимочке дивизије II позива, које су држале Стражевицу и Петлово Брдо. Жртве у 13. пуку: 30 официра и 1598 поофицира и редова. Исто, 417-433. Драгутин Ј. Ристић, *Учешиће XIII пешадијског пука „Хајдук Вељка“ у Одбрани Београда 1915. године у Агонија Београда у светском рату*, Издање групе живих бранилаца из 1914. и 1915. године, Београд, 1931.

Борбе су започеле у току ноћи 9. октобра, а ујутро су се развиле око Дедиња, које је прелазило из руке у руку и на крају дана остало у српском поседу. Наредних дана Тимочка дивизија II позива представљала је главну отпорну снагу, а њене јединице биле су размештене дуж целог фронта од Великог Врачара до Петловог Брда. Током та три дана српски губици су били значајно велики, а нарочито је страдао велики број официра. По паду Торлака, 13/14. октобра, командант одбране Београда у току ноћи издаје наређење за постепено повлачење. Тимочка дивизија II позива очекивала је веће сукобе током 15. октобра, али је Врховна команда издала директиву за постепено повлачење командантима I и III армије, као и команданту Одбране Београда. Следећих дана непријатељ је напао нову одбрамбену линију на левој обали Раља, обилато потпомогнут артиљеријом, па су се српске трупе, ноћу 19/20. октобра, преместиле на нове утврђене положаје.

Једино је Тимочка дивизија II позива требало да остане на претходном положају. Међутим, 20. октобра је нападнута је јаком артиљеријском ватром и пешадијом и приморана на повлачење.⁴⁷

Долину Мораве је требало да бране три дивизије I армије на сектору Раља – Топола – Смедеревска Паланка. Али, по преиначеној одлуци војводе Путника, са повлачењем бранилаца Београда – одбране Београда и III Армије, у склопу северне Војске морала је да се повуче и I Армија. Донета је одлука да она одступи преко Крагујевца, а Браниоци линијом цариградског друма, као централном саобраћајницом. Од комбинованих

---

⁴⁷ Јелица Илић, *На фронту и позадини*, 102. О томе шта се све догодило тога дана сведочи нам опширан извештај команданта дивизије који је упутио команди Одбране Београда, а на чијем крају пише о духу и моралу трупа: Губици су знатни. Трупе су преморене, дух је клонуо. По извештају команданта 15. пука, на пук се не може рачунати, а изгледа да стање није много боље ни код 11. пука III позива. Према оваквом стању, са своје стране ћу учинити све, да одређену ми линију положаја браним што дуже, али у успешну дуготрајну одбрану, сумњам. Трупе су преморене. Губици су знатни (батаљони сведени на испод 500 пушака), при том ми је додељен фронт, као и до сад, за овако слабе трупе, одвећ широк, и још сад предвојен Космајем на два одсека, који се не могу лако помагати. Непрекидна кретања од 8. октобра; три озбиљне и неуспешне борбе на широким фронтима против надмоћније непријатељске пешадије и несравњено надмоћније артиљерије; знатни губици и одступање, изазвали су физичку и моралну клонулост код трупа. Спас је једино у решењу: Одвојити се од непријатеља, прикупити и уредити на некој линији уназад, па целом снагом прећи у напад. *Исто*, 102.

јединица формиран је на брзу руку багрдански фронт, на чијем правцу се очекивала главнина непријатељских снага.⁴⁸

Непријатељ је очекивао да ће до одсудне битке доћи још пред Крагујевцем, али до тога није дошло. Сам карактер борби остао је непромењен. Срби су се стално повлачили, пружајући жилав отпор, али су избегавали свако одсудно решење, очекујући да ће савезници правовремено прискочити Србији у помоћ. Појачани дипломатски напори нису уродили плодом, јер обећана помоћ никако није стизала.

У току ноћи 28/29. октобра непријатељ је напао на десно крило Тимочке дивизије II позива и лево крило Комбинованог одреда. Овај напад је одбијен. У току дана 29. октобра непријатељ је нападао на цели фронт Одбране Београда, која је држала линију: Рогац-Шупљаја-Драчко поље-Беле воде-Сремска пољана. Борба је била врло јака: непријатељ је на појединим местима задржан нашом артиљеријском, митраљеском и пушчаном ватром на 700-800 метара испред наших ровова, а местимице је контра-нападом одбивен. Непријатељ су биле трупе, на десном крилу, 25. немачка резервна дивизија, а према левом крилу, 2. брдска аустријска бригада.

Ситуација III армије током 29. октобра: на десној обали Мораве било је слабог пушкарања међу патролама и слаба артиљеријска ватра са обе стране на линији: Медвеђа-Плажани. На левој обали Мораве, код Шумадијске дивизије I позива, током целог дана вођена је борба. После јаке артиљеријске ватре непријатељ је знатном снагом избио на Роготске шуме на фронт: Буква-Стражевица и успео да потисне 5. пук I позива. Употребљена је општа резерва и непријатељ је задржан, али је у 7 часова добијен извештај да је 13. пук I позива нападнут на Парлозима и потис-

---

⁴⁸ По општем уверењу Срба, овде, „на Багрдану је требао да буде гроб немачкој војсци“, јер ниједна војска није дошла тако дубоко у територију Србије. Сматрало се да би немачка офанзива доживела слом у кланцима и врлетима багрданског теснаца, па макар је водио и Мекензен. Од отпора око Београда и Авале, незнатног отпора око Михајловца, док се повлачио већи део трупа, узмицала је српска војска ка Багрдану, са намером да са Багрданских позиција дочека немачку инвазију и да је разбије, као и предходна три пута. Багрдан је био једина нада, која је одржавала морал и војске и народа. Али, пошто је Бугарска Врховна Команда издала директиву за напад, без објаве рата, ноћу 13/14. октобра, нестало и задње наде, духовна депресија је достигла кулминацију, која ће се претворити у општу бежанију. Богдан Крекић, *Кроз Србију и Румунију са аустријском војском: 1916-1918. Импресије и доживљаји*, Сарајево, 1919, 63-65; *Београдске новине*, 5. и 7. новембар 1916. године, Подлистак – Послије годину дана – Из мог дневника.

нут. Дивизија је заноћила на линији од Мораве преко Брзана-Кијева-до Гранчарице. Целог дана била је магла, а пред вече почела је и киша⁴⁹.

Током 30. октобра трупе XI немачке армије наступају на фронту западно од Мораве, и то: 25. и 6. дивизија у правцу Крагујевца, а 11. (баварска) и 105. дивизија ка багрданским положајима (линија раскрсница путева северно од Десимировца-Ресник-Манастир Грачаница-Брзан). Српске трупе се повлаче ка линији: Песковита пољана-Милатовац-десна обала Грабовничке реке; на фронту источно од реке Мораве наступају трупе 107, 103. и 111. дивизије, ка линији главних положаја: Велики Поповић-Игриште-Тривуново брдо, потискујући српске предње делове. Алпински корпус наступа код Костолца и Градишта, као армиј-ска резерва. Директивом команде армијске групе наређено је: да XI армија продужује главни напад десним крилом преко линије: кота 301-Десимироввац-Багрдан; левим крилом преко Туприје. Алпински корпус требало је тако привлачити, да се може употребити, како у циљу пробоја дуж моравске долине, тако да може ступити у борбу и према југоистоку.⁵⁰

Током дана 30. октобра трупе Одбране Београда су нападнуте знатним снагама на левој обали Лепенице, док су на десној обали реке потиснути заштитни делови на главни положај. Због тога што су све реке и потоци у околини Крагујевца набујали, могла је да наступи опасност да поједини делови буду одсечени или натерани на повлачење под веома тешким околностима. Зато се током ноћи повлаче на главну одбрамбену линију на десној обали Лепенице: Бабин гроб-Дрењак-Лизин лаз-Жежељ-Кукове липе-Грошничка река⁵¹.

У току дана 31. октобра трупе Одбране Београда заузимале су положаје на главној одбрамбеној линији: Тимочка дивизија II позива од Голије до Грошничке реке, са истуреним предњим деловима на линији: Парлог-с. Вељановац-село Бресница; Комбиновани одред од Бабиног гроба до Голије закључно.⁵²

У току 1. новембра непријатељ је надмоћнијом снагом напао и потиснуо предње делове Шумадијске дивизије I позива и Комбинованог

---

⁴⁹ Делеша ОБр. 8010 у 12.25 часова, Издање Главног Генералштаба, *Велики рат за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, Једанаеста књига 1915. година, трећи период, Опште одступање српске војске*, Београд, 1927, 41.

⁵⁰ *Исто*, 25.

⁵¹ Делеша ОБр. 4866 у 22.50 часова, *Исто*, 40.

⁵² *Исто*, 51.

одреда ка главном положају, али је зато тучен ватром наше артиљерије. Према Тимочкој дивизији II позива непријатељ је наступајући преко Песковите ливаде, ушао у Крагујевац, али је све време гађан од стране артиљерије Тимочке дивизије II позива. У граду је остао само четнички одред, који се задњи повлачио.⁵³

Током дана 2. новембра вођене су врло јаке борбе на целом фронту трупа Одбране Београда. Најјаче су нападнути: Комаричка чука (на Црном Врху), Дрењак, Лисин Лаз (кота 613 на Црном Врху), Жежељ и Кукова липа (линија данашње северозападне-западне административне границе јагодинског округа). Помоћу контранапада све су ове тачке држане до поподнева, иако су биле тучене јаком артиљеријском ватром. По подне је заузет Жежељ, па се борбени поредак морао повући од Стражаре преко Парлога и Голије на Лисин Лаз.⁵⁴ На крајњем десном

---

⁵³ Сведочење Милована М. Матића: „...Ево од Крагујевца, каже јуре три коњаника. Мора бити да носе неку вест. Ма није прошло ни десет-петнаест минута, она три коњаника стигоше. И кажу: „Господине капетане, Крагујевац је пао! Ево вам наређење: правац Лапово, Багрдан, Јагодина. Тамо ћете добити инструкције где ћете даље.“ Повлачимо се. Нико није ишао путем, све је то ишло преко њива – правац Лапово. У Лапову надлећу нас два непријатељска авиона, круже. „Склањајте се у воћњак! Заклон хватај!“ – виче командир. Дође и мој отац и поведе ме с њим. Из Лапова у Багрдан, одатле у Јагодину. Све пешке. У Јагодини наређено да сваки војник спреми себи храну за више дана. Неки су, право да вам кажем, крали. Узимали од народа овце и пекли одмах. Није се народ бунио. Сваки каже: „Боље носите ви, него да носи Шваба“. Снабдењемо се храном, па одатле кренемо за Ћуприју. Ниже Ћуприје, не знам где, пређемо преко Мораве понтоном. Па смо ишли, ишли. Стално идемо...“.

<https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova/matic-m-milovan/>

⁵⁴ Опис сукоба који се догодио тог дана записао је Лазар П. Николић, тада редов 19. пука: „Десило се то између Крагујевца, Јагодине и Рековца, на положају Бабина механа - Лисин лаз – село Мишевић. Први батаљон 19. пука (бројно стање 720 људи) имао је задатак да остане у заштитници пука на положају „Лисин Лаз“ и да без наређења не одступа, док је штаб пука са још три батаљона измакао напред. Батаљон се био постројио на једној коси и чекао центар непријатеља да би га задржао, до одступају наше друге трупе ка Крушевцу. До подне се није ништа десило. Војници су се размислили по коси тражећи дрва за огрев или штогод за јело. Тек пред саму ноћ, помоћу дурбина неко од официра констатова непријатељске трупе. Оне су мирно пролазиле поред тог нашег батаљона и полако се спуштале у саставу реке Белице и Бешњаје у близини села Бунара. Та констатација унесе немир у војнике и офицере. Командант мајор Живота Бранковић, не схватајући озбиљност ситуације наредио је да се батаљон у миру и полако прикупи и крене ка селу Бунару. Мрак је био као тесто, војници су се држали један за другога и тако полако одмицали низ брдо. У том чело батаљона стиже до самих саставака двеју река у дну села Мишевић. „Халт!“, зачу се из помрачине... Није се имало куд, јер их наједном обасјаше ракете, а они на своје велико запрепашћење видеше да су пред пуним ровом непријатељских војника... „Ураа!“ – Ломиле су се

крилу посада код Парложишта и Ковиљаче била је бочном ватром принуђена да се повуче на Церјак и Ђуле. На целом фронту српске трупе су остале у блиском контакту са непријатељем. Губици код српских јединица су врло велики.

Пред вече 2. новембра распоред српских трупа:

Јужно од Чачка: 6. пук III позива, 5. пук III позива и један батаљон 9. пука II позива. Дунавска дивизија II позива на простору око Тавника; са обе стране пута Крагујевац-Краљево на простору око Љубића: Дринска дивизија II позива; источно од ње: 13. пук I позива, Тимочка дивизија II позива и један комбиновани пук од три батаљона из Моравске дивизије II позива.

На простору јужно од Крагујевца: Комбинована дивизија (10. кадровски пук, 19. кадровски пук, 7. пук III позива, 7. пук II позива и 15. пук III позива). Пред левим крилом III армије било је одвојених делова Шумадијске дивизије I позива, која се налазила на фронту западно од Јагодине. 11. пук III позива, налазио се југоисточно од Крагујевца.

Према ратном дневнику потпоручника Славка Јоксимовића, командира вода у 19. пуку, описани су грчевити, али углавном безуспешни покушаји делова Шумадијске дивизије I позива да после изгубљене битке на смедеревском одсеку северног фронта на прилазима Јагодини, а и у самој вароши, организују одбрану и барем привремено зауставе напредовање:

"21. X 1915. –Тек што смо се мало одморили изнад Јагодине, почели смо поседати положаје изнад села Буковче, а са десне стране Буковичког потока. Ја сам (са својом четом 4) био десно од пута Буковче за Δ 206, са два митраљеза.– Јутрос је непријатељ био на вису лево од Гагош потока - на Ковиљачи, који је још синоћ заузео, а наша 3. чета 3. батаљона и 2. чета 4. батаљона (19. пука) држале су ћувик - изворишни део левих притока Гагош потока. Но, непријатељ, почев од Багрдана да напада својим претходницама, у чијем су саставу биле 2 батерије - 1 брдска хаубица и обл. „брђани”, кренуо се у три правца: лева колона његова у јачини једног батаљона кретала се уз долину Мораве, железничком

кости, праскале „крагујевчанке“, ракете су с времена на време осветљавале ту гомилу у којој се није разазнавало ко је пријатељ, а ко непријатељ...Наједном све се утиша... Пребројаше се и утврдише да је од целог батаљона са свима официрима избегло цигло 58 људи“. *Правда*, 16. март 1937. године.

пругом; друга колона кретала се од Ковиљаче венцем Церјак-Липар до Црвеног брега с намером да ту сиђе на линију Крчаник-Рибник-Буковче, где би сачекала своју десну колону, која је ишла главним 1 насипом Багрдан-Јагодина, као и остале десне напоредне колоне, које би потом имале једновремено напасти нашу заштитницу код Ђурђевог брда, а до мрака напасти и положај Гиље-В. Браниште-Врањевац и збунити наше трупе које би се ту утврђивале... Међутим, јутрос раније одступио је 11. пук и отворио његовом (непријатељском) слободном надирању и бочном дејству на наш леви бок, због чега нисмо ни могли бранити положај по положај и натеривати непријатеља да се на том путу од десетину километара зауставља. Наша је срећа била што његова лева колона, управо побочница јачине 1 батаљона, није благовремено избила из Ђуле (?) и што су свуд уз Мораву биле велике баруштине, те је наше десно крило ипак доста омело непријатеља у брзом надирању и нападу на Гиље, где су се наше јединице утврђивале. И наша је грешка била што нисмо одмах посели мост на Лугомиру и Ђурђево после првог неуспеха, и што нам није благовремено послато наређење да наша заштитница поседне Ђурђево... Апсолутно је требало да нам 2. батаљон утврди Ђурђево и Лугомир и ту задржи непријатеље у вароши, да би се за то време и ми на Гиљу могли боље спремити. Ја се са 2 митраљеза, мада не добив никакву ватру, нисам могао на Буковчу задржати ни пола сата пошто је наше лево крило већ бегало гоњено непријатељском артиљеријом и митраљеском ватром. Лека је сасвим бегав и викао мени неколико пута да и ја бежим, јер ја нисам хтео одмах напустити положај без личне опасности (=угрожености). Но, ускоро сам наредио 3. и 4. воду да иду са резервом, а са 1. водом сам остао, упркос и даљој Лекиној вици и отворио сам јединачну паљбу кроз лево, готово преко Леке, што је бесумње нелагодна деловало на непријатеља и задржало га колико-толико. После је и 1. вод кренуо се (=одступио). Но, на моје изненађење, сво поље било је прекривено (нашим) војницима, који су формално бегали. Непријатељска артиљерија пратила нас је и морално уништавала наше јединице, али жртава, чини ми се, овде није било. Овако је главна непријатељска колона за нека 3 сата стигла из Багрдана до изнад Јагодине, упркос нашој заштитници. Јавио сам Сариху да треба срушити

мост (на Лугомиру?), но он је, изгледа, био збуњен. Потом сам исто то јавио једном воду коњице...”⁵⁵

Одбрана Београда се током ноћи 2/3. новембра повлачи на линију: Гиље-Мајур-село Шуљковац - село Слатина – Угари - Голо брдо, али су на важним тачкама досадашњег одбрамбеног положаја остављене јаке заштитне снаге, које ће се повући кад их на то буде приморао непријатељ.

Током 2. новембра 105. дивизија из 4. резервног корпуса избија у Моравску долину преко Јагодине, док је 11. баварска дивизија, прикупљена на друму северно од Јагодине. У 16.00 часова забележен је улазак претходница 11. баварске дивизије. Одмах је настављено гоњење српских трупа ка Рековцу и Белушићу, где су биле забележене јаке српске снаге.

У борбама које се воде у Багрданском теснацу учествују и Шумадијска дивизија, групе одбране Београда и делови Тимочке дивизије.

Тимочка дивизија I позива, после мучког напада Бугара, хитно је пребачена на исток Србије, где је формиран Источни фронт.

У својим белешкама Драгомир Марковић из Јагодине се присећа: „(...) како је са неколико Параћинаца припадао 20. пуку, и да су били стационирани око Пирота. Крајинци су били у 13. пуку, Зајечарци и наши са десне обале Мораве у 14. пуку, док су у 15. пуку били Јагодинци. Услед силовитих бугарских напада ускоро су у помоћ пристигле и Моравска и Дринска дивизија, у којима су били Ћупричани. Многи стари ратници се сећају да је Јагодинцима у 15. пуку био поверен један од најтежих задатака у току рата - да буду заштитница док се српска војска не повуче и да се последњи за дуго поздраве са отацбином“.

„Пошто нам је у августу нестала муниција, каже Влада Благотић, наш II артиљеријски дивизион (први је основан тек пред пробој), који је на северном фронту деловао у саставу Шумадијске дивизије, морао је да се повуче. Прикупили смо се у Крагујевцу, али смо даље наставили преко Јагодине и цариградским друмом. На жалост, мој једини земљак Милутин Ристић умро је код Шапца, те није имао среће да се сретне са својима у Јагодини“.

Тимочку дивизију II позива је офанзива затекла испод Космаја.

---

⁵⁵ Недељко Јешић. *Како је српска војска, одступајући испред много надмоћнијег непријатеља, почетком новембра 1915. године напустила Јагодину*, ИАЈ, *Корени III*, 2005, 181, 182.

„ ... У оквиру снага I Армије повлачили смо се преко Крагујевца ка Трстенику“, прича Јова Којадиновић из Лоћике, - „те нико није могао да пошаље вест шта се са нама догађа и каква нам судбина предстоји“.

Током 6. октобра испраћена је последња одбрана, тј. младићи рођени 1896, тзв. трећепозивци. „Нас око 60“, сећа се Милан Милановић, „јагодински кмет Бранимир Милановић предао је команди у Параћину, где се из округа већ окупило око 1000 регрута. По 40 у фургон попели су нас у воз и послали за Ниш, јер се сумњало да су Бугари у Зајечару, где се иначе налазило седиште Тимочке дивизије“. „Део нас је припао Нишким резервама“, допуњује Коста Радичевић, „док су други прешли у крушевачке или крагујевачке. Времена није било за обуку, него смо тек у Алжиру упућени у војне вештине. На жалост, од 36.000 из ове класе само се 6000 одазвало на прозивци“.

Багрдански фронт је непланирано лако разбијен. Немци су овде оставили мање јединице, док је главнина војних јединица прешла на десну обалу Мораве и неометано наставила даље.⁵⁶

Ратни дневник је 1916. године, под насловом *Ноћ на Гиљу*, објавио сећања Дамјана В. Рашића, о повлачењу српске војске.

„Без престанка трају борбе већ од Смедерева. Пролазе журно први дани октобра и односе сваког тренутка стотине живота намучених Срба, који са највећим пожртвовањем бране сваки педаљ свог огњишта.

Под јаком навалом непријатеља повукли смо се са багрданских положаја кроз Јагодину на Гиље, где смо се одмах почели утврђивати. Наше заштитнице одолевале су силном налету непријатеља повлачећи се поступно.

Око 16 часова 21. октобра 1915. године непријатељ је ушао у Јагодину. После четврт часа упутио је своја коњичка одељења из вароши ка Гиљу, која су одмах заустављена митраљеском ватром.

Вече пролази. Земљу обавија густо мрак, а из црних облака равномерно почиње падати ситна и хладна киша. Пратио ју је јак ветар.

У 24 часа отвори се јака пушчана и митраљеска ватра на целом фронту пука. Непријатељ, користећи густу помрачину, подишао је под сам брег. Његова колона, која је кретала пругом, потисла је нашу коњицу

---

⁵⁶ Нови пут, Фељтон *Поморавље у рату 1914-1918*, 26. септембар 1968. године, 9.

и она се убрзо нашла позади Гиља, остављајући потпуно откривен десни бок пука на Гиљу.

Киша је све јаче падала и ношена јаким и хладним ветром шибала је лице и прожимала и последњи делић суве одеће.

Мрачну ноћ на овом брегу осветљавали су чешће рафали непријатељских шрапнела, из тонова различите величине, после чије експлозије парчићи гвожђа појачаваху фијук ветра и ударце хладне кише.

Пушчана, митраљеска и топовска ватра била је све јача. Ништа се није видело. Премореност, малаксалост, неизвесност и помрачина чиниле су ситуацију веома тешком.

Један војник дотрча тешко дишући од замора и отпочне испрекидано:

„Господине потпуковниче, ово је наша коњица позади. Они кажу, да непријатељ наступа пругом и да нас је прошао и опколиће нас“. – „Добро, јеси видео ту коњицу?“ - „Јесам, г. потпуковниче!“.

У том дође један наредник и потврди. Командант им нареди да иду у чету. Они одоше. Били су у резерви. Затим нареди ордонансу да зовне команданта 4. батаљона, који се налазио позади у резерви. Ордонанс отрча.

Борба је непрекидно трајала. Цело Гиље непријатељ је тукао најјачом артиљеријском ватром. Шрапнели су тако обасјавали положај, да су се лепо видели војници, који су носили рањенике.

Дође командант 4. батаљона и командант пука нареди му да буде спреман са батаљоном, те да одмах може изаћи на положај у случају потребе.

После неколико минута било му је наређено да одмах са две чете ојача левокрилни батаљон. Пошли су. Њихово кретање ометала је мрачна ноћ, кроз коју су звиждале хиљаде метака и парчићи челика.

Поред осталих старешина, са војницима у стрељачком строју кретао се преко положаја, у средини, и командант пука, а на левом крилу командант 4. батаљона. У кретању се јурило, али многи падоше избушени пројектилима. Нико никога не види, само се чује полугласна команда старешина: „Напред!“.

На самој вододелници, на положају, парче шрапнела обори храброг мајора Михајла Васића.

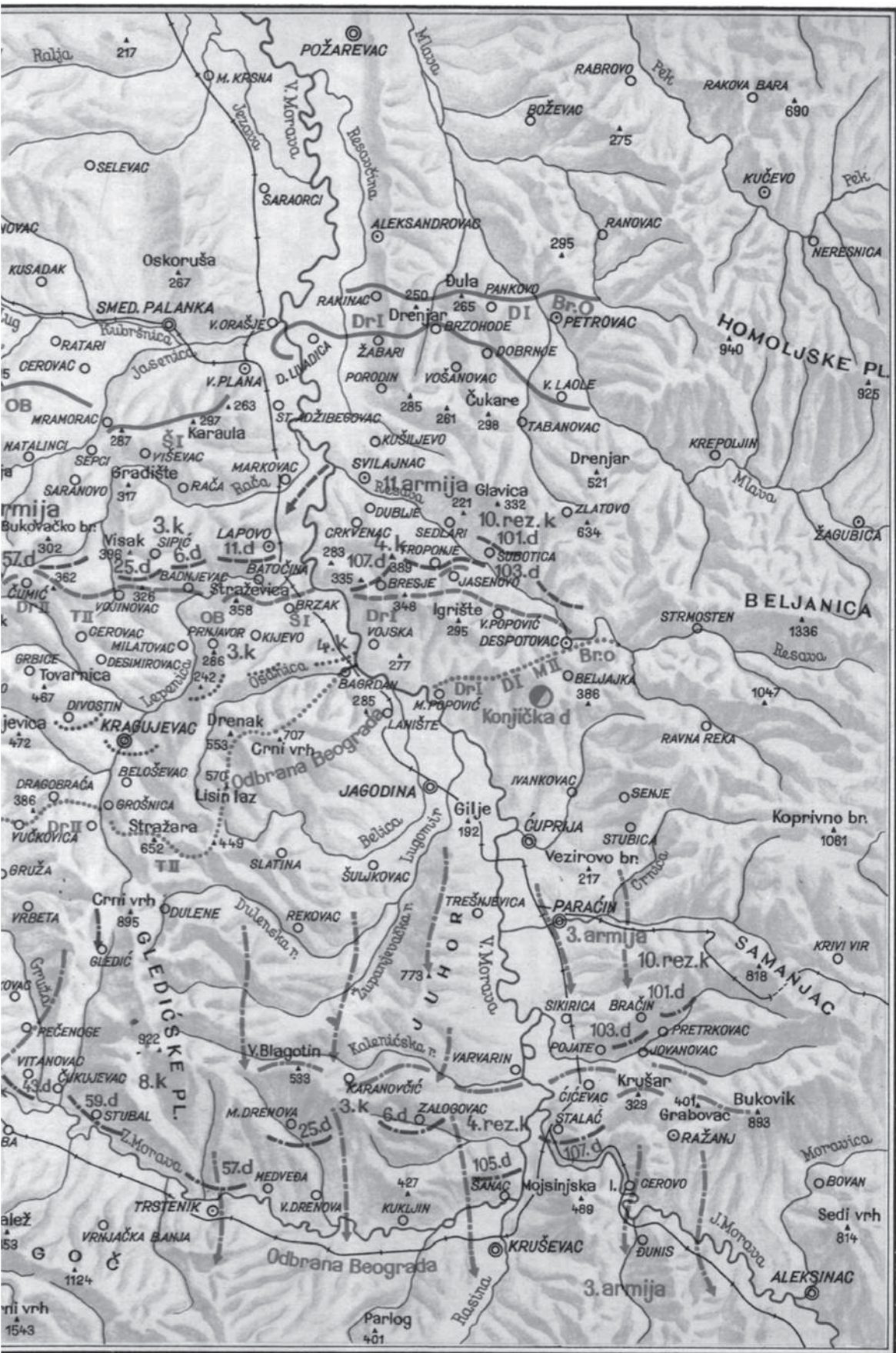
Непријатељ је одбачен и на положају влада тишина. Мајор Васић и остали рањеници однети су. Престало је зујање граната и громовито распрскавање шрапнела, али је хладна киша са ветром непрекидно тукла.

Повлачење српске војске

23. октобар - 6. новембар 1915. године

Војна енциклопедија, VII, друго издање, Београд, 1974, 217

У блату, згрчен у шињелу, лежи на положају преморени командант пука и уз њега ађутант са телефонистом. Измучена тела дрхте под ударцима кише, али не осећају болове; душа је заспала, али су очи отворене.“

Таква беше ноћ на Гиљу. Потписано са Дам. В. Рашић.⁵⁷

У свим овим операцијама страдао је велики број Јагодинаца.⁵⁸

Одмах након избијања ратних операција, у септембру 1914. године, у Јагодини се формира резервна војна болница. Тадашња учитељска школа, са свим својим инвентаром претворена је у војну болницу.⁵⁹ Њен управник је био др Петар Давидовић. Пред улазак окупаторске војске за управника је постављен др Радивоје Вукадиновић, коме је припала дужност да дочека окупаторску војску и преда војну болницу са болесницима и рањеницима.⁶⁰ Међу лекарима у Јагодини поменимо и Душана Туфегџића, човека великог срца, у току окупације лечио је без питања о плаћању, волео је музику и лумпераје у „Шареној кафани“. Један од лекара јагодинске војне болнице била је и др Марија Павловић⁶¹.

---

⁵⁷ *Ратни дневник*, 6. XI 1916. године. Детаљније о биткама код Багрдана и на Гиљу види у: Добросав Ј. Миленковић, *Шумадиска дивизија I позива 1915*, књ. 3, Крагујевац, 1936.

⁵⁸ Прилог број 1. *Списак погинулих и умрлих Јагодинаца 1912-1918. године*.

⁵⁹ За време ратова 1912-1913. године учитељска школа није радила, већ је претворена у резервну војну болницу са 200 постеља и кроз њу је прошло 1200 рањеника и болесника. Среген М. Аџић, *Споменица у славу учитеља, професора, директора, педагога, научника и народног просветитеља*, Јагодина, 1939, 17. Прилози Јагодинској резервној болници: Фирма *Братић и Нишлић*, књижари из Јагодине, у два маха по корпусу разних колача; Г. Груја Марковић, трговац овдашњи два метара добрих дрва; Г. Настас Петровић, министар на расположењу, два балона вина, две корпе велике колача разних, и више кутија цигарета; Г-ђа Ђорђевићка, једно туце чарапа и кило шећера; Г. Михајло Косовљанин овд. пивар три сандука пива по 50 флаша, 20 флаша старог црног вина, две корпе разних колача и више кутија цигарета; Браћа Чеси пивари из Јагодине свако недељно прилажу за рањенике у новцу и пиву; Друштво Ђупријске шећерне фабрике два сандука у 100кг и овдашње друштво Црвеног Крста даривало је разне ствари за болницу. Свима дародавцима Управа резервне војне болнице у Јагодини овим најављује захвалност у име своје и рањених и болесних бораца. *Српске новине*, 19. новембар 1914. године.

⁶⁰ Драгиша Лапчевић, *Окупација*, Београд, 1922, 37. Др Радивоје Вукадиновић, општински лекар у Јагодини увео је једну новину – своје рецепте са штампаним поукама на полеђини, Душан Вукићевић, *Хроника Светозарева*, II део, 255, 256. Душан или познатији као Дуја Вукићевић (18. мај 1897 – 11. јануар 1969) завршио је основну школу и гимназију у Јагодини. После Првог светског рата завршио је историју и компаративну књижевност; године 1941. заробљен и интерниран, али због болести враћен 1943. По ослобођењу краће време директор Гимназије и професор у Учитељској школи. Од 1954. године оснивач и директор Државног архива и музеја у Јагодини.

⁶¹ *Вечерње новости*, 4. септембар 1915. године.

По мишљењу санитетског војног инспектора др Сандермајера, била је то најуреднија и најздравија војна болница у Србији. Милован, син Сретена Ацића, описао је у свом „Дневнику“ утиске о доласку првих рањеника, 10. октобра 1914. године: „Болница је била сасвим спремна. Само су се чекали рањеници који су требало да дођу око 10 сати пре подне. Већ од раног јутра долазили су болничари са новим знацима Црвеног Крста и болничарке у чистим белим кецељама и марамама. Сви су се ужурбали. Свако намешта своју собу. У једној соби било је 15 кревета. Сваки је покривен чистим чаршавом, а на креветима је било по два јастука, један већи, један мањи, са чистим навлакама и по једно ћебе. Између свака два кревета по један намештен сточић. А на сваком кревету по један пар чистог белог рубља...“.⁶² Сви који су били ван војне службе морали су да болници буду на услузи. Добровољно су радили ученици Учитељске школе и Гимназије, „Подружница Женског друштва“, чланице „Кола српских сестара“ и други. По наређењу од 25. новембра 1914. године, све учитељице биле су обавезне да се прикључе војној болници⁶³. На жалост, сва документација о раду ове војне болнице је уништена.⁶⁴

Период епидемије пегавог тифуса спада у најтрагичније тренутке у раду ове болнице. Пегави тифус у Јагодину су донели заробљени аустро-угарски војници крајем децембра 1914. године. Распис Министарства просвете и црквених послова од 18. фебруара 1915. године, упућен свим просветним и црквеним властима, корпорацијама и удружењима, садржи детаљна упутства о сузбијању и предохрани од заразе. У њему се каже: „Пегавец (пегави тифус) и повратна грозница (повратни тифус), које су се болести прво појавиле у војсци, а услед ратних прилика и поремећених хигијенских и материјалних услова за живот и у свим редовима друштвеним, почеле су се нагло развијати и у појединим кућама, како у градовима тако и у селима. Жртва од тих болести има из дана у дан све више“.⁶⁵

---

⁶² Оливер Ђорђевић, *Сретен Ацић и његова породица*, Манастир Враћевшница, 2001, 117, *Хроника Светозарева*, II део, необјављен рукопис, 255, 256.

⁶³ АС, МПС-1914/в-1.

⁶⁴ Можда је за уништење документације крив благајник резервне војне болнице у Јагодини, Станоје В. Стефановић, учитељ. *Службени војни лист* од 29. априла 1917. године објавио је оглас из Канцеларије Команде Тимочке дивизионе области да је Станоје учинио казнена дела бегства и дело утаје државног новца. Наређује се потрага за истим и спровођење стражарно Команди.

⁶⁵ Бранко Перуничкић, *Град Светозарево 1806-1915*, Београд, 1975, 1828, 1829.

Државни одбор за сузбијање заразе обишао је крајем фебруара Јагодину, Ћуприју, Паланку, Лапово и остала заражена места. Организована је дезинфекција, као и подизање барака за смештај оболелих од тифуса.⁶⁶

Прве жртве у јагодинској резервној војној болници бележе се већ почетком јануара 1915. године, да би у наредних пет месеци пегавац покосио становништво, не бирајући и не марећи за пол, узраст или веру.⁶⁷ У јулу и августу, пегавац је нагло престао.⁶⁸ Сви мртви су сахрањивани на јагодинском гробљу, које се налазило на Црвеном брегу, тамо где се данас налази Спомен костурница Совјетских војника. Гробне раке нису обележаване, па се временом заборавило и где се налазе.⁶⁹

Смртност у Јагодини од пегавог тифуса 1915. године

Година 1915	Протокол умрлих нове цркве	Протокол умрлих старе цркве	Свега
јануар	15	14	29
фебруар	50	49	99
март	46	158	204
април	58	98	156
мај	18	39	57
јун	16	20	36
јули и август	3	3	6
Укупно	206	381	587

⁶⁶ *Правда*, 27. фебруар 1915. године.

⁶⁷ 23. фебруара 1915. године умрла је и сахрањена у Јагодини Анка Стефановић, чланица Повлашћеног Позоришта Стерија. *Стража*, 28. фебруар 1915. године. У Јагодини умро и привремено сахрањен Драгутин Поповић, трговац из Београда, брат г. Светозара Поповића. *Правда*, 24. март 1915. године. Умро и привремено сахрањен у Јагодини Стеван Бакша, фабрикант кола. *Правда*, 5. април 1915. године.

⁶⁸ Протоколи умрлих „Старе“ и „Нове“ цркве. Види Драгољуб Дивљановић, *Пегави тифус у Србији*, Историјски институт, Зборник радова, Србија 1915. године, Београд, 1985, 95-111.

⁶⁹ Саво Ветнић, *ЈП Стандард*, Јагодина, 1996, 40.

Али, и поред свих ових мука и невоља, о неком привиду нормалног живота у Јагодини говори извештај Управника позоришта „Стерија“, г. Крсмановића: „Игра се у „Шареној кафани“... од чланова Кр. позоришта су г. г. Илија Станковић и Сланкаменац... посета доста добра... игра?... Г. Крсмановић се верио са г-ђицом Бакаловићком.“⁷⁰

На десетак дана пре уласка аустро-угарске војске у Јагодину стиже и велики број рањеника, нарочито са багрданског фронта, у импровизовану пољску болницу. У болници је било свега 200 лежача, док је далеко више лежало по ходницима или под ведрим небом у дворишту. На предлог француског лекара г. Плејера, *Подружница* отвара чајдоницу на железничкој станици у Јагодини и њене чланице дочекују сваки санитарски воз, делећи рањеницима и болесницима топле напитке и друге понуде.⁷¹

Оскудном медицинском особљу у помоћ су једино притекли чланице подружнице Женског друштва и наставничко особље Гимназије и Учитељске школе.

У самој Јагодини, у октобру 1915. године, ситуација је била крајње драматична.

Маса избеглица, војника, са свих страна, сељака из околних места, сјатила се у Јагодину, ни сама не знајући шта је ту очекује, док је непријатељ надирао са свих страна. Групе су стизале у таласима, како се рат преносио, из Шапца и Лознице, пред церску, а из Београда и Смедерева пред колубарску битку⁷². У исто време, бежало је и српско становништво из крајева преко Саве, нарочито из Земуна. Власти нису биле у стању да изврше посебне припреме, нити да спрече кафеције и трговце да се богате на рачун туђе немоћи. Цене производа су повећаване по неколико пута на дан, а ситан новац је повучен ван оптицаја и није обавезивао на враћање кusura.⁷³

Талас избеглица нагло се повећава у другој половини октобра 1915. године. Непрегледне пешачке поворке сељака, жена и деце пристизале

---

⁷⁰ *Стража* од 24. августа 1915. Године.

⁷¹ Душан Вукићевић, *Необјављена Хроника Светозарева, II део*, стр. 283 (Писмена изјава Милке Тодоровић, чланице Подружнице).

⁷² МКУ 1905-1916, Миливоје, син Мике Младеновића, трговца из Крупња, округа подринског, среза рађевачког, дете старости 18 месеци, умрло је у Јагодини 7. новембра 1914. године, услед прозеблина, а као разлог јагодински свештеник В. Михајловић је у примедби уписао „бежанија“.

⁷³ Фељтон *Поморавље у рату 1914-1918*, Нови пут, 26. септембар 1968. године, 22, 8.

су са разних страна у Јагодину, а за њима читав низ воловских кола, натоварених само најнужнијим стварима – права сеоба народа, али врло бедна и несретна.

Избеглице су често преносиле језиве приче о зверским злочинима (злочини су у ваљевском крају изазивали тако паничан страх да су мајке, бежећи од аустроугарских војника, заборављале своју децу у колевкама).

Атмосферу хаоса и узрујаности појачавао је и антагонизам између староседелаца и избеглица, која је као зла коб тињала свих година рата и окупације, а о избегличкој огорчености понашањем мештана, осликава запис: *Сваки овдашњи мештанин сматра себе у улози курјака, а нас избеглице у улози јагањца.*⁷⁴

Додајмо томе и неколико стотина заробљеника, који су депортовани у Јагодину током 1914. године – Аустријанаца, Мађара и Чеха (Чеси су користили сваку погодну прилику за предају, пребацујући се и сами у српске ровове, ризикујући да у случају поновног заробљавања буду немилосрдно убијани).

Ратну психозу појачало је и бомбардовање Јагодине 18/30. октобра 1915. године⁷⁵. Била је недеља, пазарни дан, чувена јагодинска пијаца препуна, када је немачки аероплан, око пола једанаест избацио бомбе. Пале су поред трговачке радње Косте В. Ракића, у улици Краља Петра (данас Кнеза Лазара 21), притом усмртивши више грађана. Погинули су: Влада Вељковић Грне, најбољи мушки кројач у Јагодини, Тома Томић (27 година), механџија из Лапова, Живота Живковић (56 година), поткивач из Смедерева, Милутин Мирчић (15 година), дечак из Багрдана, Михајло Радовановић (12 година), дечак из Скобаља, округ смедеревски, Пантелија Ж. Костић (8 година), дете из Радинаца.⁷⁶

---

⁷⁴ Божо Маршићанин, *Успомене из збег*, Београд, 1918., <http://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/1918-Uspomene-iz-zbega.pdf>.
Верољуб Вукашиновић, *Окупација Трстеника у књизи Успомене из збег Божо Маршићанина, Крушевачки крај у окупацији 1915-1918*, Зборник радова, Крушевац, 2001, 105-110.

⁷⁵ Сви датуми су дати по новом календару. Иначе, грегоријански календар је уведен у новофор-мираној Краљевини СХС 1919. године. Приликом коришћења немачких и аустроугарских доку-мената треба знати да се користи грегоријански календар, а код наших докумената за овај период јулијански календар. Разлика у периоду од 1900. до 1919. године је 13 дана.

⁷⁶ Душан Вукићевић, Хроника Светозарева, II део, необјављени рукопис, писмени исказ Брани-слава Ресимића дат аутору, 315-317. Нинослав Станојловић, *Бомбардовање Крагујевца и Јаго-дине 1915. године*, ЛЕТ, часопис за историју ваздухопловства, број 2,

Пред офанзиву у Јагодину је пребачено једно одељење од седам авиона из Француске аеропланске ескадриле (ФАЕ). Ово одељење је 25. октобра извршило два извиђачка лета, али услед повлачења српске војске и оно је морало да одступи за Крушевац, где се 1. новембра спојило са делом ескадриле из Ниша.⁷⁷

Прилике у Јагодини осликава белешка Драгише Лапчевића, који се у октобру налазио у Јагодини: „Сва дворишта пуна војника, а нигде плота! Војници око ватре од запаљених плотова, греју се, дремају или пеку месо и сланину... Кафане пуне, нигде столице! Онај који је засео не диже се, онај који чека место, узалуд га чека. Сваки поручује, а нико не добије, нико не пита: пошто је! Нема свађе, сви нешто шапућу, као да се плаше од истине. Од Вашаришта до Пиваре нагрнуо свет, па не зна куда ће. Кафеџије, које су овога рата намлатили паре, незадовољни што им бегунци закрчују локале, те не могу још и ово неколико дана што је остало искористити да још јаче набију своје касе, изгоне бегунце напоље. Као и кафеџије, тако су се душмански понашали према бегунцима и остали капиталисти: сви су одједаред повукли и посакривали ситнину, а од новчаница нису хтели враћати кусур и животним намирницама су баснословно поскупели цену“.⁷⁸

Београд, 2000, 162. Имена погинулих допуњена су из Протокола умрлих цркве јагодинске Св. Петар и Павле и цркве Архангела Михајла за 1915. годину.

⁷⁷ У склопу савезничке помоћи у марту 1915. године, у Београд је из Француске преко Солуна возом стигла једна комплетна ескадрила француског ваздухопловства. Наоружана је аеропланима Морис Фарман МФ.11 (*Maurice Farman MF.11*). Све до Мекензијеве офанзиве, ФАЕ је уз помоћ српске Аеропланске ескадриле из састава Ваздухопловне команде имала апсолутну надмоћ у ваздуху. Са почетком офанзиве Немци и Аустријанци су концентрисали 10 својих ескадрила и постигли ваздушну надмоћност, приморавајући ФАЕ да једно одељење од пет авиона пребаци за Ниш (за дејство на Бугарском фронту), а друго одељење у Јагодину. Огњен М. Петровић, *Авиатика у Крушевцу новембра 1915. и октобра 1918. године*, Историјски архив Крушевац, *Крушевачки крај у окупацији 1915-1918. године*, Зборник радова, Крушевац, 2001, 249, 250.

⁷⁸ Драгиша Лапчевић, *Окупација*, Београд, 1922, 32-34. Драгиша је један од првака социјалистичке странке, од 1905. године биран је за народног посланика. Сматран је увек за шефа странке, све до њеног расцепа. После повлачења из политике радио је на многим политичким, књижевним, стручним и дечијим листовима. Превоо је двадесетак дела с руског и немачког, углавном политичко-економског садржаја. Крајем септембра 1915. године, Извршни одбор ССАП је донео одлуку да се Партијска управа, редакција партијског листа „Будућност“ и сви посланици и функционери скупе у Јагодини, како би делили судбину са народом. По тој одлуци је и Драгиша са породицом почетком октобра прешао из Београда у Јагодину. Када им је окупаторска власт понудила да

„После неколико дана, када је покојни краљ Петар походио положаје код Багрдана, настаде једно загушљиво затишје. Народ се све ређе виђа на тргу. На махове промичу војници, а по неки официр сврати у Шарену мејану. Питамо: куд иду, и зашто напуштају Јагодину. Они одговарају: „Пошто смо утврдили положаје, враћамо се у Ћуприју“. Ни од кога да чујеш праву истину. А народ све дубље пада у апатију“.

„Спустила се црна ноћ. Наиђоше коморције. Закрчише целу пијаци, и тад... настаде вандалска пљачка. Трште дућанске ролетне, прскају стаклена окна, па ни бербернице нису поштедели. Чује се по који глас: „Немојте, браћо! Срби смо!“ „Боље ми, него Швабе““.⁷⁹

И други савременик је забележио слично: „Страшна је била последња ноћ. Избеглице навалиле на сваку кућу и то кад мрак дубоко захвати. Наилазе – у кафанама препуно, наилазе - по кућама затворено. А јесен, хладно, каљаво, сви гладни... Преко Јагодине зафијука шрапнел и тресну негде, тек што се дигла јутарња магла. Мало затим други, трећи... Топови учесташе. Артиљерија са Ђурђевог брда отпчала је да умањује, па да престаје, а она непријатељска све јача... Прођоше и последње пешадијске патроле. Вуку се од умора. Улице опустеле, само по неки заостали војник покушава да уђе у туђу кућу; да сачека непријатеља. Из куће се чују гласови: „Бежи несретнице... иди са нашом војском“.⁸⁰

Јутро 21. октобра/3. новембра освануло је сунчано: све трговине и радње су, као и обично, отворени, грађанство, иако врло узнемирено, не пада у страх и панику због приближавања непријатеља; пре подне су још увек довожени рањеници из багрданског теснаца на сељачким воловским колима и чекали да буду примљени. Из болнице су отпуштани лакше

образују српску владу, то је категорички одбијено. Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, књига II, 531. Д. Вукићевић, *нав. дело*, 318.

⁷⁹ Илија Станојевић, *Под непријатељем за време светскога рата, у Голгота и васкрс Србије*, приредили Силвија Ђурић и Видосав Стевановић, Београд, 1986, 611. Чича Илија Станојевић, глумач, рођен 1859. године у Београду, ступио је на позорницу 1879. године, као члан и певач Народног позоришта у Новом Саду. Од 1886. године наступа у Народног позоришту у Београду. Природом одређени приказивач карактерних, а нарочито комичних улога. Легенда београдског боемског друштва, гледан и слушан са истим интересом као и у својим улогама. Као избеглица дошао је у Јагодину, где је кратко време држао, ортачки са неким Дојчом, Јеврејином избеглицом, једну кафаницу, у непосредној близини „Симићеве кафане“. Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија*, књига I, Загреб, 1929, 419, 420. Д. Вукићевић, *нав. дело*, 309, 310.

⁸⁰ Д. Вукићевић, *нав. дело*, Драгомир Илић, Необјављена документа, Београд, 1919, *Пад Јагодине* 1915, 120-130.

рањени и прездравели војници да иду у правцу Ћуприје за главнином српске војске, или својим кућама.

Тек после подне, кад је свима било јасно да ће сваког тренутка непријатељ ући у град, неки позатвараху радње и трговине, други се повлаче у домове, затварајући врата и прозоре разним осигурачима и предметима.

Претходног дана формиран је Одбор за предају града, у који су ушли: чика Која, најстарији и једини општински одборник, Илија Станојевић, глумац, који се у то време налазио у Јагодини и Едуард Еренрајх, директор Српске кредитне банке, сада избеглица из Београда. Договорено је да се направе бели барјаци, који ће се истаћи на звонари. Састављен је кратак говор у најлепшој форми и смишљеном благом тону, који би изговорили чика Која на српском, а г. Еренрајх на немачком. Старом општинском добошару Влајку наређено је да прође кроз варош и објави: „кад се непријатељ приближи и уђе у варош, имају сви да остану у кућама. Да се нико не појављује ни у дворишту, ни на улици све док се не изврши предаја вароши“.⁸¹

Тачно у два по подне осетио се јак потрес, а затим и детонација. Зид, од таванице до пода, препукао, а одозго се сручи киша малтера на наше главе. „Ево их“. Истрчасмо у двориште и сабисмо се у подрумска врата. Са улице викну један војник: „Не бојте се, браћо“. То су наши дигли мост на Белици да спрече непријатељу брзи прелаз. Минирање моста, као и многа друга, извршио је инжењерски мајор Милан П. Радивојевић, референт инжењерије Команде Моравске Дивизијске Области.⁸² Приликом даљег повлачења српске војске разорен је и велики железнички мост на Морави, између Јагодине и Ћуприје (његова дужина је била преко 130 метара).⁸³

---

⁸¹ На неколико дана уочи уласка окупационих снага дошло је до свађа и поделе међу грађанима о томе како дочекати непријатеља (подела ће остати све до краја рата). Трговци и богатији људи предлагали су да се истакну беле заставе и „обећа будуће солидарисање“, што је од већине грађана одбијено. Иста лица ће се ускоро наћи у органима нове окупационе управе, где ће имати монополска права на трговину. *Нови пут*, 10. октобар 1968, 8; Илија Станојевић, *нав. дело*, 612.

⁸² Исто, 613 (Грешка у имену и презимену). Дотадашњи командир минерске чете мајор Милан Радивојевић, поставља се Указом Александра, а на предлог Војног Министра за референта инжењерије Команде Моравске Дивизијске Области. *Српске новине*, 22. јун 1914. године.

⁸³ У децембру 1917. године пуштен је у саобраћај мост потпуно нове гвоздене конструкције, који се од претходног разликовао у висини, јер је за два метра виши некадашњег моста. *Београдске новине*, 17. 1. 1918. године.

Непосредно иза наших заштитница у Јагодину су улазиле немачке патроле, а за овима одмах немачке трупе које су наставиле гоњење наших трупа.⁸⁴

Око пола три по подне зачуо се оштри топот коња немачких копљаника, који на њима седе, држећи у једној руци трометарско копље са заставицом, а у другој дизгине коња. На глави су имали светле металне калпаке са перјаницама. У једном реду било их је по дванаесторица. Својим мрким и охолом држањем, копљима, калпацима, подскакивањем и пропињањем коња и терањем ових на неке грађане који су се збили уза зид или вратнице, задаваху страх.⁸⁵

Сама варош није бомбардована, сем једне бомбе, која је пала на плац Милоша Бакала, али је јагодинска пијаца одмах опљачкана од стране управо ушлог 12. пука аустро-угарске војске.⁸⁶

Војска се сместила на потезу порта нове цркве–гимназија, где је било и седиште команде. У сусрету представника јагодинске општине и официра 12. пука договорени су услови предаје града.⁸⁷

---

⁸⁴ Драгиша Лапчевић, *нав. дело*, 34, 35.

⁸⁵ Д. Вукићевић, *нав. дело*, писмени исказ Бранислава В. Ресимића, 329.

⁸⁶ Завичајни музеј Јагодина, *Из дневника Јована Кинцла*, ЦКУ 3296/88.

⁸⁷ Приликом преговора са немачким генералом, дошло је до немилог инцидента. Заостали српски војник, који је три дана непрекидно пио у „Симићевој кафани“, када је угледао непријатељског војника, покушао је да активира бомбу. Убили су га одмах. Илија Станојевић, *нав. дело*, 612, 615.

3. Окупација Јагодине

2. новембар 1915 – 25. октобар 1918. године

(формирање окупационе управе-организација нове власти; свакодневни живот; пљачка и терор; вешања и стрељања; „шумци“, интернирани; друштвени живот; демографски подаци-жртве; ослобођење Јагодине; ратна штета; споменици)

У почетку управа је била у рукама регуларних трупа, све до њиховог премештаја на Солунски фронт 1916. године. Сменили су их позадински органи власти и жандарми, који су остали у сећању по смешним шареним униформама, богато окићени перјем и ширитима, а и по злу које су нанели становништву.⁸⁸

Одмах након заузимања Србије започето је са формирањем окупационе управе. Поделом територије између Централних сила 1. априла 1916. године створена је аустроугарска окупациона зона, тзв. Цесарско-краљевско војни генерални гувернман. Територија Гувернмана подељена је на 12 округа, а међу њима и крушевачки.⁸⁹ У Крушевцу је формирана окружна команда. Територија окружне команде (округ) била је подељена на седам срезова и две вароши, и то: градове Крушевац и Јагодину и срезове: александровачки, бачински, бруски, јагодински, крушевачки, рековачки и трстенички.⁹⁰

---

⁸⁸ Фељтон *Поморавље у рату 1914-1918*, Нови пут, 10. октобар 1968. године, 24,8.

⁸⁹ А. Митровић, *Стварање немачке окупационе зоне и аустро-угарске управе у Србији (јесен 1915-пролеће 1916)*, Историјски часопис, 1977, број 1-2, 30-33. Новоформирано окружно са седиштем у Крушевцу обухватао је два града - Крушевац и Јагодину, са срезовима: Крушевачки, Александровачки, Бачински, Бруски, Трстенички, Рековачки и Јагодински.

⁹⁰ Крушевачко окружно заповедништво, које се до 14. марта 1916. године налазило у Јагодини, премештено је од 15. марта у Крушевац. *Београдске новине* од 7. марта 1916. године, стр. 3. Ова новоформирана територија разликовала се од стања пред избијање рата. Нови крушевачки округ остао је без неких ранијих својих срезова (ражањски), а додата су му три среза предратног моравског округа (белички, левачки, темнићки). Истовремено, у новоформираном округу, измењени су и називи срезова, као и извесна среска места. Тако је жупски постао александровачки, темнићки бачински, копаонички бруски, белички јаго-дински, расински крушевачки, левачки рековачки, а једини стари

Уједно је започето са организацијом нове власти. У Крушевцу су се, сем окружне команде, налазили и окружна жандармеријска команда, војна команда места, окружна финансијска команда, окружни војни магацин и окружна болница. На челу округа налазио се командант округа, који је био највиши представник административне и извршне власти у округу, директно потчињен Војном генералном гувернману. У Јагодини је формирана команда среза (*Berzik comanda*), без икакве административне власти, која је била извршни орган команде округа, са искључиво војним и полицијским задацима. Састојала се од команданта, официра за управу, пољопривредног референта и одређеног броја административних радника и наоружаних жандара. Налазила се у кући Таушановића (данас библиотека). Образоване су и жандармеријске станице у: Багрдан Вароши, Мишевићу, Бунару и Јовцу. У Јагодини је установљена финансијска стража, етапна пошта и телеграф I врсте, телефонска централа, железничка станица и среска болница.⁹¹

Дотадашњи називи улица су промењени. Нови називи били су или по занимањима становника улице (апотекарска, хотелска, банкарска, пијачна, пионирска), или по нечему карактеристичном за изглед улице (прашњава, бела црква, џамијска, сокак са живом оградом, улица конзерви), или по правцима из којих се долазило у Јагодину (рибарска, драгоцветска, винорачка, крагујевачка, ћупријска). Све што је подсећало на династију Карађорђевић или на ранију историју било је избачено и забрањено. Династија Обреновића је била дозвољена, па је тако једна улица била названа по Александру Обреновићу.⁹²

За првог генералног гувермена ВГГ именован је подмаршал гроф Јохан Салис-Севис (Немац), а за цивилног комесара Талоци (Мађар). Гувернер је преко, управо покренутих, *Београдских новина* издао Прокламацију српском народу, позивајући га „да се наредбама безувјетно покорава и да се клони сваког политичког посла. Противљење ће се каз-

---

назив остао је за трстенички срез. Како је граница Гувернмана ишла падинама Јастрепца, тако је дошло до тога да су и нека села топличког округа припојена овом округу (општине Блаце, Пребреза, Трбуње). Љубодраг Поповић, *Прилози за историју крушевачког округа у I светском рату*, Тематски зборник, *Крушевац и околина у Првом светском рату*, Велики Шиљеговац-Крушевац, 2018, 38.

⁹¹ Небојша Ђокић, *Борбе у крушевачком крају за време Топличког устанка*, Зборник радова, Крушевац, 2001, 112, 113.

⁹² Види прилог „Списак интернираних грађана из Јагодине“.

нити најстрожом казном. Сигурном и праведном управом хоћу да у земљи опет установим ред, тако, да се српски народ, којег су пријашње његове вође завели, опет поврати у сређени живот. Београд 7. сијечањ 1916. Гроф Салис, подмаршал“.⁹³

У Јагодини, сама општинска управа остала је углавном иста на челу са постављеним г. Еренрајхом, као председником општине. Као председник општине г. Еренрајх се показао као добар и поштен човек, који је грађане штитио и спречавао интернирање. Током 1916. године је као директор банке отишао на нову дужност у Беч. Заменио га је неки Бем, пештански Јеврејин. На сваки начин је гледао да се обогати, уцењујући грађане који су били на списковима као таоци или интернирци. После извесног времена послат је у Галицију на фронт, па су грађани одахнули. Након њега за председника општине постављен је Богољуб Премовић, професор у Учитељској школи. Управник тадашње јагодинске полиције био је др Теодор Рингл, адвокат и резервни аустријски поручник из Жолне.⁹⁴

Нова власт у Јагодини је врло свечано прославила рођендан Његовог Величанства Цара, тзв. „Царевдан“, 18. августа 1916. године. *Београдске новине* извештавају да је: „Приликом рођендана Његовог Величанства, одслужено је у католичкој цркви благодарење, на којем је служио немачки војни свештеник, а којем су присуствовале чете немачке и аустроугарске посаде. На основу тражења становништва одслужено је благодарење и у православној цркви, којем су присуствовале немачке и аустроугарске часничке депутације, као и војници православне вере. За време банкета, на који су позвани и немачки часници са мајором

---

⁹³ *Београдске новине*, 9. 1. 1916. године. Због сукоба цивилних и војних власти, током јула 1916. године гроф Салис је смењен, а на његово место постављен је гроф Адолф Ремен Беренфелдски. Војни врхови су замерали Саласу да је био попустљив према српском становништву, да је имао симпатија за јужнословенску расу, што су објашњавали његовим материнским пореклом (мајка му је била Хрватица). *Београдске новине*, 10. јули 1916. године, 11. јули 1916. године. Чини се да је гроф Салис оставио дубок утисак у српском народу и да је његова честа и маркантна појава, како на београдским улицама, тако и по унутрашњости Србије „често изазивала и доводила до овација, које су биле сасвим преко програма, где се и младо и старо утркивало у клицању високом госту“. *Београдске новине*, 12. јули 1916. године, чланак *Гроф Салис и Срби*, стр.1.

⁹⁴ Илија Станојевић, *нав. дело*, 629, 634. *Време*, 31. октобар 1932. године.

Thormaeyerom на челу срески заповедник потпуковник барун Salis-Soglio изрекао је здравицу Његовом Величанству”.⁹⁵

Када је власт тако организована, пљачка је могла да почне.

Јагодински срез претрпео је губитак мушког дела становништва у односу на попис 1910. године 28,75%, а сам град Јагодина 25,50%, па је због тога преостали део становништва подвргнут максималном искоришћавању. Једна од првих мера, под претњом смртне казне, била је да се преда сакривено оружје и муниција. Уведен је полицијски час: лети је почињао од 22 сата, а зими од 21 сат. За сваких пет минута закашњења следила је казна од пет круна. У новембру 1915. издато је наређење да се предају сви предмети од бакра. Одзив је био слаб, па су предмети одузимани силом. Тако су на звонари старе цркве скинута сва три звона, дар кнеза Милоша 1818. године, изливена у Сомбору.⁹⁶

И поред унапред склопљеног договора да пљачке неће бити, аустро-угарска војска је пљачкала систематски, и дању и ноћу. Дању, под изговором да се тражи оружје, а ноћу, подмукло, под окриљем мрака.

Тешко је описати живот у Јагодини првих месеци непријатељске окупације. Највећи део становништва није имао никаквих средстава за нормалан живот. Ако се томе дода обавезни присилан рад (кулук) за све категорије становништва, разни видови психолошког притиска и малтретирања, одсутност најближих чланова породице, страх од глади и неизвесности, данас можемо са дивљењем и поносом говорити о жилавости и храбрости тог напаћеног народа.⁹⁷ Таквим суровим условима за живот преосталог становништва (које се у већини били жене, деца и старци), додајмо, и сурове климатске услове наступајуће зиме 1915. године.

---

⁹⁵ *Београдске новине* од 27. августа 1916. године.

⁹⁶ Милорад С. Милошевић, протојереј, *Белешка о прошлости цркава јагодинских*, необјављен рукопис, Свезарево, 1966, 40.

⁹⁷ Г. Стеви Аћимовићу, Хотел Терминус, Женева. Молимо вас за дејство да нам пошаљу што веће суме аконто наших примања плата, јер смо у великој оскудици: Данило М. Радић, учитељ са 4 члана породице, 215.50 динара месечно; Живојин Младеновић, учитељ са 7 члана у породици, 2100 динара годишње; Спасенија Б. Младеновић, учитељица, са 133 динара месечно, са 2 члана породице; Василија Деспота Савића, војног чиновника, удова, муж умро 8. 1. 1916. са пензијом 3000 динара годишње, са 5 чланова; Софија Атанацковићева, учитељица, 133 динара месечно; Вукосава Спасојевићка, пензионерка, 47 динара месечно; Анђелија Ж. Младеновићка, учитељица, са 168 динара месечно, са 7 чланова породице; Богољуб Савић, поштар, са 4 члана, 126 динара месечно. Сви у Јагодини, Unter Hauptstrasse 60, у дворишту. *Београдске новине*, 5. јануар 1917. године.

Нове Уредбе о забрани слободне куповине и продаје брашна, меса, шећера, петролеја, соли, масти, сланине, жита и др. довеле су до тога да чувена јагодинска пијаца потпуно замре. Глад и немаштина су постали свакодневица.⁹⁸ Ипак, жене су, и поред забрана, тајно продавале или трампиле робу.

Ради рационализације исхране, у „Службеном гласнику“ од 15. октобра 1916. године утврђена су три безмесна дана - понедељак, среда и петак, а уторак и субота су одређени као дани без масти. Ове мере су подразумевале да свака касапница, гостионица и приватна кућа не сме продавати или употребљавати месо, изузев живине-перади, а на дане без масти употребљавати маст за спремање ма ког јела. Прекршај ове „Наредбе“ се кажњавао великом глобом, у износу од 2000 круна. Следовања хране су ограничена: одрасли, преко 14 година, добијали су 120 гр меса дневно, а деца, од 5 до 14 година 80 гр. Шећер и со су дељени под најстрожом контролом. Према одредбама из „Наредбе“ из јула 1916. године, месечно снабдевање шећера по глави износило је 200 грама. Касније је повећано за варошане – грађане на 500 грама, а за сељацима је било одређено 160 грама. Пшенично брашно продавано је по цени од 0,80 круна за килограм, а пројино брашно 0,40 круна. Градском становништву је било прописано да им припада 12 кг по глави месечно. Брашно се млело на свака 3 месеца, односно 36 кг по глави становника. Како се

---

⁹⁸ Извештај из Јагодине: Да не би глумци поцркали од глади, одобрено је позоришној дружини Драгутина Крсмановића да даје представе у „Шареној кафани“. Чича Илија, који је требало да игра, разболео се. Цензура одабира комаде, на представе нико не иде, тако да глумци опет умиру од глади. *Велика Србија*, 8. април 1916. године. Српском Црвеном Крсту – Женева. Молим да саопћите г. Љуби М. Давидовићу следеће: Г. Давидовићу, са тешком болесницом у породици налазим се у новчаној оскудици. Молим подејствујте да се мени пошаље новац од мога примања које износи 500 месечно. Унапред благодарим. Поздравља Вас Јосиф В. Стојановић, професор учитељске школе у Јагодини. Unterhauptstrasse Nr. 25. *Београдске новине*, 4. новембар 1916. године; Јовану Премовићу – Женева. Молим Вас известите Љубу Давидовића и Милорада Драшковића, да је Жика сада у Аустрији, а ја са мајком и четворо деце у Јагодини, без средстава за живот, молим да ми господа по могућству шаљу сваког месеца Жикино примање. Наста Жике Златановића, адвоката, Јагодина, Rathaus ulica број 19. *Београдске новине*, 11. новембар 1916. године; Господину Стеви Аћимовићу, Женева. Никакву помоћ до сада не добијам. Живим у оскудици и невољи са женом и четворо деце у Јагодини. Молим Вас, порадите и помозите ми, јер нећу моћи више издржати. Станмир Павловић, чувар железничке пруге карауле бр. 87. Јагодина, Oberhauptstrasse №. 77. *Београдске новине*, 1. Februar 1917. године.

приближавала зима, купусом је било снабдевано целокупно грађанство, а остало поврће сама варош је набављала директно од баштована.

За снабдевање становништва биле су издате посебне књижице. Књижице су гласиле на домаћина куће, са уписаним бројем чланова домаћинства. Свака књижица гласила је само на одређену продавницу. По ономе што је било одштампано у књижици, види се да се на основу ње могло набавити кукурузно и пшенично брашно, шећер, со, маст, кромпир, пасуљ, лук и гас. Та подела била је предвиђена за сваки месец, али у три декаде.⁹⁹

Насилна промена курса динара и круне, извештена у октобру 1915, када је добошима по граду разглашено да једна круна вреди два динара, још више је пореметила тржиште. У току јуна 1916. издат је и Декрет о томе, али доживео је потпуни неуспех. Током читаве окупације вредност динара је очувана, а роба се углавном трампала.

На прелазу из XIX у XX век Јагодина је била привредни, политички, културни и административно-управни центар Јагодинског среза. Усред богате и плодне долине имала је врло развијену и предузимљиву трговину и занатство. Почетком века започео је убрзани индустријски развој. Све је то нагло прекинуто избијањем рата и окупацијом.

Јагодинска пивара била је једна од ретких фабрика у Србији која је радила. Она је реквирирана и искоришћавана искључиво за војне потребе. Пивара, са снагом постројења од 128 коњских снага и 80 радника, производила је дневно, када је радила, 150 хектолитара пива. У време пописа није радила. Иако се за време окупације, па све до изласка непријатеља, члан Управног одбора, Адолф Минх, свим силама трудио да Пивару заштити, машине су демонтиране, делом упропашћене, делом разнете. Таван и клијаре, који су окупатору служили као болнице, штале и коњске болнице потпуно су онеспособљене. Уништено је одељење за смолање буради, качарско постројење и делом одељење за прање и пуњење боца. Целокупна електрична инсталација и сви електрични мотори потпуно су упропашћени.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Љубодраг Поповић, *Крагујевац 1916. године – прва година окупације, Крагујевац и Шумадија од 1914. до 1941. године*, Зборник радова, крагујевац, 2014, 9-14.

¹⁰⁰ Мр Милисав Обрадовић, *Настаок и развој индустрије Поморавља до другог светског рата*, Светозарево, 1975, 55.

Индустрија саламе П. Ј. Клефиша, са својим погонима у јачини од 45 коњских снага, прерађивала је дневно 200 свиња. У време пописа није радила. Једно од најсавременијих индустријских постројења у Србији. По избијању рата, Клефиш је напустио предузеће и са породицом се вратио у Италију. Кланица је у окупацији јако оштећена, све машине демонтиране и разнете.¹⁰¹

Јагодинска циглана, власништво Јагодинске банке, била је јачине 45 коњских снага и могла је да произведе 10.500 цигала дневно, са 20 радника.¹⁰²

Тешко су страдале и Фабрика стакла Нацка Јанковића, Фабрика ликера и соде Жике Јанковића, Ливница Јеврема Поповића, казанцијска радња Живка Бурића, машинске радионице Душана Стокића и Андре Димитријевића, браварске радионице Драгољуба Урошевића и Петра Јовановића, ковачка радња Живка Глигоријевића, столарске радионице Милутина Динића и браће Цветковић и обућарска радња Драгутина Стефановића.¹⁰³

Од јагодинских трговачких радњи издвајале су се радње које су отворили угледни београдски трговци, сада избеглице. Поменимо радње „Давида Левиа и Синова“ и њиховог зета Мике Зупана, а међу ситнијим модистичка трговина шешира Регине Беганисти. Избегличке радње биле су снабдевеније од осталих, јер су њихови власници, као страни поданици, могли да путују по робу у стране земље.¹⁰⁴

Приликом повлачења непријатеља 1918. године уништене су и девастиране школе, железничке пруге, мостови, комуникацијски путеви, транспортна средства, телеграфско-телефонска мрежа.

Крајем јула 1915. године покушало се са организовањем наставе почетком нове школске године. На основу наређења Министра просвете, заступник директора Гимназије, Богољуб Премовић, 5. августа поднео је извештај:

„Зграда гимназије заузета је за резервну војну болницу.

---

¹⁰¹ Исто, 54, 55.

¹⁰² Љубодраг Поповић, *Прилози за историју крушевачког округа у I светском рату*, Тематски зборник, *Крушевац и околина у Првом светском рату*, Велики Шиљеговац-Крушевац, 2018, 37.

¹⁰³ Саво Ветнић, *Старе трговине и занати у Јагодини од 1815. до 1944. године*, Светозарево, 1992, 41

¹⁰⁴ Исто, 34.

Ако би се зграда гимназиска евакуисала, потребно би било, поред брижљиве дезинфекције, стару зграду (која и сачињава оvd. гимназију, јер новија зграда има свега две учионице) темељно поправити, јер је влажна, плафони само што нису пали, а при ступању на подове, куљају млазеви прашине.

По мишљењу Др. Рад. Вукадиновића, управника овдашњих војних болница, и тако оправљена војна болница (са измењеним плафонима и патосима) не би се смела дуже време употребити за ђаке, пошто су у њој лечени болесни војници од разних заразних болести а највише од пегавца.

За време оправке и дезинфиковања зграде (која свега са новом зградом може дати шест учионица), једино би се могло употребити за школу – једно одељење зграде Јагодинског Првостепеног суда, у коме је сада смештена Војна Железничка Инспекција, која би се могла лако иселити, у која од два овдашња новчана завода.

Јагодина нема зграде, која би се могла узети под најам, било за школу било за болницу. О томе сам званично обавештен од председника Јагодинске општине. У Јагодини има свега три војне болнице и све три су смештене у школске зграде.

Остаје једино, да се болница евакуише и предузму оправке раније поменуте, те би гимназија кроз месец два могла отпочети рад, или заузети једно одељење судске зграде, у коме је В. Ж. Инспекција.

Сви су наставници ове гимназије на војној дужности. Ниједан није поштеђен, па и потписати је на раду код војне станице као члан комисије. Тако су: Милић Сретеновић, професор, сада благајник другог пука трећег позива у Скопљу; Димитрије Дохчевић, професор, војни цензор у пошти јагодинској; Константин Деда, суплент, члан комисије за пријем хране у Прахову; Војислав Стефановић, виши учитељ, у трећој пуковској команди у Пироту; Душан Поповић, привремени предметни учитељ, члан комисије за пријем хране у Прахову; Душан Срезејевић, суплент, налази се на лечењу у болници за душевне болести; Немања Томић, суплент, је пешадски поручник и налази се као заробљеник у Цен... у Аустрији.

Када би се сви наставници ове школе ослободили војне дужности, требало би овој гимназији још два наставника, и то: један за латински језик, а други за биолошку групу¹⁰⁵.

---

¹⁰⁵ Мр Д. Јовановић, *Јагодинска гимназија 1898-1915*, Ауторов самиздат, 2019, 126.

Уласком непријатеља у Јагодину престали су сви покушаји обнове наставе у гимназији. Из школског летописа за 1919. годину сазнајемо: „За време рата одмах у почетку у 1914. години школске зграде ове гимназије употребљене су за болницу. За време окупације од 1915. године у почетку је била болница, а касније касарна у којој су биле смештене час немачка час аустријска војска. При повлачењу непријатеља из Јагодине 1918. године непријатељ је много упропастио зграду, тако на пр. на каратавану нема ни једне даске, а по учионицама су ложене ватре“.¹⁰⁶

Учитељска школа је једно време употребљавана као војна болница, а од 1916. године за војно-мобилни магацин. Парк школе, дело управитеља школе Сретена Ацића, је јако оштећен „јер су Немци стручњаци ископавали и слали у своју земљу многе ретке биљке, из парка вадили цвеће и пресађивали га на гробове својих војника у порти старе јагодинске цркве, а за свој Божић секли сребрне јеле и друге ретке четинаре“.¹⁰⁷ После рата Ацић је те примерке поново вадио и пресађивао у школски парк, остављајући понешто и као украс у црквеној порти преко пута школе. Што се тиче школског и интернатског инвентара и намештаја, Немци су све те ствари потоварили и некуда однели, а у интернат су донели сав свој болнички намештај и образовали болницу.¹⁰⁸

Већ 14. јануара 1916. године Генерални војни гувернман издао је поверљиву наредбу о успостављању основних и средњих школа на окупираном подручју. У њој је генерални гувернер Јохан гроф Салис-Севис потчињенима у окупационој управи изричито ставио на знање: „Код стварања ових привремених установа (школа) не ради се о некаквом упознавању са школским знањима, него много више о томе да деца буду одгојена у духу строге дисциплине и чистоте“. Школе, и то не само основне, требало је, дакле, непријатељу да послуже „да у своје руке узме српску младеж како би је могао држати на оку и под стегом, а и усадио јој уверење сагласно интересима Аустро Угарске Монархије“. Требало је тиме сломити свест о независности Србије, али и уништити њен образовни слој.

---

¹⁰⁶ Д. Јовановић, В. Величковић, Љ. Јовановић, Гимназија у Јагодини 1918-1941, Ауторов самиздат, 2018, 9.

¹⁰⁷ О. Ђорђевић, *нав. дело*, 118,119.

¹⁰⁸ *Споменица Учитељске школе у Јагодини*, Јагодина, 1939, 27.

Поред свих књига политичке садржине, оних које су против аустријске политике, требало је склонити и све оно што истиче династију Карађорђевића, па чак и у цркви књигу крунисања Петра I. Конфисковане су и уништене многе црквене књиге. Окупационе власти ишле су толико далеко да су из појединих књига цепани листови, да би се уништили текстови у којима се спомињу српски или руски владарски дом.

Врховна команда у Бечу усвојила је и одобрила *Основне принципе за отварање основних и средњих школа у окупираним областима Србије* 27. јануара 1916. године. У њима се наводи: „Главни задатак основних школа јесте васпитавање српске деце за грађански живот, те да би иста постала корисни и карактерни чланови људског друштва. Основне су школе државне-јавне. Отварање приватних или раније отворених такозваних манастирских школа забрањено је. Основна је настава обавезна и траје пет година. Они који хоће да ступе у средњу школу морају свршити четири разреда основне школе. У основну школу примају се деца која су ступила у седму годину. Мушкарци преко једанаест а девојчице преко десет година старости не примају се у основну школу. За директоре школа постављаће се виши официри који нису способни за оперативну службу, а за учитеље постављаће се испитани учитељи и учитељице аустроугарски поданици, првенствено они из Хрватске, Славоније и Босне, а поред ових и подофицири неспособни за оперативну војску. За подофицире који се одреде за учитеље отвориће се у Београду курс на коме ће они провести 14 дана ради обучавања у учитељском раду под надзором и обуком квалификованих учитеља. Настава ће се вршити на српскохрватском језику, а у употреби ће бити само латинско писмо. Основна настава је бесплатна. Настава из религије и морала треба да буде проткана војничким и државним духом. Целокупна настава у Србији је под управом гувернера у Београду, а школе по окрузима и срезovima су под управом окружних односно среских команданата“.

С тим у вези су и налози шефа царско-краљевског генералштаба, барона Конрада, грофу Салис-Севису од 15. марта 1916. године: „Сељаштво и трговци морају под нама да напредују, док оне који политизирају тзв. интелигенцију (...) треба уништити“. Подвукао је и неопходност да се у

ту сврху морају отворати ниже школе, а уз њих још и „стручне занатске и пољопривредне школе“.¹⁰⁹

Са припремама на обнављању рада основних школа започето је још јануара 1916. године. Израђени су планови и наставни програми, а за управитеље школа су предвиђени официри, а наставно особље подофицири, неспособни за борбу. Установљено је звање окружног школског референта, а по срезовима среских референата. Трошкови издржавања падали су на терет општина и округа. Међутим, покушај да се на овај начин реорганизује основно школство и уведе обавезно школовање, у пракси није могло у потпуности да се спроведе. Проблем је био недостатак наставника, а и многи родитељи нису желели да пријаве децу и крили су их на све начине. Разлог слабог посећивања школе биле су и ратне прилике, немаштина и велики број избеглица. Највећи број деце није могао да похађа наставу, јер нису имали ни одећу ни обућу.

Од 13. априла 1916. године у Јагодини је, као и у осталим градовима Србије, започела са радом основна школа. Маја 1916. године у Јагодини је било укупно 611 деце школског узраста, од којих је 163 дечака и 248 девојчица похађало школу, док је на школу чекало 17 дечака и 48 девојчица.

Учитељ, а касније и срески школски референт, био је Милан Богдановић, резервни наредник из Панчева (од седморо учитеља, само је он знао немачки језик).

Осим у Јагодини, основне школе отворене су и у: Багрдан-Вароши, Белици, Мишевићу, Бунару, Деоници, Драгоцвету, Главинцима, Јовцу, Лођики, Мајуру, Мијатовцу, Милошеву, Пањевцу, Праћини, Рибару, Трешњевици, Винорачи и Врановцу. По наређењу власти, сва деца су морала да иду у школу. Јагодински школски срез имао је 3.713 деце (2.312 дечака и 1607 девојчица), од којих је 511 похађало наставу, док је 3.202 остало ван школе.¹¹⁰

Српским учитељима рад је забрањен. Наставно особље су сачињавали аустроугарски подофицири (из Војводине, Босне и Хрватске), који су били неспособни за фронт. Од 1. јануара 1917. године забрањена је

---

¹⁰⁹ Љубодраг Поповић, *Основно школство под окупацијом, Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, Београд, 1989, 36.

¹¹⁰ Мр Добривоје Јовановић, *Основне школе у беличком, левачком и темнићком срезу 1891-1918*, Историјски архив Јагодина, 2015, 411-414.

употреба ћирилице у јавној и званичној служби, а у школама се морало писати само латиницом. Наставни програм сводио се на писање, читање, рачунање и телесне вежбе и био је у потпуности прилагођен гушењу српског националног бића.

У току следећих недеља ученици су од војних учитеља усвајали бројеве и родбинске везе на немачком језику. Због великог прилива деце било је потребно је да се постави још један војни учитељ; достављено је сто старих уџбеника, извршена је вакцинација деце против богиња и успостављена задовољавајућа чистоћа. Санитарни услови су били добри.

Већина ученика добила је нове дужности: неки су били на војним дужностима, неки су били болничари или помоћници, поједини су замењивали разне чиновнике по општини или надлештвима, неки су помагали сиротињи, неки су били на дужности старешине у својој породици (где је родитељ отишао на фронт), неки су обављали пољске радове, већина је писала писма и упутнице неписменим породицама, читала одговоре и новинске вести из рата и др.¹¹¹

Све школе су затворене крајем септембра 1918. године, са наређењем да се припреме за смештај војске и рањеника.

Сви су били сумњиви. Жене, деца, старци малтретирани су и претресани због најмање ситнице. Жандарми су (неки су знали српски језик) врло ревносно прикупљали податке преко својих локалних доушника и жбирова, којих је било на све стране.¹¹² За ред и мир у Јагодини својим животима су одговарали таоци: угледни грађани, политичари, свештеници, учитељи, лекари, апотекари и богатији сељаци. Очевидац Илија Станојевић, забележио је: „Око 10 сати ушли су први грађани који су одређени за таоце. Добили су легитимације за слободније кретање уз драконску сентенцију: ако се ма шта деси, они ће бити повешани“.¹¹³

Почетком новембра 1916. године окупационе власти су на територији крушевачког округа успеле да открију организацију која је припремала покрет отпора против власти. Према добијеним подацима, група је била састављена од 100-200 људи под командом резервног поручника Косте Војиновића. Средином новембра убијена су четири аустроугарска војника, а у децембру оружани устаници извршили су напад на једну

---

¹¹¹ Д. Вукићевић, *нав. дело*, 255, 256.

¹¹² Види случај Живане, која је издала Франтишка Стадлуку.

¹¹³ Илија Станојевић, *нав. дело*, 616.

царско-краљевску жандармеријску патролу јачине девет војника, од којих је само један успео да се спасе, док су сви остали погинули.

После овог догађаја, Војни генерални гувернман Србије ојачава округ крушевачки са три крстарећа жандармеријска одреда и полускадромом коњице. Како су из дана у дан пристизали подаци о умножавању устаничких група, активност заједничког крстарећа аустроугарских и бугарских крстарећих одреда постала је интензивнија. За гоњење устаника одређене су новопридошле аустроугарске јединице, којима су тачно одређени рејони и правци крстарења и дата детаљна упуства како откривати места где се скривају устаници, као и лица која их помажу. Између осталих детаљних упутстава, ово упутство је садржало и кратак подсетник, дат у следећих десет тачака:

„1. Ако сеоски пси дуго и стално лају, у селу се налазе страна лица. 2. На видљивом месту усамљен сељак или чобанин је човек за везу или стражар. Треба га уходити и строго саслушати, 3. Ко носи у торби различите артикле, као дуван, сапун, чаше и сл. могао би бити сумњив да ове ствари носи комитама, 4. Остаци јела, отпаци од клања и др. место је задржавања комита, 5. Ако се у селу ноћу пече хлеб - пече се за комите, они су близу, 6. Љубазност и предусретљивост становништва - у вези су са комитама, 7. При улазу јединица у село ако се чују неуобичајени звуци - то су знаци упозорења - комите су негде у близини, 8. Дим у планини - знак је склоништа комита, 9. Ношење лекова и воде ван насељеног места знак је да се носи рањеном или болесном комити, 10. Свако страно лице интеллигентне физиономије у сељачком оделу или је вођа или важна личност комитске организације – хапсити.”¹¹⁴

Пљачка и терор су вршени систематски. Код двадесетдвогодишњег Велисава Матића, земљорадника из Драгошевца, пронађена је бомба у џепу. По краткој пресуди војног суда стрељан је 26. децембра 1915. године испод Ђурђевог брда, где је и сахрањен. Око Јагодине су се налазили заостали српски војници, који се нису повукли са војском и који су представљали опасност за нову власт. Потере за њима су биле врло честе. Милош Ђорђевић, 21 година, убијен је 29. новембра 1915. на путу између Секурича и Лоћике, Симеон Стојановић, 40 година, војник

---

¹¹⁴ Драгомир Митровић, *Неки видови отпора окупатору у Крушевачком округу у време Топличког устанка 1917. године*, Тематски зборник, *Крушевац и околина у Првом светском рату*, Крушевац, 2018, 90, 91.

15. пука из Трнавe, погинуо је у борби са Аустријанцима 22. октобра, Михајло Станимировић, стар 58 година из Г. Кутине, умро је од изнурености на путу, гоњен од аустроугарске војске. Они су, ради застрашавања осталог становништва, донешени у Јагодину и сахрањени у порти старе цркве.¹¹⁵

Окупаторска власт се нарочито немилосрдно понашала према својим поданицима, које су затекли у Јагодини. Радована Стојановића, пеглара из Белог Брда код Осијека, стрељали су 30. новембра, по кратком поступку, због тога што се предао српској војсци. Двадесеттворогодишњи Чех, Франтишек Јозеф Стодлука, добровољац–комита у српској војсци, који је 1914. године остао без руке на фронту, радио је као стражар у Пивари. Приликом првих саслушавања, Стодлука се правдао да му је руку откинула вршилица. Али, издала га је нека Живана, проститутка у једној од јавних кућа. Он је осуђен на смрт и стрељан децембра 1915. године. Сахрањен је у порти старе цркве.¹¹⁶

Непознат је разлог за стрељање трију жена 12. јануара 1915. године. Према подацима Протокола старе цркве, стрељане су по пресуди преког суда: Милица, удова Велимира Веселиновића, стара 65 година, Милева, жена Радисава Веселиновића, стара 40 година и Анђа, жена Радосава Веселиновића, стара 30 година, све три из Мајура. Сахрањене су ту, на месту стрељања, испод Ђурђевог брда.¹¹⁷

Током 1916. године терор и злостављање се још више појачавају.

Због страха од тајних терористичких група, окупаторска власт је на разне начине покушавала да сазна за те намере. Прављени су спискови интелектуалаца и виђенијих људи у Јагодини¹¹⁸, хапшени су и интернирани политички неподобни људи, узимани таоци итд.

---

¹¹⁵ Протокол умрлих старе цркве.

¹¹⁶ Исто. Д. Вукићевић, *нав. дело*, 333. Сећање Душана Пулпина. Натпис на споменику у порти старе цркве. Живана је после неколико недеља пронађена на друму за Ђуприју, преклана од непознатих лица. И. Станојевић, *нав. дело*, 624, 625, 629.

¹¹⁷ Протокол умрлих старе цркве. Али, у *Београдским новинама* од 30. јануара 1916. године, страна 4, сазнајемо да је у Јагодини извршена смртна пресуда, коју је изрекао царско немачки ратни суд 3. децембра 1915. г. над несрећним сељанкама, зато што су убиле немачког жандармеријског подчасника Хабуа. Пресуда је потврђена и сељанке су стрељане 12. јануара 1916. г. Ово је и први помен Јагодине у овим новинама.

¹¹⁸ Доста је било виђенијих људи из Јагодине који су спас нашли у избеглиштву у Швајцарској, као што су: Емил Јосип Цветић, професор Учитељске школе, Андра Живковић, адвокат, Аврам Тајтац, трговац, и др. *Београдске новине* од 14. марта 1916. године.

Најокрутнији метод застрашивања становништва била су подигнута вешала код железничке станице (на месту где се данас налазе магацини)¹¹⁹, као и вешала са шест стубова, подигнута иза зграде Општинског суда. Место за стрељање се налазило у подножју косе, на чијем је платоу данас „Руско гробље“.¹²⁰ Извршењу казне морало је да присуствује сво одрасло становништво, ради опомене и застрашивања.

Обешени су: 20. маја, Вукосав Крстић, земљорадник из Велике Крушевице, стар 47 година; 29. јула, Драгомир Радојевић, земљорадник из Калудре, 34 године и 3. августа, Сретен Петронијевић из Петне код Крушевца, стар 38 година. Милосава Јовичића, из В. Ратаја код Крушевца, убили су стражари 26. јуна, приликом покушаја бекства.

Свакако, најкрвавији месец трогодишње окупације био је август 1916. Најпре су 10. августа, по пресуди Војног суда, обешени: Миладин Анђелковић, 38 година, Милосав Анђелковић, 24 године, Радослав Вељковић, 34 године и Веселин Радосављевић, 49 година, земљорадници из Пуношевића код Трстеника, Љубомир С. Вековац, 28 година и Обрен Егерић, 33 године, земљорадници из Риђевшнице код Трстеника.¹²¹

Нешто касније, обешени су: 17. августа, Веселин Гашић, 35 година, из Шаврана код Крушевца и 23. августа, Михајло и Никола Топаловић из М. Крушевице. Сви они сахрањени су на јагодинском гробљу, опевани од стране свештеника Младена Вукићевића, Симе Буквића и Петра Поповића.¹²²

Да ли су ови јадници били обични разбојници, очајници или борци за слободу, не можемо утврдити. Претпостављамо да је већина њих у вези са деловањем комитских група у крушевачком крају и припремама за Топлички устанак.¹²³

---

¹¹⁹ Изјава Мије Обрадовића, дата аутору.

¹²⁰ Фељтон *Поморавље у рату 1914-1918*, Нови пут, 24. октобар, 1968. године, 24, 8.

¹²¹ На основу пронађене фотографије, снимљене у току егзекуције, пронађене у цепу заробљеног аустроугарског официра и упоредних података из матичне књиге умрлих за 10. август 1916. године, идентификоване су особе на слици.

¹²² Протокол умрлих старе цркве.

¹²³ Немамо података да је било неких значајнијих оружаних акција у јагодинском срезу. Забележена је група устаника која се током јула месеца пребацила у срез Рековац, где се њихово присуство осетило кроз нападе на општине и председнике. Из заплењених писама вође устаничких група, Воје Марјановића, сазнајемо да је постојала намера устаника „да наше дејство пренесемо северно од реке Мораве. Трупe су напустиле ову област. Тамо ћемо Мађарима и нашим издајницима припремити заслужену казну. Одатле ми можемо посетити Јагодину а затим прећи Велику Мораву код Параћина.

Током 1917. године бележимо „само“ четири стрељања: 3. марта стрељан је Светислав Радосављевић, 30 година, из Колара; 3. јула, Богдан Шарчевић, 26 година, из Мишевића, а 6. септембра, Станимир Живковић, 45 година, из Тоболца код Трстеника и Милован Симоновић, 45 година, из Новог Села код Трстеника, „притвореници код *berzik komande* у Јагодини“.¹²⁴

У Крушевцу и Јагодини вешања су посведневни догађаји. Да би засстрашили Србе, вели извештај, Аустријанци су измислили нову врсту страхоте. Вешања, која су јавна, фотографишу и онда се хиљаде фотографија растурају по земљи, да би послужиле као опомена Србима шта их чека ако не буду одани цару. Више тих фотографија нађено је код немачких и аустријских официра, заробљених на Солунском фронту, и сад су у рукама чешких вођа у Паризу.¹²⁵

Лист *Велика Србија* у свом броју од 22. фебруара 1917. пише: „Фотографска секција Врховне Команде пружила нам је још један извештај из наше поробљене Србије, која најзразитије прича о нечувеним свирепостима и злочинима, који се врше над безоружаним народом. То је једна фотографија слика, која представља вешање у Јагодини, симбол аустријске политике. Види се парк који је начичкан вешалима, на којима висе непознате жртве, грађани и сељаци, чија су лица покривена белом марамом. Слика је изложена у радњи Ороздо Бака, која привлачи радозналу публику... Сада нам је јасно зашто је наша отаџбина затворена кинеским зидом за све неутралне земље, од којих се крије све оно што се тамо де-

---

Одатле је лако да се стигне у Кучајске планине, одакле би стигли у Доњи Милановац на Дунаву“. О томе види Архив Србије, *Војни генерални гувернман у Србији*, К. 7/891. *Крушевачки крај у окупацији 1915 – 1918*, Зборник радова, Крушевац, 2001. и Драгомир Митровић, *Неки видови отпора окупатору у Крушевачком округу у време Топличког устанка 1917. године*, Тематски зборник, *Крушевац и околина у Првом светском рату*, Крушевац, 2018.

¹²⁴ Протокол умрлих старе цркве.

¹²⁵ *Србобран*: српски народни лист и орган Савеза сједињених Срба „Слога“ = *Srbobran* : The Serb National Paper and The Organ of The Serb Federation "Sloga" / власник Српско издавачко друштво. Год. 1, бр. [1] (1909)-год. 9, бр. ? (1919). Осим уобичајених чланака о текућим светским догађајима, проблемима у јавном животу, увек је одржавао тематску везу са старом домовином у сваком погледу. Нарочито је играо велику улогу првих 10 година, док се заузимао за остварење наше мисли о ослобођењу и уједињењу. Његово писање о Србији у ослободилачким ратовима је утицало да америчко јавно мњење стане на страну Србије и свих Југословена. У сукобу „Слог“ у Њујорку и „Србобрана“ у Питсбургу, држао је страну „Слоге“ и Михаила Пупина. <http://velikirat.nb.rs/collections/show/164>.

шавало. Али, није далеко време када ће и ти зликовци добити заслужену казну за сва недела која су починили. Имаће и они времена да подносе рачуне за своје „дивилне“ поступке, само стрпљења“.¹²⁶

Лист *Србобран* у свом броју од 13. јула 1917. године, под насловом „НОВ ТЕРОР У СРБИЈИ“, преноси вест: „Њу Јорк Таимс од прошлог понедељка доноси ово саопштење: Аустријска влада отпочела је нов терор у Србији, и велике групе Срба воде се посведневно на губилишта без икаквог суђења, по извештајима које је тајним путем добио Чарлс Перглев, председник Ческог Народног Удружења. У много случајева, не постоје никакве оптужбе против жртава, а ни у једном од њих нема доказа о кривици“.

Док су ранијих година стрељани и вешани сељаци углавном из крушевачког краја, током 1918. године највише су настрадали сељаци из Јагодинског среза.

Бележимо: 22. марта, стрељани су Никола Здравковић, 72 године, из Д. Штипља и Сретен Јанковић из Црнча; 5. априла обешени су: Ђуро Тодоровић, 41 година, из Јовца и 14. маја, Христовоје Јевтић, 40 година, из Стопање¹²⁷; 25. јула, стрељани су као таоци: Љубица Павловић, 45 година, из Лозовика, Стана Јанићијевић, 60 година, из Црнча и Ранђел Јанковић, 70 година, из Црнча. Сутрадан је по пресуди преког суда обешен Милен Милић, 32 године, из Урсула. Сви су се исповедили пре смрти, а опело над њиховим гробовима на јагодинском гробљу извршио је свештеник Радивоје Јосић.¹²⁸

Ове појачане репресалије можемо довести у везу са појавом комита или „шумаца“, који се јављају почетком 1918. године. Од окупационе власти представљени су као разбојничке чете, које се „већ дуже времена појављују по селима и узнемиравају миран свет“. Сврха њиховог четовања јесте пљачка, а не какав политички мотив, и да „становништво разбојничким бандама излази у сусрет само из страха оред осветом“. (Из Оријент-корске заповеди бр. Е. 646 од 1. априла 1918. године). Али, у задње време (априла 1918.) почели су напади и на неке „жандарске партуље“. Један од њих био је и „Живојин Павловић из Јагодине, који је крстарио јагодинским срезом са четом од 12 људи, у којој се налазио и

---

¹²⁶ Велика Србија, 22. фебруар 1917. године.

¹²⁷ Види Животије Живановић, *Стопањски хајдуци*, Зборник радова, 161-165.

¹²⁸ Протокол умрлих старе цркве.

поп Тодоровић, који је, како се прича, у задње време преузео вођство чете“.¹²⁹

Још једна од војних мера сигурности окупационе власти, која по својој суштини није била казнена, већ више превентивна, била је интернирање мушког дела становништва. Циљ је био да се сви људи, способни да носе оружје (од 17 до 50 година), уклоне, чиме би се остварили далекосежни планови о физичком уништењу српског народа и овладавању на овим просторима.¹³⁰

Спискови су рађени су у периоду јули–септембар 1916. године, врло педантно, и дају нам могућност да сазнамо читав низ података: време и укупан број интернираних, назив округа, среза и општине, име и презиме интернираног, улицу и број, старост, вероисповест и занимање.

Јагодинци су интернирани у логоре: Градинг и Ашах у Аустрији, Болдогасоњ, Неђминдер, Матхаузен и Гиор у Мађарској, Браунау у Чешкој и Ландау и Шеминц у Немачкој.¹³¹

Списак интернираних грађана из Јагодине подељен је у два дела:

- први део је попис присутних српских војника и активно способних, и други део, политички неподобних. Од 153 интернираца са списка, 60 је млађих од двадесет година.

- други део списка чине најугледнији људи у Јагодини у то време. Међу њима су свештеници Младен Вукићевић, Сима Буквић и Петар Петковић, председник среза Живојин Константиновић, адвокат и посланик Живојин Златановић, трговци Трифун Ђурић и Јевта Ристић, глумац Миша Милошевић и други.¹³²

Непознати сведок (само са иницијалом А.) нам је оставио успомену из доба интернирања, објављену у *Вечерњим новостима*:

---

¹²⁹ Богдан Крекић, *Кроз Србију и Румунију са Аустријском војском 1916 – 1918. Импресије и доживљаји*, Сарајево, 1919, 63. „Појављују се у околини Кнића под вођством Делића; Врбице, под Солдићем; Шуме, под Ђуром Станковићем; Крчевца, под Светозаром Спасићем, званом Исидор; Белошевца, под Сретеном Јаковљевићем; Шаторње, под Дачићем; Доње Грбице, под Славком Радосављевићем; Брезовица, под Славком Пантелићем“. *Исто*, 63.

¹³⁰ Владимир Стојанчевић, *Српски цивилни интернирци у Аустро-угарској*, Историјски часопис XXII, 1975, 150. Љубодраг Поповић, *Српски интернирци у логорима Аустро-угарске 1916. године*, Србија 1916. године, Зборник радова, књига 5, 1986, 310, 311.

¹³¹ Завичајни музеј Јагодина, Фонд 3, Кутија *Први светски рат*, 1-2.

¹³² Архив Србије, ВГГ XIX, 15 и 58. Прилог број 2. Укупан број интернираних људи из Јагодинског среза је 931.

„Између католичког и православног Божића, пре три године, када су се ледиле српске душе у језовитој зими која је наступила, било је тада светлих тачака, што су загревале утрнуле наде оних који су патили... Али никада није било жалосније и теже прилике, него онда, када је, на други дан Божића, велика поворка интернираних пролазила кроз Параћин, на путу ка Јагодина.

Та је поворка ишла из Крушевца, где је тада почело са интернирањем у масама. У њој је било неколико хиљада сељака и војника, али међу њима било је много интелигенције, разних чиновника, па чак и децеђака. Ту се налазио архимандрит Платон са још шест свештеника, касациони судија Анђелковић, београдски трговац Света Ђорђевић, судија Ј. Вучковић, драматург М. Чекић, чиновници поштанско-телеграфске управе М. Ђорђевић и Туфегџић, консул у Бечу Ђ. Јосимовић и многи други. Интервенцијом г. Сјеничког пуштено је у Ћуприји 200 њих, који су одатле отишли кућама."¹³³

О истом догађају, као и даљу судбину осталих сазнајемо из сведочења Љубомира Ромића, наредника, заробљеног у селу Вукањи, одакле је спроведен у Крушевац. У путу је сретао непријатељску комору и коморције, који су терали собом стоку отету од нашег становништва. Спроводници нису допуштали нашим заробљеним војницима да се састају са нашим људима, али су им ови у пролазу ипак добацивали како су Немци одмах почели купити стоку, храну и бакар и како су забранили мељавину по воденицама. Ромић је лично видео како су Немци и цреп кућних кровова скидали и односили да насипају увале и рупчаге у излоканим путевима. У Крушевцу је приметио да су све радње празне и често служиле Немцима за штале. Крушевац је био препун нашег избегличког света који је, погружен и утучен бескрајном тугом, болним погледом пратио жалосну поворку српских заробљеника. Једној жени је

---

¹³³ „Рат је својим бесним вихором обарао све који нису били у стању наћи ма каква склоништа. Али и у тој бури било је људи који су чврсто стајали, па чак и помагали онима који су пали. Такво место, у зиму 1915. године био је Параћин. Енергични и заузимљиви председник општине, г. Јован Сјенички, био је неуморан у спасавању оних, који су се налазили у опасности, да их ужасни систем интернирања аустроугарских власти не пороби и уништи. Председник, г. Сјенички, пошто је заштитио цео свој срез, гледао је да помогне и онима, који нису били у његовом подручју, већ који су пролазили туда, вођени аустројским бајонетима. Дајући своје јемство, и за познате и непознате, он је ослобађао свакога, кога је могло.” *Вечерње новости*, 20. децембар 1918. године.

било толико тешко да је узвикнула: „Боље би било да сте сви изгинули, него што сте ропства допали”. Из Крушевца су упућени за Јагодину. Ту су сазнали да су Немци обесили 3 Српкиње и 2 Србина. Из Јагодине, спроведени су пешке за Смедерево, иако је за то време железница саобраћала, а из Смедерева, преко понтонског моста у Ковин, а одатле за Беч. На том дугом путу спроводили су их мађарски војници, којима није могло бити више од 16 или 17 година, а од Беча пратили су их Босанци, који су их тешили и храбрили, говорећи да Аустроугарска мора пропасти. Из Аустрије су упућени у Немачку варош Улм, где су распоређени по разним селима за сређивање сена и копање кромпира. Осим та два артикла, у тој области није било ничега другог. Од стокe се могла видети тек покоја крaвa.

Све док руска офанзива није била почела, немачки је живаљ био горд и охол. Али, на прве вести о руским победама, у Немачкој је овладао, одједанпут, без икакве постепености, страховита морална депресија, која се равнала са најдубљим очајањем, и од оног охолог немачког народа постало је право стадо овчица, које није избијало из цркве одакле је упућивало Богу топле и усрдне молитве за закључење што бржег мира. Немци, на чијим су добрима ови наши радили, причали су им да се немачка војска врло лоше храни. Од немачког становништва мушкарци, 17 и 60 година старости, упућени су на фронт. Онеспособљени војници не пуштају се кућама, већ се употребљавају за чување заробљеника. Немачки простији свет није веровао нашим војницима, да су Срби, говорећи им да су Срби црни људи и да су дивљаци. Ромић се решио на бекство - под притиском великог душевног бола за Отаџбином. Њему је остао у глави глас оне жене: „Боље да сте сви изгинули, него што сте допали ропства“. Тај га је глас чудом неком моћи мамио натраг у Отаџбину.¹³⁴

Наш сведок, са иницијалом А, забележио је своју исповест, објављену у *Ратном дневнику* 1917. године, под насловом *Живот у ропству - Исповест војника који се из ропства спасао бекством*:

„Дошао сам у село Енебион. Раздељени смо по сељачким имањима на рад; преко дана смо били на имању, а ноћу смо се враћали у логор. Чим дођемо у логор, прво нас прозивају по списку; како се који одазове, скида

---

¹³⁴ *Ратни дневник*, 2. август 1916. године.

обућу са ногу и преда у магацин; ујутру кад пође на рад, иде пред магацин, где добија обућу. Никада нам нису дозвољавали да заноћимо у обући.

Радили смо све сељачке послове. За ово време могли смо видети какво је благостање у народу. Сав сељачки живаљ је под строгим надзором због хране. Полиција им је запечатила све пољопривредне справе и никакав рад не може да се предузме док се она не извести”.¹³⁵

У Јагодини, сав друштвени живот у граду свео се на кафане, биоскоп и цркву. Најпопуларније јагодинске кафане биле су: „Македонија“, „Српски краљ“ и „Шарена кафана“. Редовно су посећиване (мада је то било строго забрањивано, нарочито у време трајања полицијског часа) и у њима су размењиване информације са фронта, склапали су се послови, али и пијанчило (проблем је била музика, јер су најбољи јагодински музичари - Цигани били мобилисани на фронту).

У јулу 1916. године окупациона власт је одредила казне за „ово дубоко укорењено зло“ – беспосличење по кафанама и гостионицама. Млађима од 18 година забрањена је посета, осим на путовању. Пунолетни су могли да иду три пута дневно: за време доручка (од 5 до 8 сати),

---

¹³⁵ А. даље описује: „Тако на пример запечатили им је машине за справљање путера; кад хоће да га справљају, дође полицајац у кућу, он одваја колико је одређено за војску, а нешто мало путера и сурутку оставља укућанима. Кромпир не сме да ваде без контроле. Сваком члану одређено је колико сме да поједе. Старац код кога сам радио, жалио ми се да му је за сваког члана породице одређено по 9 кила ражи месечно. Еј, златна Србијо, помислих, моји волови поједу то за дан. У 1916. години рана им је умањила толико, да је држава преклињала сељачки народ, да да колико може ране држави. Али, залуд, народ је исцрпљен. У овом селу Немачке, клима је неподношљива; зиме су страшне; небо је увек мрачно; кише су велике и сталне; а недељно по три пута пада град. Земља је посна, других усева нема, осим ражи; има нека мртва трава, њу стока не једе. Оваца, коза нисам видео, само по неку мршаву свињу. На сву ову невољу, сељани морају у своме дому да хране по још једно варошко дете. По селу већина живља су женскиње, деца и по који ослобођени војник. Женскиње се нерадо мешају са нама, јер им је, како кажу, забранио њин пастув (Пастор). Али и поред ове забране један наш војник пребеглао је са једном сељанком у Холандију и оставио је у Ротердаму, а он је овде на фронту. Дописују се, обрадовала га је скоро да му је даривала сина, кога је привремено крстила Србин. У овом селу су два инвалида, који су страдали у Србији. Један од њих, Пепи, остао је без руке, када је чамцем прелазио Дунав код Смедерева; граната пала баш у његов чамац. Други Мишел, такође без руке, рањен је код Југодине (Јагодине). Они хвале наше пешаке, нарочито 2. пук, јер је један од њих, казао за наше Моравце: „Зи зинде леве“ (они су лафови). За све време нисмо добили пошту из Србије, а нису нам дали ни кући да се јављамо. Једном приликом, питао сам надзорника, зашто нам не дозвољавају, када имамо на то право по међународном праву. „Ми смо међународно право и власт“, одговори, па ме упита из ког сам краја у Србији. Одговорих му да сам из Топлице, а он ме боље загледа и рече: „Е, тамо не може да се пише, то су дивљаци, они су се побунили против нас и Бугара, и према њима нећемо да смо добри!“. Ето, тако смо сазнали за буну у Србији“. *Ратни дневник*, 27. септембар 1917. године.

ручка (од 11 до 14 сати) и вечере (од 18 до 21 или 22 сата). Прописано је да се сви објекти често контролишу и особе које крше наредбу приведу. За непоштовање казна је била упућивање на јавне радове. Утврђено је да се ограничи точење алкохола, да се одреди време када је забрањено пити, забрањена је продаја пића пијаним и особама испод 18 година.¹³⁶ Али, и поред ових мера, кафане су биле омиљено састајалиште Јагодинаца.

Београдске новине,¹³⁷ као једине дневне новине у окупираној Србији, почеле су да излазе 15. децембра 1915. године. Основни задатак било је стварање привада нормалног живота и успостављање контакта немачке окупационе власти са српским народом. Највише пажње читалаца привлачила је рубрика „Нестали и кореспонденција“, која је имала велику улогу у проналажењу несталих чланова породица.

Биоскоп „Вучић“ је започео са радом у току 1917. године, после изградње омањег аеродрома иза Пиваре. Радио је два пута недељно, са филмовима који су стизали из Београда, Ниша, Загреба и Новог Сада. Када је временом ослабила полицијска контрола, дозвољено је ширем кругу грађанства да посећује пројекције. За време полицијског часа улазнице су важиле као пропуснице. Пројекције су приказиване у „Симићевој кафани“ (данашња зграда „Паласа“). Како су, за војне потребе, била одузета оба мотора, за покретање киноапаратуре коришћена је локомотива са вршалице трговца Радована Аћимовића. Да би се она пребацила из Бунара, преко Белице је обновљена полусрушена Каменита ћуприја. Од продатих улазница, чак 80% је команда наплаћивала порез, тако да је Вучић једва намиривао трошкове.¹³⁸

---

¹³⁶ Божица Б. Младеновић, *Град у аустро-угарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године*, Београд, 2000, 51, 52.

¹³⁷ Лист је излазио у Београду од 1915. до 1918, у почетку 2 пута недељно, а од бр. 33 у 1916. као дневни лист. Основни циљ листа био је да се успостави контакт немачке окупационе власти са српским народом. Будући да је био окупаторски лист, штампан је латиницом. Одговорни уредник за прва 4 броја био је Вилим Ухер, затим Јурај Оршић-Славетићки, а последње 2 године уредник је био хрватски књижевник, Милан Огризовић. Новине су редовно доносиле вести о догађајима у свету и земљи. Имале су честе књижевне и научне прилоге наших и страних аутора, са домаћом или страном тематиком. Уз неке бројеве излазили су и специјални прилози, као што је Авала и сл. http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pregled?newspaper=NLS_00014.

¹³⁸ С. Ветнић, С. Марковић, *Кинематограф у Јагодини 1897-1944*, Јагодина, 1996, 20.

Док су мушкарци редовно посећивали кафане, жене су у највећем броју ишле у цркву. Многи савременици су забележили да је то било време велике побожности у народу.¹³⁹

У Јагодини су постојале две цркве, Црква Архангела Михајла (стара) и Црква апостола Петра и Павла (нова). Биле су 4 парохије, и то: две у граду, затим рибарска и лаништанска. Нова црква је успевала да одржи своју службу све до новембра 1916. године, када сви црквени послови прелазе у надлежност старе цркве.¹⁴⁰ Претворена је у коњушницу, а под је поплочан даскама да се коњи не би клизали!

Као парохијски свештеници, служили су: Матија Ђурић, Петар Корунковић, Петар М. Рашић (рибарски), Веселин Михајловић, Младен Ј. Вукићевић, др Радивоје Јосић, Чедомир Шљивић, Благоје Тодоровић, Сима Буквић (протојереј округа Брегалничког) и Петар С. Петковић.

Веселин Михајловић служио је од 1890. до октобра 1915. Важио је за врло бурног и плаховитог човека, који је вечито у свађи и са цивилима и са духовним властима. Умро је од црвеног ветра 17. децембра 1915. године, у 71. години, као пензионер.

Радивоје Јосић, доктор богословља, био је професор богословије и Теолошког факултета. Чувен је као писац апологета. Служио је при старој цркви за све време окупације.

Младен Вукићевић рођен је 29. 5. 1883. године у Опарићу. Најпре је радио као учитељ у Белушићу и Главинцима. Од 1911. до 1914. године био је парох рибарски. Крајем августа 1916. године интерниран је у заробљеничке логоре Наждер и Волдогасоњ. Патријарх Димитрије поставио га је за архијереског намесника беличког од 1920. до 1957. године. Предавао је веронауку у јагодинским школама и био дугогодишњи председник Црвеног Крста. Умро је 10. јуна 1961. године. Био је врло приступачан, благ и несебичан човек.¹⁴¹

Осим наших свештеника, у Јагодину је са аустроугарском војском дошао и војни православни свештеник. Био је то Јован Липовац, родом из Задра, професор и свештеник, касније и митрополит Црногорско-

---

¹³⁹ Види Божица Младеновић, *нав. дело*, 206-226.

¹⁴⁰ До овог податка аутор је дошао на основу прегледаних Протокола венчаних, рођених и умрлих. За нову цркву протоколи су вођени само до септембра (умрли), октобра (венчани) и новембра (рођени) 1916.

¹⁴¹ Милорад С. Милошевић, *нав. дело*, 98-101. Протокол старе цркве.

приморски. Занимљиво је да је са собом донео и антиминос, који потиче из 1743. године, на коме је служио Свету Литургију. Након његовог одласка, антиминос је остао у старој цркви (данас се чува у Историјском архиву).¹⁴²

Сви јагодински свештеници врло су уредно и педантно водили Протоколе рођених, венчаних и умрлих. Нарочита пажња посвећивана је Протоколима умрлих. Сачуване су три књиге умрлих из тог периода:

Две МК су из старе цркве: 18. март 1911 - 28. март 1915. године, 29. март 1915 - 19. децембар 1922. године и једна МК из нове цркве, 9. август 1905 – 6. септембар 1916. године.

Преписе су драгоцених података, на основу којих данас можемо реконструисати поједине догађаје из времена окупације. На пример, примедба у књизи нове цркве на страни 67, под редним бројем 46: „...да се по наредби Крајскоманде од 29. априла 1916. књига води од 1. маја по нашем календару латиницом” или, у Протоколу умрлих старе цркве на страни 145, под редним бројем 163, стоји: „У нади на Бога, да ће скоро у Јагодини куцнути час златне слободе, од данас се само по јулијанском календару датуми стављају. Датум 8. октобар 1918. Уписао др Радивој Јосић”.

У дворишту старе цркве сахрањивани су умрли, погинули и убијени Срби. Поред њих, било је и 75 немачких и аустроугарских гробова и 60 изгинулих и умрлих припадника аустроугарске војске, сахрањених у заједничкој гробници. Ови гробови су били правилно поређани један поред другог и на њиховом гробљу је постојао само један крст од дрвета са урезаним текстом: „Овде је свето тле - Овде почивају најбољи, Са болом и поносом - Захваљује њима - Отаџбина“.¹⁴³

Током 1917. године окупациона власт је у много чему постала попустљивија. Организују се концерти, приредбе, позоришне представе,

---

¹⁴² Исто, 46, 47.

¹⁴³ Током 1934. године немачка амбасада је ексхумирала и пренела у Београд своје ратнике, где су сахрањени у заједничкој гробници на немачком гробљу. *Моравски гласник* 96, од 25. 3. 1934. године. М. Милошевић, *нав. дело*, 99.

фудбалске утакмице (Немци су волели да играју фудбал у порти Нове цркве¹⁴⁴).¹⁴⁵

Увече, 25. априла 1917. године, приређено је гостовање београдског орфеума у врло лепо украшеној позоришној дворани. Представа је била одлично посећена.¹⁴⁶ Крајем године чак је дозвољено јагодинској омладини да припреми позоришни комад „Тидо“. Договорено је да приход од представе иде у корист јагодинске сиротиње. Почетком 1918. године комад је изведен са великим успехом. На добротворној турнеји у Јагодини је, 29. априла 1918. године, гостовао познати мађарски глумац и уметник Јулије Зилаћу, члан мађарског народног позоришта. Гостовање је имало великог успеха.¹⁴⁷ Београдски орфеум гостује 8. маја 1918. године, са великим интересовањем међу грађанством и војницима.¹⁴⁸

Дозвољена је и организација игранке (кермеса) са музиком у башти Пиваре. За ту прилику доведена је војна музика из Београда, коју су, поред Аустријанаца и Мађара, у највећем броју сачињавали Чеси.¹⁴⁹

Међу избеглицама, придонелих са свих страна, у Јагодини су се налазили и многи угледни људи тадашње Србије. Ту је био и Драгутин Крسمановић, управник повлашћеног путујућег позоришта. Са њим, и његова трупа глумаца: Јосиф Стојадиновић са супругом, Мара Петровић-Клипаница са ћерком Ленком Радосављевић, Ђура Маринковић са супругом Милевом, Мара Бакаловић, Десанка Милановић, Славковић са

---

¹⁴⁴ Окупаторски војници оставили су прво, импровизовано фудбалско игралиште, али са статурама и пречкама, подигнуто на месту "Црквено" (где се данас налази комплекс „Зелене пијаце“). На том месту су још током 1916. године играли Немци против Аустроугара, а све то су посматрали јагодински дечаци, који нису отишли са српском војском. По завршетку рата, са повратком ратника са фронта и заробљеништва, интернираних грађана, ученика и студената на школовању у иностранству, на иницијативу солунца Милана Трифуновића-Мусе и Видосава Трпчанина (добровољца у рату), започете и први тренинзи новооснованог фудбалског клуба „Зора“. Живомир Крстић-Жића, *Од Зоре до Јагодине, 70. година фудбала у Светозаревоу*, Светозарево, 1989, 28.

¹⁴⁵ Д. Вукићевић, *нав. дело*, 256.

¹⁴⁶ *Београдске новине*, 4. мај 1917. године.

¹⁴⁷ *Београдске новине*, 20. април 1918. године.

¹⁴⁸ *Београдске новине*, 8. мај 1918. године.

¹⁴⁹ Киша је поковарила забаву, па је већи део гостију, заједно са музиком прешао у „Чичину кафану“. После поноћи, када су музичари Аустријанци и Мађари отишли на спавање, Чеси су одједанпут засвирали познату песму „Хеј, Словени“. То је изазвало бурне реакције свих присутних, јер су сви, као један, запевали, не мислећи, у том тренутку на опасност наилаaska патроле. Д. Вукићевић, *нав. дело*, 335, 336.

супругом Милом, Пава Слука, Рајчевић, Арсић. У току окупације у Крсмановићево позориште дошле су и Драга Спасић, прва оперска певачица Србије и Мила Манојловић из Скопља. У Јагодину су се склонили и Чича Илија Станојевић, Вукица Јурковић, Драгутин Сланкаменац, Велимир Бошковић и Миша Милошевић.¹⁵⁰

Према сећању др Богића Вукићевића, лекара и тадашњег глумца-аматера, позориште је радило у току окупације свега неколико месеци, па се растурило. Представе су приказиване у „Шареној кафани“, која је реновирана и преуређена 1914. године (тада су саграђене и две позорнице, једна у летњој башти, а друга у самој кафани).¹⁵¹

Почетком 1916. године власти су извршиле попис становништва, стоке и пољопривредних површина.

Тадашњи срез Јагодина, у односу на попис из 1910. године, смањило се за 5376 становника. Док се број женских лица повећао за 640, дотле се број мушкараца умањило за 5895 лица!

Сама Јагодина је имала укупно 5157 становника, од тога 2254 мушких и 2903 женска. По попису из 1910, Јагодина је имала укупно 5376 житеља, од тога 3027 мушких и 2349 женских.¹⁵² Број жена увећан је за 558, а број мушкараца је умањен за 773. Разлике у броју становника свакако су настале због мобилизације, заробљавања, повлачења, изгинућа у балканским ратовима и на фронтима 1914. и 1915, епидемије пегавог тифуса и интернирања.

Број домаћинства у Јагодини је 1910. године износио 1177, а 1916. године 1209. Само 32 домаћинства за 6 година! Ипак, највећи ратни терет углавном је поднело околно сеоско становништво, док је сама Јагодина донекле била поштеђена.

---

¹⁵⁰ Већ почетком 1916. године позоришна трупа Драгутина Крсмановића даје врло посећене представе у "Шареној кафани". Истиче се рад познатог комичара београдског Народног позоришта Илије Станојевића. *Београдске новине*, 22. фебруар 1916. године, стр. 4. Почетком 1917. године Драга Спасић моли за помоћ, јер су глумци у великој оскудици. *Београдске новине* 6. јануар 1917. године. Драгутин Крсмановић тражи помоћ од Милана Грола и Мише Трифуновића у Женеви, јер је остао без икаквих средстава за живот и моли да између својих пријатеља и колега скупе извесну помоћ. *Београдске новине*, 16. мај 1917. године.

¹⁵¹ Вукићевић, *нав. дело*, 309.

¹⁵² Попис се даје на основу „Ortsverzeichnis für das von den k.u.k. Truppenbesetzten Gebiete Serbiens, zusammengestellt auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Belgrad 1917.“ Архив Србије ВГГ - XX - 53.

Као додатни прилог проучавању демографских прилика у Јагодини, дајемо преглед броја венчаних, рођених и умрлих у Јагодини 1914–1918. године. Рађен је искључиво на основу вођених Протокола јагодинских цркава у овом периоду, што је свакако и главна мана.¹⁵³

Година	Венчани	Рођени	Умрли	Година	Венчани	Рођени	Умрли
1914	95	566	568	1917	87	235	235
1915	72	317	1473	1918	70	271	456
1916	144	226	335	1919	209	498	267

У Протоколе умрлих су уписивани и умрли и погинули припадници окупаторске војске. Њихов национални састав је следећи:

Националност	Број	Националност	Број
Аустријанаца и Немаца	87	Италијана	4
Мађара	62	Француза	4
Чеха	115	Румуна	4
Хрвата	21	Пољака	1
Руса	9	Албанаца	1
Непознато	228		
Укупно	336		

¹⁵³ У протоколима су уписивани сви случајеви венчања, рођења и смрти који су се десили наведених година Јагодини, без обзира да ли су то избеглице, становници околних места, заробљени непријатељски војници или интернирани Јагодинци. Многи случајеви уписивани су накнадно, на пример, у Протоколу рођених за 1918. годину уписано је да се у Нежидерском интернационалном логору у Угарској 21. новембра 1916. године родио Антоније Шохај, син Милоја и Анке, апотекара из Јагодине. Оглас у *Београдским новинама* 1. октобра 1916: „Анка Шохај, (№ 64, група I), Nežider. Пелене ти шаљемо, много се за вас бринемо. Ми смо добро. Тебе и Милета волимо сви. Ивана Арсенијевић, Паланка.“

Јагодина је ослобођена 25. октобра 1918. године. Том приликом је погинуо Љубомир Митровић, познатији као поднаредник Љуба, родом из околине Лесковца. Погинуо је на самом улазу у Јагодину. Његове старешине су касније изјавиле да је Љуба први ушао и у ослобођени Штип и Лесковац. Његова патрола је прва прешла Западну Мораву и ушла у Варварин. У току вечери, 25. октобра, стигао је са извидницом до Ђурђевог брда, на улазу у Јагодину, где га је покосио митраљез са крова Пиваре. Данас једна улица у Јагодини носи његово славно име.

Јагодинци су, одмах по уласку српских трупа, истакли већ спремне и извезене заставе, како Србије, тако и Америке, Француске, Енглеске и Русије, а по неким причама чланице Кола српских сестара су извезле златну југословенску тробојку.

„Налазио сам се у групи код зграде Суда“, прича један очевидац, „која је са букетима цвећа и белим пешкирима чекала ослободиоце. Наједном, градом се пронео тутањ који је потицао од удара коњских копита по калдрми. Наши су ишли у три колоне, од којих се једна кретала улицом поред железничке станице, друга главном, а трећа поред винарског подрума. У првом сумраку, који је почео да се спушта, изгледали су необично на блатњавим и запенушаним коњима, са исуканим сабљама или кратким карабинима у рукама, у туђој униформи и са шлемовима уместо српских шајкача.

Пролетели су поред нас, а из колоне по неко би успео да довикне: „Станојка, жив сам!“ Аустријанци у граду нису се надали овако скором доласку, те су се лежерно припремали за повлачење. Кад се и код њих пронео глас да је коњица ујახала у град, настала је права паника. Већ исте вечери, помешани војници и грађани, прослављали су уз печење и пиће, док се покрај запаљених ватри орила песма:

*„Већи динар него круна,
Гура Србин од Солуна.“¹⁵⁴*

По причама старијих људи, у Јагодину је први ујახао трговац Живојин Таушановић, поздравио се са фамилијом и продужио даље са српском војском.¹⁵⁵

Већ је речено да је са окупацијом Србије непријатељ разорио и опљачкао многа индустријска предузећа. Рачунајући и балканске ратове,

---

¹⁵⁴ Фељтон *Поморавље у рату 1914-1918*, Нови пут, 24. октобар 1968. године.

¹⁵⁵ Изјава Мије Обрадовића аутору.

Србија је била скоро седам година у рату. Окрутни режим аустро-угарских и бугарских окупационих снага разорио је све привредне капацитете, нарочито у критичним годинама рата, 1915. и 1918. године. Србија је много изгубила услед ратних операција и током непријатељске окупације земље. Окупаторски режим је опљачкао новчане заводе, конфисковао средства у облику готовог новца, депозита и залога, насилним путем убирао порезе, расписивао ратни зајам, смањио вредност домаће валуте и др. Процењује се да је ратна штета коју је претрпела Србија износила између 7 и 10 милијарди златних франака.¹⁵⁶

Војни генерални гувернман, у улози врховног органа власти, предузимао је у току 1916. и 1917. године мере за оживљавање привредног живота у Србији. Овим пословима бавила се његова привредна секција, која је имала посебно рударско и финансијско одељење. Због потреба снабдевања војске, знатна пажња је поклоњена обнови пољопривреде и пољопривредних станица. Довођени су стручни људи, вршена набавка семенске робе и пољопривредних справа, награђивани марљиви службеници и сл.

С тиме у вези је и да је одмах по освајању Србије, Бечко географско друштво уз припомоћ Академије наука, оформило експедицију ради географског испитивања Србије. Експедицију је предводио др Norbert Krebs, као географ, уз помоћ проф. Othenio Abela, геолога. Циљ је био да се у Србији испитају помоћни извори, како би се могли привредно присјединити Аустроугарској. Експедицији је стављено на расположење десет људи под заповедништвом наредника Richarda Svobode (у грађанству чиновник универзитета), затим, потребан број вођа коња и подвозних средстава.

У почетку је експедиција имала проблеме са кишовитим временом, али је током јуна време било све топлије.¹⁵⁷ Преко Београда, Гроцке и Смедерева, експедиција је дошла у друго стално место, у Јагодину. Одатле су прављене екскурзије у багрдански теснац, на терасе Црног Врха, на Јухор и, најзад, у моравску долину.¹⁵⁸

Најинтересантније подручје аустроугарске привредне гране било је рударство. О томе сведоче доста детаљна истраживања природних

---

¹⁵⁶ М. Радојевић, Љ. Димић, *Србија у Великом рату 1914-1918. Кратка историја*, Београд 2014, 282.

¹⁵⁷ Било је то најтоплије лето од када Београдска метеоролошка станица прати мерења (1894-1910). Највиша температура у јулу износила је 40,2, а најнижа 12,1. *Београдске новине*, 3. август 1916. године.

¹⁵⁸ *Исто*.

богатстава Србије, нарочито рудних. Рударски инжињери и разни други експерти, професори универзитета, делегације академије наука и других научних институција из Немачке, Мађарске и Аустрије изучавали су економске и географске прилике у Србији, вршили геолошка, билошка и друга истраживања.

Са окупацијом непријатељ је разорио и опљачкао многа индустријска предузећа, а сама аустроугарска управа није имала интереса за улагање у развој индустрије у време рата, тако да је мало индустријских предузећа радило, међу реткима је и Јагодинска пивара.

Извештај Управног одбора Фабрике пива и слада „Михајло Косовљанин А. Д.“ Јагодина, са ванредног сабора 26. априла 1920. године:

„За време окупације непријатељ је ушао у нашу установу, реквирирао је, искоришћавајући је искључиво за своје војне потребе. Иако је за време окупације једно дуже време па све до изласка непријатеља наш члан Управног одбора Г. Адолф Минх провео у Пивари и свим силама се трудио да заштити наше предузеће од непријатеља, ипак смо по ослобођењу затекли наше предузеће у страшно оштећеном стању, тако у фабрици слада су све машине демонтиране, машине делом упропашћене, делом разнете. Таван и клијаре, који су непријатељу служили за болнице, штале и коњске болнице, потпуно су онеспособљене за сладовање. Исто тако, потпуно је уништено одељење за смолање буради, качарско постројење и делом одељење за прање и пуњење боца.

Целокупна електрична инсталација је била безмало упропашћена и сви електрични мотори.

Много је оштећен један део пиварског уређења. Највећа нас је штета задесила на старој пиварској згради и машинском постројењу у њој, јер је 1918. године изгорела до темеља. Тиме смо остали без одељења за канцеларије и два стана, који су у тој згради били. Исто тако су и зграде, у којима је становало пиварско особље, упропашћене, те су скоро биле пред падом. Једино су остали неоштећени подруми и врионице. Целокупна количина пива коју је затекла у лагерима у тренутку окупације, попијена је и просута од војске у пролазу.

Одмах по доласку известили смо стручну комисију за процену штете на свим зградама и инсталацијама, како овде, тако и у Скопљу и стоваришту у Фабрици леда.

На основу књига и пописа онога што смо затекли од осталог материјала и залиха, утврђена је вредност причињене штете. Све то скупа износи 973.618,09 динара, што представља вредност по садашњим

ценама преко 4,5 милиона динара. Успело је једино да се сачува око 20 вагона дуга за бачве и већу бурад, око 60 хиљада разних запушача, 22 бале хмеља, и нешто осталог материјала за рад“.¹⁵⁹

Кланица и Фабрика салама Теодора Клефиша је доста оштећена.¹⁶⁰

Најважнији рудници су проглашени за војне, међу којима су и рудници у Сењском руднику и Сисевцу. Експлоатација Сењског рудника је била до тада невиђена - од 150 хиљада тона, а сисевачког око 45 хиљада тона.

За време рата и банке су претрпеле знатна оштећења. Архиве и новчане вредности су склањане на сигурно.

Након повлачења Немаца 1918. године, школа и интернат Учитељске школе били су у жалосном стању. Директор школе Ацић је одмах предузео све мере да успостави несметани рад школе и интерната. О томе сведочи акт, писан општини јагодинској: „Школске покретне ствари по свим инвентарима однете су, а нешто се врло мало налази по Јагодини развучено овде-онде, већином у неупотребљивом стању. Првобитна цена свих тих ствари премаша зацело суму од 300.000 динара, јер је Завод био

---

¹⁵⁹ Држава је имала неуједначене критеријуме у процени и исплати штете појединим предузећима у Поморављу. Предузећа са домаћим капиталом и акционарска предузећа мешовитог састава третирана су као домаћа, и исплаћивана потпуно или у одговарајућем проценту (као Српска фабрика стакла и Француско-српска индустрије цемента и угља А. Д.) Друга, у којима је апсолутно преовладао страни капитал, а које су мобилизација и рат затекли у организовању и прелазу на акционарско друштво, нису третирана као домаћа предузећа, већ су упућивана на владе својих земаља, одакле страни капитал потиче (Клефиш у Јагодини и Фабрика шећера у Ћуприји). И, трећа, као што је била Јагодинска пивара, са двотрећинском већином страног капитала, примала су накнаду само на име српских акционара. По пресуди Првостепеног суда, на име ратне штете за Јагодинску пивару је процењено 1.747,073 динара, а на име допунских трошкова 806,190 динара. Код Фабрике салама Клефиш у Јагодини штета је, према предатних 350.000 златних динара, могла после рата да износи 1.200,000 динара. Коначна пресуда Касационог суда о ратној штети причињеној Француско-српској индустрији цемента и угља (тј. за Фабрику цемента у Поповцу и Рудник угља у Сисевцу) скоро се подударала са пресудом Првостепеног суда у Параћину и износила је 2.790,883 динара. За Фабрику шећера, која је одбијена код Вишег суда, првобитна процена штете је 4,836.236 динара и 4,007.489 динара на име допунских трошкова. Мр Милисав Обрадовић, *Настанак и развој индустрије Поморавља до Другог светског рата*, Светозарево, 1975, 56.

¹⁶⁰ По изјави самог Клефиша, посао у његовој фабрици је, све до избијања ратних операција, ишао прилично добро. Након избијања рата Клефиш је напустио Јагодину и са породицом се вратио у Италију. По повратку у Јагодину 1919. године, за обнову фабрике позајмио је од пријатеља Ардџинија из Ређе Емилије више од милион лира. Тим средствима је обновио сва оштећења и купио 52 нове машине. Званична југословенска комисија је проценила причињену ратну штету у висини од 350.000 динара(предатне вредности) или 1.200.000 италијанских лира. Међутим, иста комисија му је одбила исплату штете, као страном држављанину и упутила га је на одштету код италијанске владе. Мр Милисав Обрадовић, *нав. дело*, 54, 55.

интернатски уређен. Ту долази и велика школска књижница и богата ученичка књижница, и научне збирке и остали инвентар ђачких станова, ђачке болнице, ђачке кухиње и трпезарије за 150 лица, пољопривредни алати и др. Школски непокретни инвентар је јако оштећен, у првобитној вредности зацело више од 50.000 динара, јер је поломљен и упропашћен скоро сав столарски посао на зградама, зидови избушени и иначе оштећени, олуци за воду с крова већином однети, умиваоница уништена, зидови избијани и на другим отворана нова врата, а стара зазиђивана, школски ботанички врт и ученичко шеталиште са хигијенским пољским учионицама, много је оштећен, пољопривредно школско добро (од 10 хектара) тако исто¹⁶¹.

Из извештаја Јосифа Стојановића, професора Учитељске школе и заступника директора јагодинске гимназије (пошто је Богољуб Премовић, професор и заступник директора Јагодинске гимназије, пензионисан), од 24. марта 1919. године, сазнајемо да су школски намештај, библиотека, збирке и кабинети потпуно уништени. Вредност уништене имовине гимназије за време окупације:

1. На зградама 39.000 динара (ово је процена општине, пошто су зграде општинска својина),
2. На школском намештају 20.500 динара,
3. У библиотекама (наставничкој и школској) 40.000 динара,
4. Кабинети: биолошки 10.000 динара, минералошко-геолошки 10.000 динара, хемијски 10.000 динара, физички 15.000 динара, историјско-географски 5.000 динара, на училима за гимнастику 1.500 динара, на збирци за писање и цртање 1.000 динара.

Затечено од целокупног намештаја: а) два велика двокрилна стаклена ормана, б) једна разбијена каса, в) једна мала слика Светог Саве, г) један покварени зидни сат, д) 23 скамије без седишта, е) једна стара корпа за оставку непотребне хартије.¹⁶²

---

¹⁶¹ Школа је прорадила 1919. године, али, по причању живих савременика, рад Ацићев у школи после рата имао је много тешкоћа. Ацић, већ остарео, трудио се да школу доведе што пре у предратно стање. Међутим, то није ишло лако, јер поред материјалне оскудице и беде у којој се налазила цела наша земља, па и та школа, и ђачки елеменат, који је дошао у школу из ровова, разноврстан, намучен и морално подрман, сметао је брзом оздрављењу и поправци прилика. У томе раду Ацић је имао много тешкоћа и горчина. За њега је то било премного и он је оставио Јагодину и отишао на ново опредељење. Човек његових способности заслуживао је већи положај и дужност у ослобођеној и увећаној отаџбини. *Споменица учитељске школе*, 15, 16.

¹⁶² Види у: Д. Јовановић, В. Величковић, Љ. Јовановић, *Гимназија у Јагодини 1918-1941*, 10-24.

Јагодинска основна школа је лакше наставила са радом после рата. Школски инвентар био је у великој мери сачуван, пошто школа за време окупације није прекидала са радом. Ипак је, због уништења школског намештаја у Гимназији, део школског инвентара основне школе уступљен Гимназији. У очувању школске имовине у току окупације нарочито су се истакли Љуба Миловановић, дугогодишњи школски служитељ, који је у великој мери успео да сачува предратну учитељску књижницу са збирком средстава за очигледност у настави, и Димитрије Димитријевић, школски надзорник за срез белички, који је, као благајник Фонда сиромашних ученика и ученица Јагодинске основне школе и Гимназије, успео да сачува имовину и целокупну архиву овог фонда, и поред великог притиска на њега и чланове његове породице.¹⁶³

После извршених припрема, настава је у свим разредима почела 1. фебруара 1919. године. Петнаест дана пре почетка наставе, ученици су врло свечано прославили Светог Саву, први пут после четири године.

Данас у Јагодини постоје три споменика посвећена палим ратницима: један у порти Старе цркве¹⁶⁴, откривен 27. маја 1927. године, други, крајпуташ у улици Јованче Мицића, посвећен Живојину Глигоријевићу¹⁶⁵ и, трећи, велелепни споменик, у центру града, подигнут прилозима грађана у периоду 1922-1931. године.

¹⁶³ Мр Добривоје Јовановић, *Основне школе у беличком срезу 1918-1941. године*, 231.

¹⁶⁴ На иницијативу Кола српских сестара из Јагодине, у порти Старе цркве је подигнут пригодан споменик. У костурници су посмртни остаци свих знаних и незнаних јунака, педесет три на броју, а чије су кости биле расејане околином наше варошице. Споменик је подигнут коњичком поднареднику Љуби Митровићу, који је погинуо 25. октобра 1918. године приликом ослобођења Јагодине, као и добровољцима Радовану Стојановићу из Белог Брда у Славонији и Јозефу Стодлуки из Прага, обојица стрељани по пресуди аустроугарске војне власти. Откривање и освећење костурнице са спомеником пратио је и пригодан проглас народу: „Споменик овај није раскошан и архитектонски велики. Али су племените побуде и велика су осећања, из којих је он поникао и велика је мисао, којој он има да служи! Нека и овако скроман покаже да у нашим срцима не цвета биљка заборава и незахвалности!“, *Правда*, 17. мај; 24. мај 1927. године. Коло српских сестара у Јагодини заузима завидно место међу удружењима ове врсте. Прикупивши преко 200 стотине дама из свих друштвених редова, оно је у стању да даје тон и кретање свом женском свету у Јагодини. Ове, као и прошлих зима, Коло је не без муке скупљеним прилозима успело да потпуно одене 50 ратних сирочади. Издашно је помагало сиромашне ђаке, гимназију, трпезу учитељске школе, радничку школу, студенте и многе оболеле и оголеде грађане. За овакав рад Кола, без сумње, заслужна је првенствено његова предузимљива председница, г-ђица Лепосава Трајковић. Материјална средства Кола налазе се у чланским улозима, приходима са увек отмених и раскошних концерата и забава, прилозима добрих људи и обилатој помоћи г. Годора Клефиша, индустријалца. *Време*, 14. април 1924. године.

¹⁶⁵ По многим мишљењима, најлепши споменик крајпуташ у Србији. На споменику је записано: „Стан путниче стан рођаче - Те прочитај - Спомен мој који падо на Чуку - Крвљу сам земљу залио - И костима земљу потрусио - 21. XI 1914. Живојин Глигоријевић - I чете II батаљона V пука II

На конференцији грађана Јагодине, одржаној 17. новембра 1922. године у сали Драгутина Симића, једногласно је донета одлука да се формира Одбор за подизање споменика изгинулим Јагодинцима у рату 1912-1918. године. У Одбор су изабрани Милан Тодоровић, Димитрије Давидовић (председник), Воја Симић, Мика Мијушковић, Мика Коцић (потпредседник), Риста Илић, Милан Братић (секретар), Милутин Ристић, Ђока Милојевић, Драгутин Урошевић, Јездимир Стефановић (благајник) и Младен Вукићевић. На првој седници Одбора, 27. новембра 1922. године, договорено је да се започне са формирањем списка изгинулих и умрлих Јагодинаца, као и да се изаберу повериоци за скупљање прилога.

Акција, у прво време, даје резултате: први дародавци су издашни, прилоге дају: општина јагодинска, јагодинска црква, Пивара, општински суд, ђачка омладина, Карневалски одбор, Коло српских сестара, Млин „Морава“, Јосиф Бекерус, Клефиш, Калиопа Косовљанин, Настас Петровић, Живојин Таушановић, Трифун Ђурић, Таса и Никола Стојадиновић, Тихомир Станојевић и др.

Али, у току 1924. и 1925. године почетно одушевљење јењава; чланови и повериоци су неактивни, а прилози нередовни и недовољни.

На седници, 6. децембра 1926. године, констатовано је „да се врло мало урадило и да се чланови убудуће морају много ревносније односити према започетом послу“. Неактивни чланови замењени су новим, међу којима је био и демократа Трифун Ђурић, тадашњи председник јагодинске општине. Председник Одбора, г. Димитријевић, известио је чланове да је: „нашао архитекту г. Коруновића, који ће изградити споменик бесплатно“. На овом састанку је започето са дискусијама око идејног решења споменика.

Половином 1927. године, на предлог г. Ђурића, одлучено је да се, ипак, распише конкурс за скицу споменика, као и да се формира Одбор за оцену пројеката (жири), у који су ушли архитекта Момир Коруновић, као председник, инжињер Сима Стамболић, директор банке Жика Таушановић, управитељ Учитељске школе Д. Петровић и резервни потпуковник Милорадовић, као чланови.

Конкурс је објављен у „Политици“ 12. децембра 1927. године. На седници оба Одбора, 29. априла 1928. године, од 23 пристигла, изабрана су два најбоља рада. Прву награду освојио је рад под називом „Раскинути ланци“ уметничког вајара из Београда г. Сретена Стојановића, који се

позива- Поживео 38 год. – Спомен подижу супруга Алексија и синови Мирослав, Михајло и кћи Милица“.

„највише приближио замисли и жељи Одбора, јер садржи идеју о почетку и свршетку Ослобођења“.

Чинило се да може да се приступи коначној реализацији израде споменика, али крајем децембра 1928. г. Коруновић извештава Одбор да он „неће да ради ништа око споменика“. Тада је предложено да се „контактирају вајари Арамбашић и Динчић за чисто скулпторске радове“. Они су ускоро послали своје понуде око израде споменика. Али, истовремено је и г. Стојановић известио Одбор да је „он надлежан да изради споменик и да нико нема права, нити се сме примити израде по његовој скици за коју је он добио прву награду“.

Током априла 1929. Одбор је извршио измене постојеће скице и радове поверио вајару Франу Менегелу Динчићу, који је понудио најнижу цену за израду споменика (260.000 динара).

У току јула 1929. са г. Динчићем је склопљен Уговор, у коме је прецизиран изглед споменика, материјал и темпо изградње, начин плаћања и пенали у случају неиспуњења уговора.

Идејно решење Споменика палим борцима из Јагодине 1912-1918. било је следеће:

1) при дну стуба са десне стране израђен је човек од венчанског камена који представља роба свезаног у ланцима из доба од пре 550 година, који на свом лицу и телу изражава муке и патње душевне и телесне у ропству.

2) При дну стуба са леве стране израђена је мајка робиња од венчанског камена са дететом у левој руци на крилу у дојећем ставу, а у десној држи мач који је мало косо управљен на роба позади, објашњава детету како се његов род - нација пати у ропству под Турцима и заветује га, када буде одрасло, да се лати мача, и да мачем раскине ропске ланце и ослободи свој народ од турског ропства

3) С предње стране при дну стуба утиснут је рељеф од бронзе, који означава Карађорђевог устанак 1804.

4) Позади при дну стуба утиснут је рељеф од бронзе који означава устанак Капетана Коче из 1790.

5) При врху стуба утиснути су рељефи од бронзе који означавају с преда с лева на десно:

- Таковски устанак из 1815. године;
- Рат српско-турски из 1876-1878. и ослобођење Ниша, Пирота и Врања;
- Рат српско-турски 1912. и српско-бугарски 1913.

6) На врху стуба, израђена је статуа од бронзе Српског војника са ратном опремом са Солунског фронта, у ставу напред, са пушком у

десној руци, који објављује Јагодинцима да је српска војска са својим Савезницима извршила ослобођење Македоније, Црне Горе, Старе Србије и Србије са Јагодином, и да Јагодинцима оставља слободу, а да ће он ићи даље у правцу северозападном, да са својим друговима ослободи остатак Србије и браћу Србе, Хрвате и Словенце преко Дрине, Саве и Дунава од аустроугарског јарма.

Израда се ближила крају када је председник Одбора г. Димитријевић дао оставку због неслагања са правцем у коме ће војник бити окренут, па је од октобра 1930. године поверен потпредседнику г. Мики Коцићу.¹⁶⁶

Архитекта Корунковић и инжењер Стамболић су замољени да прегледају дотадашње радове но, и поред њихових примедби на квалитет израде, Одбор је наложио да се радови заврше до 7. децембра 1930. године.

Крајем новембра Одбор је одлучио „да се резање имена погинулих остави за доцније, пошто је кратко време и неће се моћи постићи са резањем имена. А како ће се изрезати имена и где, то ће Одбор решити доцније“.

Већ са раном зором 7. децембра 1930. године, пристизали су сељани из најудаљенијих села срезова Беличког, Левачког и Темнићког. Цела варош је најсвечаније окићена заставама. У 8 часова је почела архијерејска служба у новој цркви Њ. Св. Патријарха Варнаве, уз асистенцију владике призренског Серафима и осталог свештенства. Служби су присуствовали изасланик Њ. В. Краља пуковник Ђока Павловић, командант војног округа из Крагујевца, изасланик Председника владе, г. Будимировић, генерални инспектор, изасланик Министра војске и морнарице, пуковник Сибин Тодоровић, шеф кабинета Министра војног, заступник Министра саобраћаја г. Неша Петровић, шеф железничке станице у Јагодини, затим представници свих културних, хуманитарних, просветних и професионалних удружења, а у току службе дошао је и бан Моравске бановине, Ђорђе Несторовић, са госпођом.

За време службе певао је занатлијски хор „Коча“ и хор учитељске школе. После службе, свечана поворка, на челу са патријархом и осталим свештеницима, прошла је кроз Јагодину, која је била препуна света и дошла пред споменик.

---

¹⁶⁶ Крајем септембра 1930. године дошло је до несугласица Одбора и Суда општине јагодинске, због тога што је Одбор решио да се споменик лицем окрене ка центру вароши и главној улици, што је било естетски и логично, док је суд општине сматрао да се споменик окрене ка северу, према општинској судници (тадашњој). Расположење јавног мњења је било да се споменик окрене како Одбор предлаже. *Правда*, 29. септембар 1930. године.

Ту је одржан кратак помен палим Јагодинцима, па је намесник Њ. В. Краља открио споменик, који је био покривен југословенском тробојком, а затим је извршено освећење споменика. За време овог свечаног чина војна музика је интонирала државну химну, а почасна чета плотуном из пушака одала је почаст палим херојима.

Затим се патријарх Варнава попео на степениште споменика и одржао говор:

„Драга браћо, налазимо се пред спомеником палих ратника, који су пали за слободу и верност нашем Краљу, и за милу нам отаџбину Краљевину Југославију. Ми овим приносимо нашу благодарност, јер смо свесни њихових жртава. Данас су окупљене све наше вековне творевине, под окриљем нашег моћног Краља, који је носилац једне велике будућности и то будућности коју сви дубоко осећамо. Овај споменик, поред тога што је знак захвалности свију нас за пале хероје, треба да служи као свети пример одгајању истинске љубави према нашој славној традицији. Васпитавајући се у југословенској идеологији, наш подмладак треба да буде достојан својих предака, јер наша омладина има најславнију и најсјајнију традицију; Нашег моћног Краља, који се и сад залаже да његов народ и његови поданици буду задовољни, на чему нам сви непријатељи завиде, треба сви сложни да потпомогнемо у изграђивању нове југословенске државе, у смислу великих југословенских идеала.

Палим ратницима нека је вечна слава и хвала!“¹⁶⁷

Из хиљаде окупљених проломило се: „Слава им! – Живео Краљ!“

После тога је председник општине, г. Ђурић, полагајући венац у име општине Јагодина, у свом говору изнео идеју споменика и заветовао се да ће ово уметничко дело чувати као нешто најсветије и најмилије.

Затим је, у име јагодинског Соколског друштва, венац положио г. Милутин Ристић, који је том приликом у једном кратком и лепом говору између осталог, казао:

„Клањамо се овим соколима, чија су крила сломљена у гудурама албанским, потопљена у морским валовима и скрхана у заробљеничким логорима, па услед тога не дочекаше да уживају у ономе ради чега своје животе положише. Слава им!“

За овим су положили венце г. Милојковић, управитељ вежбаонице, у име резервних официра из Јагодине, г. Бекерус, у име чешке колоније, г. Вукићевић, судија, у име интелектуалаца, г-ђа Стефановић, у име друшт-

---

¹⁶⁷ *Време*, 8. децембар 1930. године.

ва „Књегиње Љубице“, г. Јоцић, у име трговачког удружења, г-ђа Ћеловић, у име „Женске подружнице“, г-ђа Мијушковић, у име Пољопривредног друштва, г. Бурин, у име Занатског удружења, г-ђа Вукићевић, у име „Кола српских сестара“, г-ђа Тодоровић, у име друштва „Српске мајке“, један матурант гимназије, у име гимназиста, г. Ристић, у име „Аеро – клуба“, Вукићевић, у име основних школа ученика четвртог разреда, г. Димитријевић, у име Ловачког удружења, г. Михајловић, у име певачког друштва „Коча“.

После свечаности откривања споменика приређен је свечани банкет у „Шареној кафани“, на коме је свирала војна музика и певао хор „Коча“. На банкету су одржане пригодне здравице Краљу, прихваћене са највећим одушевљењем и френетичним аплаузом свих присутних. Сви присутни су захвалили Одбору на срдачном дочеку, истичући извандредну уметност споменика, честитајући вајару Динчићу, такође присутном.

По свршеном банкету Њ. Св. Патријарх, уз бурно клицање, одвезао се аутомобилом у манастир Јошаницу. Затим је наступило народно весеље, где су сељани уз свирку војне музике играли до касно увече, на Престолонаследниковом тргу. Увече је у хотелу „Симић“ за све госте приређена играња.

На жалост, ни до данас није реализована замисао и обећани завет да се имена умрлих и погинулих Јагодинаца уклешу у овај споменик.¹⁶⁸

---

¹⁶⁸ ИАЈ, Фонд Одбора за подизање споменика палим Јагодинцима 1912-1918; *Време* 7. 12. 1930. године; Драгослав Дедић, *Споменик Палим Јагодинцима 1912-1918, Нови пут*, 6. јун 2001; *Политика*, 9. мај 2004., *Невесела судбина једног споменика - Шкработине уместо имена*.

Споменик у порти Старе цркве
откривен 24. маја 1927. године

• 21.ОКТОБАР 1915 •

• 21.ОКТОБАР 1915 •

Споменик у порти Старе цркве
откривен 24. маја 1927. године

Светозар Марковић
(1846-1875)

Други део

Погинули и умрли 1912-1918

*У фантазмагоричној кристалној кугли свеколиког света,
нема границе између прошлости,
садашњости и будућности,
између смрти и живота.
У тамним просторима галаксија,
искрсавају повремено покојници као живи и стварни,
ко и људи који се крећу око нас.*

Александар Петровић, режисер

Драгиша Лапчевић (1867-1939),
вођа Српске социјалдемократске партије

1. СПИСАК ПОГИНУЛИХ И УМРЛИХ ЈАГОДИНАЦА У РАТОВИМА 1912 – 1918. ГОДИНЕ¹⁶⁹

- ¹⁶⁹ 1. Историјски архив Јагодина, Ф 322, Фонд *Одбор за подизање споменика палим борцима – Јагодина 1922 – 1931*;
2. Д. Вукићевић, *Хроника Светозарева*, IV део, 179 – 185. У фусноти стоји да су подаци састављени на основу списка *Одбора* и по сећању Младена Вукићевића;
3. Протоколи умрлих цркве Архангела Михајла: 1911-1916. и 1915-1922. и цркве светог Апостола Петра и Павла 1911-1916;
4. www.stanovnistva_i_vojnika_kraljevine_srbije_u_austroougarske_logore_tokom_prvog_svetskog_rata_and_popisi_umnih_u_logoru_Boldogasonj_Frauenkirhen_19141918_Intermnet_of_the_civilians_and_soldiers_from_the_Kingdom_of_Serbia_to_the_AustroHungarian_camps_during_the_First_World_War...;
5. www.academia.edu/33390547/Nezider_austroougarski_logor_za_Srbe_19141918_Neusiedl_Austro-Hungarian_camp_for_Serbs_1914-1918
6. www.nbs.rs/internet/cirilica/10/10_2/10_2_2/pretraga/index.html. Београдске новине, 14. октобар 1915;
7. http://www.umilib.rs/istorijske-novine/napredna-pretragalat?search=jagodina&results=10&sort=score&collection=NLS_00014&dateFrom=&dateTo=&startrow=250;
8. http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Militaerfriedhof_Mauthausen.pdf
9. http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Aschach_Deinham_II.pdf
10. http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Deinham_II.pdf
11. <https://www.academia.edu/19549778/>, Далибор Денда, *Српски ратни заробљеници у Великом рату и Први светски рат, Србија Балкан и велике силе*, Београд, 2015, стр. 17, 37;
12. Ђуковић, Исидор (2002). *Нађмеђер: Аустроугарски логор за Србе*. Београд: Сигнатуре. 416 https://www.athiv-beograda.org/images/publikacije_elektronske_pdf/Nezider_web.pdf
13. Мирчета Вемћ, Географски институт „Јован Цвијћ” САНУ, *Помор Срба ратних заробљеника и интернираних цивила у аустроугарским логорима за време Првог светског рата 1914–1918*, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2014/0352-57321447201V.pdf>;
14. Спискови заробљених официра, војника и грађана у Аустроугарској, Српске новине, Српско Друштво Црвеног Крста додали за: 28. новембар 1914; 6. децембар 1914; 25. јануар 1915; 29. јануар 1915; 27. фебруар 1915; 28. март 1915; 8. април 1915; 17. април 1915; 26. април 1915; 14. октобар 1915. http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/povine/srpske_povine;
15. Лука Николић, *Србију, мајко и маћехо*, Чајетина 2010, Јединствени *Списак Српских војника сахрањених у Северној Африци*, 343-461. „Монографија *Србију, мајко и маћехо* плод је изванредне марљивости потпуковника у пензији Луке Николића (...), који је неколико година посветио овом титанском послу који га је одвео до Северне Африке, на места на којима су се напаћени српски војници, хероји Првог светског рата, опорављали и враћали снагу (...) овај бивши војник успео је да реконструира фине ните личних и колективних повести које нас не остављају рандушним (...) и представља једну од основа француско-српског пријатељства“. Из рецензије Паскал Харта, великог српског пријатеља из Француске. ;

Име и презиме	Чин у војсци, јединица	Коментар
<p>1. Душан В. Поповић, пуковник</p>	<p>активни пуковник, шеф штаба Црногорско-санџачке војске, комбин. 3. бат, 3. п.</p>	<p>Умро у Буковнику 8. октобра 1918. године.¹⁷⁰</p>

16. grandeguerre.icrc.org/en/File/Search#/12/2/229/0/Serbian/Military/;

17. grandeguerre.icrc.org/en/File/Search#/12/1/221/0/Serbian/Civilians/;

18. www.scribd.com/doc/250985676/Lista-Imena-1300-Karlar-Spisak

19. славним-прецима.срб;

20. www.poreklo.rs/2014/04/23/imena-svih-srpskih-ratnika-koji-rosivaju-na-zejtiniku/;

21. *Историја 20. пешадијског пука 1914-1920*, 1931, репринт издање, Зајечар, 1918, *Списак погинулих и умрлих официра, подофицира, каптара и редова 20. пешадијског пука 1914-1917*, 133-157.;

22. Ненад Лајбеншпергер, *Списак имена војника чији посмртни остаци су највероватније похрањени у спомен-костурници на Церу*, www.academia.edu/11377835/Spomenu-kosturnica_na_Ceru_deo_istozijata_Saopštenja_XLVI_2014_13-29;

23. http://славним-прецима.срб/NosiociSpomenice. Има случајева да су имена села уписана погрешно.

24. https://privisvetkitat.rs/spomenici-page/spomen-obeležja-i-inostranstvu/grcka-spomenci/groblje-zejtinik/

¹⁷⁰ Рођен 29. априла 1880. године у Јагодини среза белчићког, округа Моравског од оца Василија и матере Милеве. Пре ступања у Војну академију свршио је 6 разреда гимназије у Крагујевцу. Војну академију завршио је са врло добрим успехом, а по завршетку одређен је за водника XIX пешад. пука. Впу школу Војне академије свршио је 1909. год. После више школе добио је чету у X пуку - „Таквомом“ и њом командовао и успешно изводио наставу до рата 1912. год. У рату 1912. год. командовао четом у X пуку и борио се у саставу пука у свима борбама које су вођене од прелаза границе код Преполца па до Љум Куле. У рату 1913. год. са истом четом и у истом пуку борио се на Рајчанском риду, код Криве Паланке и на Власине, као заступник команданта батаљона у X пуку, својом личном храброшћу и вештим командовањем успео је да до ногу потуче један пук бугарски. Пред његовим батаљоном Бугари су оставили хиљаду које мртвих, које рањених војника, и дали се у дивље бекство. За храбро држање и успех у овој борби Душан је одликован Карађорђевог звездом са мачевима IV степена. У арнаутској побуни 1913. год. командовао је четом X пука и слабијим одредом и борио се око Љум Куле и Коритника. И у овим борбама имао је успеха. У рату 1914—1918. командовао је батаљоном у 18. пешадијском пуку и учествовао у борбама око Београда, при одбрани прелаза преко Саве, у операцијама при прелазу Српске војске преко Саве, затим у Срему код Купинова, Деча и

1901. придљен на Војну академију. 1910. године Артиљеријски поручник 3. дивизиона тимочког артиљеријског пука. Од 11. августа 1911. године одређен је за Белгију као војно-државни пиотомац. Артиљеријски мајор.

Погинуо приликом одбране града Казана (Русија) 26/27. јуна 1918. године. Одликован више пута у Србији и Русији.¹⁷¹

2. Матија М. Благогић, мајор

Голубинаца. Душан се нарочито истакао у борбама око Мачковог Камена. У тим борбама на положају „Перунике“ тешко је рањен. Од те ране дуже времена боловао је. За јуначко држање у овом првом периоду ратних операција одликован је Карађорђевог звездом са мачевима III степена. По оздрављењу од ране добијене код Мачковог камена, као један од спремнијих официра 1915. год. одређен је за начелника штаба „Санџачке војске“, чији је командант био дивизијар – Сердар Јанко Вукотић. На тој дужности остао је све до повлачења из Србије. На Солунском фронту, по преформирању српске војске, био је начелник штаба I дринске пешадијске бригаде, а затим у јануару 1917. год. примио је батаљон у 3. пешадијском пуку, и са њиме учествовао је у борбама при пробијању фронта, потом на Кучковом камену, Црној реци, на Вардлару код села Виничани, код Св. Николе 17. септембра 1918. год. добио је задатак да са гонећим одредом моравске дивизије пресече одступницу Бугарима код Страцина. Он је тај задатак извршио на опште задовољство. После капитулације Бугара код Скопља и Куманова, при уласку у Србију, он је добио улогу команданта десне гонеће колоне. И овај задатак он је одлично извршавао и успешно је тонуо Аустро-Немце преко Грамаде, Озрена и Буковика. Погинуо је 8. октобра 1918. године на Буковој пољани код Рањња. Сахрањен је у Нишу. После себе оставио је своју жену Душанку, рођену Васиљевић, са два нејака сина, Димитријем и Велибором. (Податак из 1936), Душан је био врло интелигентан, необично храбар, потпуно поуздан официр, темељне стручне спреме, пао је као јунак за слободу поробљене Отаџбине. Од одликовања имао је: све ратне Споменнице и Споменницу Краља Петра I, Медаљу за војничке врлине; Сребрну медаљу за храброст; Белог орла са мачевима IV степена; Карађорђеву звезду са мачевима IV и III степена. <https://prgvisvetiskirat.rs/lisnosti/cesnici-ratova/porovic-v-dusa>

¹⁷¹ *Службени војни лист* 17. 4. 1920. године, стр. 20. Види Нинослав Станојловић, *Мајор Матија М. Благогић (1844-1918), Добровољачки гласник*, Београд 2011, 181-185. Матија М. Благогић рођен је 16. марта 1884. године у Јагодини, а умро је 16. августа 1918. године у Романовском мосту-Казан-Русија. По свршеној Гимназији Матија је 1901. године ступио у нижу школу Војне академије са XXXIV класом и завршио је као 10. у рангу од 127 пиотомаца. Затим је свршио Вишу Техничку школу у Бриселу, у Бешпији. У потпоручника је произведен 1905. године. Пошто је произведен у чин, служио је у Тимочком артиљеријском пуку до 1911. године. У рагу 1912. и 1913. био је водник и командир батерије под Једреном прогив Турака, а потом прогив Бугара. Од 1914. до 1918. Матија је учествовао као командир батерије на Церу и разним фронтима према Босни. У септембру 1915. године Матија је упућен у Америку за пријем пушака и муниције, одакле се вратио на Крф и био на служби у Јенералштабу Министарства војске и морнарице. Године 1916. је упућен у Русију, ради формирања Друге добровољачке дивизије. По повратку Добровољачког корпуса из Русије, тамо је остао као командант батаљона добровољаца, који су били прикупљени по разним крајевима Сибира. Приликом освајања Казана потинуо је 1918. године као командант српског одреда. Одликован је два пута Карађорђевог звездом са мачевима четвртог реда, руским Орденом Свете Ане и многим другим одлицима: из захвалности Градска Дума града Казана решила је да се установи стипендија српског мајора Благогића у једној у основних школа, да једна улица у вароши буде названа – Улица српског мајора Благогића, да се једној основној школи да име – Основна школа српског мајора Благогића, да град Казан даје издржавање његовој породици. Руски министар војске и морнарице својом наредбом дао је његово име батерији којом је Благогић командовао до последњег часа. <https://prgvisvetiskirat.rs/lisnosti/cesnici-ratova/blagotic-m-matija/>.

3. Светозар Лучић	резервни мајор Тимочке дивизије Умро на Крфу 5. фебруара 1916. године. ¹⁷² На дан 27. октобра (по старом календару), када је непријатељ у јачини једне бригаде почео да врши прелаз преко Дунава на простору Смедерево-Провалија, тада је командант одсека добио наређење од стране команданта одбране Београда да пошаље један свој батаљон са задатком да непријатеља нападне у десни бок. Овај задатак извршио је батаљон из 15. пешад. пука трећег позива, под командом резервног капетана Сретена Николића, директора Гимназије у Јагодини. Овај батаљон је стигао на време, напао непријатеља у десни бок, довео га у неред, али са много жртава, међу којима храбро паде и сам јуначки капетан Сретен. ¹⁷³ Рањен у боју код Смедерева. Умро од задобијене ране, 8. новембра 1914. г. у Пожаревцу. Сахрањен 10. новембра у Јагодини. ¹⁷⁴
4. Сретен Николић, директор Гимназије	резервни капетан I класе активни пешадијски капетан II класе 12. пука Цара Лазара, I позива резервни капетан II класе у 3. коњичком пуку
5. Радосав Ђорђевић	Умро од запаљења плућа у Драчу, у Албанији, 15. јануара 1913. године
6. Драгомир Ј. Адамовић, чиновник	Погинуо код Битоља. ¹⁷⁵

пуку „Мајора Благогића“ било је око 200 официра и 3000 војника, који су се 1920. године преко Владивостока вратили у Дубровник, где су били мобилисани. Двадесет година након његове смрти састали су се бивши официри добровољачког пука мајора Благогића, са жељом да окупе све своје другове ратнике у једно удружење. Конституциона скупштина „Добровољачког пука Мајора Благогића“ одржана је 5. фебруара 1939. у сали Француског клуба у Ратничком дому. *Правда*, 18. јули 1938, 6. фебруар 1939. године.

¹⁷² Непознати Јагодинац, преко Христине Ђорђевић, између осталог, јавља да се обавести Ната да је Лучић умро. *Београдске новине*, 10. децембар 1916. године.

¹⁷³ *Азонија Београда у Светском рату 1914-1915*, Издање групе живих браноца Београда из 1914. и 1915. године, Београд, 1931, 63. У тексту је дошло до грешке, јер се помиње Сретен Ивковић, директор Учитељске школе у Јагодини.

¹⁷⁴ *Пијемонт*, 13. 11. 1914, стр. 3. Види: Нинослав Станојевић, *Сретен Николић (1867-1914), професор и директор Јагодинске гимназије*, Корени, 5, Историјски архив Јагодина, Јагодина, 2007, 61-69.

¹⁷⁵ Олац Јован тражи сина: „Дознао сам да је мој син Драгомир погинуо 21. јануара. Молим вас да ту ствар проверите на надлежном месту и мене овим путем одмах известите: да ли је заиста погинуо у борби или несретним случајем? Кога је дана погинуо? У ком је месту сахрањен? Да ли је подигнут на гробљу видљив знак, како би га нашао његов несрећни отац. Ако није јавите, да се одмах обележи, а све шта кошта, јавите да новац пошаљем. Надам се да ћете ову услугу учинити једном ожалостићеном оцу.“ *Београдске новине*, 6. март 1916. године.

		Остала је упамћена и касније препричавана „не толико јуначка, колико мученичка смрт“. Родом Јагодинац (1887), службовао је у Зајечару, нежењен, од оца Недељка и мајке Јованке. Наредбом од 9.11.1910. произведен је за потпоручника у 15. пешадијском пуку. У борби на Летегу 6/7. септембра 1914. г. је био погођен у ногу. Сместили су га на носила и кренули ка обали. Нашли су се на удару непријатељске артиљерије. Поново је погођен, задобио је седам рана. Током ноћи погођен је у леђа, метак је пробио грудни кош. У највећим мукама га проналазе аустроугарски војници и пребацију у болницу митровачког казненог завода. Лечили су га српски лекари. Борба за живот трајала је седам дана. Није издржао. Умро је 13. септембра 1914. године. Сахрањен је на православној гробљу, у близини цркве, где му је и споменик, висок два метра. Посмртни говор држао је лекар Илија Бајић. Текст на споменику: Димитрије Н. Јовановић, под. пуковник 15. пука Тимочке дивизије. Страдао на Летегу у одбрани Отаџбине. Овај споменик храбром српском хероју подижу добровољни прилагачи из Сремске Митровице, год. 1930. ¹⁷⁶	
7.	Димитрије Јовановић активни потпоручник 4. чете, 4. батаљона 15. пука	капетан II класе; разрешен службе резервног официра због телесне неспособности ¹⁷⁷ Поручник 15. пук. капетан II класе 8. пешадијског пука.	непознато Заробљен у бици на Летагу, логор Јакабхаз. Умро 25. марта 1921. године Погинуо на Мичару 25. октобра 1914. године (споменик на гробљу).
8.	Милорад Тадић	капетан II класе; разрешен службе резервног официра због телесне неспособности ¹⁷⁷	непознато
9.	Михајло Илић, трговац ¹⁷⁸	Поручник 15. пук. капетан II класе 8. пешадијског пука.	Заробљен у бици на Летагу, логор Јакабхаз. Умро 25. марта 1921. године
10.	Живојин Вукомановић, 30 година	активни поручник 11. пука „Карађорђе“, I позива ¹⁷⁹	Погинуо на Мичару 25. октобра 1914. године (споменик на гробљу).
11.	Војислав Павловић	поручник	непознато

¹⁷⁶ *Службени војни лист*, 11. 9. 1910. *Пујемонт* од 17. 5. 1915. године објављује да је од рана умро пешадијски поручник Димитрије Н. Јовановић. <https://www.solarismediablog.rs/ljute-tapa-porucnika-jovanovica-11/>

¹⁷⁷ *Службени војни лист* од 10. 4. 1915. године.

¹⁷⁸ „Муж ми је заробљен као српски поручник. Имао је плату 175 динара месечно. Од јануара 1915. до сада нисам примила плату. Молим порадите. Захвална Видосава Илићка, Unterehausrstr. 45. Jagodina“. *Beogradske novine*, 13. Јануар 1917.

¹⁷⁹ *Службени војни лист* 1. 10. 1911. и 28. 11. 1914. *Пујемонт* од 4. 11. 1914. године.

12.	Михајло Р. Стефановић, 36 година, нежењен	Резервни пешадијски поручник 2. чете, 4. батаљона, 15. пука	Погинуо 12. марта 1913. године при опсади Једрена. Пренешен и сахрањен у Јагодини 31. марта 1913. године. ¹⁸⁰
13.	Никола Ристић, студент права, 25 година	резервни пешадијски потпоручник у б. прекобројном пуку	Погинуо на положају 8. септембра 1914.г код Еминове बारे. Сахрањен у дворшћу зајачке школе, опело извршио свештеник б. пука Дим. Димитријевић.
14.	Драгутин Марковић, трговац, нежењен, 25 г.	резервни пешадијски потпоручник 4.чете, 2.батаљона 15. пука, I позива	Погинуо 6. септембра 1914.г. (по подне). Сахрањен у општинском дворшћу у Метковићу, опело извршио свештеник 15. пука, Богдан Петровић.
15.	Радомир Јоцић, 35 година, нежењен	активни коњички потпоручник	Погинуо на вису Кали 9. јула 1913. године. Тело му је остало на бојишту – по извешћу 3. коњичког пука, I позива, команданта капетана I класе Драг. Војиновића, бр. 95 од 27. јула 1913. године. ¹⁸¹
16.	Милан Здравковић, нежењен, 25 година	наредник 3. чете, 1. батаљона, 11. пешадијског пука	Погинуо у рату са Бугарима 18. јуна 1913. године. Пренет и сахрањен у Јагодини 2. јула 1913. године.
17.	Милан Живковић	наредник 15. пука, III позива	Нестао 1918. године код Валоне.
18.	Милисав Жунић, опанчар, рођен у Рековцу ¹⁸²	наредник 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо код Митровице 1915. године.

¹⁸⁰ „Српска војска у овоме светом рату не само да је сјајно извршила своју косовску дужност ослобођењем свега Српства под Турском, него је исто тако сјајно испунила и своју савезничку дужност, помажући верно и са поштовањем наше савезнике. Две наше дивизије храбро су се бориле под Једреном у корист савезника Бугара, а за част славом увенчаног српског оружја. У борбама при освојењу Једрена српска војска се показала ненадмашном. Она је заузела најјаче фореве и заробила и самог Шукри пашу. Такав колосалан успех није се могао постићи без скупих и драгоцених жртава. Околина Једрена посејана је гробовима српских јунака, који положише животе своје, за величину братске нам Бугарске, коју ће гробови српских хероја подсећати на српску верност и пожртвованост. Један од славно погинулих наших официра при заузећу Једрена јесте и храбри поручник Михаило Р. Стефановић, чију слику данас доносимо. Извршујући постављени му задатак поручник Михаило је славно пао 12. марта у 4 сахата у зору при јуришту на силна Једренска утврђења на Екмекују. Мртво тело јунака пренето је у родно му место Јагодину, где је погребен са почастима, које припадају јунаку, а уз учешће целе Јагодине, која се поноси, што је у овом рату она дала таквог јунака, као што је био пок. Михаило. Покојник је био београдски кафеџија добро познат и популаран, са своје веселе природе и добре нарави. Слава славно палом!“ *Балкански рат у слици и речи 1913. године*, 5. мај 1913. година, број 16.

¹⁸¹ МКУ 1905-1916.

¹⁸² Његова жена Живана остала са двоје деце, без игде ичега. Моли да се пошаље новац од инвалиде. Dragocvetstrasse 50. Jagodina. *Београдске новине*, 26. јануар 1917. г.

19.	Јован Јаковљевић, сељак, рођен у Белушићу	резервни наредник 4. чете, 2. батаљона, 15. пука	Умро код своје куће 1917. године.
20.	Никола Живановић	активни наредник 37. пука, I позива	Умро у Сплиту 1919. године.
21.	Душан Љубомир Годоровић, 23 године, студент	наредник јачке чете	Заробљен, умро у Ашаху 21. марта 1917. године.
22.	Прибисав Радосављевић, колар	наредник	непознато
23.	Јока Пајевић, трговац	наредник 4. чете, 2. батаљона, 11. пука, II позива	Погинуо на Криволаку јула 1913. године.
24.	Светозар Којадиновић	наредник бојне коморе, 15. пука	Умро од маларије 1917. године, сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3731, парцела 74, крипта.
25.	Стеван Вељковић, месар, 37 година	поднаредник 4. чете, 4. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо 23. јула 1913. године.
26.	Светолик Милановић, фактор. држав. штап.	поднаредник 2. чете, 4. Батаљона, II позива	Умро у Солуну 8. септембра 1915. године.
27.	Живојин Милојковић, питомац војне академије	поднаредник-ађутант 4. батаљона, 14. пука	Погинуо на Криволаку 17. јула 1913. године.
28.	Велибор Митровић, ђак	поднаредник 9. кадровског пука	Погинуо у Београду 1915. године.
29.	Светолик Стефановић, трговац	поднаредник профивантске колоне 15. пука	Умро у Јагодини 1919. године.
30.	Душан Ђорђевић	поднаредник 3. чете, 1. Батаљона, 15. пука	Умро у Сарајеву 1. фебруара 1918. године.
31.	Димитрије П. Газибарић, судски писар, 32 године	поднаредник, војни комесар у Паризу	Умро од болести у Саланшу 1918. г.
32.	Павле Новаковић, земљорадник, 40 година	поднаредник (каплар) 4. чете, 2. батаљона, 15. пука	Умро у Неђеђељу јануара 1915. године.

33.	Миладин Годоровић	поднаредник	непознато
34.	Никола Вељковић, кочијаш, 36 година	каплар 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Умро у Велесу 22. јуна 1913. године од задобијених рана.
35.	Божидар Вељковић, месар, 36 година	каплар 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо на Чеврнџији 6. августа 1914. године.
36.	Војислав Игњатовић, трговачки помоћник	каплар 4. чете, 2. батаљона, 13. пука, I позива	Рођен у Јагодини 1887. године. Основну школу завршио у Јагодини, па је по њеном завршетку дошао у Нпш, код свог ујака Милана Младеновића, бакалина. Војску је служио 1911-1912, као каплар у 13. пуку тимочке дивизије. Учествовао у борбама код Једрена. Погинуо код Шапца 22. септембра 1914. године. ¹⁸³
37.	Мијајло Стојадиновић, воскар, 33 године	каплар 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо код Караслара 27. јуна 1913. године.
38.	Љубомир Лазаревић, рођен у Деоници	каплар 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Погинуо на Врапчевом брду 6. новембра 1914. године.
39.	Светислав Маринковић, обућар	каплар у 15. пуку	непознато
40.	Бранко К. Борђевић	каплар пољске артиљерије тимочке дивизије	Умро у Сарајеву 19. новембра 1918. године.
41.	Павле Матић	редов 4. чете, 2. батаљона 15. пука, III позива	Погинуо 23. новембра по подне на положају Дрење, срез грочански. Сахрањен у атару села Пударци.
42.	Лазар Матић	редов 4. чете, 2. батаљона., 15. пука, III позива	Погинуо код Пудараца маја 1915. године.
43.	Богољуб Ђокић	редов 4. чете, 3. батаљона, 15. пука	Погинуо на положају „Баба“ 1915. године.

¹⁸³ ИАЈ, ф 322, Фонд Одбор за подизање споменика палим борцима – Јагодина 1922 – 1931. година. Писмо Андона Андоновића, трговца из Ниша.

44.	Лазар Вујичић,¹⁸⁴ Циганин	редов 4. чете, 3. батаљона, 15. пука	Умро у 3. пољској болници тимочке дивизије 28. јануара 1915. године. Сахрањен у агару села Бабе.
45.	Петроније Рајичић	редов 4. чете, 3. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо код Шапца септембра 1914. године.
46.	Стаменко Миљковић	редов 5. пука допунске батерије, I позива	умро
47.	Миладин Тогић	редов-обвезник инжењеријске чете, полубатаљона	Погинуо 1914. године код Шапца.
48.	Светозар Зорнић	редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у Матхаузену 1915. године.
49.	Гвозден Васић	редов 3. чете, 2. батаљона, 13. пука, II позива	Рањен на Гучеву 25. октобра 1914. године, заробљен, умро, логор Матхаузен.
50.	Ристић Коста Милутин	рез. потпоручник 6. батерије хаубичког пука	Умро код Шапца у октобру 1915.
51.	Светислав Илић, ожењен, 24 године	редов 4. чете, 15. пука, I позива	Умро од тифуса у јагодинској болници 27. априла 1915. године.
52.	Станоје Вукићевић	редов у занатлијској чети 15. пука, тимочке дивизије, II позива	Умро у крагујевачкој болници 1915. године од тифуса.
53.	Божидар М. Вукићевић	редов у пекарској чети, 15. пука, тимочке дивизије, II позива	Умро 1916. године у Неготину.
54.	Сретен М. Вукићевић, обућар, 29 година	4. чета, 2. батаљон, 13. пук, II позива	Умро у Неђеђељу 1914. године.
55.	Миодраг П. Газибарић, телеграфиста	телеграфска чета	Погинуо у Осечини код Ваљева 1914. године.
56.	Милентије Вићентијевић, земљорадник, рођен у Мишевићу	четник Вука Поповића	Погинуо 1. октобра 1915. године код Равнова.

¹⁸⁴ „Решењем јаг. Прв. Сула Но. 5755, Јл. 20, 28. августа 1916, одређена ми је инвалидска потпора 360 динара годишње. Наилази се стар са ћерком у беди учитиво вас молим, порадите, да се и мени пошаље инвалида. Јеремија, отац поч. Лазара, Јагодина, Untertaupt 23“. *Београдске новине* 13. јануар 1917. године.

57.	Војислав Јаковљевић, кочијаш	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у Јагодини од тифуса 1915. године.
58.	Живојин Новаковић, земљорадник, 32 године	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у Салцбургу 1918. године.
59.	Душан Трајковић, ковач	редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука, II позива	Умро у логору Неђеђејеру 14. јануара 1915. године.
60.	Милош Матејић, казанија, 22 године, рођен у Сењу	болничар војне болнице у Јагодини	Умро од тифуса у Јагодини 1915. године.
61.	Живојин Васиљевић, тишлер, 30 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Умро у Раљи од тифуса 25. априла 1915. године.
62.	Светислав Јевремовић, пекар, рођен у Винорачи	редов 3. чете, 2. батаљона, 20. пука, III позива	Умро у заробљеништву у Болдогасонд 1914. године.
63.	Ђорђе Јовановић, служи- тељ, рођен у Црној Гори	редов 3. чете, 1. батаљона, 15. пука,	Погинуо у борби на Миловању 1914. године.
64.	Душан Марковић, кројач	последња одбрана младића, редов допунске батерије хаубичког пука	Умро у Неђеђејеру 1916. године.
65.	Петар В. Шарчевић, касапин	редов 3. чете, 1. батаљона, 20. пука	Погинуо 25. новембра 1914. године на Космају.
66.	Ђорђе Мирковић, бозација	неборац у коморском депону Дринске дивизије	Умро од тифуса 13. априла 1915. године у ваљевској војној болници.
67.	Сима Стефановић, месар	редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива	Умро 27. септембра 1916. године у Вертекопу, у енглеској војној болници.
68.	Војислав, столар	редов артиљеријске радионице Тимочке дивизије	Умро 4. септембра 1918. године у енглеској војној болници у Микру.
69.	Никола Стаменковић, кафеџија	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Умро у логору у Болдогасоњу 23. фебруара 1915. г.

70.	Драгутин А. Илић, трговац, 40 година	редов 4. чете, 2. батаљона 15. пука, II позива	Погинуо 22. новембра 1914. године на Врлаји код Ваљева.
71.	Петар А. Илић, трговац, 33 године	редов-спроводник муницијске колоне Шумадијске дивизије	Нестао у Албанији 1915. године.
72.	Светозар Цветковић, кафеџија	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у Болдотасоу 1916. године.
73.	Светолик Цветковић, трговац	регрут Крушевачке групе	Умро у Албанији 1915. године.
74.	Милан Павловић-Змајче, сајџија	редов занатлијске чете, II позива	Умро у Скадру 29. децембра 1915. године.
75.	Јован Јанковић, црквењак, 27 година	редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо код Вертекага 26. фебруара 1916. године. Сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 2236, парцела 44, крипта.
76.	Михајло Мићковић, паор, 27 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15 пука, II позива	Умро у Ашаху 2. марта 1915. године.
77.	Светислав Алексић, прегледач свиња, 40 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро од рана, задобијених у борби у крагујевачкој сталној војној болници 24. децембра 1914. године. Сахрањен на краг. војном гробљу.
78.	Владислав Станојевић, обућар, 28 година	редов 4. чете, 3. батаљона, 13. пука, I позива	Умро у Болдотасу 1915. године.
79.	Никола Анђелковић, пинтер	редов 2. одељења муницијске колоне, 15. пука, I позива	Умро 23. 2. 1915. од тифуса у Младеновцу, сахрањен у Параћину, опело извршио Никола Пановић, војни свештеник, октобра 1915. године.
80.	Илија Аранђеловић, бакалин, 29 година	редов-болничар пуковског штаба, 15. пука, I позива	Умро у Пећи 21. новембра 1915. године.
81.	Живојин Аранђеловић, бравар, 38 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Погинуо 23. новембра 1914. године, по подне, на положају Дрење код села Пударци, сахрањен у атару села Пударце.

82.	Драгољуб Аранђеловић, бравар, 42 године	редов Команде Жижели и Војно – сигналних служби	Умро у Солуну 19. јула 1916. године.
83.	Цветко Богдановић, пиљар, 38 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Погинуо 21. новембра у рејону села Пударци.
84.	Коста Томић, ковач-Циганин, ожењен, 35 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо у борби код Шапца, 8. августа 1914. године. Сахрањен у Шапцу.
85.	Петар Томић, ковач	редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро на Крфу 1916. године.
86.	Станимир Брашић, кројач, рођен у Опарићу¹⁸⁵	редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо на чуки Вралче брдо, 9. новембра 1914. године.
87.	Јанко Милићевић, абација, рођен у Драгоцвету	редов у одреду Војина Поповића	Умро од задобијених рана у Ваљеву, 18. августа 1914. године.
88.	Станислав Милићевић, оланчар	редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо 6. септембра у Метковићу.
89.	Манасије Јовановић, пекар	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Погинуо 23. новембра 1914. године, по подне, на положају Дрење, код села Пударци. Сахрањен у атару села Пударци.
90.	Добривоје Живковић, радник	редов митраљеског одељења 15. пука	Умро 2. 2. 1915. године, логор у Нађмеђеру.
91.	Драгољуб Цветковић, берберин, 33 године	редов 6. прекобројног пука, I позива	Умро у Јагодини од болести 27. маја 1914. године.
92.	Војислав Аранђеловић, пинтер	редов 2. чете, 1. батаљона, 2. прекобројног пука Моравске дивизије	Погинуо на Чемернику 1915. године.

¹⁸⁵ „Узимамо за слободу замолити вас, да се заузмете како би примили помоћ, на име наше инвалиде, која је решена под бр. 2601 од јаг. прво. суда у суми од 360 дин. Годишње, инвалиду нисмо добили од 1. новембра 1915. Како смо остали сирочићи без оца са болном матером без икаквих средстава за живот, то се надамо, да ћете нам што прије помоћи. Учтивва Милева Брашић са сестрама, Драгоцветска 48, Јагодина“. *Београдске новине*, 19. јануар 1917. године.

93.	Светислав Бркић, пинтер	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука Тимочке дивизије	Погинуо на Узвешћу 1914. године.
94.	Хранислав В. Поповић, жел. чиновник	редов-обвезник при железници	Умро августа 1915. године у Прешеву.
95.	Будимир Т. Милојевић, столар, 40 година	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Умро 5. јануара 1919. године у Јагодини.
96.	Драгомир Стојковић, келнер, 28 година ¹⁸⁶	редов 3. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива	Умро 19. децембра 1914. године од задобијених рана.
97.	Драгољуб Милутиновић, порезни помоћник, 22 године	редов-војни обвезник Ђачке чете у Скопљу	Умро од тифуса 13. априла у јагодинској болници.
98.	Драгутин С. Стојадиновић, трговац, 47 година	редов-обвезник Начелништва војне станице, III позива	Умро у Јагодини од запаљења плућа 12. јануара 1915. године.
99.	Љубомир Николић	редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука	Умро у Матхаузену 10. јануара 1915. године.
100.	Драгољуб Љ. Тодоровић, порезник, рођен 1885. године	начелник војне станице у Штубику	Нестао при повлачењу.
101.	Драгутин Николић, свирач, рођен у Врби	редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука	Умро у Матхаузену 3. јануара 1915. године.
102.	Живојин Раденковић, радник	редов трупне коморе 15. пука, II позива	Умро у Хајезгрни 1915. године.
103.	Драгутин Младеновић, музичар, рођен у Ковачевцу	редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Умро у Јагодини од болести 17. децембра 1915. године.

¹⁸⁶ „Г. Стеви Аћимовићу, Женева: Слободне смо замолити вас, да се и за нас заузмете, да би примили инвалиду под бр. 1842 решењем јаг. Прв. суда од 17. априла 1915. Инвалиду нисмо примили од октобра 1915, у суми 360 динара. Како смо остале без брата, који нам је био хранитељ, а и матер смо изгубиле пре два месеца, то смо остале ја и моја сестра обе нејакс. У нади смо, да ћете својом добротом, изаћи нам у сусрет, и послати што већу суму и што бржу помоћ. Понизна Даринка Стојковић са нејаком сестром Dragosvetstrasse 67. Jagodina“. *Београдске новине*, 26. јануар 1917. године.

104.	Стеван Вујичић, музичар, рођен у Ковачевцу	редов 2. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо код Црне Баре августа 1914. године.
105.	Љубомир Димитријевић, ковач, 41 година	редов профилантске колоне	Умро у Краљеву 1918. године.
106.	Коста Цветковић, ковач	редов 3. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо код Црне Реке 10. септембра 1916. године.
107.	Димитрије Јанковић, берберин	редов-регрут 15. пука, I позива	Погинуо 1. јануара 1915. године.
108.	Драгутин Кузмановић, кафаница	редов-регрут 15. пука, I позива	Умро у заробљеништву децембра 1915. године.
109.	Велимир Т. Рашић, поштански чиновник, 35 година	редов-регрут 15. пука	Убили га Бугари у Скопљу 15. децембра 1915. године.
110.	Данило Стефановић, кафаница	редов-пекар Дунавске дивизије	Умро у Јагодини после повратка из заробљеништва 7. новембра 1918. године.
111.	Благоје Николић, кафаница	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Умро у Болдогасоњу марта 1915. године.
112.	Данило Манић, казаница, рођен у Преображењу код Врања	редов	Умро 1915. године од тифуса.
113.	Живојин П. Ђорђевић, келнер	редов болничке чете, 8. пешадијског пука	Умро 29. марта 1915. године од тифуса.
114.	Петар П. Прокић, кафаница	редов	непознато
115.	Синиша Живковић, берберин	редов у комитском одреду Воје Танкосића	Нестао у Албанији код Окуполја.
116.	Александар Милојковић, пекар, 23 године	редов 4. чете, 2. батаљона, 6. прекобројног пука	Умро на Крфу 1916. године.
117.	Борисав К. Илић, хотелијер, 46 година	редов комбиноване дивизије	Умро у Браунау 1917. године.

118.	Јован М. Косовљанин, правник, рођен 1889. године	добровољац при Црвеном Крсту у Женеви	Умро у Женеви.
119.	Петра Јовановић, свирач, рођен 1882. године	редов у 15. пуку, II позива	Заробљен на Четвртији, умро у логору Магхаузен.
120.	Јован Јовановић, свирач, рођен 1882. године	редов у 15. пуку, II позива	Заробљен на Четвртији, умро у логору Магхаузен.
121.	Живојин Станојевић, трговачки помоћник	редов последње одбране	Умро у Тулону 1916. године.
122.	Тома Петронијевић	редов 15. пука	рањен на Врапцем брду 8. новембра 1914. године, заробљен, умро 6. 1. 1915, логор Неђемеђер.
123.	Милутин Ј. Илић, трговац	редов	Губеревац - умро или погинуо.
124.	Сима Злагковић	редов 1. чете, 3. батаљона, 2. прекобројног пука, III позива	Погинуо код Чачка 1915. године.
125.	Живојин Маринковић	редов 15. пука	Погинуо 1914. године.
126.	Милорад Веселиновић, берберин	редов - неборац у 15. пуку	Умро у Нишу 1914. године.
127.	Светозар Мраовић, трговац	редов 6. артиљеријског пука Дринске дивизије	Нестао код Призрена 1914. године.
128.	Милосав Веселиновић, земљорадник	Редов - коморџија	Умро на Крфу 1916. године.
129.	Милан Веселиновић, кројач	редов	Умро у Скадру.
130.	Живко Лазаревић, ковач	редов у 15. пуку	Умро 1915. године.

131.	Васа Вујичић, свирач ¹⁸⁷	редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука	Заробљен на Левету, умро у логору Болдогасоњ 1916. године.
132.	Стева Коцић, шећерија	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука	Умро у заробљеништву (у Бардоглеу), 1915. године.
133.	Миодраг Маринковић, кројач	редов 15. пука	Умро 1915. године.
134.	Божидар Сабљић, ђак	редов 15. пука	Умро у заробљеништву.
135.	Димитрије Нешић, пекар	редов 4. чете, 3. батаљона, 15. пука	Умро у Ражњу 1918. године.
136.	Љубомир Васић, свирач	редов 15. пука	Погинуо на Врлаји 24. новембра 1914. године.
137.	Милан Жугић, порезни помоћник ¹⁸⁸	писар штаба главног депоа обвезник 11. коњичког пука Шумадијске дивизије	Умро 12. децембра 1918. године. ¹⁸⁹
138.	Драгутин Живковић, свирач	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо на Церу 1914. године.
139.	Стеван Јовановић, баштован	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Умро у логору Болдогасоњ 1915. године
140.	Таса Видојковић, ћурчија	редов 15. пука	Умро у Црној Гори 1915. године.
141.	Милан Марковић, месар	редов-возар ескадрона у 13. пуку	Умро у заробљеништву 1914. године.
142.	Душан Долић, пекар	редов 3. чете, 4. батаљона, 15. пука	Умро 20. 1. 1915. године, логор Неђењељер.

¹⁸⁷ „Решењем јаг. Прв. суда Но. 5754, Б. 142, 28. августа 1916, одређена ми је инвалидска потпора 300 динара годишње. Налазећи се са нејаким дететом у бедн учитиво вас молим, порадите, да се и мени пошаље инвалида. Милена удова Васиљиа. Јагодина, Unteraustras, 23“. *Београдске новине*, 13. јануар 1917. године.

¹⁸⁸ „Молим све пријатеље моје и мога сина да ме известе где се налази мој син Милан. Отписао је са српском војском, као писар штаба главног депоа. Њему јавити да смо сви кући здраво, Света заробљен у Ашаху. Катарина Жугићка“. *Београдске новине*, 2. јули 1916. године.

¹⁸⁹ „Јавио се последњи пут 22. априла 1917. године из Лозане, а од тог доба нема никаквих вести о њему. Молим Вас зато да ме известите, јели жив и здрав мој син, налазим се у великој бризи за њега. Катарина Жугић, Рибарска ул. 56. Јагодина“. *Београдске новине*, 16. 12. 1917. године.

143.	Драгутин Јовановић, земљорадник	редов 3. чете, 4. батаљона, 15. пука	Нестао 1914. године.
144.	Марко Бошковић, зидар	добровољац	Погинуо на Кривопаку.
145.	Лазар Бошковић, кројач	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у Јагодини.
146.	Љубомир Цинцаревић, земљорадник	болничар војне болнице, II позива	Умро у Јагодини 1915. године.
147.	Андра Карић, шустер	обезбник последње одбране	Умро у Јагодини 1915. године.
148.	Сима Динић, трговац	обезбник последње одбране	Умро у Јагодини 1915. године.
149.	Душан Ђурђевић, опанчар	редов 15. пука	Погинуо 1914. године.
150.	Светозар Станковић, паор	редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, III позива	непознато
151.	Божин Лазаревић, свирач	редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Умро у заробљеништву 1914. године.
152.	Милан Илић, трговац	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука	Погинуо 14. јуна 1914. године.
153.	Никола Стефановић, пинтер	редов 2. чете, 1. батаљона, 15. пука, III позива	Погинуо 1915. године.
154.	Никола Крстић	редов	непознато
155.	Андра Крстић	редов	непознато
156.	Милутин Јовановић, стокар	редов у 15. пуку, III позива	Погинуо 1914. године.
157.	Миодраг Крстић	редов	Умро у Бечу 1916. у ропству
158.	Тодор Јовичић	редов	непознато

159.	Живојин Јовичић	редов	непознато
160.	Војислав Јовичић	редов	непознато
161.	Јован Станојевић	редов 15. пука, II позива	Погинуо на Врапчијем брду 8. новембра 1914. године.
162.	Војин Стефановић	редов	непознато
163.	Влада Вельковић, кројач, 32 године	-	Погинуо од бомбе из аероплана 18. октобра 1915. г.
164.	Станко Милић, абација	редов	Погинуо 1914. године. ¹⁹⁰
165.	Димитрије Настас	редов	непознато
166.	Лазар Ђорђевић	редов	непознато
167.	Миодраг Милетић	редов	непознато
168.	Милутин Ђорђевић	редов	непознато
169.	Никола Цветковић- Цветановић, поштоноша јагодинске поште ¹⁹¹	редов	Сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 933, парцела 3, крипта.

¹⁹⁰ „Г. Стеви Аћимовићу, Женева. Извршним решењем јагодинског првостепеног суда досуђена ми је инвалидска потпора од 360 динара годишње. Данас је већ 15-ти месец, како се мучим са ситном дечицом- Муж ми је погинуо у првој борби, оставио без икаквих средстава за живот. Околности ме натераше г. Аћимовићу, да Вам се са мојом дечицом обратим и најпонижније умолим за дејство да ми се пошаље већа сума новчане помоћи, да би могла своју делу да исхраним. Крстећи руке пустила сам се у Вашу милост г. Аћимовићу, надајући се, да ћу добити задовољења нашта Вам унапред благодарећи захваљна остале, понизна Христина Милић, удова пок. Станка. Dragocvetkigrasse No.87, Jagodina“. *Београдске новине*, 6. фебруар 1917. године.

¹⁹¹ *Правда*, 26. април 1917. године. Читуља: „Никола Цветановић, са сином Миланом, телеграфистом, извештава своје сроднике и пријатеље, да су му синови Коста и Светислав смртно страдали“.

170.	Светислав Цветановић	редов занатлијске чете	Погинуо на дан 21. марта 1917. године и сахрањен до гроба свог брата Косте. ¹⁹²
171.	Константин Цветановић, учитељ	редов	Смртно рањен на коти 1212, 27. октобра 1916. Умро 7. новембра и сахрањен на вертеколском гробљу. ¹⁹³
172.	Живојин Вукић (жена Ангелина)	редов 4. чете, 2. батаљон, 15. пука, III позива ¹⁹⁴	непознато
173.	Миодраг Дамјановић	редов	Сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3208, парцела 63, крипта.
174.	Миодраг Лазаревић	редов	непознато
175.	Драгомир Стојковић	редов	непознато
176.	Душан Гајић	редов	непознато
177.	Тодор Алексић	редов	непознато
178.	Драги Стефановић	редов	непознато
179.	Мика Спасић	редов	непознато
180.	Драгослав Анђелковић	редов	непознато
181.	Стеван Ђорђевић, 26 година, ожењен	редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо на обали Саве на Четвртији, 6. септембра 1914. године. Сахрањен на Царевој Греди у Мачви.
182.	Братимир Миловановић	редов	непознато
183.	Добривоје Живановић	редов 15. пука	Умро 2. 2. 1915. године, логор Неђмеђер.

¹⁹² Исто.

¹⁹³ Исто.

¹⁹⁴ „Гражи га жена Ангелина, ћерка Аце Трпића“. *Београдске новине*, 19. 1. 1917. године

184.	Драгољуб Проксић	редов	непознато
185.	Стојадин Мијајла Јовановић	19 година, регрут	Умро на Крфу 1916. ¹⁹⁵
186.	Угљеша Величковић	редов	непознато
187.	Милосав Матејић	редов	непознато
188.	Станисав М. Микић, ожењен	редов 4. чете, 24. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо у борби код Метковића, 6. септембра 1914. године. Сахрањен на положају агара села Метковић. Опело извршио војни свештеник 15. пука, Богосав Петровић.
189.	Станко Митић, 38 година, ожењен	редов 2. чете, 1. батаљона, 15. пука	Донешен мртвас са воза 12. новембра 1914. Умро од рана задобијених у борби.
190.	Драгомир Стојковић, 24 године, неожењен	редов 3. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у јагодинској војној болници, 19. децембра 1914. од задобијених рана.
191.	Панга Пешић, ожењен	редов 15. пука	Погинуо 23. новембра 1914. на положају Дрење, по подне. Сахрањен у агару села Пударци.
192.	Ђорђе Јовановић, ожењен	редов 15. пука	Погинуо 22. новембра 1914. на Моловану.
193.	Живојин Ристић, ожењен	редов 20. пука	Погинуо у борби 22. новембра 1914. на Бистрици.
194.	Мика Т. Трајковић, Циганин из Јагодине	редов 15. пука	Погинуо у борби 1. децембра 1914. на Ђурђевом гробу.

¹⁹⁵ „Јагодинцима! Умољавам све Јагодинце, који се налазе ван Србије, а првенствено Марка Ђорђевића, Мику Андријевића, Живојина Николића и друге да ме обавесте о моме сину Стојадину, да ли је жив и где се налази, јер сам чуо, да је умро 4. јануара прошле године у San Giovanni di Medua. Свима много унапред благодари Михајло Јовановић Чича, хотелијер из Јагодине“. *Београдске новине*, 3. 2. 1917. године. „Јовану Премовићу-Женева, да се достави Покорном, капелнику Бизерта-Африка. Сазнао сам од ваших пријатеља да сте ви у Бизерти. Стога вас молим да ме преко *Београдских новина* известите да ли се налази тамо мој син Стојадин М. Јовановић, 19 година, младић родом из Јагодине који је као регрут побегао са српском војском. Много вам благодари на извешћу Мијајло М. Јовановић, хотелијер звани Чича“. *Београдске новине*, 27. 6. 1917. године.

195.	Живојин П. Глигоријевић, из Трнаве, 38 година	редов 1. чете, 2. батаљона, 5. пука, II позива	Погинуо на „Чуки“ на Церу 21. новембра 1914. године. Овекочен је и спомеником-крајпуташем на путу за Рибаре.
196.	Петар Л. Динић, Трнава, 29 година	редов 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Погинуо у борби 18. новембра 1914. код Узвећа.
197.	Живојин С. Коцић	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо на Врапчијем брду 10. новембра 1914. године.
198.	Милан Ђорђевић	редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо на Врапчијем брду 9. новембра 1914. године.
199.	Хрививоје Тодоровић	редов I батерије, 15. пука III позива	рањен на положају Впресечно, 26. новембра 1914, умро 9. 2. 1915. Године, логор Болдогасоњ.
200.	Милутин Стевановић	редов	Умро у чачанској војној болници од пушчане ране, 26. новембра 1914. године.
201.	Милан Видановић	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо у борби код Шапца августа 1914. године.
202.	Василије С. Толић	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Погинуо на положају Дрење код села Пударци. Сахрањен у атару села Пударци.
203.	Добривоје Станисављевић, 20 година	редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука, I позива	Умро од врулице у јагодинској војној болници, 12. јануара 1915. године.
204.	Жарко Г. Андрејевић	редов сталног кадра Вардарске дивизије 2. чете, I. батаљона, I позива	Умро 19. јануара 1915. године од туберкулозе у јагодинској војној болници.
205.	Светислав Бркић, 35 година	редов-обвезник 4. чете, 2. батаљона, 15. пука	Погинуо на бојишту код Црне Баре.
206.	Ђорђе Фоле	редов 4. чете, 1. батаљона, 4. Прекобрјој- ног пука	Умро од тифуса у Јагодини 6. фебруара 1915. године.
207.	Станоје Ђерговић	редов	Погинуо у борби код Митровице 21. августа 1914. године.
208.	Вилем Келер, 22 године	редов болничке чете тимочке дивизије	Умро од менингитиса 20. марта 1915. године.
209.	Војислав Матејић	редов	Умро 28. марта 1915. године у зајечарској војној болници.

210.	Драгољуб Марјановић, шлосер, 25 година, ожењен	редов	Умро у јагодинској војној болници 13. априла 1915. године.
211.	Александар Поповић, неожењен, 22 године	писар у болници	Умро од тифуса 22. априла 1915. године.
212.	Живадин Атанацковић	болнички каплар	Умро од тифуса у Ђуринцима 21. априла 1915. године.
213.	Ђорђе Милосављевић из Трнавe, 40 година	редов пекарске чете	Умро од тифуса 1. маја 1915. године у јагодинској војној болници.
214.	Живадин Васиљевић	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива	Умро од тифуса 25. априла 1915. у Раљи код Београда. Сахрањен на гробљу у Раљи.
215.	Милан Ђорђевић	редов-обвезник железничарске чете	Умро од тифуса 27. априла 1915. године у Зајечару. Сахрањен на зајечарском гробљу.
216.	Драгутин Вујичић	редов 3. чете, 2. батаљона, 6. пука, I позива	Умро у тимочкој дивизији у Брзој Паланци 7. маја 1915. године.
217.	Огњен Глигоријевић, 22 године	редов 2. батерије, 1. дивизиона хаубичког пука	Умро од тифуса у 4. војној болници у Зајечару 24. фебруара 1915. године.
218.	Симеон Стојановић, 40 година	редов 15. пука, III позива	Погинуо у борби 22. октобра 1915. године у Рековцу. Сахрањен на трнавском гробљу.
219.	Чедомир Стојковић, 35 година	ордонанс штаба 15. пука	Умро у јагодинској болници 29. новембра 1919. године од туберкулозе.
220.	Војислав Вуковић, 35 година, ожењен	редов пекарске чете	Умро у јагодинској окружној болници 4. јануара 1915. године од запаљења плућа.
221.	Петар С. Манојловић, 21 година, неожењен	редов-кадровац 2. чете, 1. батаљона, 13. пука	Умро у јагодинској окружној болници 17. јануара 1915. од запаљења плућа.
222.	Стеван Цветковић, 26 година	каплар 4. чете, 3. батаљона, 13. пука	Умро од ране задобијене у рату, у јагодинској војној болници 20. јануара 1915.
223.	Милорад Јанковић, берберин, 25 година, ожењен	редов	Умро у нишкој војној болници 4. јануара 1915. од дизентерије. Сахрањен на нишком војном гробљу.

224.	Александар М. Глигоријевић, из Трнаве, 20 година, ожењен	редов-кадровац 3. чете, 2. батаљона, 15 пука	Умро од запаљења бубрега у Трнави 28. јануара 1915. године.
225.	Михајло Ђ. Спасић, 20 година, неожењен	редов 1. чете, 3. батаљона, 15. пука	Умро у јагодинској окружној болници 30. јануара 1915. од запаљења плућа.
226.	Др Дамњан Туфегчић, лекар општине јагодинске, неожењен	командир I полске болнице тимочке дивизије, II позива	Умро од пегавог тифуса 10. фебруара 1915. у I полској болници у Паланци.
227.	Антоније Усић, 40, година, ожењен	редов 11. пука, III позива	Умро од запаљења 18. фебруара 1915. у Јагодини.
228.	Драгутин Ф. Петровић, фотограф, 38 година	редов	Умро у Нишу 30. јануара 1915. године.
229.	Димитрије Пеше Јанковић, 19 година	редов	Умро у Велесу 20. фебруара 1915. године.
230.	Стојан Станковић	редов	Умро у Велесу 18. фебруара 1915. године.
231.	Чедомир Максимовић	редов	Умро у војној болници у Скопљу 22. фебруара. Сахрањен у Скопљу.
232.	Јаћим Цветковић, 46 година	редов 15. пука, III позива	Умро у болници у Ужицу 23. фебруара 1915. године.
233.	Србољуб Денић	редов	Умро у Кочанима 10. јануара 1915. године.
234.	Угљеша М. Беличковић, 21 година	редов сталног кадра	Умро од пегавог тифуса 23. марта 1915. у Јагодини.
235.	Петар Павловић, 45 година, ожењен	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, III позива	Умро од пегавог тифуса 23. марта 1915. године у Јагодини.
236.	Ђорђе Павловић, 44 година	редов 4. чете, 4. батаљона, 1. пука, I позива	Умро у јагодинској болници 24. марта 1915. године.
237.	Стојадин Стевановић, из Трнаве, 28 година	редов 3. чете, 1. батаљона, 15. пука, III позива	Умро од срца 27. марта 1915. године.

238.	Живојин Веселиновић	редов	Умро од пегавца 27. марта 1915. у Гроцкој.
239.	Коста Ст. Божић, 20 година	редов	Умро у војној бази у Велесу 23. марта 1915. године.
240.	Алекса Станковић	редов коморе 1. пука, I позива	Умро у војној болници у Неголину 21. марта 1915. године.
241.	Бора Младеновић, учитељ	начелник војне станице	Извршио самоубиство у Урошевцу 12. новембра 1915. године.
242.	Драгослав Д. Миловановић, студент	ослобођен као ђак	Умро у Лозани 16. фебруара 1919. године.
243.	Димитрије Милосављевић, земљорадник	редов-обвезник последње одбране	Погинуо код јагодинске цркве 1918. године.
244.	Драгиша К. Ђорђевић, трговац	редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука	Умро у Јагодини 1921. године.
245.	Милан К. Ђорђевић, трговац	болничар војне болнице	Умро у Јагодини 1919. године.
246.	Душан Марковић, шнајдер	редов-обвезник последње одбране	Умро у Ашоху 11. марта 1916. године.
247.	Александар Марковић, обућар	редов 4. чете, 4. батаљона, 15. пука	Стрелян код Лебана 1915. године од стране наше војске.
248.	Стаменко Миљковић, земљорадник, рођен у Шантаровцу	редов 5. пука допунске батерије, I позива	Умро у крагујевачкој болници 10. марта 1915. године, од задобијених рана.
249.	Драгутин Р. Николић, опанчар	каплар 4. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива	Умро у логору Неђмеђер 1914. године.
250.	Василије Петковић, свирач - Циганин, 27 година, ожењен	редов 3. чете, 1. батаљона, 15. пука	Умро у Јагодини од плућа 15. фебруара 1913. године.
251.	Александар Ђаковић	поднаредник, добровољац	Погинуо на Дорјану.
252.	Константин Илић	редов	Погинуо 1915. године

253.	Светолик Николић, пешадијски пуковник ¹⁹⁶	Штаб Вардарске див.	Страдао у Другом светском рату као жртва фашистичког терора.
254.	Станић Светолик		Сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3428, парцела 68, крипта.
255.	Милан Богдановић	Болничка чета, 15. пука, II позива	Сахрањен на гробљу Зејтинлик, број гроба 3640, парцела 71, крипта.
256.	Крстић Стефан, рођен 1889. године	редов 4. чете, 15. пука	Умро 6. 2. 1915. године, логор Болдогасоњ.
257.	Милетић Живојин, рођен 1882. г.	редов 3. чете, 15. пука	Умро 12. 9. 1915. године, логор Болдогасоњ.
258.	Јефтић Јосип, рођен 1858. г. у Лепојевићу, живео у Јагодини	редов	Умро 15. 3. 1918. године, логор Нежидер, број гроба 4585.

¹⁹⁶ Николић Г. Светолик, пешадијски пуковник (Јагодина, 25. VII 1878 – ?). После основне школе и шест разреда гимназије, са XXX класом уписао је Ва. У чин пешадијског потпуоручника произведен је 31. октобра 1899. године. Као млад официр радио је као водник у VIII, IX и XI пешадијском пуку; командир чете у X и XIX пешадијском пуку и на служби у Тузлајској окружној команди и Зајечарској гарнизонској управи. Поводом Крагујевачке подофицирске завере 1906. године Велики војни суд казнио га је са три месеца затвора. У балканским ратовима и угушењу Арнаутске побуне учествовао је као командир I чете II батаљона XX пешадијског пука. Од почетка I светског рата командује II батаљоном XX пешадијског пука. После реорганизације српске војске на Крфу краће време био је на служби у штабу Шумадијске дивизијске области, а од јула 1916. дејствује као команданат батаљона у VI и II српском добровољачком корпусу. Од јануара 1918. године до априла 1920. био је командант батаљона у Југословенском пешадијском пуку. По завршетку рата био је командант северисточних области Црне Горе и помоћник команданта II пешадијског пука. Од октобра 1922. до маја 1920. године био је командант V пешадијског пука у Ваљевоу, а потом годину дана Дринске пешадијске бригаде. За време службовања у Ваљевоу унапређен је у чин пешадијског пуковника и по подацима из оперативног дневника средио је дневник о ратовању V пешадијског пука I позива, под називом „Ратовање Петог пешадијског пука „Краља Милана“ 1912-1920“, који је објављен у Ваљевоу 1996. године. Након одласка из Ваљева био је командант Оточког војног округа. Пензионисан је 27. октобра 1936. године. Страдао је у II светском рату, као жртва фашистичког терора. Био је ожењен Софијом, кћерком Ивана Трајковића, грађевинара. За заслуге стечене у ратовима и миру је одликован: Споменницом Краља Петра I, Златном медаљом за храброст, Орденом Светог Саве IV степена, Медаљом за војничке заслуге, Орденима Југословенске круне IV и III степена, руским орденом Св. Станислава II степена, по једним енглеским и чехословачким признањем, Албанском споменницом и све три споменнице за учешће у ратовима. <https://prgvisvetiskirat.rs/listnosti/acesnisci-ratova/nikolic-g-svetolik/>

259.	Додић Животије	редов 15. пука	Умро 16. 4. 1915. године, логор Магхаузен.
260.	Божовић Стева	Синови Тодора „Црногорца“ отишли са српском војском до Призрена, где им се губи сваки траг	-
261.	Божовић Петар	исто	-
262.	Миловић Милија	редов 15. пука	Умро 3. 12. 1914. године у Митровици.
263.	Мојић Љубомир	редов 13. пука	Умро у рез. вој. бол. у Загребу.
264.	Стојковић Спасоје, 53 године	редов	Умро 22. 1. 1916. године, од срчане слабости, логор Ашах.
265.	Димић Душан	редов 15. пука	Заробљен на Легету, умро 17. 1. 1915. године, логор Неђмеђер.
266.	Николић Глиша Драгољуб	каплар 2. чете, 1. батаљона, 15. пука, II позива	Заробљен на Легету, умро 25. 1. 1915. године, логор Неђмеђер (Син Глише Николића, <i>Правда</i> , 20. 1. 1915).
267.	Милановић Владимир	редов 15. пука,	Заробљен на Легету, умро 23. 2. 1915. године, логор Неђмеђер.
268.	Петровић Здравко	редов	Умро у гар. бол. у Будимпешти.
269.	Стевановић Животије	редов 15. пука	Заробљен на Легету, умро 16. 4., логор Неђмеђер.
270.	Тодоровић Ђорђе, рођен 1891. г.	редов 2. чете, 7. пука	Протеп (Јагодина), умро 9. 2. 1915. године, у логору Болдогасоњ.
271.	Златановић Милан	резервни поручник, командир 1. чете, 2. батаљона, 15. пука, II позива	Погинуо 16. новембра 1915. године, на Преполеу.
272.	Трајковић Стојче Драгутић, рођен 1896. г.	регрут	Нестао приликом спровода заробљеника из Ниша.
273.	Шумаревић Радмила	ћерка Теодосија и Љубице, рођена у Јагодини	Умрла на лађи и сахрањена код Бастије 15. 1 – 17/18. јануара 1916. године.

274.	Жигић Милан	поручник	Умро 12. 12. 1918. године. Сахрањен на гробљу у Бизерти, број гроба м617, 148/1938.
275.	Јовановић Жика	15. пук	Умро 23. 2. 1916. године. Сахрањен на гробљу у Бизерти, број гроба 208/1998.
276.	Пендић Момчило		Умро 13. 3. 1916. године. Сахрањен на гробљу у Бизерти, број гроба м245, 457/2247.
277.	Браковић Светислав	резервни поручник 15. пука, III позива	непознато ¹⁹⁷
278.	Стефановић Светолик	редов провијантске колоне	непознато
279.	Нешић Драгомир, рођен у Јагодини, трговац, председник Црквене општине и добротвор	Капетан командир чете, 11. пука	Погинуо 5. октобра 1913. године, у борби са Арнаутима код Полујева; сахрањен у Крагујевцу. ¹⁹⁸
280.	Адамовић Ј. Милан	редов 20. пука	Погинуо 1914. године.
281.	Пешић Милан	редов-четник	Рањен на Церу 1914. године, у крушевачкој резервној болници. (<i>Правда</i> , 1. 9. 1914)
282.	Поповић В. Душан, ђак	техничар-војник IV ђачке чете	Непознато. Син Олге В. Поповић, учитељице. (<i>Правда</i> 19. 12. 1914)
283.	Благоје Обрадовић	редов	Погинуо 1915. г.
284.	Живковић Михајло, инжењер	на служби у 15. пуковској окр. команди	Нестао. (<i>Правда</i> , 11. 10. 1917)
285.	Милутић Ценић, адвокат	војни обвезник у I армији	Учествовао у походу I армије, чак до Битоља. Подлегао ратним тегобама и 13. новембра преминуо у Битољу, где је и погребен. Пок. Милутић био је од најмлађих школованих људи, који су искрено предани националној идеји, за коју је и свој млад живот положио. Слава им! ¹⁹⁹

¹⁹⁷ Молим вас тата да ми пошаљете новац, пошто ми се показала нужда. Пошаљите онолику суму, коју ви сами одредите, али пошаљите на моју личну адресу. Много поздравља уз рукољуб ваша кћи Цана Брзаковић“. *Београдске новине*, 14. 12. 1917. године.

¹⁹⁸ *Балкански рат у слици и речи*, 28. април 1913. године, *Јагодински лексикон*, 126.

¹⁹⁹ *Балкански рат у слици и речи*, 3. новембар 1913. године.

286.	Данило Ђорђевић	војник	Умро од тешке болести у крагујевачкој болници око 10. априла 1915. Оставио жену и троје нејаке деце. Брат Јована Ђорђевића, абацијског радника. ²⁰⁰
287.	Светолик Грујић	регрут, рањен у српско-бугарском рату	Умро ноћу 15/16. јуна 1914. године у Добричеву. Сахрањен у Јагодини 17. јуна 1914. године. ²⁰¹
288.	Вуловић Вуле Данило, рођен 15. фебруара 1892. године	поднаредник телеграфског одељења Дринске дивизије	Учесник од 1912-1918, носилац Албанске споменнице.
289.	Трифунковић Милоје Душан, ђак, рођен 1898. године	потпоручник Ђачке чете, скопљанске школе ²⁰²	Носилац Албанске споменнице; одликован Златном и сребрном медаљом за храброст.
290.	Бранковић Димитрија Добривоје, ђак, рођен 14. марта 1896. године	редов Ђачке чете	Учесник у рату 1915-1916. Носилац Албанске споменнице.
291.	Димитријевић Димитрије Будимир, рођен 27. јула 1894. године	телеграфско одељење при Врховној команди	Носилац Албанске споменнице.
292.	Ђорђевић Михајло Борислав, рођен 14. октобра 1885. године	редов 2. брдске батерије, 15. пука	Носилац Албанске споменнице. Добио још два одликовања и једну похвалу, али су уништене током Другог светског рата.
293.	Таушановић Алекса Јован, рођен 1897. г.	редов 15. пука	Носилац Албанске споменнице.
294.	Тодоровић Блажа, апотекарски помоћник (Б. Н. 6. 9. 1916)	непознато	непознато
295.	Симић Димитрије	непознато	Непознато. Нагазио се у vila Lumiere, Chateau sec, Lausanne. Не јавља се 3 месеца. Његов отац Драгутин Симић из Јагодине пига је ли здрав и пига је са Бошком, Натом и Миланом. <i>Београдске Новине</i> , 17. август 1917. године.

²⁰⁰ *Радничке новине*, 14. април 1915. године.

²⁰¹ *Пужемони*, 21. јун 1914. године.

²⁰² Душана и Милана Трифуновића, преко Црвеног крста тражи, да ли су живи, сестра Јубица, учитељица из Јагодине. *Unterhaut strasse No. 62. Београдске новине*, 23. август 1916. године.

296.	Годић Аца	регурт	Као избеглице отишли са српском војском 1915. године. Нестали.
297.	Стојановић Лазар	регурт	Исто ²⁰³
298.	Маленовић Миодраг	Ђак 8. разреда гимназије, 18 година	Отишао 1915. са српском војском.
299.	Маленовић Миленко	Ђак 2. разреда гимназије	Отишао 1915. са српском војском. ²⁰⁴
300.	Војин Р. Младеновић	учитељ, санд. Phil. Циришког универзитета	При повлачењу 1915. тешко рањен у Албанији. Провео неколико месеци лечења и издржао тешку операцију. Јануара 1917. г. налази се у Јагодини. ²⁰⁵
301.	Милићевић Велисав	судски рачуновођа, благајник 4. пуковске команде	Нестао - тражи га жена Ана и деца, који су здрави, али живе у беди. ²⁰⁶
302.	Илић М. Живојин ²⁰⁷	пешадијски капетан	нестао
303.	Илић М. Душан	полпоручник, 3. батерија хаубички први пук, моравске дивизије	нестао
304.	Миљковић Миросав	Ђак авијатичар аеропланске ескадриле	нестао

²⁰³ Тражи их сестра Пресида Годић из Јагодине, улица Конзерва бр. 3. Уједно извештава да је мајка Драга умрла пре две године код куће. *Београдске новине*, 16. 12. 1917. године.

²⁰⁴ Тражи их мајка Јованка Маленовић, удовица из Јагодине, Оберапшт. 23. *Београдске новине*, 10. 12. 1917. године.

²⁰⁵ Моли Јована Премовића у Женеву да учини нешто за њега. *Београдске новине*, 21. јануар 1917. године.

²⁰⁶ Београдске новине, 5. март 1917. године: У *Правди* од 16. септембра 1917. године изашла је читуља Велисаву Вечи Ј. Милошевићу (грешка у презимену), рачуновођи јагодинског суда, који је умро на Крфу у Ахилеону 14, а сахрањен 15. августа ове године на тамошњем гробљу. Покојник Веча, иако слабог здравља, за време сва три рата провео је као војни обвезник.

²⁰⁷ „У великој смо бризи и очајању, јер се години дана никако не јавише. Душану јавите следеће: Мили наш Душко! Срдачно и са најлепшим жељама честитамо ти крено име Св. Андреју. Ми смо у Јагодини у оскудици. Без занимања, плату не добих од јануара. Да ли си на истој дужности? Пази на себе и своје здравље. Што се не јављаш никако? Јави се картом на адресу Лепосави Радојековића, удови, Обег Наурптрассе 19, Jagodina, за даринку Крстићеву, или огласом преко *Београдских новина*. Поздрављају те и љубе мати и тетке Даринка Кретић и Соја“. *Београдске новине*, 17. децембар 1916. године.

305.	Милићевић Светислав-Света	опанчар-регрут	нестао
306.	Јанковић Милојко ²⁰⁸	надзорник железничког магацина	нестао
307.	Којадиновић Стева трговац ²⁰⁹	обвезник при пуковском штабу 15. пука тимочке дивизије	
308.	Станковић Петар ²¹⁰		
309.	Јовановић Димитрије	поручник 15. пука	види у заробљени
310.	Миленковић Живота	железничар-кочничар	
311.	Ђокић Живојин	редов 1. чете, инжињеријског полубатаљона, 15. пука, I позива	непознато
312.	Лазаревић Александар	редов 1. чете, 3. батаљона, 15. пука	непознато
313.	Лазаревић Никола, Ђак	регрут, 1986. године	непознато
314.	Лазаревић Драгиша	железничар	непознато
315.	Лазаревић Христифор	железничар	непознато
316.	Јанковић Светозар ²¹¹	коњички поручник	непознато

²⁰⁸ „Није се до сада јавио. Лијепо вас молим, известите ме да ли је жив и здрав и нека ми новац пошаље, јер сам у оскудици са децом. Захваљна, Десанка Јанковић, Masestrasse 11, Jagodina“ : *Beogradске novine*, 25. februar 1917. godine.

²⁰⁹ Тражи га жена Зорка, која је са дететом здраво у селу. *Исто*.

²¹⁰ „Молимо да нам се што пре пошаље инвалидска потпора, за коју сам тражила преко јат. Првостепеног суда прије две године за свог мужа Петра Станковића, и друга на име свога пок. сина Димитрија Н. Јовановића и издржавање деце пок. Животе. Благодарни Савета П. Станковић, удова, Gasthausstrasse 23; Jovanka N. Jovanović, udova, br. 26“ : *Beogradске novine*, 11. januar 1917. godine.

²¹¹ Од ред. бр. 311-316 синови и зет Танасија Лазаревића, бившег железничара, ObergHauptstrasse 111, Jagodina. *Beogradске novine*, 26. januar 1917. године.

317.	Васић Богољуб	редов 3. чете, 2. батаљона, 19. пука, I позива	нестао 20. новембра 1914. године. (<i>Правода</i> , 2. фебруар 1915)
318.	Стефановић Милан	ђак гимназије	непознато
319.	Стефановић Милорад ²¹²	ђак гимназије	непознато
320.	Тасић Б. Боривоје ²¹³	кондуктер поште у Битољу	непознато
321.	Стефановић Тодор	скретничар јагодинске станице	непознато (жена Јелена, Ribatstrasse 52)
322.	Димитријевић Милан, рођен у Вукмановцу	редов 15. пука, 2. батаљона, I позива	Рањен на бугарској граници 1915. године, умро 31. децембра 1915. ²¹⁴
323.	Аранђеловић Илија	болничар пуковског штаба, 15. пука, I позива	непознато (син Михајла Арађеловића, трговца)
324.	Трифунуовић М. Милан, рођен 1895. године ²¹⁵	матурант крагујевачке гимназије; Ђачка чета шумадилске дивизије	непознато
325.	Матејић Милорад	писар моравске дивизијске области (Б.н. 15. 12. 1916)	непознато
326.	Мијовић Милорад, рођен 1893.	студент права	Заробљен 2. јануара 1916. године у Лесковцу од Бугара – те ноћи сигурно и убијен, јер се више никад није јавио. ²¹⁶

²¹² Каја и Алекса Стефановић, адвокат из Јагодине моле све рођаке и пријатеље који су у Швајцарској, Француској, Италији и Грчкој, да их обавесте да ли су живи и где се налазе синови Милан и Милорад. *Београдске новине*, 21. јули 1917. године.

²¹³ „Никако се не јавља; известице га да сам у оскудици и нека ми пошаље мало новца. Унапред благодари његова мати Марија по. Димитрија Тасића, ножара, Ђупријска улица 21, Јагодина“. *Београдске новине*, 6. фебруар 1917. године.

²¹⁴ Али ова вест није службено потврђена. Његова мајка Наста Димитријевић већ две године нема никакве вести о њему и моли, све оне који о њему нешто знају, да јаве, да би је „престала мучити неизвесност“. *Београдске новине*, 17. март 1918. године.

²¹⁵ Види редни број 289.

²¹⁶ Споменница студентима београдског универзитета погинулим у ратовима за ослобођење и уједињење 1912-1918. године.

327.	Петровић В. Милан, рођен 23. маја 1887. године	порезник и резервни пешадијски поручник, командир III чете, првог батаљона, Моравске дивизије	Погинуо 6. новембра 1914. године у борби на Врапчем брду, на месту званом Човка на Колубари. (извор података: „Витезови Карађорђевог мачева“ Томислав С. Влаховић, 1988)
328.	Божидар Алексић	редов	Погинуо 1914. године.
329.	Марић Павле, рођен 24. јуна 1863. године у Јагодини	лекар, резервни пешадијски мајор; командант 3. батаљона, 7. пука, III позива	Погинуо 24/25. јуна 1913. године код Вратарнице (Балкански рат, 11. 8. 1913)
330.	Драгољуб Величковић	редов	Умро од тифуса 1915. године.

2. СПИСАК ПОГИНУЛИХ И УМРЛИХ УЧЕНИКА УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У ЈАГОДИНИ

1.	Александар Р. Михајловић, рођен у Прњавору 13. августа 1890. године ²¹⁸	наредник - ђак	Рањен у борби са Бугарима код Штипа. Умро сутрадан од рана 19. јуна 1913. године у болници у Скопљу.
2.	Александар Поповић, рођен у Бошњану, срез темнићки, 15. фебруара 1895. године	поднаредник - ђак	Погинуо 15. октобра на Сувобору.
3.	Александар М. Јанковић	поручник	Погинуо 1915. године на положају „Лисице“ код Пусте Реке.
4.	Божидар Топаловић	резервни наредник	Приликом повлачења се разболео и остављен у католичком манастиру код Ђаковице. Убијен и опљачкан од стране локалних Албанаца. Гроб непознат.
5.	Богдан Т. Ерић	резервни капетан II класе	Погинуо 9. јуна 1913. године на Говедарнику.
6.	Владимир Р. Булатовић, рођен у Влахову 17. августа 1894. године	резервни потпоручник	Погинуо на солунском фронту 25. новембра 1916. године.
7.	Војислав М. Поповић, рођен у Ужицу, 22. јануара 1893. године	резервни потпоручник	Умро од исцрпљености 26. новембра 1916. године у Лазарету на Крфу.
8.	Војислав С. Радовановић, рођен у Чачку 27. јула 1893. г.	резервни потпоручник	Погинуо септембра 1916. године на Горничеву на солунском фронту.

²¹⁸ Списак погинулих и умрлих ученика Учитељске школе у Јагодини. ИАЈ, Фонд Учитељске школе, Уписнице учитељске школе за 1908/1909-1913/1914. године. *Сретен М. Аџић, Споменица*, Јагодина, 1939, 140. *Седам деценија Учитељске школе у Светозарево*, Светозарево, 1969, 237-241. Спомен плоча у холу данашњег Учитељског факултета је 1990. године допуњена са 37 нових и мена. Нинослав Станојловић, *Поменик учитеља – Мушке учитељске школе јагодинске, погинулих и умрлих у ратовима Србије 1912-1918. године*, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, 2018.

9.	Владимир Ж. Симоновић	резервни поручник	Погинуо 24. августа 1914. године при прелазу у Срем код Јарка.
10.	Витомир М. Гајић, рођен у Малом Пожаревцу 9. 4. 1890. г.	резервни потпоручник	Погинуо 9. септембра 1914. године на Мачковом камену.
11.	Дамњан Митровић	резервни капетан II класе	Погинуо 13. новембра 1914. године на положају Божије код Љига.
12.	Данило М. Даниловић, рођен у Куманову 22. јуна 1895. године ²¹⁹	наредник - ђак, учитељ у Батуши	Погинуо 31. августа 1916. године на солунском фронту.
13.	Димитрије К. Ђорђевић, рођен у Зајечару, 21. августа 1894. године	резервни поручник	Погинуо 26. октобра 1915. године у Качанику.
14.	Драгић К. Величковић, рођен у Голупцу 18. фебруара 1894. године	резервни потпоручник	Умро 1916. године на солунском фронту.
15.	Драгољуб Н. Гајић, рођен у Косјерићу 29. јуна 1891. године	наредник-ђак	Умро 6. јануара 1915. године од тифуса.
16.	Добривоје Ј. Стојнић	резервни поручник	Погинуо 30. септембра 1915. године код Пожаревца.
17.	Душан В. Поповић	резервни поручник	Погинуо 6. септембра 1914. године на Мачковом камену.
18.	Душан Н. Стојадиновић ²²⁰	резервни капетан II класе, учитељ у Медвеђи	Погинуо 1916. године на Пожарској коси на солунском фронту.
19.	Ђорђе К. Ђурић	наредник - ђак	Погинуо 1. новембра 1914. године на Главици код Ваљева.
20.	Живадин М. Стојановић, рођен у Нишу 15. јануара 1892. године	наредник - ђак	Убили га Бугари 1915. године.

²¹⁹ Родитељи су изгубили свог јединца, кога су чували ко очи своје и живели за њега. За свети и бедни учитељски позив спремали су и свог сина. Због своје пажљивости према војницима и лепог певања они су га необично волели. Свој млади живот дао је борећи се са Бугарима, због којих је његов отац морао пре двадесет година да напусти кућу својих предака у Кочанима и побегне за Србију. Рањен је тешко на Ветернику и после два дана умро је. Слава ти, Данило. Ратни дневник, 30. октобар 1916. године.

²²⁰ На Церу му је погинуо брат Живојин, учитељ рез. капетан I класе, а он на Пожарској Коси. Пред полазак у борбу на Пожарску Косу покојни Душан био је необично расположен, јер је баш у ово време примио писмо од куће, у коме га извештавају да је добио сина. Радост је била кратка. Пријатне мисли о свом јединцу прекинуло је парче шрапнела и добри Душан отргнут је из наше средине за увек. Борио си се за слободу своје отаџбине и у борби си и погинуо. Слава ти Душане. Ратни дневник, 30. октобар 1916. године.

21.	Живојин Стојадиновић	резервни поручник	Погинуо на Церу августа 1914. године.
22.	Живојин В. Прокић	резервни поручник	Умро 15. априла 1916. године на острву Виду.
23.	Живота А. Протић	резервни поручник	Рањен на Церу. Умро од рана 18. августа 1914. године.
24.	Здравко Д. Средојевић, рођен у Атеници код Чачка 16. 2. 1892. године	резервни потпоручник	-
25.	Илија Д. Госпавић, рођен у Богатићу 31. јануара 1891. године	резервни поручник	Умро од задобијених рана 13. септембра 1916. године на Кајмакчалану.
26.	Јован М. Ивановић-Горски, рођен у Трстенику 7. 1. 1896. г.	резервни потпоручник	Умро по повратку у Србију 1919. Године.
27.	Коста Живковић	резервни потпоручник	Погинуо 18. јула 1913. године на Дренку код Брегалнице.
28.	Љубисав М. Жупањевац	резервни потпоручник	Погинуо 2. септембра 1914. године у Црној Бари у Мачви.
29.	Милан Касапић	резервни поручник	Рањен код Завлаке. Умро 26. новембра 1914. године.
30.	Милисав Ф. Терзић	резервни поручник	Погинуо 31. августа 1916. на положају „Ковило“ на солунском фронту.
31.	Миливоје С. Ценић, рођен у Пироту 10. августа 1893. године	резервни потпоручник	Умро од тешке изнурености 2. априла 1917. године.
32.	Миодраг М. Поповић, рођен у Великом Лаолу, округ пожаревачки, 20. августа 1893. г.	резервни потпоручник, учитељ у Крајини	Погинуо код села Брод на солунском фронту. ²²¹
33.	Милутин М. Михајловић, рођен у Крупњу 8. новембра 1892. године	резервни потпоручник	Погинуо 20. септембра 1916. године у Солуну.

²²¹ Био је необично вредан. У борби са Арнаутима приликом нашег повлачења кроз Албанију рањен је на Жљебу, одакле је однет у Француску. После неколико месеци вратио се опорављен. Пун самопоуздања са необично јаком вољом пок. Миодраг вазда се истицао: одважно се излагао у свим борбама, док није положио свој живот у ослобођавању своје поробљене отаџбине на Ковилу. Јако проређене млађе учитељске генерације изгубили су одличног друга, одушевљеног учитеља и великог Србина. У спомен плочи јагодинског интерната између две трећине имена изгубљених ученика биће и име Миодрага Поповића. Слава ти, неумрли Миодраже. *Ратни дневник*, 30. октобар 1916. године.

34.	Никола Т. Новаковић, рођен у Шапцу 5. маја 1891. године	резервни поручник	Рањен код Ваљева. Умро од тешких рана 2. марта 1914. године.
35.	Петар Т. Ристић, рођен у Врању 1. априла 1894. године	резервни наредник	Умро 1915. године од пегавог тифуса.
36.	Радосав К. Тасић	капетан II класе	Умро од шпанског грипа 28. октобра 1918. године.
37.	Стеван Шундић	резервни потпоручник	Убијен од непријатеља код Сурдулице 1915. године.
38.	Тихомир Ј. Акшамовић, рођен у Бресници 24. јануара 1894. године	поднаредник - ђак	Умро од тифуса на Крфу 16. априла 1916. године.
39.	Чедомир Глишовић, рођен у Међувршју код Чачка 17. 11. 1893. г.	наредник - ђак	Умро у заробљеништву у Браунау 1918. године.
40.	Милован С. Ацић, рођен у Београду 17. новембра 1893. године	поднаредник - ђак Учитељске школе	Уписао се у Скадру 1915. г. у ученички списак, виђен у Сандјованину. У последње време ишао са артиљеријским капетаном Лазаром Коруновићем. Има гласова да је виђен у Љешу или Скадру ²²² . Нестао при повлачењу српске војске.
41.	Благоје Петковић, рођен у Јагодини 11. фебруара 1896. године	поднаредник - ђак	Умро од тифуса 22. јула 1915. године.
42.	Богољуб Бравуловић	резервни поручник	Погинуо 14. новембра 1914. године на положају „Брђевић“.
43.	Будимир И. Егарић, рођен у Трстенику 26. октобра 1894. године	поднаредник - ђак	Рањен код Смедерева. Умро 4. октобра 1915. године.
44.	Војислав Андрејевић	поднаредник - ђак	Погинуо 25. новембра 1916. године на солунском фронту.
45.	Димитрије Бресјанац	поднаредник - ђак	Умро 1915. године у Албанији.
46.	Димитрије П. Вујичић, рођен у Бајиној Башти 6. октобра 1892. године	резервни поручник	Умро од изнурености 1916. године.
47.	Димитрије П. Цветановић, рођен у Јагодини 21. 7. 1894. г.	поднаредник - ђак	Погинуо 1915. године код Призрена.

²²² Српске новине, 10. децембар 1916. године. За М. Ацића види Прилог 7.

48.	Драгомир Р. Васић	каплар - ђак	Погинуо 13. септембра 1916. године на солунском фронту.
49.	Добривоје Н. Јањић, рођен у Паланки 21. марта 1892. године	резервни поручник	Умро 1919. године у Дубровнику.
50.	Душан Ђ. Цветковић	поднаредник - ђак	Умро 3. априла 1915. године.
51.	Жарко Стојимировић	поднаредник - ђак	Умро 1914. године.
52.	Живорад С. Васић, рођен у Ваљеву 6. марта 1891. године	наредник - ђак	Умро од пегавог тифуса 1915. године.
53.	Здравко Стојановић	каплар - ђак	Погинуо 1912. године код Тиране. Сахрањен код цркве Свети Никола код Тиране.
54.	Илија - Ика Милосављевић	резерви потпоручник	Умро од последица рана 1918. године.
55.	Јован М. Поповић, рођен у Шапцу 2. јануара 1891. године	резервни поручник	Рањен на Гучеву. Умро од тешких рана 28. новембра 1914. године.
56.	Љубомир Гајић, рођен у Доњој Бадањи, округ подрински 28. 11. 1891.	резервни поручник	Погинуо 17. јуна 1913. године на Брегалници.
57.	Љубомир Недељковић	резерви капетан I класе	Погинуо 6. септембра 1914. године код села Белотић.
58.	Милан Ристовић	резервни поручник	Погинуо 18. јуна 1913. године на Овчијем пољу.
59.	Милоје Радичевић	резервни потпоручник	Погинуо 1914. године на положају „Араповац“.
60.	Милоје О. Милошевић, рођен у Бунару, округ ужички, 28. фебруара 1891. године	резервни поручник	Умро од ратних напора 1919. године.
61.	Миодраг В. Јеремић, рођен у Лесковцу, округ београдски, 30. децембра 1891. године	наредник - ђак	Умро од изнурености 1916. године на Крфу.
62.	Милутин Т. Тасић, рођен у Грабовцу, округ крагујевачки, 20. јануара 1892. године	резервни поручник	Погинуо 14. октобра 1914. године у селу Глушци код Шапца.

63.	Живојин Ј. Глигоријевић, рођен у Брестовачкој бањи, 24. 3. 1893. године	резервни потпоручник	Умро 18. септембра 1915. године у Ајачију - Корзика.
64.	Миодраг Д. Поповић, рођен у Крагујевцу 17. јуна 1892. године	резервни поручник	Погинуо 8. августа 1916. године на положају „Ковил“ на солунском фронту.
65.	Милорад Савић, рођен у Пецки, округ подрински, 27. децембра 1892. године	резервни потпоручник	Погинуо 1915. године код Краљева.
66.	Милутин Д. Стамболић, рођен у Александровцу, 19. новембра 1893. године	резервни потпоручник	Умро од телесне изнурености 13. јануара 1916. године у Солуну.
67.	Михајло Богосављевић, рођен у Чачку 3. 3. 1893. године	наредник - ђак	Умро од последица рата 1919. године.
68.	Михајло Димитријевић	наредник - ђак	Умро од грипа у Солуну септембра 1918. године.
69.	Радован Л. Павловић, рођен у Конатици, округ београдски, 4. новембра 1891. године	резервни поручник	Погинуо у опсади Једрена 19. новембра 1912. године.
70.	Раша Пејчић	резервни поручник	Умро од последица рата 1920. године.
71.	Светислав Б. Јовановић	војни обвезник	Умро 8. априла 1913. године од запаљења плућа.
72.	Светомир А. Поповић, рођен Горчинцима, округ пиротски, 16. 6. 1893. године	резервни потпоручник	Умро од пегавог тифуса 1915. године.
73.	Страшимир Вукадиновић, рођен у Краљевом селу 20. новембра 1892. године	резервни потпоручник	Умро од дифтерије 1915. године,
74.	Тихомир О. Митровић	резервни поручник	Погинуо на Гучеву 26. октобра 1914. године.
75.	Чедомир А. Поповић	резервни потпоручник	Погинуо августа 1914. године на Глушцу у Мачви.

3. СПИСАК АУСТРОУГАРСКИХ ВОЈНИКА ПОМРЛИХ У ЈАГОДИНИ 1915. И 1919. ГОДИНЕ

Током Првог светског рата у Јагодини је умро велики број заробљених војника аустроугарске војске. Умирили су или од рана задобијених на положају, или од епидемија, које су у то време харале. Сви они су, као и умрли српски војници, уписивани у Матичну књигу умрлих цркве архађела Михајла 1915 – 1922.

У порти Старе цркве у Јагодини, поред сахрањених српских војника, било је и 75 немачких и аустроугарских гробова и 60 изгинулих и умрлих припадника аустроугарске војске, сахрањених у заједничкој гробници. Ови гробови су били правилно поређани један поред другог и на њиховом гробљу је постојао само један крст од дрвета, са урезаним текстом: *„Овде је свето тле-Овде почивају најбољи, Са болом и поносом-Захваљује њима-Отаџбина“*.²¹⁹

Први списак сачињен је искључиво на основу Матичне књиге умрлих цркве светог арханђела Михајла 1915-1922.

Други део списка сачињен је на основу дигитализоване базе „Пописа губитака“, које су Министарству рата у Бечу слала заповедништва аустроугарских команди са ратишта. Подаци садрже презиме, име, јединицу, чин, годину рођења, завичајност, као и датум и врсту губитака (погинуо, нестало, рањен, заробљен). Дигитални снимци Пописа страдалих преузети су са мрежних станица Аустријске националне библиотеке.

---

²¹⁹ Током 1934. године немачка амбасада је ексхумирала и пренела у Београд своје ратнике, где су сахрањени у заједничкој гробници на немачком гробљу. *Моравски гласник* 96, од 25. 3. 1934. године. М. Милошевић, нав. дело, 99.

1. **Josif Boem**, redov austrijske vojske, zarobljenik, umro 11.12.1914. u rezervnoj vojnoj bolnici od promrzlosti, sahranjen u Jagodini.
2. **Jozef Pinter Istvan**, redov, zarobljenik, Zolo, Austrougarska, umro 4.1.1915, u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini, 27 godina.
3. **Redjar Janos**, zarobljenik iz Hura u Mađarskoj, umro 8.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od amputacije ruke i paralize srca, sahranjen u Jagodini.
4. **Kazna Tauder**, zarobljenik, Austrija, umro 10.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od rane u truhu, sahranjen u Jagodini.
5. **Franc Mader**, redov 39. regimente, zarobljenik iz Austrougarske, umro 12.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od trbušnog tifusa, sahranjen u Jagodini.
6. **Koca Jozef**, redov 2. čete, I bataljona, 100 regimente iz Mistpena, okrug Moravski, Austrougarska, umro 13.1.1915, u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 21 godina.
7. **Horvat Posl**, redov XIX puka, zarobljenik iz Lodharda, Baranja, umro 17.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
8. **Sinjola Cezar**, redov, zarobljenik iz Trsta, umro 18.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
9. **Franc Vezel**, zarobljenik iz Beča, umro 20.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, 26 godina.
10. **Josif Pokorni**, zarobljenik iz Metroplica, obesio se u okružnoj bolnici 19.1.1915, sahranjen u Jagodini.
11. **František Zahradič**, zarobljenik iz Karneva u Českoj, umro 22.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
12. **Edi Sandor**, zarobljenik iz Orodmedjabanka, umro 22.1.1915. od tifusa, sahranjen u Jagodini, 38 godina.
13. **Ernest Ludvik**, redov 5. čete, II bataljona, zarobljenik iz Česke, umro 22.1.1915, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
14. **Henrih Sajfert**, redov 92. prekobrojnog puka, zarobljenik iz Polične u Českoj, umro 25. 1. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od dizenterije, sahranjen u Jagodini, 34 godine.

15. **Jozef Cimerman**, zarobljenik iz Autom Peker anvamuh u Austrougarskoj, umro 25.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
16. **Miku Nikolaj**, redov 1. čete 50 puka, zarobljenik iz Kikis Luta, Erdelj, umro 26.1.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 21 godina.
17. **Fincel Foler**, iz Pritentala u Tiroskoj, umro 27.1.1915, od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 35 godina.
18. **Sebastijan Lanterdimler**, redov 1. bataljona 102. regimente, zarobljenik iz Peniseva u Českoj, umro 28.1.1915, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
19. **Jozef Hrubí**, redov iz Rovena u Českoj, umro 28.1.1915. od rekureksije, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
20. **Matijas Vezita**, redov, iz Plzna Landver u Českoj, umro 31.1.1915. od srca, sahranjen u Jagodini.
21. **Markulijano Cezar**, zarobljenik iz Trsta, umro 1.2.1915 u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
22. **Adam Šandor**, zarobljenik iz Jam-kr-Siereno u Mađarskoj, umro 1.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
23. **Rudolf Felbinger**, zarobljenik, Egbolan u Českoj, umro 1.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
24. **Petar Pauman**, redov 5. čete, 2 bataljona, VI puka, I poziva, zarobljenik, Najmarkt u Českoj, umro 2.2.1915, u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
25. **Sikora Alons**, redov pekarske čete, zarobljenik, Proik Karolstatal u Českoj, umro 6.2.1915, od promrzlosti, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
26. **Franc Mevahd**, redov 74. regimente, zarobljenik, Haksledorf u Českoj, umro 6.2.1915 u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
27. **Vladimir Desareg**, komordžija, zarobljenik iz Mlade-Boleslava u Českoj, umro 7.2.1915, sahranjen u Jagodini, 36 godina.
28. **Ignjac Udvardi**, redov 32. regimente, VI puka, IV korpusa, Senta u Mađarskoj, umro 8.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 36 godina.

29. **Luka Janoš**, redov 85. regimente, zarobljenik, Losce u Erdelju, umro 8.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 29 godina.
30. **Dvorzak František**, zarobljenik, Hradilik u Českoj, umro 8.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
31. **Franc Ondrer**, redov 15. regimente, IV kompanije, zarobljenik iz Male Ljubikove, okrug Ljuticki u Austrougarskoj, umro 9.2.1915. od bolesti creva, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
32. **Anton Vrnjak**, redov 28. regimente, II kompanije, zarobljenik, Vodrzani okrug Breslavski u Českoj, umro 9.2.1915, u rezervnoj vojnoj bolnici od broninole, sahranjen u Jagodini, 42 godine.
33. **Jane Kocarek**, redov 102. regimente, zarobljenik iz Kocte u Českoj, umro 9.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
34. **Sikolin Tot Jozef**, zarobljenik iz Mađarske, umro 10.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
35. **Franc Čejda**, redov 2. bataljona, 28 regimente, 8. korpusa, Hanovic u Českoj, umro 10.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
36. **Vocka Indin**, zarobljenik, iz Bakiona u Mađarskoj, umro 10.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
37. **Ferdinand Košvadi**, zarobljenik iz Česke, umro 10.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 33 godine.
38. **Stanislav Kočen**, zarobljenik iz Pišbrna u Českoj, umro 12.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
39. **Jovan Mineluci**, zarobljenik, iz Trsta, umro 13.2.1915. u okružnoj bolnici od zapaljenja, sahranjen u Jagodini, 51 godina.
40. **Johan Pozdera**, zarobljenik, Pračehi u Austrougarskoj, umro 13.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 33 godine.
41. **Štefan Macek**, zarobljenik, iz Fručica Parstecka u Českoj, umro 14.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
42. **Maks Jung Hust**, zarobljenik, Austrija, umro 15.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini, 29 godina.

43. **Toma Hrbanek**, redov 28. regimente, 2. bataljona, 8. kompanije, zarobljenik, Prag, umro 15.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
44. **Mezej Valints**, redov 12. regimente, 1. bataljona, zarobljenik, Hamamon u Austriji, umro 15.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od enteritisa, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
45. **Šoti Jozef**, zarobljenik, Soko Međa Jasipad, umro 15.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
46. **Ruboš Jozef**, zarobljenik iz Česke, umro 15.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
47. **Fušak Lajoš**, zarobljenik, Botinja u Mađarskoj, umro 17. 2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
48. **Franc Pafer**, redov IV –3.91.2, zarobljenik, umro 20.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
49. **Rudolf Šralop**, redov 42. regimente, Graber u Českoj, umro 17.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
50. **Jozef Subera**, redov, zarobljenik, Hradesk-Kralovica u Českoj, umro 21.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
51. **Josif Vvara**, redov 28. pešadijske jedinice, Kalište u Českoj, umro 21.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
52. **Kust Johan**, redov VII pešadijske regimente, Pilzenska Blatca, zarobljenik, umro 23.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
53. **Vargo Lajoš**, 30 regimenta, Kiškunat, Peštanska županija, umro 23. 2. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
54. **Josif Dvorak**, zarobljenik iz Rumunije, umro 23.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
55. **Hifman Đula**, zarobljenik iz Mađarske, umro 24. 2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.
56. **Rupert Franc**, redov 16. regimente, iz Nesuhinja u Českoj, umro 24. 2. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
57. **Fauser Jaroslav**, zarobljenik, umro 24.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.

58. **Tot Jozef**, redov 17. regimente, zarobljenik iz Morluča u Mađarskoj, umro 24. 2. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.
59. **Baro Johan**, redov 31. regimente, Asovej u Mađarskoj, umro 26.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.
60. **Najarst Zozef**, redov 73. regimente, Karlobad u Českoj, umro 27. 2. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 40 godina.
61. **Anton Tikaz**, redov 102. regimente, Macino u Českoj, umro 28.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
62. **Herin Đuzep**, redov 217. kompanije, umro 28.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
63. **Karlo Hula**, redov 88. regimente 15. puka, 4. kan. Česka, umro 28. 2. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini, 27 godina.
64. **Gara Šandor**, redov 34. regimente, Sarajevo, umro 27.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.
65. **Karlo Grosman**, redov 91. regimente, Kaunovo u Českoj, umro 28.2.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
66. **František Fruni**, redov 102. regimente, Struhorov u Českoj, umro 1. 3. 1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.
67. **Ben Johan**, redov 35. regimente, 1. bataljona, 4.čete, umro 1.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
68. **Stefan Gaber**, redov, Kapion Hoserolb u Českoj, umro 1.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
69. **Šumaher Andrijl**, redov 2. bataljona, 6. regimente, Palanka u Českoj, umro 1.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od enteritisa, sahranjen u Jagodini.
70. **Jozef Kusman**, redov, Tirtgarten u Českoj, umro 1.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
71. **Tubik Francišek**, redov 102. regimente, Prag, umro 1.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
72. **Johan Kudrina**, redov, Brod u Českoj, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
73. **Abraham Andin**, redov, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.

74. **Pris Anton**, redov 74. regimente, Aulatedorp u Austriji, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
75. **Zeulih Johan**, redov, Landscuri-Alpsdostoret u Češkoj, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
76. **Vifl Adolf**, redov, Najdorf u Rumuniji.
77. **Pekri Damen**, redov, Akorcija, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
78. **Vacslav Rajček**, redov 29. regimente, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
79. **Zalat Alojz**, redov 74. regimente, 10. kompanije, Jasne u Češkoj, umro 2.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
80. **Franc Pruh**, redov 102. regimente, Postupnica u Češkoj, umro 3.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
81. **Franc Longin**, redov, Luhen u Češkoj, umro 6.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
82. **Gustav Mali**, redov 94. regimente, Minsengrad u Češkoj, umro 6.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
83. **Hans Lorenc**, redov VI puka, Hauzan u Austriji, umro 6.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
84. **Florija Andraž.aher**, redov 42. regimente, Nider Prešik u Nemačkoj, umro 6.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
85. **Demion Johan**, redov 32. regimente, Veiterija, umro 6.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 37 godina.
86. **Karlo Gosti**, redov 1. regimente, Fristo-Kusteland, umro 6.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od paralize srca, sahranjen u Jagodini.
87. **8 nepoznatih zarobljenika + 2 + 4**, umrli 3.3.1915.
88. **Petar Križ**, zarobljenik, Austrougarska, umro 9.3.1915, sahranjen u Jagodini.
89. **Bolžon Petar**, zarobljenik, umro 9.3. 1915. od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
90. **Jozef Šlapr**, redov 28. puka, Prag, umro 9.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 41 godina.

91. **Florije Andrik**, redov, zarobljenik, Aher, umro 7.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
92. **Žika Matijas**, redov 11. regimente, Nardes u Českoj, umro 7.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
93. **Kahvel Franc**, redov, zarobljenik, Prag, umro 7.3.1915. u jagodinskoj bolnici od povratne groznice, sahranjen u Jagodini.
94. **Vancel Spina**, redov 102. regimente, Prosprel u Českoj, umro 10.3.1915, sahranjen u Jagodini.
95. **Janoš František**, redov 102. regimente, Trape u Českoj, umro 10.3.1915. u u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
96. **Karlo Jelen**, redov 102. regimente, Prčica u Českoj, umro 10.3.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici odzапaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
97. **Horza Lajoš**, Zol u Mađarskoj, umro 12.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
98. **Jozef Lang**, 88. regimenta, umro 11.3.1915. u jagodinskoj rezervnoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
99. **Klas Krajiček**, kaplar 102. regimente, Prag, umro 12.3.1915. u jagodinskoj rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
100. **Karl Pežak**, redov 94. regimente, Maren u Českoj, umro 11.3.1915. u jagodinskoj vojnoj rezervnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
101. **Tot Imer**, redov 38. regimente, umro 13.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
102. **Švancel Laslo**, zarobljenik, umro 13.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
103. **Jozef Hrlub**, zarobljenik, Brdvarce u Českoj, umro 13.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini.
104. **Resaur Jemen**, redov 5. regimente, Trst, umro 13.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
105. **Emril Voš**, redov 31. puka, Dermeđe u Mađarskoj, umro 15.3.1915. u u jagodinskoj vojnoj bolnici od rane na nozi, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
106. **Mihael Lipak**, Aban, umro 15.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 31 godina.

107. **Franek Vacslav**, Hransk u Českoj, umro 15.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od paralize srca, sahranjen u Jagodini.
108. **Perl Fric**, zarobljenik, umro 13.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od paralize srca, sahranjen u Jagodini.
109. **Janoš Korpo**, Obzist u Českoj, umro 17.3.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja bubrega, sahranjen u Jagodini, 42 godine.
110. **Fride Franc**, Hajdel u Českoj, umro 17.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
111. **Karl Franc**, Palgled u Českoj, umro 17.3.1915. jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
112. **Dvoržak Jozef**, redov 8. regimente, Brandis u Českoj, umro 17.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
113. **Janošek Jozef**, Šiškov u Českoj, umro 16.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
114. **Piskaček Anton**, umro 16.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
115. **Đin Janoš**, zarobljenik, Budajen u Mađarskoj, umro 13.3.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja bubrega, sahranjen u Jagodini, 37 godina.
116. **Franc Fajerer**, zarobljenik, Dublovice u Českoj, umro 19. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
117. **Tiba Gabor**, zarobljenik, umro 19. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
118. **Olak Ištvan**, umro 19. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
119. **Anton Penko**, zarobljenik, Adelberg, umro 19. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
120. **Čoka Ištvan**, Boronk u Mađarskoj, umro 18.3.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja bubrega, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
121. **Vargo Koraj**, redov 86. regimente, Bačka, umro 20.3.1915. od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
122. **Kazimir Skipa**, zarobljenik, Ljimon u Galiciji, umro 22.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 26 godina.

123. **Pladler Revers**, zarobljenik, umro 21.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
124. **Alojz Pauš**, zarobljenik, Šlagenvkald u Českoj, umro 21.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
125. **Send-Đerojjanus**, zarobljenik, Bukovice u Austrougarskoj, umro 22.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
126. **Balog Gašpar**, zarobljenik, Mađar-Geka u Erdelju, umro 22.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
127. **Kijr Johan**, zarobljenik, Kongen u Austrougarskoj, umro 22.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
128. **Franc Pašek**, redov 28. puka, II cete, zarobljenik, Sedlica u Českoj, umro 23.3.1915. u vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
129. **Jozef Hitl**, zarobljenik, umro 24.3.1915. u vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
130. **Vojtek Brdoe**, zarobljenik, umro 24.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
131. **Vecslav Beneš**, zarobljenik, Frenošnic u Českoj, umro 24.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
132. **Karlo Franc**, Lesing u Českoj, umro 24.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
133. **Karlo Vladimir**, Einzidel u Mađarskoj, umro 24.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
134. **Marasan Jani**, zarobljenik, umro 26.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
135. **Tomas Svočka**, zarobljenik, umro 26.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
136. **Anton Drak**, zarobljenik, Serles-Ludit u Českoj, umro 26.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 29 godina.
137. **Nikola Kukulj**, zarobljenik, Blatist, umro 26.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 45 godina.
138. **Čerban Žig**, zarobljenik, Somit u Mađarskoj, umro 26.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 43 godine.

139. **Kasaš Alojiz**, redov 3. 1. XI puka, Brezovikars u Českoj, umro 26.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 33 godine.
140. **Jozef Berk**, Plana u Českoj, umro 27. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
141. **Bujna Laslo**, Sen-Andrija u Mađarskoj, umro 27. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 37 godina.
142. **Vaclav Ševlik**, Kokovac u Českoj, umro 27. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 27 godina.
143. **Medeš Josef**, Pest Mede, umro 27. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
144. **Masicki Johan**, umro 27. 3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
145. **Tot Jozef**, Šorseni, umro 28.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
146. **Jozef Vorli**, Halas u Mađarskoj, umro 28.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
147. **Johan Šeslav**, Vasek u Českoj, umro 28.3.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od zapaljenja bubrega, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
148. **Tašeki Janoš**, zarobljenik, umro 28.3.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
149. **Kesler Karl**, 7. regimente Landvor, 9. čete, Plzenj, zarobljenik, umro 29.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
150. **Florijan Gerle**, zarobljenik, Gaboli u Mađarskoj, umro 29.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 38 godina.
151. **Čerman Jozef**, zarobljenik, Slani Koleč, Austougarska, umro 30.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
152. **Jutus Zobec**, zarobljenik, Boršn, umro 30.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
153. **Sedlak Jane**, zarobljenik, 19. regimenta, Borinj u Mađarskoj, umro 30.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
154. **Jozef Hajin**, zarobljenik, Pašadtenk, umro 30.3.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 23 godine.

155. **Johan Marej**, zarobljenik, Selčan Tesk, umro 30.3.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 29 godina.
156. **Georg Glag**, zarobljenik, Hailgenkele u Češkoj, umro 30.3.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
157. **Špandler Jozef**, zarobljenik, 37. regimenta, Vojselsenu u Češkoj, umro 1.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
158. **Jozef Rot**, zarobljenik, Pester Kaza u Mađarskoj, umro 2.4.1915. od od tifusa, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
159. **Jozef Vinek**, Adalsbort u Češkoj, umro 2.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 29 godina.
160. **Rudolf Valapca**, zarobljenik, Pilzen, umro 2.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
161. **Šimon Jozef**, zarobljenik, Tertej u Mađarskoj, umro 7.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 40 godina.
162. **Fasekos Ferenc**, zarobljenik, Koljarburg u Mađarskoj, umro 7.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 40 godina.
163. **Jozef Kaluš**, zarobljenik, 57. regimenta, Prag u Češkoj, umro 7.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 41 godina.
164. **Rudolf Fridl**, zarobljenik, 28 regimenta, Austougarska, umro 7.4.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
165. **Helner Miklos**, zarobljenik, 8. regimenta, Daruvar, Lugoš u Mađarskoj, umro 8.4.1915, sahranjen u Jagodini, 39 godina.
166. **Stranut Vencel**, zarobljenik, Prag, umro 8.4.1915, sahranjen u Jagodini, 38 godina.
167. **Vajtek Kuk**, zarobljenik, 102. regimente, Okrašovo u Češkoj, umro 9.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
168. **Jozef Štovaser**, zarobljenik, 4. bataljon, 15. puk, 73. regimenta, Štirkevald u Češkoj, umro 9.4.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
169. **Lud Jozef**, zarobljenik, 102. regimenta, Voćice u Češkoj, umro 9.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 38 godina. Primedba: na osnovu izveštaja 102. regimente od 14.3.1918. imenovani je identičan sa: Lupač Jozefom, rođenim 1888. g. iz Radmirita, srez Selčan u Češkoj.

170. **Koklušen Franc**, zarobljenik, 28. regimenta, Sobra Rad u Českoj, umro 9.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
171. **Rola Ištvan**, zarobljenik, Tolmas u Ugarskoj, umro 9.4.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
172. **Tenc Jozef**, zarobljenik, 102. regimenta, Bezlis u Českoj, umro 10. 4. 1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
173. **Kanten Luji**, zarobljenik, Tirana, umro 10.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
174. **Vencel Krakor**, zarobljenik, umro 11.4.1915. od upale pluća, sahranjen u Jagodini, 47 godina.
175. **Anton Super**, zarobljenik, Menska u Českoj, umro 10.4.1915. od vrućice, sahranjen u Jagodini, 41 godina.
176. **Novak Jozef**, zarobljenik, Kalšovsks u Českoj, umro 10.4.1915. od tifusa, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
177. **Anton Mincak**, zarobljenik, Brandis u Českoj, umro 10.4.1915. od tifusa, sahranjen u Jagodini, 43 godine.
178. **Franjo Dvožak**, zarobljenik, 102. regimenta, Stupova u Českoj, umro 11.4.1915, sahranjen u Jagodini, 24 godine.
179. **Beneta Andreja**, zarobljenik, Opak, Dorn Kustsland, umro 10.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
180. **Umrčeh Nikola**, umro 10.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća.
181. **Bunclo Karlo**, zarobljenik, Korovice, Česka, umro 13.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 27 godina.
182. **Straunišek Francisek**, zarobljenik, Gal u Českoj, umro 13.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
183. **Ludvig Vaziš**, zarobljenik, 75. regimenta, Ižik Krebit u Českoj, umro 13. 4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 40 godina.
184. **Skuvrovec Vencel**, zarobljenik, Prag, umro 13.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
185. **Mirmišar**, 102. regimenta, zarobljenik, Srdan u Mađarskoj, umro 13.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
186. **Kovač Franc**, Makovic u Českoj, umro 13.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini, 30 godina.

187. **Srdan Židovski**, zarobljenik, Enterit, umro 13.4.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
188. **Borbil Karlsmil**, zarobljenik, Pešta, umro 11.4.1915, u jagodinskoj bolnici, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
189. **Franc Špicer**, zarobljenik, Traten u Českoj, umro 16.4.1915 u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
190. **Kontento Luci**, zarobljenik, Austrougarska, umro 16.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini.
191. **Gule Đuro**, Mađarska, umro 16.4.1915 u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini.
192. **Vargo Baslind**, zarobljenik, Bagus u Českoj, umro 15.4.1915 u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 38 godina.
193. **Jozef Šišek**, zarobljenik, 102. regimenta, Traiavik Bolesov u Českoj, umro 15.4.1915 u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
194. **Molnar Vencel**, zarobljenik, Pipavest u Mađarskoj, umro 15.4.1915 u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini.
195. **Ignjac Barnadi**, zarobljenik, umro 18.4.1915. u jagodinskoj bolnici od vrućice, sahranjen u Jagodini, 36 godina.
196. **Franc Kovač**, zarobljenik, Makovic u Českoj, umro 18.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
197. **Franc Kabl**, zarobljenik, Prag, umro 18.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
198. **Baglad Ignjas**, zarobljenik, 18. regimenta, Zeihsolo, umro 17.4.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 36 godina.
199. **Hristifor Đero**, zarobljenik, 3. regimenta, Koles, umro 18.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tuberkoloze, sahranjen u Jagodini, 37 godina.
200. **Anton Svoboda**, zarobljenik, Mađarska u Českoj, umro 19.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
201. **Janos Šimon**, zarobljenik, Mađarska, umro 19.4.1915 u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
202. **Djordje Ihman**, zarobljenik, Berkal Klot u Českoj, umro 19.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 33 godine.

203. **Franc Pilos**, umro 20.4.1915, sahranjen u Jagodini.
204. **Istvan Gotomir**, Beljana, Baranja, zarobljenik, umro 20.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 35 godina.
205. **Anton Jand**, zarobljenik, Kormaš u Austrougarskoj, umro 23.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
206. **Anton Aža**, zarobljenik, Podgorca u Českoj, umro 22.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
207. **Josif Kaloš**, zarobljenik, Dobrinjkov u Českoj, umro 26.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
208. **Kukoš Ferenc**, zarobljenik, 3. regimenta, Dijosek Binor u Mađarskoj, umro 26.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
209. **Martin Vojtek**, zarobljenik, 102. regimenta, Arsam u Českoj, umro 27.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini. Primedba: na osnovu osobnog lista, izdatog od 102. regimente, imenovani je identičan sa: Adalbert Martinekom, rođenim 1885. godine iz Varlova, srez Selčan u Českoj.
210. **Georg Karlo**, zarobljenik, 37. puk, Kardl u Českoj, umro 29.4.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
211. **Vencl Vandri**, zarobljenik, 11. regimenta, Šparac Šipesen u Českoj, umro 1.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 24 godine.
212. **Vauslav Finc**, 102. regimenta, Bukova Dobri u Českoj, zarobljenik, umro 1.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
213. **Molnar Janos**, 25. regimenta, zarobljenik, Oriđ-Vojnak u Mađarskoj, umro 4.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
214. **Talabur Janos**, 4. regimenta, Dolbrav, Erdelj, umro 4.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
215. **Petak Franc**, 8. regimenta, Dobriš u Českoj, umro 5.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini. Primedba: na osnovu osobnog lista, izdatog od 8. regimente, imenovani je identičan sa: Franc Petakom, rođenim 1887. g. u Voznie, srez Tribram u Českoj, a stalno živeše u Dobrisu.
216. **Koršt Anton**, 102. regimenta, zarobljenik, Milevska u Českoj, umro 6.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
217. **Šubert Vaslo**, zarobljenik, Černovice, umro 7.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.

218. **Maks Kikler**, zarobljenik, Birkištajn u Českoj, umro 6.5.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja creva, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
219. **Jožal Pal**, zarobljenik, 29. regimenta, Sabs Salas u Mađarskoj, umro 11. 5. 1915. u jagodinskoj bolnici od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
220. **Vladislav Josif**, zarobljenik, Tarda u Mađarskoj, umro 10.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 36 godina.
221. **Šnajder Franc**, zarobljenik, 42. regimenta, Pilzen u Českoj, umro 23.5.1915. u jagodinskoj bolnici od groznice, sahranjen u Jagodini, 24 godine.
222. **Mevald Kardvih**, zarobljenik, Jozef Štalče u Českoj, umro 27.5.1915. u jagodinskoj bolnici od mane srca, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
223. **Šandor Tobje**, zarobljenik, Istrakeš u Mađarskoj, umro 27. 5.1915. u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 21 godina.
224. **Trevizan Anton**, zarobljenik, Dinjana u Austriji, umro 31.5.1915. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 33 godine.
225. **Ludvik Šmajhel**, kaplar 1. kompanije, 1. bataljona, 28. regimente, zarobljenik, Drahinjice u Českoj, umro 5.6.1915. po podne, u jagodinskoj rezervnoj bolnici od dizenterije, sahranjen u Jagodini, 33 godine.
226. **Anton Kantler**, redov 28. regimente, 4. kompanije, 8. korpusa, zarobljenik, Vatvovica u Českoj, umro 15.7.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici, po podne, od dizenterije, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
227. **Vajckl Rolina**, zarobljenik, Milin u Českoj, umro 4.4.1915. u jagodinskoj vojnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
228. **Vaclav Podevjekt**, zarobljenik, Visoki Uvijel, umro 4.4.1915. u rezervnoj vojnoj bolnici od srdobolje, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
229. **Citler Jakov**, 6. regimenta, zarobljenik, Bemiše Kami u Českoj, umro 4. 4. 1915. u u jagodinskoj rezervnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 28 godina.
230. **Albut Hordi**, zarobljenik, umro 4.4.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini.
231. **Jozef Jand**, zarobljenik, Borodin u Českoj, umro 6.4.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici od srdobolje, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
232. **Balaziček Hart**, zarobljenik, Sv. Petar u Českoj, umro 6.4.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici od rekureksije, sahranjen u Jagodini, 30 godina.

233. **Johan Han**, zarobljenik, Falkenac u Českoj, umro 7.4.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 34 godine.

234. **Anton Treločinski**, zarobljenik, redov 102. regimente, 9. kompanije, Lust u Českoj, umro 4.8.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici, pre podne, od tuberkoloze, sahranjen u Jagodini, 26 godina.

235. **Josif Kratochvil**, podnarednik 88. puka, VIII korpusa, zarobljenik, Hudlic u Českoj, umro 9.10.1915. u jagodinskoj rezervnoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 30 godina.

1919. година

1. **Šlager Franc**, ratni zarobljenik, katolik, Halajn kod Salcburga, umro 16/29.1.1919. u jagodinskoj bolnici od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 39 godina, opelo izvršio Mladen Vukićević, nije se pričestio ni ispovedio grehe.
2. **Bil Rinko**, redov V zarobljeničkog puka austrougarskog, katolik, neoženjen, Beražane, Austrougarska, Galicija, umro 27/9.1.1919. u jagodinskoj bolnici od tifusa, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
3. **Otto Kniebitsch**, zarobljenik, neoženjen, evangelist, Würchwitz okrug Merzeburg, umro 28/10.1.1919. u jagodinskoj bolnici od trovanja krvi, sahranjen u Jagodini, 40 godina.
4. **Leo Mišinski**, austrijski zarobljenik, Kossebuda u Poljskoj, umro 29/11.1.1919. pre podne, u jagodinskoj bolnici od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
5. **Pak Martin**, austrijski zarobljenik, katolik, oženjen, Ujast - Galicija, umro 30/12.1.1919. u podne, od enteritisa, sahranjen u Jagodini, 37 godina.
6. **Molner Jozef**, zarobljenik, Austrijanac, oženjen, katolik, Alčut – Feles - međe, umro 13/26.2.1919. u jagodinskoj bolnici, od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 45 godina.
7. **Eduard Monze**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Tandorf-Šlezija, umro 18/3.2.1919. u jagodinskoj bolnici, od bronch. pneumonije, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
8. **Rošlau Valcer**, nemački zarobljenik, oženjen, protestant, Lajpcig, umro 18/3.2.1919. u jagodinskoj bolnici, od iznemoglosti, po podne, sahranjen u Jagodini, 38 godina.
9. **Georg Miler**, nemački zarobljenik, oženjen, katolik, Breslav, umro 20/3.2.1919. u jagodinskoj bolnici, od zapaljenja pluća, pre podne, sahranjen u Jagodini, 39 godina.
10. **Johan Lupa**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Šisgov u Pruskoj, umro 21/16.2.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od bronch. pneumonije, sahranjen u Jagodini, 41 godina.

11. **Adolf Šranger**, nemački zarobljenik, oženjen, protestant, Adolf u Saksoniji, umro 22/7.2.1919. noću, od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 44 godine.
12. **Viljem Šcorcel**, nemački zarobljenik, oženjen, protestant, Fainberg u Saksoniji, umro 25/10.2.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od malarije, sahranjen u Jagodini, 31 godina.
13. **Oto Friauf**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Vitlik, Rajland, izvršio samoubistvo 3/16.3.1919. u Jagodini, bez opela, 31 godina.
14. **Bard Valter**, nemački zarobljenik, neoženjen, protestant, Kamerkrajc u Nemačkoj, umro 5/18.3.1919. u jagodinskoj bolnici, od zapaljenja pluća, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
15. **Šnipf Paul**, austrijski zarobljenik, oženjen, katolik, Beč, umro 8/21.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od pneumonije, sahranjen u Jagodini, 35 godina.
16. **Hert Rajngold**, nemački zarobljenik, oženjen, evangelist, Dandorf u Saksoniji, umro 8/21.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od tifusa, sahranjen u Jagodini, 45 godina.
17. **Kape Paul**, nemački zarobljenik, oženjen, evangelist, Bilau u Šleziji, umro 8/21.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od tifusa, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
18. **Hajncen Nikolaus**, nemački zarobljenik, oženjen, evangelist, Ohtendung u Ranlandu, umro 8/21.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od tifusa, sahranjen u Jagodini, 44 godine.
19. **Enrih Jan**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Drezden u Saksonij, umro 9/22.3.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od pneumonije, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
20. **Dinse Gustav**, nemački zarobljenik, udovac, protestant, Šcencin u Pomeraniji, umro 8/21.3.1919. u jagodinskoj bolnici, po podne, od tifusa, sahranjen u Jagodini, 46 godina.
21. **Lange Artur**, nemački zarobljenik, oženjen, protestant, Rajndorf u Saksoniji, umro 10/23.3.1919. u jagodinskoj bolnici, po podne, od tifusa, sahranjen u Jagodini, 37 godina.
22. **Rihter Artur**, nemački zarobljenik, oženjen, katolik, Bajsen u Saksoniji, umro 11/24.3.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od enteritisa, sahranjen u Jagodini, 42 godine.

23. **Kibik Franc**, nemački zarobljenik, oženjen, katolik, Kriscersnjag Prohodin, umro 12/25.3.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od enteritisa, sahranjen u Jagodini, 34 godine.
24. **Šarnovski Gustav**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Grospošvar u Pomeranskoj, umro 12/25.3. 1919. u jagodinskoj bolnici, po podne, od nefritisa, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
25. **Teuzanc Ernst**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Skrsedorf u Pomeranskoj, umro 15.3.1919. u jagodinskoj bolnici, od sepsisa, sahranjen u Jagodini, 24 godine.
26. **Avzug Vitih**, nemački zarobljenik, oženjen, evangelist, Aksiler-Makenburg Kelbe, umro 13.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od pneumonije, sahranjen u Jagodini, 38 godina.
27. **Fridrih Maks**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Ratenburg u Pruskoj, umro 15.3.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od pneumonije, sahranjen u Jagodini, 22 godine.
28. **Cigler Oto**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Brandenburg – Ketenik, umro 16.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od guphis kardis, sahranjen u Jagodini, 39 godina.
29. **Hanc Lefrer**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Rozenhajm, umro 19.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od pegavca, sahranjen u Jagodini, 35 godina.
30. **Heberer Bruno**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Sten u Saksoniji, umro 19.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od pegavca, sahranjen u Jagodini, 23 godine.
31. **Menert Ernest**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Hale, umro 24.3.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od pegavca, sahranjen u Jagodini, 47 godina.
32. **Ortman Konstantin**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Švarcbah, umro 27.3.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od nephritisa, sahranjen u Jagodini, 24 godine.
33. **Paul Leman**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Klauenauel – Brandenburg, umro 28.3.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 22 godine.

34. **Henig Franc**, nemački zarobljenik, oženjen, evangelist, Bušorug, umro 6.4.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od pneumonije, sahranjen u Jagodini, 36 godina.
35. **Cajse Albert**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Lajsnik u Saksoniji, umro 11.4.1919. u jagodinskoj bolnici, po podne, od dizenterije, sahranjen u Jagodini, 30 godina.
36. **Žigov Bertolo**, nemački zarobljenik, neoženjen, katolik, Nir-moda, Sabun-međe, umro 13.4.1919. u jagodinskoj bolnici, u podne, od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 32 godine.
37. **Haber Koli Vuli**, nemački zarobljenik, oženjen, evangelist, Zamendorf, Ercenburg, umro 23.4.1919. u jagodinskoj bolnici, noću, od pneumonije, sahranjen u Jagodini, 25 godina.
38. **Lajiglaf Kurd**, nemački zarobljenik, neoženjen, evangelist, Drezden u Saksoniji, umro 23.5.1919. u jagodinskoj bolnici, pre podne, od tuberkuloze, sahranjen u Jagodini, 24 godine.

Списак аустроугарских војника помрлих у Јагодини ²²⁰

1. **Bekošić Franjo**, Inft, Slavonien, Osijek, verw. u. kriegsgef. 23.12.1914. ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
2. **Hora Jan**, k. k. LIR. Nr. 7, verw, kriegsgef. 10.2.1915. Rescerverve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
3. **Setnička Josef**, Inft, k. k. LIR. Nr. 28, verw, kriegsgef. 15.3.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien
4. **Farkatic Bogdan**, Med, kriegsgef. 20.3.1915. Jagodina, Serbien.
5. **Magda Andreas**, Inft, IR. Nr. 40, 2. Komp, Galizien, Kolbuszowa, 10.4.1915. Jagodina, 1892, verw.
6. **Tisarević Gjorgje**, kriegsgef. 16. 4. 1915. Jagodina, Serbien.

---

²²⁰ Hrvatski državni arhiv, <http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/PopisStradalih/SearchText/jagodina/pageIndex /0/pageSize/12/viewType/1>

7. **Stein Viktor**, Dr, AssistArzt, in der Evidenz nicht auffindbar, kriegsgef. 17.5.1915. Jagodina Serbien.
8. **Pali Josef**, Inft, IR. Nr. 101, 4-ErsKomp, Ungarn, Csanad, Battonya, 1893, verw, kriegsgef. 5.6.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
9. **Beinruckerr Eduard**, ErsRes, IR. Nr. 73, Bohmen, Tepl, Gabhorn, 1889, kriegsgof. 9.6.1915. Resorve-Miltarispitel in Jagodina, Serbien.
10. **Csiszar Ferencz**, Inft, k. u. LIR. Nr. 3, Ungarn, Ilajdu, Debreczen, 1872, verw, kriegsgef. 11.6.1915. Reserve-Militarspital Normalschule in Jagodina, Serbien.
11. **Vujanić Matija**, Inft, k. u. LIR. Nr. 27, 3. ErsKomp, Slavonien, Pakrac, Dragović, 1893, kriegsgef. 14.6.1915. Jagodina, Serbien.
12. **Kocich Josef**, Inft, IR. Nr. 100, Mahren, Mistek, Patkowitz, 1893, kriegsgef. 16.6.1915. Gestarten im Reserve-Militarspital Normal-schule in Jagodina, Serbien.
13. **Hollmanu Janos**, Inft, k. u. LstlR. Nr. 17, 9. Komp, Ungarn, Tolna, Csibrak, 1879, kriegsgef. 17.6.1915. Reservespital in Jagodina, Serbien.
14. **Varga Janos**, Inft, k. u. LstlR. Nr. 17, 12. Komp-Ungarn, Somogy, Adand, 1878, verw, kriegsgef. 17.6.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien
15. **Spisak Johann**, Inft, IR. Nr. 34, 7. Komp, Ungarn, Abanj-Torna, Jaszomindszent, 1892, verw, kriegsgef. 18.6.1915. Rescrve-militarspital in Normalschulo in Jagodina, Serbien.
16. **Denesch Tjisar**, Ungarn, verw, kriegsgef. 25.6.1915. Reserve-Militarspital Normalschule in Jagodina, Serbien.
17. **Horváth (Kapus) Eugen**, ErsRes, IR. Nr. 76, 2. ErsKomp, Ungarn, Sopron, Sopronkovesd, 1882, kriegsgef. 1.7.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
18. **Vass Ladislaus**, Gefr, IR. Nr. 76, 9. Komp, Ungarn, Sopron, Mihalyi, 1892, verw, kriegsgef. 1.7.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
19. **Ružička Josef Georg**, ErsRes, k. k. LIR. Nr. 28, RgtsStb, Bahmen, Selcan; Modlikov, 1887, kriegsgef. 3.7.1915. Militar-Reserve-spital in Jagodina, Serbien.

20. **Melder Heinrich**, Korp, kriegsgef. 8.7.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien
21. **Egri Antal**, ErsRes, k. u. LIR. Nr. 29, 1. ErsB, Ungarn, Jasz- Nagykun- Szolnok, Mezotur, 1886, verw, kriegsgef. 13.7.1915. Reserve-Militarspital in Normalschue Jagodina, Serbien
22. **Vörös Istvan**, Inft, k. u. LIR. Nr. 19,3. Komp, Ungarn, Baranya, Kiskozar, 1891, kriegsgef. 13.7.1915. Reserve-Militarspital in der Normalschule in Jagodina, Serbien.
23. **Milovanović Prodan**, Korp. TitZugsf, bli. IR. Nr. 1, 2. ErsKamp, Bosnien, Srebrenica, Viogar, 1883, kriegsgef. 17.7.1915. Reserve-Militar-spital in Jagodina, Serbien
24. **Suljović Huso**, Inft, bh. IR. Nr. 1, 6. Komp, Bosnien, Poča, Jelec, 1893, kriegsgef. 17.7.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
25. **Gjurić Pero statt Pavo**, ErsRes, statt Inft. bh. IR. Nr. 1,4. ErsKomp. statt 12. Komp, Bosnien, V. Vakuf, Medna, 1833, verw, kriegsgef. 17.7.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien. War verw. Gemeldet.
26. **Hruby Ernst**, ResZugsf, IR. Nr. 1, Schlesien, Jagerndorf, Johannesthal, 1884, verw, kriegsgef. Als Rubi angemeldet. Identitat nicht festgestellt. 10.8.1915. Reserve-Militarspital Normalschule in Jagodina, Serbien.
27. **Balog Gaspar**, kriegsgef. Gestorben am 22/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien. 4.9.1915.
28. **Beem Josef**, kriegsgef. Gestorben im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien. 4.9.1915.
29. **Behm Johann**, Bohmen, Mies, kriegsgef. Gestorben am 1/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien 4.9.1915.
30. **Bekri Damen**, Bohmen, Prag, kriegsgef. Gestorben am 2/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien. 4.9.1915.
31. **Bezel Franz**, Niederosterreich, Wien, kriegsgef. Gestorben am 7/2.1915. im 4.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
32. **Bolzson Peter**, kriegsgef. Gestorben am 9/3.1915. im 4.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.

33. **Bozsa Andras**, Ungarn, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, kriegsgef. Gestorben am 25/3.1915. im 4.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
34. **Brahinčević Gjuro**, Kroatien, Slunj. Dreznik, kriegsgef. Gestorben am 6/2.1915. im 4.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
35. **Zimmermann Josef**, kriegsgef. Gestorben am 20/1.1915 im 5.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
36. **Zovzenon Anton**, kriegsgef. Gestorben am 16/3.1915 im 5.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
37. **Abaszabalse Plas**, Kroatien, kriegsgef, gestorben am 10/3.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
38. **Adam Sandor**, kriegsgef, gestorben am 2/2.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
39. **Aldin Abraham**, kriegsgef, gestorben am 2/3.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
40. **Faieru Franz**, Bohmen, Selčan, Dublovice, kriegsgef, gestorben am 1.9/3.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
41. **Fajzser Jaroslav**, kriegsgef, gestorben am 24/2. 1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
42. **Feldinger Rudolf**, Bohmen, Elbogen, kriegsgef, gestorben am 1/2.1915. im 7. 9. 1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
43. **Floria Andrik**, kriegsgef., gestorben am 7/2.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
44. **Franjek Vaclav**, Bohmen, kriegsgef., gestorben am 15/3.1915 im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
45. **Franz Karl**, Bohmen, St. Joachimsthal, Lessig, kriegsgef, gestorben am 24/3.1915 im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
46. **Frasik Karl**, Ungarn, kriegsgef, gestorben am 10/3.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.

47. **Ingjin Vecka**, Ungarn, kriegsgef, gestorben am 10/2.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien,
48. **Janousek Jozsef**, kriegsgef, gestorben am 15/3.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
49. **Juaghust Max**, Bohmen, kriegsgef, gestorben am 12/2.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
50. **Ondner Franz**, Bohmen, kriegsgef, gestorben am 9/2.1915. im 7.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
51. **Manek Karl**, Zugsf, IR. Nr. 18, 7. Komp, Bohmen, Gablonz a. d. N, Hengersdorf, 1888, verw, kriegsgef, 8.9.1915. Reserve-Militarspital Normalschule in Jagodina, Serbien.
52. **Ludwig Ernst**, EiniFreiw. TitFeldw, k. 1. LIR. Nr. 6, Bohmen; Eger, 1891, kriegsgef, 16.9.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Norm. Schule, gestorben.
53. **Neudert Josef**, Inft, IR. Nr. 73,3. ErsKomp, Bohmen, Karlsbad, Sodau, Hahngran, 1891, kriegsgef. (Gestorben am 27/2.1915. 16.9.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
54. **Demjan Johann**, kriegsgef, gestorben im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
55. **Dvorak Josif**, kriegsgef, gestorben am 24/2.1915. im 17.9.1915. Militarspital in Jagodina, Serbien.
56. **Macek Stefan**, Bohmen, kriegsgef, gestorben am 14/2.1915. im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
57. **Mann Arthur**, kriegsgef, gestorben im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
58. **Markovszky Josef**, kriegsgef, gestorben am 10/3.1915. im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien
59. **Maskutano Cesar**, Karstenland, Triest, kriegsgef, gestorben am 1/2.1915. im 17 9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
60. **Meszaros Janos**, kriegsgef. Gestorben am 19/2.1915. im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.

61. **Mewald Franz**, Bohmen, Hohenelbe, Hackelsdorf, kriegsgef, gestorben am 6/2.1915. im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
62. **Milenkovic Nikola**, kriegsgef, gestorben am 8/2.1915. im 17.9.1915. Reserve -Militarspital in Jagodina, Serbien.
63. **Mur Johann**, kriegsgef, gestorben am 22/3.1915. im 17.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
64. **Gaber Stefan**, Bohmen, kriegsgef, gestorben am 1/3.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
65. **Gaszti Karlo**, kriegsgef, gestorben 22.9.1915. in Jagodina, Serbien.
66. **Gerle Florian**, kriegsgef, gestorben 22.9.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
67. **Hitl Josef**, kriegsgef, gestorben am 24/3.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
68. **Szentgyorgyi Janos**, Ungarn, kriegsgef, gestorben am 22/3.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
69. **Szvaesky Toma**, kriegsgef, gestorben am 26/3.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
70. **Semezuk Kyrillo**, Inft., k. k. LJR. Nr. 7, 1. Er*Komp, Galizien Nadwoma. Weiesriica, 1891, kriegsgel, gestorben am 28.12.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
71. **Grosminn Karl**, Inft, 11t. Nr. 91, 10. Komp, Bohmen, Rakowitz, Milostin. 1893, kriegsgef, gestorben am 28/2.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
72. **Poferl Franz**, Reslnft, III. Nr. 91, 9. Komp, Bohmen, Krimiau, Greimelberg, 1883, kriegsgef, gestorben am 2.3.1915. im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
73. **Kasvadi Ferdinand**, kriegsgef, gestorben am 10/2.1915 im 22.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
74. **Kocsen Stanislaus**, Bohmen, Pribram, kriegsgef, gestorben am 12/2.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina

75. **Kofhen Franz**, Bohmen, Prag, kriegsgef, gestorben am 7/3.1915. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbin
76. **Eoszitse Jon**, kriegsgef, gestorben am 18/3.1915. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
77. **Kovpo Janos**, kriegsgef, gestorben am 17/3.1915. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
78. **Kozna Fandjer**, kriegsgef, gestorben am 10/1.1915. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
79. **Krdelić Paul**, Kroatien, Stubica, kriegsgef, gestorben am 9/3.1916. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
80. **Krin Peter**, kriegsgef, gestorben am 7/3.1915. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
81. **Kudrina Johann**, Bohmen, Bohm. Brod, kriegsgef, gestorben am 2/3.1915. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
82. **Kukić Pavle**, Kroatien, Slunj, Primislje, kriegsgef, gestorben am 24.3.1915. im 25.9.1915. 3. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
83. **Kukuj Nikola**, Slavonien, Ruma, Platicevo, kriegsgef, gestorben am 26.3.1916. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
84. **Kulas Kovasza**, kriegsgef, gestorben am 2.3.1916. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
85. **Kuszin Josef**, kriegsgef, gestorben am 2/3.1916. im 25.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
86. **Baamaan Peter**, Bohmen, Taus, Neumark, kriegsgef, gestorben am 1/2.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
87. **Beck Josef**, Bohmen, Plana, kriegsgef, gestorben am 27/3.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
88. **Brainčević Gjuro**, Kroatien, Ogulin, Drežnika, kriegsgef, gestorben am 7/2.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
89. **Bujno Laszlo**, Ungarn, Szentandras, kriegsgef, gestorben am 27/3.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.

90. **Cscrban Zsig**, Ungarn, Szilagy, Tasnad, kriegsgef, gestorben am 26/3.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
91. **Edji Sandor**, Ungarn, kriegsgef, gestorben am 22/1.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
92. **Rubas Josef**, kriegsgef, gestorben am 12/2.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
93. **Tolli Josef**, kriegsgef, gestorben am 28/S.1915. im 26.9.1915. Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
94. **Cseida Franz**, Bohmen, kriegsgef, 10/2.1915. gestorben im 27.9.1915. ResMilSpit, in Jagodina, Serbien.
95. **Csucso Cyro**, Dalmatien, Knin, kriegsgef, 26/1.1915. gestorben 27.9.1915. im ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
96. **Holfmann Gjula**, Ungarn, kriegsgef, 25/2.1915. gestorben 27.9.1915. im ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
97. **Hruby Josef**, ErsRes, IR. Nr. 102, Bohmen, Selcan, Bovin, 1885, kriegsgef, gestorben am 29/1.1915. im 27.9.1915. ResMilSpit. Jagodina, Serbien.
98. **Newozsen Anton**, kriegsgef, gestorben, 30.9.1915. Jagodina, ResMilSpit, Serbien.
99. **Pftzdera Johann**, Bohmen, Prag, kriegsgef, gestorben 14/2. 1915, Jagodina, 30.9.1915. ResMilSpit, Serbien.
100. **Perl Fritz**, kriegsgef, gestorben 13/3.1915. Jagodina, 30.9.1915. ResMilSpit, Serbien.
101. **Penko Anton**, kriegsgef, gestorben 19/3.1915. Jagodina, 30.9.1915. ResMilSpit. Serbien
102. **Pozec Franz**, Niederesterreich, Wien, kriegsgef, gestorben 21/1.1915. Jagodina, 30.9.1915. ResMilSpit, Serbien.
103. **Pizkocsch Anton**, Bohmen, kriegsgef, gestorben 15/3.1915. Jagodina, 30.9.1915. ResMilSpit, Serbien.
104. **Sandor Adam**, Ungarn, Zemplen, Szerencs, kriegsgef, gestorben 1/2.1915. ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.

105. **Schotte Josef**, kriegsgef, gestorben 15/2.1915. ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
106. **Skokie Josef**, kriegsgef, gestorben, Jagodina, ResMilSpit, Serbien.
107. **Šubera Josef**, ErsRes, Ir. Nr. 102, G. Kom, Bohinen, Kralowitz, Trojan, 1891, kriegsgef, gestorben 21/2.1915. ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
108. **Szubovits Huso**, Bosnien, kriegsgef, gestorben 19/2.1915. Jagodina, ResMilSpit, Serbien.
109. **Oláh István**, kriegsgef, gestorben am 19/3.1915. im Res-MilSpit. in Jagodina, Serbien.
110. **Veczdor Luka**, Kroatien, Belovar, kriegsgef, gestorben 24/3.1915. ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
111. **Venlich Johann**, kriegsgef, gestorben 2/3.1915. ResMilSpit. in Jagodina, Serbien.
112. **Simon Jozsef**, ErsRes, k. u. LIR. Nr. 29, 6. Komp, Ungarn, Pest, Thalmos, 1878; kriegsgef, Reserve-Militarspital Norm-Schule in Jagodina, Serbien.
113. **Varga Karoly**, Inft, IR. Nr. 86,9. Komp, Ungarn, Bacs-Bodrog, Pacshr, 1891; kriegsgef, gestorben am 20.ÄZ.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
114. **Milutinović Johann**, EinjFreiwKan, GAR, Nr. 7, ErsKader, Ungarn, Krasso-Szoreny, Lugos, 1894; verw, kriegsgef, Reserve-Militarspital in Jagodina (Normalschule), Serbien,
115. **Orlic Stjepan**, Inft, k. u. LIR. Nr. 25, Kroatien; Krizevci, Vojakovac, 1875; kriegsgef, gestorben am 25/2.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
116. **Mohwald Franz**, ResInft, TitGefi, IR. Nr. 74, 11. Komp, Bohmen, Ilohenelbe, Hackelsdorf, 1881; kriegsgef, gestorben am 6/2.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.

117. **Čucak Gjuro des Jovan**, Inft, IR, Nr. 22,16, Komp, Dalmatien, Knin, Golubinac, 1885; kriegsgef, gestorben am 26/1.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
118. **Miljević Mile**, Lstlnft, k. k. LIR. Nr. 37, 11. Komp, Dalmatien, Benkovac, Jagodina, 1886; verw.
119. **Zarkofić Bozo des Peter**, Inft, IR. Nr. 22, 6. Komp, Dalmatien, Benkovac, Jagodina Donja, 1887; verw.
120. **Gyin Janos**, Ungarn; kriegsgef, gestorben am 19/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
121. **Horvath Pal**, ErsRes, k. u. LIR. Nr. 19, 1. ErsB, Ungarn, Baranya, Áta, 1879; kriegsgef, gestorben am 13/1.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
122. **Sztcvits Miklos**, ErsRes, k. u. LT R, Nr. 19, Ungarn, Baranya, Szalanta, 1881; kriegsgef, gestorben am 15/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
123. **Tcsenyi Janos**, Inft, k. u. LIR. Kr. 19, 4. Komp, Ungarn, Baranya, Diosvizsla, 1885; kriegsgef, gestorben am 28/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien.
124. **Triesel Anton**, ResKompTamb, IR. Nr. 74, 4. Komp, Bohmen, Hohenelbe, Oberlangenan, 1831, gestorben am 2/3.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, Serbien. War kriegsgef. gemeldet.
125. **Toth Tatsef**, Lstlnft, k. u. LIR. Nr. 17, Ungarn, Fejhr, Madacsa, 1879; kriegsgef, gestorben am 26/2.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina.
126. **Matas Vasilj d. Petar**, Korp, IR. Nr. 22, 8. Komp, Dalmatien, Knin, Strmica, 1890; kriegsgef, Jagodina, Serbien.
127. **Ressauor Emil des Peter**, Reslnft, k. k. LIR. Nr. 5,4. ErsKon Kustenland, Triest, 1883; kriegsgef, gestorben am 13/3.1918. in Jagodina.
128. **Talaba Janos**, Lstlnfst., IR. Nr. 31,14. Komp, Ungarn, Fogaras, Nagyvajdalfalva, 1879; tot. (Gestorben in serbischer Kriegsgefangenschaft am 5/5.1915. in Jagodina, Serbien. Nicht legal nachgewiesen, War kriegsgef, gemeldet).

129. **Matas Vasilj des Petar**, Gefr. statt Korp, IR. Nr. 22,8. Komp, Dalmatien, Knin, Strmica, 1890; krieggef, Servieres, Frankreich. (War kriegsgef. in Jagodina, Serbien gemeldet).
130. **Pauscch Alois**, ErsResInfst, IR. Nr. 73, Bohmen, Elbogen, Sckhlaggenwald, 1882; gestorben 21/3. (?) im MilSpital in Jagodina, Serbien.
131. **Frank Wenzel**, ResInfst, IR. Nr. 28, Bohmen, Melnik, 1888; gestorben 15/B.1915. im Reserve-Militarspital in Jagodina, war kriegsgef, in Niš, Serbien.
132. **Varga Ludwig**, InfstTitGefr, IR. Nr. 38, Ungarn, Pest, Kunszentmiklos, 1886; gestorben (25/2.1915. im Kriegspit. in Jagodina).
133. **Varga Lajos**, Infst, HIR. Nr. 30, Ungarn, Pest, Kiskunmajsa, 1884; kriegsgef, gestorben am 25/2.1915. in Jagodina.
134. **Gaber Stefan**, ResKorpTitZugsf, IR. Nr. 74, Bohmen, Hohen-elbe Kottwtz, 1887; gestorben am 1/3.1915. im Reserve-Miltarspital in Jagodina.
135. **Kytka Anton**, ErsResInfst, IR. Nr. 28, 5. Komp, Bohmen, Schlian, Klobuk, 1888. gestorben am 19/2.1915. im Kriegs Kriegsspital in Jagodina.

4. Попис становништва на дан 31. децембра 1895. године за град Јагодину и припадајућа места јагодинског среза

Место	Број домова	Број задруга	Становништво		Становништво по годинама старости					
					Од 0 до 15 година		Од 16 до 70 година		Старијих од 70 година	
			м	ж	м	ж	м	ж	м	ж
Багрдан	178	178	570	502	255	224	307	275	8	3
Д. Рачник	100	100	308	322	156	166	150	152	2	4
Ловци	135	135	379	377	169	159	208	217	2	1
Бунар	71	71	278	250	135	118	138	132	5	-
Врба	46	46	124	139	47	65	77	71	-	3
Лукар	23	23	87	105	41	43	43	60	3	2
Винорача	92	92	276	259	128	110	148	148	-	1
Вољавче	44	45	155	153	72	64	67	76	16	13
Трнава	41	41	116	127	53	54	61	73	2	-
Врановац	69	69	229	209	107	94	118	112	4	3
Г. Штипље	57	57	191	168	84	72	103	93	4	3
Г. Рачник	56	56	167	163	73	76	92	86	2	1
Д. Штипље	62	63	224	203	109	98	113	103	2	2
Бресје	28	28	103	95	49	47	51	48	3	-
Главинци	36	38	139	141	70	68	68	71	1	2
Коларе	45	46	152	146	81	70	71	76	-	-
Деоница	66	66	223	226	119	115	104	110	-	1
Каленовац	28	28	105	91	53	41	52	50	-	-
Сиоковац	60	60	175	184	85	86	90	97	-	1
Црнче	77	77	277	243	144	115	130	119	3	9
Домуз Поток	246	246	709	705	348	323	355	368	6	14
Драгоцвет	105	105	297	311	151	160	142	148	4	3

Драгослав Дедић
ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Ковачевац	54	54	155	171	89	73	65	96	1	2
Међуреч	68	68	226	230	121	120	102	109	3	1
Беочић	93	93	304	286	142	142	162	144	-	-
Драгошевац	63	63	207	178	114	84	92	93	1	1
Ивковачки Прњавор	21	22	75	64	45	31	28	32	2	1
Јагодина	914	1.057	2.497	2.194	917	817	1.520	1.326	60	51
Г. Јовац	41	41	104	96	53	46	51	50	-	-
Дворица	44	44	148	127	81	56	67	68	-	3
Д. Јовац	116	118	382	351	193	171	184	173	5	7
Буковче	44	44	130	131	60	61	69	70	1	-
Ланиште	169	169	547	489	267	223	277	260	3	6
Рибник	33	33	116	117	52	60	63	57	1	-
Лоћика	122	124	403	421	189	200	209	217	5	4
Медојевац	26	26	99	89	46	41	51	46	2	2
Топола	10	10	31	21	16	11	15	10	-	-
Мајур	157	157	519	492	246	233	254	254	1	5
Мијатовац	115	115	386	391	189	187	194	201	3	3
Остриковац	65	65	203	180	109	87	94	90	-	3
Белица	77	77	245	244	98	97	146	146	1	1
Јошанички Прњавор	17	17	48	45	14	22	33	23	1	-
Лозовик	56	56	269	218	145	98	120	119	4	1
Мишевић	70	72	251	225	114	102	135	120	2	3
Праћина	137	137	382	371	194	192	182	176	6	3
Ракитово	62	62	187	183	88	87	97	96	2	-
Пањевац	115	115	337	346	160	160	176	183	1	3
Рибаре	219	219	706	714	337	358	362	350	7	6
Сињи Вир	31	31	88	86	42	39	46	46	-	1
Трешњевица	127	127	88	86	42	39	46	46	6	4
Шантаровац	113	113	390	354	206	165	180	187	4	2
Шуљковац	85	85	251	279	114	136	136	139	1	4

**Упоредни потпуни попис становника 1910 – 1916.
за град Јагодину и припадајућа места јагодинског среза**

Име општине и припадајућа места (села)	Број домаћинстава 1910 / 1916.		Муш. 1910.	Жена 1910.	Збир 1910.	Муш. 1916.	Жена 1916.	Збир 1916.
Багрдан село	300	309	911	846	1757	595	868	1463
Багрдан село	172	171	503	478	981	301	489	790
Доњи Рачник	128	138	408	368	776	294	379	673
Багрдан Варош	53	46	157	1139	292	83	140	223
Белица	285	293	938	974	1962	703	959	1662
Белица	104	104	335	354	689	243	341	584
Лозовик	81	89	336	301	637	230	309	539
Мишевић	97	100	317	319	636	230	309	539
Беочић	127	117	425	351	776	274	371	645
Буковче	103	111	358	334	692	230	307	537
Буковче	57	56	182	155	337	111	148	259
Рибник	46	55	176	179	355	119	159	278
Бунар	192	214	661	666	1327	476	698	1174
Бунар	103	122	356	360	716	259	363	622
Лукар	35	37	125	125	250	88	141	229
Врба	54	55	180	181	361	129	194	323
Деоница	396	394	1289	1203	2492	936	1246	2182
Црнча	99	112	320	326	646	242	366	608
Деоница	91	86	293	290	583	234	301	535
Јошанички Прњавор	22	24	64	66	130	48	69	117
Каленовац	44	42	149	114	263	96	109	205
Сиоковац	80	70	226	211	437	157	206	363
Вољавче	60	60	237	196	433	159	195	354

Драгослав Дедић
ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Драгоцвет	460	458	1432	1517	2949	972	1440	4212
Драгоцвет	130	132	383	416	799	255	400	655
Ковачевац	72	49	211	215	436	92	135	227
Међуреч	89	93	290	329	619	243	352	595
Шилковац	120	120	363	407	770	249	398	647
Трнава	49	64	175	150	325	133	155	288
Драгошевац	148	155	522	490	1012	397	540	937
Драгошевац	81	85	265	247	512	215	274	489
Ивковачки Прњавор	19	21	79	71	150	64	82	146
Медојевац	37	38	138	140	278	89	148	237
Топола	11	11	40	32	72	29	36	65
Главинци	158	154	587	568	1155	431	572	1003
Бресје	36	37	154	127	281	112	135	247
Главинци	58	57	211	197	408	150	200	350
Коларе	64	60	222	244	466	169	237	406
Горње Штипље	84	75	250	256	506	174	258	432
Јагодина	1177	1209	3027	2349	5376	2254	2903	5157
Јовац	271	280	840	835	1675	600	875	1475
Доњи Јовац	160	169	523	529	1051	386	568	954
Дворица	58	63	167	171	338	124	173	224
Горњи Јовац	53	48	150	135	285	90	134	224
Ланиште	224	261	728	720	1448	466	692	1158
Лоћика	161	160	553	492	1045	362	480	842
Ловци	155	174	505	430	935	344	453	797
Мајур	195	190	679	671	1350	542	662	1204
Мијатовац	156	181	535	540	1075	449	568	1017
Милошево	337	357	988	935	1932	693	925	1618
Остриковац	79	73	282	247	529	200	246	446
Остриковац	79	64	282	247	529	169	224	393
Рамново		9				31	22	53
Пањевац	140	135	459	448	907	313	439	752

Драгослав Дедић
ЈАГОДИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Праћина	245	261	736	704	1440	535	726	1261
Праћина	170	187	511	506	1017	388	526	914
Ракиово	75	74	225	198	423	147	200	347
Рибаре	266	288	873	861	1734	601	869	1470
Шантаровац	144	147	465	481	946	339	483	822
Стрижило	143	122	418	821	403	292	362	654
Трешњевица	208	238	701	680	1381	515	671	1186
Цигани		34				64	73	137
Сињи Вир	38	42	139	134	273	108	126	234
Трешњевица	170	162	562	546	1108	343	472	815
Винорача	110	112	376	329	705	255	326	581
Врановац	242	243	760	712	1472	579	742	1321
Горњи Рачник	63	59	204	194	398	151	220	371
Доње Штипље	90	97	304	270	574	242	303	545
Врановац	80	87	252	248	500	186	219	405
Срез Јагодина	6559	6757	20505	19181	39686	14610	19821	34431
Укупно								

Трећи део
Интернирани и заробљени

1. СПИСАК ИНТЕРНИРАНИХ ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ ЈАГОДИНА, ОКРУГ КРУШЕВАЧКИ²²¹

СРЕЗ ЈАГОДИНА ИНТЕРНИРАНИ ЈУЛИ – СЕПТЕМБАР 1916

Јагодина, улица (сокак) и бр.		Презиме и име	Ст.	Занимање	Коментар
Горња главна	4	Радовановић Војислав	26	хотелијер	
Доња главна улица	154	Ђорић Милан	33	фабрички надзорник	
Попречна главна	3	Чамић Живојин	24	сељак	
Пијачна улица	10	Чинкаревић Драга	23	сељанка	
Доња главна улица	128	Маринковић Јован	18	кројач	
Горња главна улица	4	Младеновић Љуба	28	пекар	
Попречна главна улица	17	Николић Радосав	26	трговац	
Апотекарска	4	Тимић Милутин	29	столар	
Доња главна улица	75	Симић Момчило	38	опанчар	
Рибарска	24	Бојић Божидар	26	трговац	
Рибарска	42	Милићевић Владимир	36	обућар	
Кафана	20	Радојевић Драги	26	накупац	
Бела црква	5	Симић Милутин	23	опанчар	
Споредна улица	4	Лазаревић Светолик	30	-	
Горња главна улица	12	Павловић Михајло	26	-	
Крагујевачка	22	Стравковић Владимир	28	накупац	
Сокак са живом оградом	22	Стевановић Адам	31	пекар	

²²¹ Архив Србије, ВГГ XIX, 15 .

Доња главна улица	22	Мисић Сава	31	накупац	
Болничка	106	Крстић Жика	29	обућар	
Крагујевачка	24	Османовић Јашар	23	ковач	
Код управе	29	Пантелић Светолик	48	-	
Нечитко	7	Павличовић Тома	30	фризер	
Драгоцвет	74	Јевтић Трифун	29	опанчар	
Рибарска	8	Јосић Никола	23	столар	
Општинска	35	Здравковић Александар	32	гостионич.	
Конзерве (?)	14	Јовановић Душан	31	-	
Крагујевачка	16	Радуловић Сава	34	касапин	
Ћупријска	18	Станковић Драгомир	23	-	
Крушевачка	18	Прокић Драгутин	32	трговац	
Нечитко	15	Карапанчић Милорад	29	кројач	
Рибарска	55	Николић Танасије	44	сељак	
Рибарска	2	Јоцић Живојин	28	обућар	
Горња Белица	22	Милутиновић Никола	28	поштар	
Општинска	51	Стевановић Димитрије	32	службеник поште	
Општинска	14	Стојановић Стеван	31	-	
Рибарска	14	Тодоровић Милан	41	професор	
Штале	11	Јегер Драгутин	18	кројач	
Пионирска улица	22	Ипасити Хранислав	20	зидар	
Општинска улица	9	Стокић Александар	21	-	
Сокак са живом оградом	11	Васић Радивоје	32	службеник поште	
Циганско сокаче	11	Пурић Веселин	35	музичар	

Пионирска улица	37	Јовановић Милутин	39	-	
Пионирска улица	18	Вучић Љубомир	18	-	
Пионирска улица	35	Вучић Петар	27	-	
Џамија	7	Живковић Лазар	32	-	
Пионирска улица	23	Ђорђевић Стеван	40	-	
Горња Белица	4	Павловић Василије	19	нечитко	
Циганска улица	35	Стевановић Стеван	28	музичар	
Горња главна улица	29	Петковић Михајло	23	трговац	
-	-	Јовановић Димитрије	26	службеник поште	као неспособан за војску из Београда отпуштен
Циганско сокаче	3	Јаначковић Жарко	35	полицајац	
Општинска улица	16	Матејић Милан	22	трговац	
Улица код управе	29	Петковић Светислав	34	накупац	
Циганска улица	36	Милосављевић Живојин	20	кројач	
Поток	12	Драшковић Видак	28	апотекар. помоћник	
Пиварска улица	24	Банић Гроздан	18	сељак	
Циганска улица	38	Станишић Борислав	35	пекар	
Конзерве	18	Анђелковић Матијас	38	баштован	
Сокак са живом оградом	2	Бојовић Радосав	18	студент	
Доња главна улица	73	Кузмановић Јован	24	трговац	
Штала	7	Ђуричић Димитрије	26	полицајац	

Џамија	11	Цветковић Димитрије	17	кројач	
Општинска улица	16	Матејић Милош	17	студент	
Управа	4	Стојковић Петар	17	студент	
Горња Белица	46	Тимић Миленције	35	пекар	
Пиварска улица	13	Веселиновић Драгољуб	17	кројач	
Школска улица	7	Трајковић Божидар	18	студент	
Драгоцвет	58	Ракић Никола	38	музичар	
Пионирска	42	Војиновић Сава	24	кочијаш	
Горња главна	72	Ристић Ђорђе	24	пекар	
Управа	18	Стојановић Драгутин	43	пиварски радник	
Управа	14	Златковић Атанасије	27	гумац	
Сокак са живом оградом	4	Јочић Милан	17	обућар	
Циганска улица	37	Младеновић Лазар	18	музичар	
Доња главна	76	Аранђеловић Бранимир	30	опанчар	
Крагујевачка	9	Кандић Драгослав	17	студент	
Штала	4	Радовановић Добривоје	33	столар	
Драгоцвет	61	Јовановић Живојин	18	обућар	
Горња главна	111	Милојевић Тодор	36	касапин	
Хотелска	11	Кинцел Јован	40	посластичар	
Горња главна	14	Петковић Мика	43	машински монтер	
Доња главна	150	Милановић Гаврило	29	чувар	

Тупријска	9	Тирић Рада	28	кафеџија	
Управа	14	Милановић Станислав	54	чувар вина	непоуздан
Доња главна	1	Симић Војислав	23	кројач	
Горња Белица	44	Игњатовић Величко	43	зидар	
Апотекарска	14	Атанацковић Таса	34	трговац	
Школска	5	Милојевић Будимир	43	столар	
Циганска	21	Цветковић Душан	17	ковач	
Управа	33	Алексић Драгомир	26	-	
Горња главна	21	Најдановић Живојин	19	обућар	
Доња главна	49	Мандитиј Јоца	43	пекар	
Винорачка	-	Моновић Никола	31	-	
Горња главна	87	Путник Михајло	42	трговац	
Драгоцветска	18	Марковић Момчило	25	-	
Управа	3	Косовић Михајло	41	-	
Драгоцветска	78	Марковић Владимир	34	бравар	
Цамија	13	Павловић Милан	44	професор	
Горња главна	9	Рајковић Милан	41	полицајац	
Горња главна	115	Живковић Боривоје	17	фризер	
Доња главна	124	Станковић Живојин	28	чувар машина	
Апотекарска	16	Лазаревић Драгутин	35	кројач	
Горња главна	64	Срезовић Владимир	24	пекар	

Пионирска	6	Радосављевић Радивоје	19	опанчар	
Крагујевачка	30	Јовановић Душан	18	сељак	
Улица са живом оградом	10	Станковић Милан	17	бравар	
Конзерве		Живковић Илија	18	-	
Пионирска улица	18	Анђелковић Љубомир	43	сељак	
Тупријска	30	Вучковић Драгутин	43	обућар	
Код управе	11	Стојковић Милан	26	трговац	
Код кафане	9	Бочић Драгутин	24	сапунџија	
Горња главна	115	Мирчић Драгомир	26	опанчар	
Драгоцветска	35	Мандић Драгомир	18	-	
Pulver(?)	23	Златановић Димитрије	18	машинбра вар	
Циганска	7	Шулић Којас	38	музичар	
Горња главна	132	Цветковић Алекса	43	ковач	
Александра	5	Миленковић Таса	45	баштован	
Циганска	36	Рекалић Милутин	23	фризер	
Код џамије	1	Стевановић Боско	17	трговац	
Драгоцветска	14	Таврић Душан	17	студент	
Драгоцветска	30	Стаменковић Милорад	17	сељак	
Циганска	36	Митровић Васа	43	трговац	
Доња главна	7	Стојановић Крста	49	-	
Код стале	3	Јеремић Сава	17	фризер	

Код болнице	3	Стефановић Станоје	45	хотелијер	
Циганска	36	Ђурић Светозар	17	обућар	
Драгоцветска	56	Ђуричић Светислав	17	студент	
Сокак са живом оградом	19	Васић Драгомир	17	машинбравар	
Горња Белица	58	Минић Никола	17	обућар	
Горња главна	4	Вукићевић Михајло	18	трговачки помоћник	
Пиварска	24	Николић Радомир	17	студент	
Доња главна	76	Аранђеловић Милан	17	опанчар	
Цамија	8	Жекић Тихомир	17	келнер	
Код управе	27	Шарчевић Душан	17	столар	
Доња главна	16	Трифунковић Божидар	17	Обућар	
Доња главна	5	Милосављевић Воја	17	келнер	
Код управе	7	Јовановић Петар	17	келнер	
Попречна улица	3	Жанић Душан	17	столар	
Драгоцветска	31	Спасић Милорад	17	студент	
Горња главна	32	Стојановић Миодраг	17	обућар	
Кафанска	29	Јовановић Драгољуб	22	Hochschufler	
Кафанска	27	Вучић Радмило	17	студент	
Прашњава	5	Максимовић Марко	17	-	
Бела црква	9	Ристић Милутин	17	-	
Цамија	9	Радосављевић Милутин	17	-	

Драгоцветска	69	Јовановић Светозар	17	машин-бравар	
Болничка	17	Мичић Војислав	47	обућар	
Кафанска	24	Ристић Владислав	50	поштар	
Горња главна	24	Миленковић Димитрије	46	пекар	
Доња главна	152	Радановић Јован	48	-	
Кафанска	24	Ристић Војислав	49	трговац	
Болничка	16	Сабљић Божидар	17	студент	
Ћупријска	18	Миловановић Живко	18	пекар	
-	-	Милошевић Илија	61	умро 16. маја 1916. у логору Нежидер	
-	-	Марковић Војислав	-	-	логор Цаглед
-	-	Јевремовић Владимир	28	келнер	логор Матхаузен
-	-	Петковић Александар		женски кројач	логор Матхаузен
-	-	Јанковић Милан		кројач	логор Ливадау
-	-	Шохај Јохана ²²²		-	Дрозендорф
-	-	Шохај Анка		-	Нежидер
-	-	Младеновић Божидар		шећерџија	Затворен као ратни заробљеник прво у Meidling im Thale, па премештен незвано куд

²²² Има два сина: један лекар у Штипу, а други апотекар у Јагодина. Њен син Светислав је довео у Беч на клинику, и када је отуда изашла, она је притворена и налази се заједно са госпођом Миљковић. Учињени су кораци да се она ослободи. *Српске новине* од 27. 9. 1914. г.

-		Младеновић Светозар, родом из Јагодине		шећерџија, имао у Бечу радњу коју је морао затворити	
-		Др Михајло Димић		лекар	интерниран у Беч, премештен у Meidling im Тхале
-		Тирић Б.		штампар	

ПОЛИТИЧКИ НЕПОУЗДАНИ

Јагодина, улица (сокак) и бр.		Презиме и име	Ста- рост	Занимање	Коментар
Прашњава улица	9	Буквић Сима	47	поп	
Попречна улица	2	Бозољац Милан	51	економ	
Општинска	49	Бојовић Драгутин	53	обућар	
Попречна улица	15	Црепаревић Љубомир	57	циглар	
Драгоцветска	8	Трифун Ђурић	31	трговац	
Доња главна	85	Јанковић Христифор	62	сужбеник	
Доња главна	96	Крстић Драгутин	57	фризер	
Доња главна	61	Крстић Михајло	31	секретар банке	
Горња главна	68	Константиновић Живојин ²²³	47	председник среза	

²²³ Председник беличког среза 1911-1912, интерниран 1916, срески начелник 1918. Значајан и као фотоаматер; имао један од првих аутомобила у Јагодини. Раде Милосављевић, *Јагодински биографски лексикон*, Јагодина, 2006, 84.

Горња Белица	34	Милосављевић Димитрије	56	крчмар	
Горња главна	35	Милојковић Љубомир	54	опанчар	
Циганска улица	6	Марковић Жика	35	трговац	
Банкарска улица	19	Михајловић Драгутин	46	-	
Доња главна	20	Милошевић Миша	52	глумац	
Прашњава улица	15	Петровић Крста	56	сељак	
Горња главна	11	Павловић Јевта	45	касапин	
Прашњава улица	9	Петковић Петар	57	поп	
Крагујевачка	5	Ристић Живојин	28	-	
Џамија	11	Ристић Јевта	31	трговац	
Доња главна	64	Топаловић Живојин	48	крчмар	
Општинска	27	Вукићевић Младен	34	поп	
Општинска улица	19	Златановић Живојин	42	адвокат и посланик	

1. СПИСАК ЗАРОБЉЕНИХ ЈАГОДИНАЦА

Током 1914. године *Српске новине* излазиле су у Београду, сваког дана осим понедељка и дана после празника, од 1. јануара до 11. јула 1914. када је, због предстојећих војних операција и преласка владе у Ниш, обустављено даље штампање. Током 1915. штампане су до краја септембра.

На Крфу су излазиле од 7. априла 1916. године. У том периоду изашло је 115 бројева. Вршилац дужности главног уредника био је Бранко Лазаревић, док су остали новинари углавном били војни обвезници и радили су у својству сарадника.

Током 1916. године све више је било дневних информација које су објављиване, тако да је повећан је и тираж, који је достигао чак 5 000 примерака. На предлог министра просвете и црквених дела, Љубомира Давидовића, свечани ускршњи број штампан је у 10 000 примерака и бесплатно је подељен војницима у рововима и у свим земљама при мисијама Српске краљевске владе у иностранству. Поред важних политичких вести и извештаја са ратишта, новине су пратиле и живот наших ђака у Француској, Енглеској, Швајцарској, а понекад су штампана и њихова писма, упућена родитељима у домовину. Редовно су дистрибуиране у сва места у овим земљама у којима је била организована настава за српску децу. Током 1918. године новине су излазиле од 1. јануара до 13. новембра. Штампане су три пута недељно, уторком, четвртком и суботом, увек на четири стране.

Драгоцен извор били су штампани додаци *Српским новинама* (понекад и на неколико десетина страница, са по 300 имена по страници) као *Спискови заробљених официра, војника и грађана у Аустро-Угарској*, и то у бројевима од 28. новембра 1914, 25. јануара 1915, 27. фебруара 1915, 28. марта 1915, 17. априла 1915. и 14. октобра 1915. Спискови садрже податке о имену и презимену, чину и јединици, месту одакле је, као и о логору у коме се налази.

За нас је најважнији списак од 25. јануара 1915. године, који садржи имена 5188 војника заробљених у Аустро-Угарској, највећим делом из

13. и 15. пешадијског пука. Ова листа дошла је из Беча 3/16. новембра 1914. и није објављена раније, због тешкоћа око штампања.²²⁴

Заробљени:

Адамовић Миодраг, ђак ветерине, логор Ашад²²⁵
Алексић Душан, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
Алексић Тодор, комбиновани пук, логор Болдогасоњ

Белтомић (?) Милутин, резерва, логор Болдогасоњ
Благотић Радомир, редов 15. пука, логор Естрагон,
Благотић П. Радоје, пешадијски потпоручник-наредник (питомац), логор
Естрагон²²⁶
Боговац Радојко, редов 12. пука, логор Болдогасоњ

Вељковић Владимир, редов 15. пука, логор Јакабхаз
Вељковић Љубимир
Вучковић Петра Миливоје, потпоручник 1. пука нишких резервних трупа
Вукићевић Паун, потпоручник 15. пука, логор Болдогасоњ
Вујичић Васа, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
Вуковић Драгутин
Вујичић Светозар, поручник 15. пука, логор Естрагон

Димитријевић Бранко, подофицир 15. пука, логор Матхаузен
Димић Војислав, редов 13. пука, логор Матхаузен
Димић Живко, редов 13. пука, логор Матхаузен
Докић Тома, редов 15. пука, логор Неђмеђер
Жугић Света, логор Ашах
Живковић Драгослав, редов 15. пука, логор Матхаузен
Здравковић Радомир, поручник 15. пука, логор Јакабхаза²²⁷

---

²²⁴ *Српске новине*, 25. јануара 1915, 3-18.

²²⁵ *Српске новине*, 18. новембар 1914. године, 3.

²²⁶ Радоје моли да се извести његова мати Милица да је он здрав, *Пијемонт*, 21. октобар 1914. После рата имао је успешну војничку каријеру. Године 1940. преведен је у резерву као пешадијски пуковник. *Службени војни лист*, 13. април 1940. године.

²²⁷ Радомир моли да се извести његова мати, г-ђа Наста Здравковић, удова у Јагодина. *Исто*, 3.

Јанковић Драгољуб, логор Хајнрисгрин у Чешкој
Јованчић Душан, редов 15. пука, у Горњој Тузли
Јовановић Ђока, полицијски писар, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
Јовановић Димитрије, поручник 15. пука, болница у Митровици
Јурдић Војислав, редов 15. пука, логор Матхаузен

Костић Душан, редов 15. пука, логор Болдогасоњ
Крстић Д. Будимир, поручник командир коморе пров. колоне 2. одељења
тимочке дивизије, I позива (жена Јелена Б. Крстић, ObereHauptstrasse 76.)
Кокоровић Светозар, редов 15. пука, логор Неђмеђер
Крстић Момчило, редов 15. пука, логор Матхаузен
Крстић Милутин, редов 15. пука, логор Босански Брод
Кузмановић Стеван, редов 15. пука, логор Неђмеђер

Матић Павле, редов 15. пука, логор Матхаузен
Марјановић Живојин, редов 15. пука, логор Неђмеђер
Марјановић Тихомир, редов 15. пука, логор Матхаузен
Мерђић Стојан, редов 13. пука, логор Неђмеђер
Мојић Љубомир, редов 13. пука, логор Неђмеђер
Миљковић ???, редов 15. пука, логор Јакабхаз
Милојковић Светозар, редов 15. пука, логор Неђмеђер
Милановић Јанићије, потпоручник, логор Естрадагон ²²⁸
Милановић Владимир, редов 15. пука, логор Матхаузен
Миловановић Живадин, редов 15. пука, логор Нежмеђер
Миладиновић Богољуб, редов 15. пука, логор Гетвајг
Младеновић Милан, редов 15. пука, логор Неђмеђер

Николић Владимир, редов 15. пука, болница Франц Јосиф у Солиоку,
премештен, логор Матхаузен
Николић Драгутин, редов 13. пука, логор Матхаузен
Новаковић Живојин, редов 13. пука, логор Неђмеђер

Олпић Марко, редов 15. пука, у Сарајеву

Поливакић (Полинаковић) Живојин, редов 15. пука, логор Неђмеђер

---

²²⁸ Моли да се извести Атанасије Станојевић, трговац из Јагодине, да је заробљен у боју код Митровице и да је сада здрав. *Пијемонт*, 20. октобар 1914. године.

Петровић Здравко, редов 15. пука, гарн. болн. Будимпешта
Петровић Владислав, редов 15. пука, логор Неђмеђер
Петронијевић Тома

Савић Радован, редов 13. пука, логор Матхаузен
Симић Будимир, поднаредник 15. пука, логор Естрагон
Станојевић Милан, поручник 15. пука, логор Јакабхаз
Стојановић Миливој, редов 15. пука, логор Болдогасоњ, налази се у
Таполску на раду ²²⁹
Стојановић Љубиша, трговачки помоћник у радњи Митровића у
Крагујевцу, коморција 1. коњичког пука, I позива (отац Стеван „Думба“,
подкивач и мати Станија)
Стошић Драгутин, поручник, логор Естрагон ²³⁰
Стошић Божидар, редов 13. пука, рез. бол. број 21 у Темишвару

Тодоровић Душан, редов 15. пука, логор Матхаузен
Трајковић Стојан, потпоручник 1. чете, 1. батаљона, 15. пука, I позива

Цветковић Светозар, редов 15. пука, логор Болдогасоњ

---

²²⁹ Београдске новине, 25. 3. 1916. године.

²³⁰ Моли да се извести Илија Митровић, трговац у Јагодини, да је заробљен у боју код Митровице и да је сада здрав. *Пијемонт*, 20. октобар 1914. године.

Четврти део

Преживели

Тодор Љ. Павловић,
пешадијски пуковник

1. Списак преживелих Јагодинаца на Крфу, Северној Африци, Француској

Официри из Јагодине

Током XIX века Јагодина је дала елитне српске официре, међу којима је најпознатији генералштабни официр-интелектуалац, мајор Михајло Илић²³¹.

Осим њега, истакнути појединци, који су веома слабо обрађени у историографској литератури, а били су међу најобразованијим и најспособнијим официрима у својим струкама, су: генерал Милутин Јовановић²³², генералштабни мајор, професор Војне академије Павле Ђорђевић²³³ и инжињеријски пуковник Коста Р. Радисављевић²³⁴.

---

²³¹ **Михајло Илић** је рођен је 14/26. новембра 1845. године у Јагодини, од мајке Јелице, рођене Алексић и оца Николе Илића, трговца. Имао је своју кућу и радњу у Папуцијској чаршији. Његов брат од ујака био је генералштабни мајор Павле Ђорђевић. Дужности: командант шабачке, рудничке, па ужичке бригаде, војни писац, научник и преводилац. Говорио је немачки, руски и француски језик и био члан Српског ученог друштва. Његова дела служила су као уџбеници за војне школе. Погинуо је у борбама на Јанковом врху, на планини Јавор, код Ивањице, у Првом српско-турском рату. [http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=михаило_илић&s\[\]=јагодина](http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=михаило_илић&s[]=јагодина)

²³² **Милутин Јовановић** је рођен 30. септембра/12. октобра 1828. године у Јагодини. Након завршене основне школе и једнога разреда гимназије отишао је у трговину, где је био трговачки помоћник. Ступио је 1847. у војску. Уписао се 1850. на Војну академију (Артиљеријску школу). Војну академију завршио је 1855, када је добио чин артиљеријског потпоручника. До новембра 1857. био је водник у пољској артиљерији. Послали су га као државног питомца да се у Белгији обучи ливењу топова и ђулади. На обуци у Белгији боравио је од новембра 1857. до краја априла 1858. године. У Тополивници је излио први српски топ, а био је то и први топ на Балкану. http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=милутин_јовановић

²³³ **Павле Ђорђевић** (Јагодина, 11. III 1846 - Београд, 17. XI 1877.), ђенералштабни мајор и професор Војне академије, дописни је члан Српског ученог друштва. Син сиромашних родитеља, Савке и Јевте Ђорђевић, абаџије. После завршене гимназије у Крагујевцу, са одличним успехом је завршио 5. класу Војне академије 1865. године, у чину потпоручника. Већ 1870. постаје дописни члан Друштва српске словесности, а након усавршавања у Прусској, 1875. године постаје генералштабни мајор. Дужности: начелник штаба Дунавске дивизије, начелник штаба Шумадијског корпуса, ађутант војног министра, шеф оперативне канцеларије, професор Војне академије. Био је врло крхког здравља, али са неисцрпном енергијом. Умро је напрасно, од „распрснућа срца“ и ожален у целој војсци. Раде Милосављевић, *Јагодински биографски лексикон*, Јагодина 2006, 55.

²³⁴ **Инжињеријски пуковник Коста Р. Радисављевић**, (Јагодина, 26. 6. 1859 – Раковица, Београд, 18. 3. 1911) је најспособнији српски инжињеријски официр последње деценије 19. века. Заузимао је највише положаје у инжињерији, а био је и министар грађевина Србије пуну годину

У XX веку официри, који су рођени и основну школу завршили у Јагодини, били су међу најзаступљенијим у врху војне интелектуалне елите Краљевине Србије. Од три активна официра - доктора наука српске војске у 20. веку, двојица су Јагодинци. Имали су највише чинове (потпуковници и пуковници) и заузимали су високе положаје. Претежно су били начелници санитета дивизијских области. Нису били на једине две више дужности у санитетској струци: начелник Санитетског одељења Министарства војног и председник Санитетског комитета Министарства војног, а што је успело једном од њих у Краљевини Југославији.

Генералшабних официра у Србији је током XX века било је у просеку 35 годишње и само два су била из околине Јагодине: пуковник, од 1913, генерал Вукоман Арачић (рођен у Ланишту 1850, у миру помоћник начелника Главног ђенералштаба, а у рату командант дивизије и командант Ужичке војске) и пуковник (дивизијски ђенерал Војске Краљевине Југославије), Радисав К. Крстић (рођен у Глоговцу 1877, од 1916. до 1920. године главни интендант Врховне команде, а након 20 година командант армијске области).

Ценећи значај и њихов допринос, а да су веома мало или нимало обрађени у историографској литератури, изнећемо њихове шире биографије.²³⁵

Пешадијски пуковник проф. др Тодор Љ. Павловић (Јагодина, 21.11.1876 – Спаш, Албанија, 02.12.1915) спада у ред најспособнијих и најзаслужнијих српских официра XX века, а о њему у литератури скоро да нема података. Најшири до сада текст о њему у књигама има четири реченице (Живановић Ж.. Милан, *Пуковник Апис. Солунски процес 1917*, Београд, 1955, стр.103-104 и 663), а следе две реченице из *Споменнице седамдесетпетогодишњице Војне академије 1850– 1925* (Београд, 1925,

---

дана (1895–1896). Један је од најзаслужнијих министара грађевина за даљу изградњу железничких пруга и проширење постојећих колосека, а највише је учинио да се инжињеријске јединице употребљавају за разноврсне послове за потребе земље и др. Био је и познат преводилац и писац. О њему скоро ништа није писано. Чак нема одредницу у Народној енциклопедији српско–хрватско–словеначкој (Загреб и Београд, 1926-1929), у којој су обрађени, као што смо већ изнели, многобројни заслужни српски официри, али од којих је већина испод његовог нивоа. Пуковник мр Велимир Иветић, *Официри из Јагодине - најзаступљенији припадници врха војне интелектуалне елите Краљевине Србије у 20. веку*, Корени I, Јагодина, 2003.

²³⁵ Види Пуковник мр Велимир Иветић, *Официри из Јагодине - најзаступљенији припадници врха војне интелектуалне елите Краљевине Србије у 20. веку*, Корени I, Јагодина, 2003.

240). Чак се и не спомиње у *Споменици погинулих и умрлих српских официра у рату 1912–1918. године*.

Он је био први српски официр који је докторирао на Сорбони (радио тезу као командир пешадијске чете), а и даље остао родовски официр. Дисертација му је одмах (1911. године) штампана у Паризу и разаслата у француским војним школама. Знања је примењивао у пракси: био је истакнути војни писац (објавио три књиге и преко сто прилога у часописима и листовима и први српски аутор студије из војне психологије), професор Војне академије и најмлађи члан њеног савета у 20. веку, извршилац важних војнополитичких задатака уочи балканских и Првог светског рата, један од најспособнијих и најзаслужнијих ратних команданата, који је увек јуришао на челу свог батаљона и пука, а био последњи у одступању, те је погинуо када је био на зачељу заштитнице приликом повлачења преко Албаније крајем 1915, а да није могло да му се мртво тело извуче, те је постало плен арнаутских банди. Био је својевремено познат и као преводилац, новинар, хуманитарни радник и др. До скоро је било непознато да је био најутицајнији члан уређивачког одбора независног војног листа „Војска“ (1903–1907), по којем и данашњи лист Војске Југославије носи назив.

Рођен је у старој српској патријархалној и родољубивој породици у Јагодини, где је завршио основну школу. После завршених шест разреда гимназије (четири у Књажевцу, а затим два у Београду), ступио је у Војну академију 1894, коју је завршио са одличним успехом 1897, када је произведен у чин артиљеријског потпоручника.

До ступања у Вишу школу ВА 1899. био је командир вода у Тимочком артиљеријском пуку, а након завршетка наведене школе командир батерије у истом пуку. Од 1902. био је приправник за ђенералштабну струку у Главном ђенералштабу, у ком својству је учествовао у припремама и извођењу Мајског преврата. Већ тада је показао познавање психологије. Наиме, када је увече, уочи извршења атентата, потпуковник (генерал) Петар Мишић, командант 6. пешадијског пука, инсистирао пред капетанима Драгутином Димитријевићем, Миланом Гр. Миловановићем и поручником Павловићем да се одустане од преврата, наведени официри задржали су присебан став и храбро држање, а Павловић је упозорио Аписа да ће му се Петар Мишић осветити, што га је натерало

да одржи раније дату реч („Неће ти, Драгутине, он ово заборавити, ако останемо живи”).

Као свршени приправник ђенералштабне струке 1904. године, остао је на служби у Главном ђенералшабу, дежурао је на двору и убрзо је постао официр ордонанс краља. Ђенералштабна комисија, чији је председник био ђенерал Путник, оценила је да је оспособљен да изађе на испит. Међутим, на испиту, који је спроводила Комисија са председником пуковником Александром Машином, половина кандидата из сваке групе је обарана, тако да капетан II класе Павловић није положио испит за генералштабног официра, те је преведен у род пешадију (из његове групе положила су два старија официра: капетани I класе, Драгутин Димитријевић и Милан Гр. Миловановић). Капетан Павловић припадао је групи млађих официра - „завереника”, који су били критични према појединим старијим „завереницима”, посебно према пуковнику Машину.

Крајем 1903. Године, заједно са групом официра извршилаца Мајског преврата и њихових присталица, врши припреме за издавање независног војног листа, како би се утицало на јавност да прихвати нову војну политику Србије, као демократске државе. Изабран је за члана уређивачког одбора листа, коме је дат назив „Војска“ и који је почео излазити на Божић, 7. јануара 1904. Предводио је млађе сараднике листа „Војска”, који су настојали да унесу савремене демократске идеје у српску војску. Пре тога већ се афирмисао као писац (издао је књигу „О војној дисциплини” 1903. и објавио неколико чланака) и преводилац (В. Дерекате „Рат и војска” 1903 – *La guerre et l’armée*, Paris, 1903; О Клаузевицу, Ратник, 1903, књ. LV, бр. 1 и 4 и др.). Најчешће је писао уводнике и друге аналитичке прилоге у вези са војним питањима, како би се она што рационалније и хуманије одвијала у пракси. Истичу му се и чланци из спољне политике, који су и данас актуелни.

После превођења у род пешадије постављен је за командира 2. пешадијске чете, 3. батаљона 9. пешадијског пука Дунавске дивизијске области, са местом службовања у Пожаревцу. Од октобра 1906. до јула 1908. године користио је плаћено и неплаћено одсуство у Француској. Од 5. августа 1908. био је командир 2. чете 2. батаљона 18. пешадијског пука Дунавске дивизијске области у Београду.

Одсуства у Француској искористио је да се упише на Велику школу друштвених наука у Паризу (*Ecole des Hautes Etudes Sociales*), где је

дипломирао 1909. године на тему „Друштвени развитак и војска (еволуција војне дисциплине)”. Убрзо је на Париском универзитету (Сорбони) и докторирао тезом „Демократски идеал и војна дисциплина” („L'idéal démocratique et la discipline militaire”), која је одмах штампана у Паризу 1911. године и дистрибуирана у француске војне школе и у друге институције. Тиме је постао први српски официр који је докторирао на Сорбони и једини родовски официр доктор наука.

Начелник Општевојног одељења Министарства војног (практично заменик министра) издејствовао је да му мајор Павловић буде први непосредни сарадник 22. јануара 1911. Истог датума постаје и хонорарни професор из предмета Војна педагогија на Војној академији, што је био са ратним прекидима до краја школске 1914. године и са прекидом крајем 1911, када је водио принца Ђорђа у Париз ради лечења. Садржаје из педагогије повезивао је са психолошким, социолошким и другим нераздвојивим темама, при чему му је тежиште било и на логици. Уједно је био и члан Савета Војне академије (најмлађи током XX века).

На почетку Првог балканског рата био је распоређен за помоћника начелника Штаба Дунавске дивизије I позива. У јеку Кумановске битке, када су погинули командант 7. пешадијског пука, два команданта батаљона и више командира, посебно из 18. пука, отишао је на најугроженије положаје, ангажовао је један батаљон из 9. пешадијског пука и учествовао је у одржавању борбеног морала са осталим младим официрима, а што је било основни узрок прве и одлучујуће победе српске војске. Командант Дунавске дивизије I позива унапређен је у чин генерала, јер је та дивизија одиграла одлучујућу улогу у Кумановској бици, иако није био у току са ситуацијом, а издавао је погрешна наређења у току прве (дуже и главне) фазе битке.

После Битољске битке, у току које се опет ангажовао на одржавању борбеног морала, захтевао је да непосредно командује јединицом, што му је омогућено. Као командант I батаљона 7. пешадијског пука II позива, учествовао је у припремама и извођењу Једранске операције, када је као командант леве дивизијске колоне најдубље продро у турске положаје.

У Другом балканском рату, у критичној ситуацији у току озбиљне контрафанзиве бугарске војске у бојевима на Чупином Брду и Ретким Букама, као командант истог батаљона иницијативно („предузимљиво”) је извршио ноћни напад на Ретке Буке и у првом налету заузео је положаје

45. бугарског пука, повратио српске положаје, запленио бугарска оруђа, од чега и два претходна српска митраљеза и један српски топ.

Пуковник Драгутин Димитријевић Апис, као први човек српске обавештајне и контраобавештајне службе (шеф Извештајног одсека Операцијског одељења Главног ђенералштаба), издејствовао је да му потпуковник Павловић буде први сарадник од 17. октобра 1913. Нема података да се Павловић учланио у организацију „Уједињење или смрт”, а вероватно није, јер је индиректно критиковао такво ангажовање официра. Индикативан је податак да му је, као професору Војне академије 1914. године, дежурни питомац уручио повељу о додели француског одликовања Легије части.

У Церској бици 1914. године истакао се са 5. прекобројним пуком, чији је он био командант²³⁶. На Мачковом камену задобио је тешке ране,

---

²³⁶ У Церској бици био је командант 5. прекобројног пука Комбиноване дивизије 2. армије. У духу заповести команданта 2. српске армије генерала (војводе) Степановића да се форсирано заузме Косанин град на Церу, да би то било од пресудног значаја за целокупну ситуацију српске војске за следеће операције. Моравска I позива и Комбинована дивизија припремале се 17. августа за наступање гребенима Иверка и Цера. Међутим, предухитрила их је аустроугарска 9. дивизија и одбацила Моравску I. За то време, Павловић, као командант десне колоне Комбиноване дивизије, упутио је 2. батаљон мајора Милутина Петровића из свог пука са артиљерцима и муницијом у насилно извиђање ка Тројану на Церу и да би узели топ који је српска страна оставила претходне ноћи. Батаљон је изузетно успешно дејствовао против 102. пука 9. дивизије, зауставио напад 9. дивизије против леве колоне Комбиноване и Моравске дивизије I позива, уз ангажовање пука осујетио покушај непријатеља да раздвоји ове две српске дивизије и да дејствује ка Текеришу. Батаљон 5. прекобројног пука је око 15.30 часова заузео Тројан на Церу, иако му је у жестоких борбама погинуо командант мајор Петровић. Убрзо су цео пук, а затим и 2. прекобројни пук, овладали простором на Церу ка Косанином граду. Због тога је генерал Степановић упутио команданту Комбиноване дивизије генералу Михаилу Рашићу честитку: „Примио сам извештај о заузећу Тројановог града на Церу. Усрдно честитам херојима 5. прекобројног пука за то славно дело. Предузмите мере да се та тачка осигура од евентуалног напада, како би вам послужила као ослонац за даље напредовање“. Комбинована и Моравска дивизија I позива продужиле су 19. августа да наступају гребенима Цера и Иверка, обухватиле су 9. дивизију и око поднева присиле је на повлачење. Тиме су оне пробиле фронт аустроугарске 5. армије, али због исцрпљености нису предузеле гоњење. Ипак су колоне Комбиноване дивизије напредовале: лева је избила на Видојевицу и артиљеријском ватром тукла мост на Дрини, преко кога су прелазиле поражене аустроугарске снаге, а десна (2. и 5. пук) заузела и Косанин град, доминантну тачку на самом врху Цера. Иако су ове две српске дивизије, називане и Церска ударна група дивизија, задале одлучујући пораз аустроугарским снагама, заслугу су имале и друге српске јединице, везујући непријатељске снаге и штитећи бок и позадину Церске групе. Тек 20. августа, када је увидео да је битка добијена, српски Штаб Врховне команде наредио је 2. и 3. армији да избију на реку Дрину, 1. армија да се оријентише према Шапцу, а начелник Штаба војвода, Путник, известио краља Петра да је непријатељ на Јадру и Церу потучен. Др Велимир Иветић, *Др Тодор Павловић (1876–1915). Заборављени научник и официр*, Војноисторијски гласник 1/2015, 213.

јуришајући на челу пука. Убрзо, иако још није био излечен, постаје командант 3. пешадијског пука II позива, са којим се истакао у офанзивној фази Колубарске битке²³⁷.

²³⁷ Од 14. септембра 5. прекобројни пук био је у саставу Дунавске дивизије II позива I. армије као придата јединица и најдаље је продро при нападу непријатеља на Соколској планини. Дунавска дивизија II позива добила је 18. септембра задатак од команданта I. армије да гони непријатеља фронтом Мачков камен – Кошутња стопа, одржавајући везу лево са 3. армијом, а десно са Дунавском дивизијом I позива. Међутим, пред фронтом I. армије 16. аустроугарски корпус је утврдио своје бригаде, тако да су на правцу напада Дунавске дивизије II позива биле утврђене 7. бригада на Кошутњој стопи, 6. на Мачковом камену, док су 1. и 2. биле у другом ешелону, а брдска артиљерија корпуса имала повољне положаје. Командант Дунавске дивизије II пуковник (генерал) Милош Васић, како није познавао распоред непријатеља, издао је заповест и за напад и за наступање. Напад Дунавске II ујутру, 18. септембра, био је успорен, али је 5. прекобројни пук подишао предњем крају непријатеља, дивизијски дивизион прецизном ватром натерао је на повлачење непријатељске. предстраже, при чему им је 5. пук наносио губитке до Мачковог камена. Павловић је затражио већу непосредну подршку артиљерије, те му је придат један топ. Послао је 3. батаљон са придатим топом кроз шуму ка Мачковом камену, где је батаљон натерао непријатеља да одступи са предњег положаја, чиме је јединицама дивизије омогућено да се распореди на повољније положаје. Рано изјутра, 19. септембра, по киши и магли, почео је напад Дунавске II на Мачков камен. Подржан паљбом 2. батерије, 5. прекобројни пук је нападао Мачков камен, а 9. пук II покушавао је да му помогне нападима на косу Кошутња стопа – Мачков камен, да би се након трећег покушаја приближио Мачковом камену. Павловић је после 17 часова са 9. пуком II и 5. прекобројним пуком отпочео јуриш на Мачков камен, непријатељ је одбачен са једног дела Мачковог камена, одбијен је његов противнапад и падом мрака опет је одбијен на домет пушчане ватре. Није предузето гоњење, јер остале јединице дунавских дивизија I и II нису биле довољно близу да би садејствовале. „Овај српски успех створио је несносно стање код трупа 16. корпуса, који је до тада изгубио у борбама око 10.000 људи (...)“, па се командант аустроугарске Балканске војске одлучио на крајње залагање својих јединица, ојачавши их на правцу Мачковог камена са шест батаљона. Због тешког сналажења на шумовитом гробу Мачковог камена и ноћи, команданти 5. прекобројног и 9. пука II позива нису били сигурни да су заузеле Мачков камен, па нису поднели тачан извештај. Због тога је командант I. армије наредио увече, 19. септембра, да се сутрадан заузме цео гроб Мачков камен – Кошутња стопа и продуже даља дејства. На основу тога команданти Дунавске I (пуковник Миливоје Анђелковић Кајафа) и II дивизије споразумно су издали заповест својим јединицама, при чему је требало 5. прекобројни пук да напада Мачков камен као резерва 9. пуку I позива. Како је целе ноћи 19/20. септембра било пушкарања на Мачковом камену, 5. пук није могао да се повуче из првог борбеног реда и дође иза 9. пука, већ се измешао са батаљонима овог пука. Непријатељска 1. брдска бригада искористила је ноћ и маглу и изненада је напала измешане батаљоне 9. и 5. прекобројног пука, при томе је одбачена на полазне положаје, а затим је извршен и пробој њеног фронта. Међутим, српски команданти наведених пукова због магле нису уочили такав успех и нису се могли одлучити на гоњење. За то време, командант 16. корпуса прикупио је остатке растераних батаљона, поново образовао обруч око Мачковог камена и објединио сву артиљерију ради дејства по Мачковом камену. Око 10 и 12 часова, 9. пук је неуспешно нападао непријатеља северно од Мачковог камена, а такође и 8. пук II позива. Зато је оформљена нападна колона од три пука (9. I позива, 9. пук II и 5. прекобројни пук), под командом потпуковника Тодора Павловића, која је добила задатак да нападне Кошутњу стопу, а један батаљон гроб северно од Мачковог камена. После тешких борби, око 17 часова, пришла је тражена српска 5. батерија, Павловић јој одредио одличан

Крајем 1915. године командовао је истим пуком у успешним борбама код Лесковца. Приликом повлачења преко Албаније био је на зачелју пука, који је био у саставу заштитнице Врховне команде, са делом јединица Трупа нових области на правцу Ђаковица–Везиров Мост–долина р. Дрим. Близу Везировог моста, код Куле Леке капетана (место Спаш), одбијао је нападе арнаутских банди, када је погинуо. Како је био на зачелју, није било никога ко би му тело извукао, те је оно постало плен тих Арнаута.²³⁸ Од преко стотину радова, издвајају се набројане књиге и прва књига из војне психологије од српског аутора „Из психологије борбе” (Београд, 1914).

Одликован је Медаљом за војничке врлине (1902), Карађорђевог звездом четвртог реда (1904), Златном медаљом за храброст (1913), француском Легијом части (1914) и са четири споменице.

положај, те је са даљине од 500 м отворила брзу ватру на непријатељске делове, који су избијали на Мачков камен. „Настао је прави покољ. За четврт часа је из непријатељског 4. батаљона 25. пука избачено око 300 бораца, а затим је на поколебаног непријатеља јурнуо 5. прекобројни пук читавим борбеним поретком. У 19 часова освојен је и највиши врх на Мачковом камену, где је пропланак величине око 500 м² био потпуно покривен лешевима погинулих, махом непријатељских војника, преко којих се морало газити“. Овоме је допринело и успешно дејство сконцентрисане непријатељске артиљерије. Изгледало је да је постигнута потпуна победа, али није предузето гоњење, јер је на Мачковом камену остало врло мало српских официра, друге бочне српске јединице нису напредовале, а командант 3. српске армије повукао је одред који се налазио на левом крилу Дунавске II, те је важан гребен од Кошутње стопе до Мртолоса остао без српских јединица. Тада је Павловић тешко рањен. Наредног дана, 21. септембра, бојеви на Мачковом камену достигли су највећу жештину. Мачков камен је 22. септембра пао у руке знатно бројнијег непријатеља, а српске јединице су прешле у одбрану. Убрзо, иако још рањеник, на свој захтев да се у тадашњој тешкој ситуацији укључи у борбе, Павловић је постао командант 3. пешадијског пука II позива Моравске дивизије II позива I. Армије, са којим је изузетно успешно учествовао у офанзивној фази Колубарске битке. *Исто*, 214.

²³⁸ Павловић је почео губити оптимизам када је Моравска дивизија II позива крајем новембра 1915. године, припремајући се за одступање, чекала код Ђаковице исход конференције команданата армија, иако је Врховна команда издала директиву, по којој су се тамошње српске јединице, те и Моравска дивизија II, требало повлачити правцем Ђаковица – Везиров мост – низводно долином Дрима и када је већ Врховна команда кренула наведеним правцем. Тада је био потчињен команданту 2. пука Моравске дивизије II позива, јер су 2. и 3. пук оформили заштитницу. Како није био упознат са разлогом чекања, а уочаване су и припреме локалних арнаутских првака за нападе и велике групе српских дезертера, написмено је тражио преко команданта 2. пука информације и ургенцију за покрет. У току покрета Дивизије на наведеном правцу 2. и 3. пук наишли су 2. децембра на организовану арнаутску заседу у клисури код Куле Леке капетана (Леке Дукађина), недалеко од Везировог моста. Командант заштитнице, пуковник Божићар Јанковић, побегао је чак испред Штаба дивизије, а са њим је бежао и његов пук, док је пуковник Павловић са заштитницом свога пука прихватио борбу, иако су га потчињени молили да не остане на зачелју. Том приликом је погинуо, 2. децембра, а тело му је постало плен тих Арнаута. Са њим је погинуло још 33 официра и подофицира и 28 редова из 3. пука (постоји списак). *Исто*, 215.

Пуковник правне службе проф. др Миодраг М. Аћимовић (Јагодина, 12.4. 1875–Београд, 24.12. 1961) био је једини доктор правних наука у српској војсци током XX века (докторирао у Берлину 1908.) и доспео је на највишу војноправну функцију у српској држави (начелник Војносудског одељења Министарства војног–1916. године).

Био је професор Војне академије из два предмета и члан њеног савета. Међутим, како је припадао ужем кругу извршилаца Мајског преврата, као и Тодор Љ. Павловић, уочи Солунског процеса смењен је са те дужности а затим постављан на ниже. Чим је престало ратно стање (1920. године) поднео је захтев за престанак активне војне службе и постао је редовни професор Правног факултета у Суботици, чији је био и дугогодишњи декан. Важио је између два светска рата као најистакнутији југословенски теоретичар кривичног права. После Другог светског рата био је професор и декан Правног факултета у Београду.

О њему нема речи у Народној енциклопедији српско–хрватској–словеначкој (Загреб и Београд, 1926–1929), нити у Војној енциклопедији, Београд (1958–1976). Кратка одредница о њему постоји једино у Енциклопедији Југославије (Загреб, 1955–1968, св.1, стр. 4, ново издање, Загреб, књ. 1, 1980, стр. 6).

Матурирао је у Мушкој гимназији у Крагујевцу 1893, а дипломирао право на Великој школи у Београду 1897. После одслужења ђачког војног рока и обављене праксе судског писара у Крагујевцу, ступио је у војску као судски потпоручник 1898. У чин поручника унапређен је 1901, капетана 2. класе 1904, капетана 1. класе 1907, мајора 1910, потпуковника 1913. и пуковника 1918.

До 1901. био је на служби код судског референта Моравске а до 1903. код судског референта Дунавске дивизијске области а затим је послат у Берлин на студије права, где је и докторирао 1908. На Војној академији у Београду од 1908. до 1914, са ратним прекидом, био је професор из два предмета: Војно судство и Међународно јавно и ратно право. До балканских ратова истовремено је обављао и разне дужности у војним судовима: од деловође до сталног члана. Током 1911-1912. године истовремено је обављао следеће дужности: редовни професор у Војној академији и члан њеног савета, на служби у Инвалидском одељењу Министарства војног, члан Војноинвалидског суда, члан Сталне испитне комисије за чин

судског мајора, заменик сталног судије у Војном суду за офицере и предавач у Пешадијској подофицирској школи.

Народни посланик Петар Мишић критиковао га је, поред осталих, у току седнице Народне скупштине 1911, што је на недопустив начин водио истрагу и утицао на доношење ослобађајуће пресуде пуковницима Михаилу Рашићу и Дамјану Влајићу због пропуста током пријема француских топова и муниције. Међутим, Аћимовић је установио да су оптужени поступали према добијеном писменом упутству у којем су била недовољна овлашћења за пуковника Рашића.

У току балканских ратова био је судија у Војном суду Дунавске дивизије 1. позива и у Војном суду 1. армије, а затим судски референт у Штабу Скадарских трупа. На служби у Општевојном одељењу Министарства војног био је до 13. новембра 1913, када је премештен у Штаб Коњичке дивизије.

У Првом светском рату био је начелник судства у 1. армији а потом на служби у Ађутантском одељењу Врховне команде и заменик сталног судије Великог војног суда. После доласка на Крф (фебруара 1916) начелник је Судског одељења Министарства војног—највише војноправне инстанце у Краљевини Србији. Као учесник Мајског преврата 1903, био је сумњив уочи Солунског процеса, те је смењен 8. децембра 1916. са те дужности и одређен за начелника судства 1. армије. Ту дужност није примио, јер је био послат на боловање у Француској. По истеку боловања остао је у Француску по наређењу министра војног ђенерала Михаила Рашића да би радио на пројекту закона о војним инвалидима до октобра 1918. Од почетка 1919. до августа исте године био је на служби у Министарству војном, а до 27. априла 1920. начелник судства 2. армијске области. Када је примио акт о премештају на исту дужност у 3. армијску област и како је српска војска 6. маја 1920. године прешла из ратног на мирнодопско стање, поднео је захтев за пензионисање. Уместо да се врати на место сталног професора Војне академије, јер је једини од тадашњих судских официра имао потребне квалификације за наведену дужност, њега премештају на начин који он доживљава као још једну деградацију. Његова молба за пензионисање у Министарству војске и морнарице није на време решена, него, када је 18. јануара 1921. стигао акт Министарства правде, у којем је наведено да се Указом од 20. децембра 1920. поставља за редовног професора из предмета Кривично

судски поступак на Правном факултету у Суботици, оцењена је као неважна и стављена *ad acta*.

На Правном факултету у Суботици био је више година декан или руководилац Семинара за кривично право. Уважаван је као један од најистакнутијих југословенских кривичара. Један је од најзаслужнијих људи што се Правни факултет у Суботици, тада једина висока школа у Војводини, током 1932. није угасио због финансијских тешкоћа. 7 Сарађивао је многим прилозима у листовима и часописима. Из тог периода најпознатија му је књига-уџбеник *Кривично право*.

Мађарске окупационе власти протерале су га 1941. и у Београду добија уточиште и службу. Суд части Београдског универзитета није утврдио никакву његову одговорност у току 1941–1944, те му је одобрено да буде радовни професор на Правном факултету у Београду, чији је био и декан. Пензионисан је 1949. на основу године стажа.

Потпуно се служио немачким и француским језиком. Као официр примио је до 1914. шест одликовања: Карађорђеву звезду 4. реда, Орден Белог орла 5. реда, Орден Св. Саве 5. реда, Златну медаљу за ревносну службу и две споменице.

Објавио је преко 20 радова, од чега четири књиге, а писао је прилоге и за листове Војску, Алманах правника и др.

Издавамо књиге: *Die militarischen Drebstaehle und unterschlagungen, nach dem Deutschen Militarstrafgesetzbuche in systematischer Darstellung* (докторска дисертација Војне крађе и утаје по немачком војном кривичном закону), Берлин, Е. Еберинг, 1908; *Један прилог за теоријско упознавање полиције и њене службе*, Београд, 1932; *Кривично право*, књ. 1, општи део, Суботица, 1937, књ. 2, посебни део: *Кривична дела против живота и тела*, Суботица, 1940; *Кривично судски поступак*, Београд, 1946, и *Допуна општег дела кривичног права*, Београд, 1947.

Ђурђевић др Чедомир, санитетски ђенерал (Јагодина 2. фебруар 1867–Београд, 23. новембар 1940.)

Као државни питомац Министарства војног дипломирао је на Медицинском факултету Универзитета у Бечу 1893, када је произведен у чин санитетског капетана 2. класе и постављан за трупног лекара. У чин капетана 1. класе унапређен је 1896, мајора 1899, потпуковника 1905,

пуковника 1912, бригадног ђенерала 1923. и санитетског ђенерала 1929, када је и пензионисан.

Са дужности шефа Хируршког одељења Тимочке дивизијске војне болнице у Зајечару уздигнут је на дужност начелника санитета Тимочке дивизијске област 1902, када је постао и в. д. управника наведене болнице. Од 23. априла 1909. начелник је Хируршког одељења новоотворене Општевојне болнице у Београду и тиме постао први хирург српске војске.

До балканских ратова, у којима је био начелник санитета 1. армије, обављао је, поред редовне наведене дужности, и друге (члан Санитетског комитета Министарства војног, стални члан Испитне комисије за чин мајора и за звање вишег ветеринара и др.).

Почетком Првог светског рата премешта се са дужности управника сталне војне болнице на дужност шефа Ордопедске болнице Врховне команде, затим је био председник Комисије за преглед официра а 1915. председник државне комисије за сузбијање пегавца при Врховној команди. У Солуну се са дужности хирурга сталне војне болнице поставља за шефа њеног хируршког одељења и уједно шефа Хируршке екипе на Солунском фронту. Затим је опет шеф Хируршког одељења Општевојне болнице и члан Привременог војно-санитетског комитета.

После рата био је председник Испитне комисије за чин активног и резервног мајора санитетске, ветеринарске и апотекарске струке, председник Санитетског комитета Министарства војске и морнарице, управник сталне војне болнице 1. армијске области (од 1920. до 1928), председник Сталне испитне комисије за више чинове у санитетској, ветеринарској и апотекарској струци, начелник санитета 1. армијске области и друго, што је био поред редовне дужности.

Одликован је Карађорђевом звездом 4. реда, Таковским крстом 4. реда, Орденом Белог орла 5, 4. Реда (два пута) и 3. реда, Орденом Св. Саве 4, 3. и 1. реда, Медаљом за војничке врлине и са четири споменице. Био је члан и руководиоца у лекарским удружењима Србије и Југославије (у Друштву српских лекара, Југословенском лекарском друштву, Југословенском друштву за чување народног здравља и другим).

Објавио је више радова у војним (у *Ратнику* 16) и санитетским (здравственим) часописима, а издвајају се девет књига: *Напреци у хирургији и општа пракса*, Београд, 1912; *План рада лекара при посланству у савезничкој земљи*, Солун, 1918; *Пројекат правила Друштва српских*

лекара, Солун, 1918; *О преображају у нашем санитету*, Београд, 1919; *Борба против туберкулозе у Енглеској*, Београд, 1922; *Циљев и рад Друштва за чување народног здравља и здравствена организација код нас*, Београд, 1930; *Заједнички словенски језик, свеслав и заједничка медицинска терминологија*, Београд, 1931; *За јужнословенску медицинску терминологију*, Београд, 1932, и *Свесловенски или свеслав*, Београд, 1940.²³⁹

Адамовић Ј. Коста, питомац на Вишој војној академији, касније генерал и командант Шумадијске дивизије у Априлском рату.²⁴⁰

Др Миленковић Жика, мајор.²⁴¹

Поповић А. Владимир, лекар и санитетски пуковник.²⁴²

---

²³⁹ *Први светски рат, Тематски водич кроз фондове и збирке Историјског архива Београда*, Београд, 1918, 149.

²⁴⁰ Адамовић Ј. Коста (Јагодина, 18. јул 1886 – Београд, 11. јун 1955), отац Јован (телеграфиста) и мајка Персида. Основну школу је завршио у Јагодини, а 1907. године завршава Војну академију, када је произведен у чин инжењеријског потпоручника. Услед рата, Вишу војну завршава тек 1921. Одликован Орденом југословенске круне 2. реда и високим одликовањима Белгије и Чехословачке. Раде Милосављевић, *Јагодински биографски лексикон*, Јагодина, 2006, 13.

²⁴¹ Рођен у Јовцу, 30. Јануара 1874, а умро у Београду 1948. Основну школу завршио у Јовцу, Гимназију у Јагодини, медицину у Грацу. До 1912. радио као срески лекар у Свилајнцу и Јагодини, где се, као деоничар Јагодинске банке, истакао у организацији Црвеног крста. У ратовима санитетски мајор, а после рата начелник санитета Вардарске бановине у Скопљу. Услед бугарске окупације Скопља 1941, вратио се у Јагодину. Јагодински лексикон, 105. Зорка Др Жике Миленковића, мајора из Јагодине, јавља свом мужу да се пре два месеца вратила из Приштине, у кући затекла добро стање, са децом је здраво. *Велика Србија*, 5. мај 1916. године.

²⁴² др Поповић А. Владимир – Стари др Влада, лекар и санитетски пуковник (Јагодина, 17. II 1867 – Ваљево, 21. V 1935). Отац Атанасије, дугогодишњи јагодински свештеник, мајка Марија (рођ. Ваљевац). Основну школу учио је у Јагодини, а седам разреда гимназије у Крагујевцу. Пред крај студија на Филозофском факултету Велике школе у Београду добио је државну стипендију и уписао студије медицине у Бечу, које је завршио 1894. године. Са дипломом доктора целокупне медицине вратио се у земљу и почео радити као срески лекар у Љубовији и Соко Бањи. Потом је био војни лекар у Нишу и Ћуприји. Од 1902. радио је у Санитетском одељењу МВ и као наставник Хигијене на ВА у Београду. Од марта 1906. је референт санитета у Дринској дивизијској области и шеф Војне болнице у Ваљеву. Током балканских и Првог светског рата био је референт санитета Дринске дивизије I позива. У Солуну постаје управник Војне болнице и председник супер-ревизијске комисије. По окончању рата, поново се враћа за референта у Дринску дивизију у Ваљево. Пријавио је надлежном суду у Ваљеву нанету ратну штету од 18.326 динара, а признато му 13.650 динара. Овај човек широке културе и образовања; зналац немачког, француског и енглеског језика; козер, књижевник и пријатељ историје и народног здравља, написао је и објавио велики број стручних и популарних хигијенских и медицинских чланака у „Здрављу“ и „Ратнику“. Активно је учествовао у оснивању Друштва за народно здравље у Ћуприји 1901. године са др Вукадиновићем и др Рибникаром. Упорно се заузимао за унапређење и развој Сокобањске и Рибарске бање и младеновачког Солтерса. У јесен 1906. учествовао је у оснивању Читаонице војних лекара у Ваљеву, а почетком 1923. године био је међу покретачима листа Народни учитељ, чији је издавач био Ваљевски окружни одбор за народно просвећивање. Превео је Беконове „Есеје“ и књигу Блеска Ибонеса „Тиранија Алфонса Тринаестог“, али су му током ратова од 1912.

Поповић М. Драгомир, потпуковник.²⁴³

Илић Д. Драгомир, пешадијски пуковник у пензији и резерви.²⁴⁴

Аранђеловић М. Јован, пешадијски пуковник у пензији и резерви.²⁴⁵

до 1918. године ти рукописи нестали. Преводио је и дела из медицинске струке (*Морал и хигијена полног живота* Е. Фингера, 1920). Посебно је несебично помагао млађим колегама, болеснима и немоћнима. Често је и радо држао јавна предавања. Написао је и објавио књиге: *Предохрана код заразних болести у војсци* (1908); *Ковиљача* (1912); *Српски солтерс код Младеновца* (1906) и *Сунце и ваздух* (1923). У браку са Зорком, рођ. Симић, имао је петоро деце. Троје му је умрло у Ваљеву од 1908. до 1910. године од шарлаха. Кћи Радојка 1919. године удала се за Јосипа К. Прикелмајера, апотекара у Ваљеву и Београду. Син Атанасије (1902-1966) био је професор Београдског универзитета. За свој предан и плодан рад др Владимир А. Поповић добио је више одликовања и других јавних признања. Поред осталог, имао је и Орден Карађорђевог звезде IV реда. <https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova/dr-popovic-a-vladimir>

²⁴³ (Јагодина, 3. октобар 1879 – Линген, Немачка?). Завршио 30. класу Ниже школе Војне академије, поручник 1903. После балканских ратова је био командант батаљона у Скопљу. Први светски рат завршио на положају команданта Првог пешадијског пука, ађутант краља, командант Осигејке пешадијске бригаде 1923, бригадни генерал 1925, помоћник команданта Београда. Заробљен у Априлском рату, остао у заробљеништву. Одликован Орденом Белог орла са мачевима IV реда (за ратовање 1914-15) и Карађорђевог звездом са мачевима 4. степена (за ратовање 1916). *Јагодински лексикон*, 148.

²⁴⁴ Рођен је 6. фебруара 1881. године у Јагодини. По свршеном седмом разреду гимназије, ступио је у нижу школу Војне академије 1900. године. Произведен је за: потпоручника 1903, капетана II класе 1912, мајора 1915. и пуковника 1924. године. Те исте године је и пензионисан. Драгомир Илић је учествовао у свим ратовима од 1912–1918. године. Био је: водник, командир чете, командант митраљеског одељења, начелник штаба резервних трупа, командант батаљона, командант батаљона у Добровољачкој дивизији, ађутант штаба у дивизији, заступао начелника војне станице, командант одсека, командант пука, командант војне области. У рату 1912 – 1913. Драгомир је био командир чете у X пешадијском пуку Шумадијске дивизије првог позива. Од 1914. био је на следећим дужностима: командир митраљеског одељења VII пешадијског пука другог позива у Дунавској дивизији, начелник штаба резервних трупа у Бизерти, командант батаљона на Солунском фронту и ађутант Тимочке дивизије. За ратне заслуге Драгомир је одликован: Карађорђевог звездом са мачевима четвртог реда, Белим Орлом са мачевима четвртог реда, Белим Орлом петог реда, Златном медаљом за храброст два пута, Сребрном медаљом за храброст и свим ратним споменицама од 1912 – 1918. године.

²⁴⁵ Јован М. Аранђеловић рођен је 13. фебруара 1877. године у Јагодини, садашњем Светозареву. По завршеном шестом разреду гимназије ступио је 1893. године у нижу школу Војне академије са XXVI класом. Произведен је за потпоручника 1896. године, а за капетана II класе 1902. године. Већ 1913. Јован Аранђеловић је унапређен у потпуковника, а 1920. у пуковника. Пензионисан је 1924. године. Јован је учествовао у свим ратовима од 1912-1918, а био је водник, командир чете, на служби у штабу пука и окружне команде. Затим је служио у општем војном одсеку министарства војске и морнарице, у штабу Врховне команде био је командант батаљона, па затим на служби у штабу дивизијске области. Једно време је био управник Војне болнице, а затим на служби у штабу граничне трупе. Потом је био командант пуковске команде. У рату 1912. је био на служби у ађутантском одељењу Врховне команде. Године 1913. био је командант батаљона у XXI пешадијском пуку II позива народне војске а затим командант батаљона у XVIII пешадијском пуку. Био је ађутант команде граничне трупе, на служби у штабу Вардарске дивизијске области, заступао је команданта исте дивизије, а затим заступао и команданта граничне трупе, па је потом

Нешић Т. Петар, потпуковник.²⁴⁶

Шохајевић А. Светислав, лекар.²⁴⁷

Петковић П. Илија, артиљеријски капетан I класе, командир 1. батерије дунавског артиљеријског пука²⁴⁸

био привремени командант граничне трупе. Одликован је следећим одличјима: Карађорђевоом звездом са мачевима, Орденом Светог Саве четвртог реда, Белим орлом петог реда, Медаљом Краља Петра Првог, Сребрном медаљом за ревносну службу, Медаљом за војничке врлине, Споменицом „Освећено Косово“ и Споменицом „Петра Првог“ за 1913. годину. Томислав С. Влаховић, *Витезови Карађорђевог звезде са мачевима*, 1988.

²⁴⁶ Петар је рођен у Јагодини 30. марта 1860, где је и сахрањен 1926. Син Тасе и Милице. Завршио 12. класу Војне академије. *Јагодински лексикон*, 127

²⁴⁷ Рођен 22. јуна 1878. у Јагодини - умро 1964. у Београду, сахрањен у Јагодини. Завршио медицину у Прагу, специјализовао педијатрију у Берлину. Лекар опште праксе у Рековцу, Крагујевцу и Јагодини. За заслуге у рату 1914-1915. произведен у чин резервног мајора у санитетској струци. Супруга Јелена, лекар, била је пред рат председник Кола српских сестара. Врло активан у Југословенској националној странци. *Јагодински лексикон*, 197; *Службени војни лист*, 8. јул 1917.

²⁴⁸ Илија Петковић је рођен 9. октобра 1879. године у Јагодини, а умро је 1963. године у Светозареву. Завршио је шест разреда гимназије и 1896. године ступио у Војну академију у Београду. Илија је учествовао у ратовима од 1912 – 1918. године, 1912. и 1913. био командир батерије артиљеријског пука, 1914. године командир Другог дивизиона Моравског артиљеријског пука, 1915. године командант дивизиона Коњичког артиљеријског пука, а од 1915. до 1918. године командант Првог дивизиона Коњичког пука тешке артиљерије. За ратне заслуге Илија Петковић је одликован Карађорђевоом звездом са мачевима 1917. године, француским Ратним крстом те исте године, а Сребрном и Златном медаљом за храброст одликован је раније. Носио је све споменице за ратове од 1912. до 1918, а после рата је одликован Орденом Светог Саве трећег реда (1923. године). Петковић је носио и два ордена Белог орла. За време предаха на солунском фронту, Илија је 1917. године радио графике положаја на Кајмакчалану, од којих се и сада једна налази у Војном музеју у Београду, док су остале биле у Белом двору. <https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesniciratova/petkovic-p-ilija/>

Први број *Београдских новина* изашао је 15. децембра 1915. године. До средине марта 1916. године излазиле су три пута недељно (уторком, четвртком и недељом), на само два листа мањег формата и биле су врло мало читане.

Када је 20. фебруара 1916. године по први пут уведена рубрика „Ратна пошта – Заједничко извештајно одељење Црвеног Крста у Бечу“ (Die Auskunftstell fur Kriegsgefangene des gemeinsamen Yentralnachweisbureau des Roten Kreuzes in Wien I. Iasomirgottstrasse б), где се моли, да се јаве за место становања и стање здравља несталих особа и да се сви дописи, питања и одговори шаљу путем царских и краљевских војних власти на уредништво (ту се траже и браћа Мандил из Јагодине, а Живко је здрав).²⁴⁹

Када је у другој половини фебруара и током марта 1916. године започео масовнији повратак избеглица у ранија места живљења, развио се нови вид преписке. Иначе, поште нису радиле за цивилно грађанство, тако да су повратници преко плаћених огласа обавештавали породицу, рођаке, комшије, пријатеље, познанике, са којима су изгубили сваку везу, где се налазе и каквог су здравља. Осим тога, обавештавали су и да ли су им куће, локали оштећени или су се уселили аустроугарски војници, или су им куће уништене у бомбардовању или пљачки.

До почетка априла огласи су се тако умножили, да је од 7. априла штампан посебни додаток. Већ крајем месеца огласи су заузимали две и по странице великог формата, а у јуну и до пет пуних страница. Рубрике су биле под називом *Кореспонденција, Саопштења о несталима, Тражење и налажење несталих* и сл.

До почетка јуна 1916. године отворено је 17 пошта за приватан саобраћај, између осталих и пошта у Јагодини. Дописивање је у почетку могло да се врши само у оквиру Гувернмана, касније у границама Аустроугарске монархије, а од септембра 1916. и са Немачком.

Највећи део преписке између породица у Србији и њихових чланова у иностранству одвијао се преко *Бироа за обавештавање и одржавање веза између Срба у Женеви* (отворен 11. марта 1916. године, на челу са Радованом Анђелковићем). Биро ће се бавити „што бржим обавјештавањем породица Срба о својима који су ван Србије и обрнуто и слањем новца од Срба ван Србије својима у Србији и обратно“.²⁵⁰

---

²⁴⁹ *Београдске новине*, 20. 2. 1916. године.

²⁵⁰ *Београдске новине*, 14. април 1916. године.

Поред Бироа, посредовале су и бројне приватне и друге агенције из Гувернмана и Швајцарске, као и Међународни Црвени крст у Женеви.

Српске војне власти су слале спискове војника Међународном црвеном крсту и Бироу за обавештавање, а овај је те спискове прослеђивао Београдским новинама да се објаве. На тај начин је успостављена невероватна преписка, јер су такве услуге омогућиле спајање српских избеглица расутих по Европи и северној Африци, најближи рођаци су сазнавали о интернираним или ратним заробљеницима. За све њих најважније је било да сазнају да ли су им најближи живи и здрави.

Дигитализацијом *Београдских новина* данас смо у могућности да вршимо претрагу, како по местима становања, тако и по именима и презименима тражених.

Јагодинцима јавља Марко Ђорђевић²⁵¹ да су здрави и живи²⁵²:

Милојевић Ђорђе
Милојевић Никола, син
Радојковић И. Светислав Ција (мајка Лепосава, улица Obere-
Hauptstrasse)
Радојковић И. Радмило, браћа²⁵³ (има плочица са СФ)
Миловановић Брана
Веселиновић Зарије
Веселиновић Драгољуб, капетан
Настић Миле
Којадиновић Светозар
Којадиновић Стеван
Којадиновић Станоје
Браћа Таушановић, сви

---

²⁵¹ Марко Ђорђевић (Јагодина, 1879 - Јагодина, 1949) био је угледни Јагодинац, народни посланик, издавач. Марко је у Јагодини завршио нижу гимназију, а потом се школовао у Минхену. Један је од оснивача Месног удружења Јагодинске трговачке омладине. Од 1900. године је члан управе Јагодинске штедионице, а 1904. године постаје председник њеног Збора. Управничке дужности у Штедионици вршио је до 1920. године. Заједно са Љубом Гилићем, власник је штампарије, у којој је од 1907. до 1909. године штампан лист *Бранич српског или хрватског језика*, као и лист ресавских радикала *Стара Ресава*. Председник је Клуба радикала у Јагодини. Током Првог светског рата присуствује важним седницама Независних радикала, одржаних на Крфу и у Ници 1916, односно 1917. године. Током 1918. године уредник је листа *Правда*, који излази у Солуну. Марко Ђорђевић је био члан Црквене општине и њен благајник, као и члан Аеро-клуба у Јагодини. Прва жена му је била Дана Косовљанин, ћерка Михајла Косовљанина. За народног посланика изабран је 1912. године. [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Марко Ђорђевић](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Марко_Ђорђевић) За Марка Ђорђевића, Ница.- драги Марко и Дано! Карте преко Мике Андрејевића примили смо. Веома смо се обрадовали што сте здрави. Ја сам здрав и много Вас поздрављам, такође поздрављам Вукосаву, којој јави да јој је свекрва Драга умрла, и данас сахрањена. За мене не брини ништа, само молим да ми се чешће јављате. Кажите Марку Настасу, Милану Станојевићу, да су им њини здрави, подај им по 100 круна. Ја ћу од њих овде примити. Таушановића Алексе фамилија здрава. Много вас љуби ваш отац Ђока Ђорђевић, Јагодина. *Београдске новине*, 8. децембар 1916.

²⁵² *Београдске новине*, 24. 12. 1916. године. Јагодинцима - професор Е. Ј. Цветић, цензор 504, саопштава Јагодинцима, који су му се позиву одазвали, да је списак њихових имена са саопштењима за њих стигао преко *Београдских Новина* у Јагодину и да већ из Јагодине стижу одговори. Нека се Милутин Стевановић-Гребенаревић, из Јагодине, јави са тачном адресом истоме. Проф. Цветића пита Милошевић да ли је примио и послао извештај о њему. *Исто*, 9. децембар 1916, 4. фебруар 1917, *Велика Србија (Солун)* 25. 6, 20. 7, 5. 10, 22. 10, 22. 11. 1916. године..

²⁵³ Српском Црвеном Крсту, Женева: „Молим да ме известите шта је са мојим синовима Светиславом Цијом и Радмилом Радојковићем, трг. из Јагодине. Ја сам са Добрилом здрава и у нашој сам кући у Јагодини. Лепосава Радојковић“. *Београдске новине*, 28. јули 1916. године.

Динић Симе Светислав
Динић Симе Светомир
Аранђеловић Милутин, у Женеви²⁵⁴
Аћимовић Радован, трговац, коморција 15. пука, II позива²⁵⁵
Кузмановић А. Драгољуб, учитељ, резервни капетан II класе,
командир митраљеског одељења тимочке дивизије, I позива²⁵⁶
Кузмановић А. Степа, кадровец, болничар енглеске мисије у
Београду, 15. пук
Кузмановић А. Љуба, последњи регрут, болничар у болници Ђеле
Кула у Нишу (јавља мајци Лепки у Јагодина да је са Стевом жив; *Правда*,
26. март 1917)
Милан, син Станојка хлебара
Человић Јова
Настас Марко
Марковић Давид, књиговођа²⁵⁷
Веселиновић Зарија
Гавриловић Воја
Цветановић Никола, писмоноша и три сина, Милан, Светислав и
Костантин -Коста²⁵⁸
Ћирковић Вас
Николић Груја

---

²⁵⁴ Поздрављају га жена Олга и ћеркица (Обере Belica 1), добили су новац, сада може да шаље директ за Јагодину, да би могли преживети, иначе су у оскудици. *Београдске новине*, 28. март 1917. године.

²⁵⁵ Марку Ђорђевићу, Женева: „Прочитала сам ваш оглас, који ми јављате, да је мој муж жив и здрав. Молим вас, да и ви њему доставите, да сам са децом здрава. Благодарим Наталија Аћимовић, Рибарестрасе 36“. *Београдске новине*, 5. јануар 1917.

²⁵⁶ Драгољуб је рођен у Јагодина 1886. а умро 1953. године. Учесник је у ратовима од 1912. до 1918. догурао је до чина резервног коњичког потпуковника; одликован Албанском споменицом. *Јагодински лексикон*, 88. „Драги Драгољубе! Твоје карте добијамо. Овај оглас и моја ранија два, чудо да их ниси читао!?! Мајка, ја и сестре смо добро. У Јагодина сам код мајке, не брини, још раније сам ти јавила да нам је дете од кашља умрло. Немој очајавати и бринути, здрави смо, само мајка много брине, често се јављај. Око 170 круна смо добили. Шаљи колико можеш. Извести се и за Стеву Дончића, пиљара, где је, што се не јавља? Његови су здраво у радњи му је жена. Како су Љуба и Степа? Тебе и њих поздрављамо сви, а тебе воли и љуби твоја Мица Кузмановић. Тражи их и брат Јоца Кузмановић, трговац“. *Београдске новине*, 16. јули 1916; 6. јануар 1917. године.

²⁵⁷ Српском Црвеном Крсту, Женева: „Молим Вас јавите Давиду Марковићу, књиговођи из Јагодина, да му се породица налази у Јагодина здрава, али је у великој оскудици, нека им новац хитно пошаље. Унапред Вам благодари Ангелина Симић, Смиљанића ул. бр. 21“. *Београдске новине*, 29. август 1916. године.

²⁵⁸ Види *Списак погинулих Јагодинаца*.

Николић Милан, капетан (брат Сретена Николића, директора гимназије)

Ђорђевић Драгиша и
брат му Косте Ђорђевића
син Павла Пауновића
Милановић Б. Милан
Милентије, терзија
Огњановић Милутин, поднаредник
Брзаковић Светозар
Брзаковић Светолик, резервни поручник, 15. пук, III позива²⁵⁹
Света Дачков Стевановић
Стевановић Коста, штампар
Јоцић Симе Милан, коморција штаба 3. армије (жена Љубица)
Вељковић М. Душан
Величковић Обрен
Јанковић Душан, трговац (жена Зорка)
Монај Отон, саобраћајни чиновник
Нишлић Душан
Штетић Миша
Богдановић Божа
Бушлија Бора
Драшковић Милош
Перкић Никола
Пиркић
Николић Љуба
Јоксимовић Јевтимије
Живановић Душан
Ђокић Стева
Павловић Андра
Бркић Андра
Петровић Драгомир, кафеџија
Ђорђевић Ранко
Ђорђевић Бранко
Ђорђевић Мида
Рајковић Мика

---

²⁵⁹ „Јако нас је овеселило кад смо дознали да си жив. Новац сам примила. Молим, ако можеш редовно шаљи и то преко мог оца у Јагодини. Бошко је жив и здрав. Јавља се. Од деце поздрав и рукољуб, воли те твоја Лепосава Брзаковић, Јагодина“. *Београдске новине*, 1. април 1917. године.

Син Петка хлебара
син Стојана Турка
Цветковић Драгослав
Јовановић Бошко, десетар II секције железнице²⁶⁰
Коцић Мика
Ристић Бора
Ристић Никола, студент
Благотић П. Владислав-Влада, командир занатлијске чете, II
позива²⁶¹
Благотић Милан, дијурниста поштанско-телеграфске станице у Јагодина
Др Живковић Андра
Живковић Душан
Лазаревић Кица
Драги Рековчанин
Марковић Душан, сапунџија, редов допунске батерије хаубичког
пука (жена Даринка)
Ристић Влајко
Попче
Рата
Маскарац
Ђорђевић Света Брале
Николић Гоза
Сандић Аца
Тодоровић Милан, магационер војног слагалишта
Тодоровић А. Милоје, судија, резервни мајор²⁶²
Тодоровић Станимир
Тодоровић Блажа, апотекарски помоћник
Трепчанин Видосав, столарски радник, синдикални радник и борац
за радничка права, песник, добровољац

---

²⁶⁰ Жена Милица му јавља да су сви здраво и да не брине. Новац не требају. Нека поздрави Јагошу и нека му јави да су његови здраво, али у великој оскудици. Ако зна за Милића Павловића и Драгутину. Bagrdanstrasse 48, Jagodina. *Београдске новине*, 5. јануар 1917. годинЕ.

²⁶¹ Рођен 14. априла 1884. године у Јагодина, умро 10. октобра 1975. Сахрањен у Јагодина. За заслуге стечене у рату 1915. одликован 1921. године Медаљом за војничке врлине, у чину артиљеријског капетана I класе. Године 1915. произведен у чин артиљеријског поручника; године 1939. као потпуковник – комадант Параћина; године 1940, као пешадијски пуковник, преведен у резерву. *Јагодински лексикон*, 27; *Службени војни лист*, 17. јуни 1915, 19. фебруар 1921, 13. април 1940.

²⁶² Рођен 1873, а умро 1921. у Јагодина. Син трговца Александра и унук кнеза Милоја Тодоровића. *Јагодински лексикон*, 185.

Гоцић Милутин, обућар
Голубовић Илија, бравар²⁶³
Голубовић Голуб
Велички Марко
Јовановић Стева, књиговођа
Симић Драг. Бошко
Цветковић Илија, коњаник 2. ескадрона 15. пука, II позива
син Андре Крстића
Милутин и брат Стефановић²⁶⁴
Урошевић Драги
Милијевић Јован
Влада Битољца
Нешић Драги
Бурић Живко
Илић Риста
Илић Мика
Шурдић Милисав, редов 15. пука, II позива
Јовановић Драги
Јовановић Драгутин
Николић Драги Шуца
Ђорђевић Воја Мелцер
Браћа Кандићи
Цветковић Милорад
Света Бланца
Марковић Драгиша
Марковић Драгутин, пиљар (жена Лепосава)
Марковић Душан
Марковић Драгомир
Петровић Мијат
Гајић Воја
Ратковац Илија
Божа Петљавина
Марковић Мика

---

²⁶³ Илија извештава своју жену Јелену да је здрав и моли да му пише на пошту бр. XX. *Велика Србија*, 18. новембар 1917. године.

²⁶⁴ Да ли су то Коста и Милан Стефановић Буковчанин? Станија и Радмила Стефановић и Јагодине јављају Кости и Милану Стефановићу Буковчанину да су сви здраво и да се често јављају. *Правда*, 29. април 1917.

Параћинац
Николић Ђине
Гавра игуман из Јошанице
Мита Шотра, свирач
Митровић Света
Стефановић Слободан
Нинчић Јагош
Нинчић Момчило, министар финансија 1915.²⁶⁵
Новаковић Ђорђе
Новаковић Лазар
Синови Алексе адвоката
Син Срете Ацића, управитеља Учитељске школе у Јагодини²⁶⁶
Јовановић Ђока, полицијски писар (види заробљени)
Бујдић Рода

---

²⁶⁵ **Момчило Нинчић** (Јагодина, 29. мај/10. јун 1876 — Лозана, 23. децембар 1949), српски политичар, правник, историчар, професор Велике школе, министар иностраних дела, финансија, правде и трговине, радикал, народни посланик 1912, министар финансија(1915-1917) и грађевина(1917-1918), министар правде, министар иностраних послова. Министар у избегличкој Влади 1941-42. председавао Лигом народа 1949. Директор књижевног часописа *Нови живот*, аутор великог броја политичких, историјских и финансијских расправа. *Јагодински лексикон*, 132.

²⁶⁶ Син Сретена и Милеве Ацић, Милован, рођен је 11. јула 1897. године у Београду. Основну школу и нижу гимназију завршио је у Јагодини, где је његов отац постављен за управитеља Мушке учитељске школе. Због своје жеље за осамостаљењем, Милован је други разред учитељске школе уписао у Неготину, али се са избијањем рата, 1914. године, вратио у Јагдину. Био је један од око 40 000 младића, мобилисаних у октобру 1915. године („последња одбрана младића“), који су кренули у повлачење са српском војском. Кренуо је са другом Душаном Милосављевићем и његовим братом. Део пута ишли су са Лазаром Корунковићем, артиљеријским капетаном I класе. Професор учитељске школе, Јован Ђ. Јовановић, је известио да је лично видео Милована у Љешу и да се налази у Италији. Јавили су и да се уписао у ученички списак у Скадру, а потом је виђен и у Санђованију, где му се губи сваки траг. Милева и Сретен Ацић су дуго трагали за било каквом вешћу о Миловану. Огласи и молбе српском посланику у Женеви, Српском посланству у Ватикану, Црвеном Крсту у Женеви, Есперанто асоцијацији, као и бројним пријатељима и колегама и рођацима. Дуго времена родитељи нису знали ништа о њему, живећи у уверењу да ће се вратити. Трагичну судбину свог сина Сретен је сазнао касније, и ужасно пропатио, али то није хтео рећи мајци, заваравajući је и тешећи све до смрти. Милованова сестра Нада, потоња игуманија Ана манастира Враћевшница, почетком 1950-их година дознала је истину од очевидаца Милутиновог убиства, који је потврдио да су га једне ноћи заклали дивљи Арнаути, ради пљачке. По сопственим речима, тек тада је преживела братовљеву смрт. Сретен Ацић, *Споменица у славу учитеља, професора, директора, педагога, научника и народног просветитеља, од захвалних ученика и поштовалаца*, Јагодина, 1939, стр 17; Нинслав Станојловић, *Поменик учитеља-некадашњих ученика мушке учитељске школе јагодинске, погинулих и умрлих у ратовима Србије 1912 – 1918. године*, Јагодина, 2018, 13; *Велика Србија*, 19. јун 1916, *Српске новине*, 10. децембар 1916; *Београдске новине*, 27. јули, 6. септембар, 15. новембар, 10, 21, 22. децембар 1916, 27. јануар 1917. године.

Јовановић Ђ. Јован, професор
Марковић Грује Миодраг
Пандуровић Видан, бивши окружни начелник, контролор I класе поштанско-телеграфског одељења (постављен у мају 1915.; *Правда*, 26. мај 1915.)²⁶⁷
Предић Добривоје
Мирковић Рада
Андрејевић Михајло Мика, трговац, у Женеви²⁶⁸
Андрејевић Светислав
Андрејевић Драг.
Бранковић Димитрија Добривоје, рођен 14. марта 1896., редов ђачке чете, носилац Албанске споменице
Бранковић Димитрије
Станојевић Ј. Милан
Станојевић Божидар, протоколиста, пошта 801²⁶⁹
Станојевић И. Димитрије, при артиљеријско-техничком одељењу Министарства војног²⁷⁰
Станојевић Ј. Тихомир²⁷¹
Старчевић Бранко, железнички магационер
Томић С. Миле
Станисављевић Ј. Јован
Кандић Хранислав
Вукићевић Драгомир

---

²⁶⁷ Јавља жени Видосави да је жив у Марсељу, а да је Чеда у Ници, а Момчило на Корзици и да су са свима својима здраво. Жели да му се Нада и Коса што пре јаве и да именују сву децу. *Београдске новине*, 31. јули 1916. године.

²⁶⁸ Алекса Стевановић, адвокат и председник суда у пензији, преко Ђоке Радојловића, у Женеви, моли да се подејствује да се, почев од октобра, на име његовог примања пошаље што већа сума новца код *Wipac-Bank-Vereina*. Да се саопшти Мики Андрејевићу да су сви у кући у Јагодини добро. Да се ово јави његовим синовима Милану и Милораду, да се не брину и нека чувају своје здравље. *Београдске новине*, 22. 12. 1916. године.

²⁶⁹ Извештава свог таста Милана Миловановића, абадију, и пашенога Живојина Митровића, трг. кафедију и жену Лепосаву са децом, да је жив и здрав, да не брину и да му се јаве. Таста и пашенога моли да им укаже новчану помоћ и воде рачуна. *Велика Србија*, 31. јули 1917. године.

²⁷⁰ Извештава оца Илију, трговца у Јагодини, да је жив и здрав, заједно са браћом Тихомиром, Миланом и Жиком. Моли да му се јави јесу ли кући живи и здрави. *Велика Србија*, 23. јун 1917. године.

²⁷¹ Син Јоване и Персе. Председник и директор Јагодинске кредитне банке 1925, члан управе Соколског друштва.

Стевановић А. Милан, добровољац, студент медицине²⁷²
Стевановић Боривоје
Атанасијевић Михајло
Којић Андрија, банкарски службеник
Ђорић Љуба са децом
Ђорић П. Милан, потпоручник, пошта 216²⁷³
Миловановић Бранимир са братом
Димитријевић Димитрија Будимир, рођен 1894, 3. телеграфско одељење при Врховној Команди, носилац Албанске споменице
Димитријевић Димитрије, управник јагодинске основне школе и школски надзорник беличког среза²⁷⁴
Јовановић Богдан, из Штипља
Јовичић Драгољуб
Јовичић Душан, поднаредник, српско-руско болница, п. 999
Спасић Богосав
Братић Милан
Милијевић Јован
Абадић Бранко, економ учитељске школе (зет Стевана Стојановића, подкивача),

---

²⁷² Завршио у Солуну Војно-телеграфски курс 1917. Стипендиста италијанске и француске владе; докторирао 1926. године на Сорбони. Иницијатор Клуба љубитеља шаха у Јагодини и први председник јагодинског спортског клуба 1935. *Јагодински лексикон*, 172. Г. Ђоки Радојковићу Женева: „Молим Вас, да подејствујете, да ми се почев од октобра на име мог примања пошаље, по могућству, што већа сума Wiener-Bank-Vereina. У исто време, имате доброту саопштити господину Мики П. Андрејевићу, трговцу из Јагодине следеће: Сви смо у нашој кући добро и здраво. Јавите ово мојим синовима Милану и Милораду, да не брину и нека чувају своје здравље. Алекса Стевановић, адвокат и председник суда у пензији из Јагодине“. *Београдске новине*, 22. децембар 1916. године.

²⁷³ Јавља мајци Јулијани, удови, Јагодина, Главна ул. 81, да је здрав, као и Душан, Мила и Рада, сваког месеца шаље по 190-200 круна и редовно ће слати, да се јави колико су до сада добили. *Правда*, 8. мај 1917.

²⁷⁴ Димитрије Димитријевић завршио је Учитељску школу у Београду. 1897. године. Имао је 35 година. Као учитељ радио је 14 година. Имао је шесторо деце. У Јагодини је радио три године. Оцењен је као одличан радник, без недостатака и педагошки тактичан. Ђаци су уредно похађали наставу и имали су све прописане уџбенике. Васпитање ђака било је одлично. Учитељ је био доброг владања. Слагао се са школским одбором. Није било никаквих жалби против њега, нити злоупотреба од стране учитеља. Учитељ није имао школски стан, већ је општина плаћана станарину у висини од 36 динара. Вршио је дужност директора јагодинских основних школа. Бавио се вођарством и пчеларством. Мр Д. Јовановић, *Основне школе у беличком, левачком и темнишком срезу 1891-1918*, 20. Димитрије Димитријевић је један од највише одликованих просветних радника из Јагодине. Носилац ордена Св. Саве V степена, добијеног 1914. године, Ордена Св. Саве IV степена, добијеног 1924. године, француског ордена Officier D~Academie, добијеног 1919. године и Албанске споменице, добијене 1921. године. АЈ-66-1594.

Атанацковић Димитрије са Бором²⁷⁵
Прокић Сава, пошта 216²⁷⁶
Прокић Вучко Драги
Прокић Вучко Љуба, пошта 801²⁷⁷
Пећић Живојин, артиљеријски поручник²⁷⁸
Алексић Радомир, редов 2. ескадрона II позива, дивизијска коњица,
тимочка дивизија
Братић Милан, књижар²⁷⁹
Богдановић Милан -Коњиц, болничка чета 15. пука, II позива²⁸⁰
Вилановић Драгутин
Веселиновић Љубомир, коморција ратне касе 8. пука, II позива (зет
Михајла Аранђеловића, трговца)
Велицки Марко, коморција тимочке див., коњица, I позива,
Гајић Драгутин, учитељ²⁸¹
Гајић К. Воја, правник
Ерлеван Ф. Драгутин²⁸²
Димитријевић Драгутин, поручник шумадијске див. I I. пука, I позива
Димитријевић Адам (стигла му је карта од мајке Миленије; *Правда*,
1. мај 1917)
Ђорђевић Влаја
Ђорђевић Љубиша, учитељ у Дубокој
Ђорђевић Драгомир-Пижић

---

²⁷⁵ *Српске новине*. 12. јули 1916. године.

²⁷⁶ Јавља мајци Милки, удови, да је здраво са зетом Илијом и кумом Илијом; живи су Љубомир Вељковић, Милан и Коста Стефановић. *Правда*, 3. јун 1917.

²⁷⁷ Јавља оцу Вучку да је жив и пита за брата јел се вратио из рата? *Правда*, 5. март 1917. године.

²⁷⁸ Живојин моли брата Драгутина, адвоката из Јагодине, да га извести о себи и његовој породици, да ли су здрави и живи. Он је здрав. *Београдске новине*, 16. децембар 1916.

²⁷⁹ Милан Братић, књижар из Јагодине, извештава своје да је здраво и поздравља их са Светом прија Ланиним, којој да јаве да је и Света здрав и да му се јаве. *Велика Србија*, 7. јуни 1916. године. Драга Братић јавља мужу Милану да је са децом добро, моле се Богу да га до краја сачува; да им се чешће јавља. Деца љубе свог милог тату, а топло га поздравља увек његова Драга. *Правда* 29. април 1917.

²⁸⁰ Ј. Премовићу, Женева: „Молим вас будите добри, те ме известите о мом мужу Милану, који се није јавио 14 месеци. У бризи смо за њим, те вас још једном лепо молимо за извештаје о њему. Благодарим вас унапред Лепосава Богдановић, Јагодина“. *Београдске новине*, 21. јун 1918. године (види *Списак погинулих* ред. бр. 255).

²⁸¹ Да се јави Стеви Аћимовићу у Женеви да пошаље помоћ деци, која су у великој оскудици код Драге Филиповић у Јагодини. Обер хауптстрасе број 112. *Правда*, 13. март 1917.

²⁸² Вереница Радмила Јовановић му пише: „Јавите мом веренику Драгутину, да сам његов извештај примила. Ја сам са мојима добро, нека за нас не брине и нека се често јавља. Поздравља га многа Радмила“. *Београдске новине*, 8. новембар 1916.

- Ђорђевић К. Душан, бакалин, поднар. 15. пука, I позива²⁸³
Ђорђевић Драгиша, каплар 15. пука, I позива
Ђорђевић Милан, болничар 15. пука тимочке дивизије
Ђорђевић В. Милан, резервни коњички капетан I класе, војни чиновник провијантског слагалишта вардарске дивизије (жена Христина)
Ђурић Љуба
Ђурић Трифун Милан, поручник, командир пртљаж. коморе 13. пука, I позива²⁸⁴
Ђорђевић Ђ. Марко, народни посланик, у Ници
Живковић М. Стојадин, коморџија 4. батаљона 15. пука, II позива (жена Рада М. Живковић)
Живковић Драгутин (жена Мара)
Илић Божидар, налази се у децембру 1916. године у Енглеској
Илић Никола, трговац, коморџија артиљ. муниц. кол. 15. пука, II позива
Јаковљевић Љубимир (син Новица и жена Новка шаљу му фотографију у Солун)
Јанковић Светислав, наредник артиљер. пука, 15. пук, II позива
Јанковић Милорад, 7. батерија III пол. артиљ. п. дунавске дивизије, I позива
Јанковић Владислав, коморџија 10. пука, I позива, шумадијска дивизија
Јанковић Александар, болничар, главна војна инспекција,
Јанковић Милосав, редов 2. пука, умро 22. априла 1916. године, сахрањен на острву Лазарис
Јефтановић Димитрије
Јовановић Стојадин, регрут (отац Михајло, хотелијер)
Јовановић Васа, учитељ, резервни официр у 7. пуку, III позива, у Лозани
Јовановић Божидар, месар трупне коморе 14. пука, I позива²⁸⁵

---

²⁸³ Душан извештава оца Косту у Јагодини да је здрав са браћом: Драгишом, Миланом, Душаном, Јовом и Бором, и зетовима Николом Илићем и Боривојем Јанковићем, моли родитеље да им се јаве на стару адресу.

²⁸⁴ Трифун Ђурић моли да се известе Милосав Милошевић, Милан Ђурић и Милосав Шурдић да се он налази у Јагодини, да је здрав; да су Милосавов отац и мајка са децом здраво, да је Миланов отац умро 7. маја ове године, да је Ђорђе заробљен у Београду и да је здрав. Са радњама није испало као што треба. Филијал не постоји. Михајло Андрејевић нека извести Добривоја Бранковића да је његов отац са децом здраво и да има средстава за живот. *Београдске новине*, 28. август 1916. године.

²⁸⁵ Сестра Радмила му пише: „Драги брате! Све твоје досадашње извештаје добила сам. Ми смо сви здрави, не брини за нас. Средства за опстанак имамо. Бора нам се често јавља и пита шта је са тобом. Тикица расте и пита кад ће тата да нам дође. Сви те много поздрављамо, а Тика љуби таји руку“. *Београдске новине*, 8. новембар 1916. године.

Јовановић Т. Божидар Мане, поднаредник пекарске чете, број 216²⁸⁶
Јовановић А. Душан, редов 15. пука, I позива
Јовановић Владимир²⁸⁷
Јовановић Петар, пушкар, 6. прекобројни пук комбиноване дивизије²⁸⁸
Јеремић Душан (сестра Драгојла, сврш. учен. рад. школе у Јагодини)
Косовљанин Михајло, сопственик Пиваре, у Ници²⁸⁹
Косовљанин Владимир, подшеф Поште у Јагодини, у Женеви²⁹⁰
Косовљанин Душан
Костић Ђока, резервни капетан, пошта бр. 88²⁹¹
Костић Благоје, коњаник I ескадрона III пука, шумадијске дивизије
Крстић А. Милан, редов 15. пука, I позива
Крстић Михајло
Лазаревић Милан-Лале, учитељ, рез. капетан 3. чета 4. батаљона, 15. пука, I позива²⁹²

---

²⁸⁶ Он јавља жени Станији Б. Јовановић у Јагодини, улица Драгоцвет Штрасе број 55, да је жив и здрав и да је извештен о дечијој смрти чију судбину прежали, а осталима жели здравља и моли да га Станија извести о себи и осталој деци и фамилији о њиховом здрављу и животу. *Правда*, 18. 10. 1917. године.

²⁸⁷ Његова жена Кристина се захваљује г. Мики Мијушковићу у Женеви на извештају о њеном мужу, о коме није имала никаквог гласа. Она је са мајком здрава у Јагодини. Улица Aleksanderstrasse бр. 1. *Београдске новине* 16. фебруар 1917. Године.

²⁸⁸ Петар Јовановић, бравар из Јагодине, извештава свога таста Блажу Цветковића, кафецију из Јагодине, да је здраво са шурацима Илијом, Милутином и Драгомиром. *Велика Србија (Солун)*, 29. новембар 1916. године.

²⁸⁹ Српско друштво Црвеног Крста јавља преко *Српских новина* да се Косовљанин Михајло, сопственик пиваре из Јагодине, са адресом: Комите интернационал де ла Кроа Руж у Женеви 116/1031-9, налази са породицом у Ници. *Српске новине*, 12. мај 1916. године.

²⁹⁰ Српско друштво Црвеног Крста јавља преко *Српских новина* да се Косовљанин Михајло, подшеф поште у Јагодини, са адресом: Комите интернационал де ла Кроа Руж у Женеви 116/1031-9, налази се у Женеви. *Исто*.

²⁹¹ „Драги Ђоко и мили татице! У великом смо очајању за тобом, јер нам се врло дуго ниси јавио. Слободан те једнако помиње и моли се Богу за тебе, да се што пре вратиш кући. Сликали смо се и послали слику. До сада смо ти три пута слали. Да ли си добио? Пошаљи ти твоју слику! Шаљи ми новац и убудуће преко Васића и Јоцића. Шаљите ми ти и Миле плату, и новац ми и ти шаљи. Милетови сви су добро. Сви те поздрављамо, љубе и воле Слободан и Ната Костић, Јагодина, Bankstrasse 11“. *Београдске новине*, 16. јул 1918.

²⁹² Г. Михајлу Ж. Мијушковићу, Женева: „Молим Вас, господине Мико, известите мог сина Милана Лазаревића, да нам одмах пошаље новац, јер смо у великој оскудици. 300 круна примиле смо и раздужиле се. Босиљка примила 300 круна од зета. Вас поздравља, и благодари Вам, а Милана поздравља и воли мајка Јелена Димитрија Петровића-Лазаревића. Јагодина, Untere Hauptstrasse Nr.37“. *Београдске новине*, 13. фебруар 1917. године.

Марковић М. Марко²⁹³

Марковић Јован, трговац, налази сез у Zurichu, Hotel Limat Quai²⁹⁴

Марковић К. Благоје, пекар, редов 2. чете, 3. батаљона, 15. пука, II позива пошта 711 (јавља ујаку Љуби Пантићу, адвокату у Јагодини, да је жив; *Правда*, 5. април 1917)

Маринковић Антоније, лекар²⁹⁵

Милорадовић М. Милован, пољопривредни стручњак, Управник државног воћног расадника у пензији - резервни пешадијски потпуковник²⁹⁶

Милорадовић Бранислав, саобраћајни чиновник

Милић Александар, скретничар²⁹⁷

Мирковић Видоје, званичник суда, писар штаба 4. пуковске команде, III позива

Милошевић Милисав, редов трупне коморе 15. пука, I позива

Милановић Младена Тодор „Јагодинац“, мајор²⁹⁸

Милановић Милан, рођен 1893, регрут, болничар 15. пука, налази се у децембру 1916. године у Енглеској

Младеновић Т. Стеван, поручник 3. чете, 1. батаљона, 18. пука (брат Јован, фризер)

Миленковић Петар

---

²⁹³ Извештава мајку Драгу и брата Момчила, трговца, да је са зетом Миланов жив и здрав, *Београдске новине*, 3. септембар 1916. године.

²⁹⁴ Моли свог брата Љубу, Антонија Петровића и своју жену, да му јаве јел су добро. *Београдске новине*, 19. март 1916. године.

²⁹⁵ Читуља: „Др. Ант. Маринковић, санитарски капетан, извештава своје сроднике и пријатеље да је његова мила, нежна, племенита жена Ринка преминула крајем прошле године у Јагодини, оставивши малог сина Брану да са својим татом вечито за њоме тугује“. *Правда*, 30. 3. 1917. године.

²⁹⁶ Рођен 1885. у Лужници код Крагујевца – умро у Јагодини 24. маја 1928. Радио као вртлар у Учитељској школи. Учесник ратова од 1912-1918. године. Истицао се својим фото-аматерским радом, сачуване су фотографије из Македоније, снимци из Битоља (мртви од загушљивица), снимци из Штипа, Дебра и Солуна, снимци у рову, немачки заробљеници на путу, енглеска болница у Водену, железничка станица у Водену, и др. Из рата изашао као резервни мајор. За заслуге стечене у рату одликован је сребрном и златном медаљом за храброст и орденом Белог орла са мачевима V реда. Љубица Здравковић, *Фотографија у Јагодини 1870-1941*, 23, 24. *Тежак*, 15. јули 1928. године. https://sr.wikipedia.org/sr-el/Болница_у_Бизерти

²⁹⁷ Александар Милић извештава своју жену Ружицу Милић, у Јагодини, улица Драгоцвет штресе 68, да је жив и здрав. Карту добио, новац 200 круна послао и моли да ге извести о пријему новца. Он је са побратимом Јовом и сестрићем Војом. *Правда*, 1. 2. 1917. године.

²⁹⁸ „Тешо, молим те распитај се за мог сина Милана Милановића, регрута 1896. г. као и за Драгутина Трајковића, регрут 1896. г, где су и како су. Код куће сви здраво. Унапред ти благодарим. Твој брат Благоје Милановић трговац из Јагодине и снаја Мила“. *Београдске новине*, 29. јули 1916. године.

Миленковић Милан, болничар моравске див. пољске болнице 1. пука,
I позива

Милићевић Велисав, судски рачуновођа, благајник 4. пуковске команде

Миљковић Милосав, ђак јагодинске гимназије и авијатичар

Мраовић Светозар, кочијаш, отишао са Миком Косовљанином

Милојковић Тома, професор²⁹⁹

Мишић Димитрије, студент³⁰⁰

Миладин Стефановић-Гребенаревић, трговац, поднаредник 1. чете, 4.
батаљона 15. пука, I позива

Слободан Стефановић-Гребенаревић, редов 4. чете, 2. батаљона, 15.
пука, I позива³⁰¹

Михајловић Драгутин, трговац

Михајловић Милутин, коморџија

Михајловић Никола

Николић Милутин, пекар, пош. 711 (жена Јана)

Николић Г. Светолик, командант 2. батаљона, 20. пешадијског пука³⁰²

Николић Гвозден, редов 4. чете, 2. батаљона, 13. пука

Николић Г. Драгољуб, каплар 2. чете, 1. батаљ., 15. пука, II позива

Николић Живко, полицијски писар

---

²⁹⁹ Тома Милојковић је одликован Медаљом за ревносну службу 1913. године, Сребрном медаљом за храброст 1916. године, Сребрном медаљом за храброст 1918. године, Сребрном медаљом за храброст 1920. године и Албанском споменицом 1921. године. АЈ-66-1594.

³⁰⁰ Тражи га мајка Катарина Мишић (Hekenwagstrasse 17, Jagodina), јер се он не јавља већ друга година. *Београдске новине*, 7. април 1918. године.

³⁰¹ „Јагодинцима у Швајцерској – Обратила сам се четири пута огласима и питала, да ли су живи и где се налазе: мој муж Живојин Митровић, полицијски писар из Београда, и моја браћа Миладин Стефановић-Гребенаревић, трговац, поднаредник 1. чете, 4. батаљона 15. пука, I позива и Слободан Стефановић-Гребенаревић, редов 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива, али од толиких пријатеља мог мужа и моје браће нико не имајаше толико хуманих осећаја, да ме о томе извести. Докле су други из осталих вароши извештавали све своје и познате и непознате суграђане о њиховима, дотле се не нађе ни један од познатих и умољених Јагодинаца, да ме о молби извести. И по пети пут молим, ма и непознате Јагодинце, који имају више хуманих осећаја него они, којим сам се раније обраћала, да ме о предњем извести, зашта ћу им бити вечно захвална. Драгиња Ж. Митровић, рођена Гребенаревић“. *Београдске новине*, 23. август 1916. године.

³⁰² Јови Премовићу, Geneva: „Благодарим на извешћу, јавите Светолику Николићу, команданту 2. батаљона, 2. пука, I позива, да смо кући у Јагодини сви здрави, новац Соји нека пошаље. Нек се извести о Милану Николићу, нареднику музике 12. пука и Милоју Стефановићу, надзорнику пиротехнике. Ацин оглас у броју 16. нашли смо, а *Kurrir* бр. 15 нема, зато нек се јаве преко овог листа, јер друге не долазе овамо, претплати ме на *Kurrir*. Јову Здравковића извести да смо кући здрави. Михајло Гавриловић из Крагујевца нек јави за питана лица. Његови као и Николићеви сви су кући здрави. Благодарни Игњат Трајковић, Душанова 10, Крагујевац“. *Београдске новине*, 27 јули 1916. године.

Петровић Миодраг
Пера „Вла“
Пера Јовановић „Берлинац“³⁰³
Др Раковац Станимир³⁰⁴
Радић Драгослав, пошта 216 ³⁰⁵
Раденковић К. Боривоје
Раденковић К. Радивоје
Раденковић К. Светислав (сестра Радојка З. Ракића, Јагодина)
Радојковић Светислав
Ристић Коста Милутин, рез. потпоручник 6. батерије хаубичког пука
Ристић Коста Божидар, коморција 4. батаљона провијан. колоне, 15. пука
Спасић Спасоје
Спасић Милан
Симић Тихомира Милорад, пошта 60
Симић Добривоје, артиљ, пошта 504³⁰⁶
Старчевић Бранко, магационер при железници
Стефановић Јездимир, трговац (жена Јелена)
Стефановић Станоје
Стефановић Станимир

---

³⁰³ Г. Михајлу П. Андрејевићу, Женева: „Веома сам благородна на извештају о мом мужу Пери, о коме до сада нисам ништа знала. Молим Вас јавите Пери, да сам са децом и оцем добро, нек за нас не брине. Пера нека јави мојој браћи, да нам је отац Блажа умро. Нек се Пера чешће јавља. Захвална Јела Јовановић, Јагодина“. *Београдске новине*, 8. новембар 1916.

³⁰⁴ Рођен у Врању- умро у Јагодини 2. новембра 1963; учесник -доброволаца у ратовима од 1912.-1918. године. Радио је као добровољни болничар-медиционар на Инфективном одељењу Војне болнице у Бизерти. На основу Закона о признању официрског чина студентима медицине који су учествовали у ратовима за Уједињење и Ослобођење, унапређен је у чин резервног санитетског поручника. Као фото-аматер направио је неколико снимака војне болнице (његове фотографије имале су правоугаони печат, са иницијалима СР). До краја живота радио је као велики филантроп и хуманитарац. *Службени војни лист*, 7. октобар 1928; Р. Милосављевић, *Јагодински биографски лексикон*, 158; Љубица Здравковић, *Фотографија у Јагодини 1870-1941*, 1993, 24.

³⁰⁵ Даница и Данило Радић, учитељ из Јагодине, захваљују Богомиру Петровићу, свештенику из Великог Поповића, који се налазио у Ници и обавештавају да су сви његови и Стевини у В. Поповићу, али су у оскудици. Стевини седе код Мике Илића, поп Лека је без парохије, одузета му је парохија (његови су сви живи); поп Божа је близу Софије и да новац може да пошаље преко њега, јер је В. Поповић сада територија Бугарске. Да га извести за сина Драгослава, где је сад, у болници као болничар или у школи? Је ли жив и здрав и да поради са учитељ Стевом да се његовом сину изда његова плата. Тражи обавештење и Драгослављевог другу Богољубу Љубе Кузмановићу, регруту Моравске болничке чете. *Београдске новине*, 23. август 1916. Драгослав јавља оцу Данилу, учитељу у Јагодини, да је жив и да му пишу. *Правда*, 28. март 1917.

³⁰⁶ Славка Степановић, кафецију у Јагодини, извештава синовац Добривоје Симић да је са братом Милорадом, зетом Ацом и Милутином Јовичићем здрав и моли за извештај о фамилији. *Правда*, 26. 11. 1917. године.

Стефановић Богић
Стефановић Милован
Стефановић Добривоје
Стефановић Драгутин (Правда, 2. 10. 1917)
Стефановић Милутин, трговац, поднаредник 4. чете, 2. батаљона, 15. пука, I позива
Стефановић Слободан, редов 2. чете, 4. батаљона, 15. пука, I позива
Таушановић Живојин Жика, резервни коњички капетан, ордонанс 2. бригаде коњичке дивизије³⁰⁷
Таушановић Алекса Јован, рођен 1897, редов 15. пука, носилац Албанске споменице
Трајковић Тоза, апотекар II болничког одељења, пошта 414
Трајковић Драгутин, рођен 1896, регрут
Трифунковић Милан-Муса
Тасковић Витомир, пошта 801
Теодосић Владимир, професор³⁰⁸
Цветковић Илија, коњаник 15. пука, II ескадрона, II позива
Цветковић Драгомир, поручник 15. пука, ордонанс у штабу, II позива³⁰⁹
Цветковић Милутин, каплар III батерије, 15. пука, I позива
Цветковић Стеван
Ћеловић Јован, трговац
Ћирковић Мирослав, резервни артиљеријски потпоручник
Трнић Аца, отишао са ђупријском војном станицом (ћерка Ангелина Вукић)
Цветковић Богољуб
Чепурац Живојин, дивиз. коњица при митраљ. одељ. 15. пука тимочке дивизије, II позива³¹⁰
Шурдић Милисав, редов 15. пука, II позива

---

³⁰⁷ Лила Ж. Таушановић јавља Жики Таушановићу, коњичком капетану, да је од његових пријатеља о њему извештена. Кућа у Јагодини је заузета; она је са Перицом код родитеља у Београду. За сада су у Јагодини здрави; писмо његово, њој упућено, они су примили. Са Перицом је добро. Нека се јави на Посланичку (крунску) бр. 69. Да јави за Драгог. *Правда*, 18. 1. 1917. године. Таушановић П. Живојин, банкар, предузетник, школован у Бечу. Председник Трговинског удружења у Јагодини. Управник јагодинске банке 1906; на његову иницијативу подигнут је Трговачки дом 1931. Са братом Предрагом инвеститор хотела *Палас*, ожењен Лиликом, ћерком пуковника Светозара Нешића. *Јагодински биографски лексикон*, стр 180.

³⁰⁸ Владимир Теодосић одликован је Албанском споменицом 1921. године. АЈ-66-1594

³⁰⁹ Рођен око 1893. У Јагодини. Гимназију завршио 1911.

³¹⁰ Тражи га сестра Кона Јевтићка из Јагодине. *Београдске новине* 2. јули 1916.

Шербановић Милорад, артиљеријски подпоручник 3. пука, моравске дивизије, I позива

Адамовић Властимир, син Јована, трговца, налази се у „Golagge de Meaux”, Меаух у Француској³¹¹

Адамовић Драгомир³¹²

Адамовић М. Властимир

Адамовић Ј. Властимир

Адамовић Ј. Милован

Станковић Димитрије, коњички наредник I позива

Пауновић Миленко, професор музике

Димитријевић Михајло, Женева³¹³

---

³¹¹ Списак Српских ђачких трупа у Француској. *Велика Србија*, 24. 4. 1916. године.

³¹² Г-ђици Ружици Станковићевој, студ. медицине, Женева: „Молим доставите овај оглас Влади Петровићу, свештенику из Београда, који се налази у Анеку, нека мене преко вас извести, јесу ли жива и здрава и где се налазе доле именована лица: Драгомир Адамовић; Димитрије Станковић, коњички наредник I позива из Јагодине; Милован Станковић, коморција II позива, 13. пука из Параћина; Властимир Ј. Адамовић, ђак 4. разреда гимн. из Јагодине и Властимир М. Адамовић, малолетник из Ниша. Ми смо у Београду, Јагодини и Параћину, сви здраво и добро. Жики, Божи, Вељку, Влади и свима нашим шаљемо срдачан поздрав. Јован Адамовић-Џамић, трговац из Јагодине“. *Београдске новине*, 29. септембар 1916.

³¹³ „Monsieur Mihajlo Dimitrijevic, Croix rouge Serbe, Geneve: Прочитала сам твој оглас од 24. јула. Веома сам се обрадовала, јер већ три месеца не знам ништа за тебе. Добила сам од тебе једно препоручено писмо од 12/25. априла и карту од 18. априла, 1. маја два пута новац и сад овај оглас. Ја сам ти писала два пута у мају и један у јуну. Новац ми шаљи месечно колико ти је могућно. Са децом сам добро, за нас ништа не брини, него чувај себе. Моји су сви здрави и поздрављају. Олга је код своје куће, у оскудици је, зато јави Бори, нека се он њој јави и нека јој пошаље новац. Влада, Мица и Геле су здрави и у Крагујевцу, писаћу им. За Милана не знам, кад сазнам, јавићу ти. Дару си веома обрадовао извештајем о Милу, пошто десет месеци није знала ништа о њему. Благодарити и моли да је шире известиш. Дођи у везу са Милом, Миле ако може нека се јави мајци и нека јој пошаље новац, ако је у оскудици подај му ти, а мени ће Дара овде дати. Косара ти захваљује на извештају о Свети и пита, да ли је и Драги тамо? Кум Гавра ти захваљује и поздравља. Гђа Зорка ти захваљује на извештају. Гђа Марићка моли те да известиш г. Марка Ђорђевића, народног посланика из Јагодине, који је у Ници, ово: да га је молила њена сестра из Јагодине Даница Добривоја Димитријевић, да се он обрати њеном оцу учитељу Мити Димитријевићу са молбом, да је извести о Добривоју и да поради да јој се на рачун његове плати пошаље новац. Гђа Ђурашковићка, примила новац два пута, а трећи очекује, јавиће. Баба и госпођа са децом добро; нек не брине за нас; нека пази себе и дете и нека шаље месечно новац колико може и нека се јавља чешће. Поздрави господина са госпођине стране и дете. Блажи јави, Биса је са мамом добро, и чуди је што се не јавља чешће. Осим карте и новаца ништа није примила. Нека шаље месечно колико може, Код куће у село сви су здраво, осим Ђуре што је умро. Ако зна шта је за Младена и Раку нека јави, а Веса је у **кјок**. Много поздрава Блажи као и теби од Бисе. Много те поздрављају и воле, Мара са децом. Мара Димитријевић“. *Београдске новине*, 28. јули 1916.

Димитријевић Ђ. Милан, бивши полицијски писар, судски архивар у Охриду, комесар алатне коморе тимочке дивизије³¹⁴

Пјевачевић Владимир, железничар, налази се у Француској³¹⁵

Симић Витомир, пинтер, жив и здрав у Француској³¹⁶

Симић М. Милорад, редов у 15. пуку, I позива, на служби у пуковском штабу (брат Војислав, кројач)

Илић Вучко

Илић Драгомир, син

Богомир, зет

Света, пријатељ

Милен, пријатељ

Бурић Р. Живко, казанџија

Ђирковић Д. Милан, шурак, атриљеријски поручник

Јевремовић Душан³¹⁷

Миљковић Стеван Миленко,³¹⁸

Поповић Паја (жена Мица)

Поповић Алекса, благајник Етапне коморе I армије (жена и деца су добро, али у великој оскудици - до данас ништа о њему не зна)

Вукојевић Чедомир

Вукојевић Влада (мајка Зорка)

Вучковић Јања

---

³¹⁴ Мики Мијушковићу, Женева: „Јавите ми омом сину Милану, је ли жив и здрав и где се налази? Јавите му да смо сви кући здрави, али у врло великој оскудици, зато нека нам пошаље што пре новаца преко Живојина Крстића, обућара, Lazaretstrasse 10, Јагодина. Захваљујем унапред, Соја Димитријевић“. *Београдске новине*, 19. децембар 1916.

³¹⁵ Син Јована Пјевачевића, трговца, *Београдске новине*, 16. јули 1916. године.

³¹⁶ Јавља се родитељима у Јагодини. *Исто*.

³¹⁷ *Велика Србија* 26. 10. 1916. године.

³¹⁸ Пешадијски бригадни ђенерал Миленко Миљковић рођен је 9. априла 1882. године у Јагодини, где су његов отац Стеван и мајка Милева живели. Основну школу и шест разреда гимназије завршио је у Јагодини, а Војну академију са XXXIII класом питомаца у Београду. Миленко је учествовао у свим ратовима од 1912. до 1918. године. Нема података којим је јединицама командовао у балканским ратовима. У првом светском рату учествовао је у биткама на Церу, Дрини, Колубари и другим бојевима до повлачења српске војске на Крф. У тим биткама је више пута рањаван. За осведочену личну храброст и пожртвовање на бојном пољу Миленко је два пута одликован Карађорђевоом звездом са мачевима четвртог реда, Белим орлом са мачевима, Белим орлом, Југословенском круном трећег реда, Златном и Сребрном медаљом за храброст. Он је носио и многобројна мирнодопска одличја и одличја страних земаља, међу којима су два француска. Други светски рат затекао је Миленка на дужности команданта јуришних јединица. У том рату је заробљен и одведен у ратно заробљеништво. Живео је као пензионер до 6. априла 1965. године. Родбина није навела податак где је сахрањен. <https://prvsvetskirat.rs/licnosti/ucesniciratova/miljkovic-s-milenko/>

Трајковић Душан
Николић Живојин
Вукић Живојин (жена Ангелина)
Матић Вук Станоје
Савић Милан, учитељ, писар у штабу 15. пука (жена Дара)
Пајевић Јагош³¹⁹
Ћеловић Јова (жена Тонка)
Јовановић Божидар Мане
Штерић Милош
Марјановић Војислав
Марковић Јован, возовођа из Скопља
Ристић Спира
Стаматовић Радивоје
Никодијевић Живојин, ковач
Стамбуловић Јован³²⁰
Вуковић Михајло, редов, умро 25. јануара 1916, сахрањен на острву Видо
Петковић Милутин, наредник³²¹
Давид Леви, пешадијски капетан³²²
Тајтазаковић А. Морис Моша³²³

---

³¹⁹ Честитају му наступајуће празнике и поздрављају га мајка Савета, брат и сестре. Нека пошаље новца на адресу Gasthausstrasse 47. Jagodina. *Београдске новине*, 5. јануар 1917. године.

³²⁰ *Велика Србија*, 7. децембар 1916. године.

³²¹ Наредник Милутин Петковић био је тешко рањен у јесен 1915. године. Повлачећи се ка југу, војници су га оставили у близини његове куће у Јагодина. Ту се лечио и крио од окупатора. Кад је ухватио везу с Лунетом, одлучио је да крене с њим на фронт. Он је повео Италијана Ђованија, који је успео да побегне из заробљеничког логора. Њега су сељаци скривали као савезника и пријатеља. Милутин је био у групи Срба коју је предводио Драгутин Јовановић-Луне, наредник Добровољачког одреда на служби у Четвртог пешадијском пуку, а чинили су је његов отац Мирча, фијакерист из Врњача, Милутин Петковић, наредник, родом из Јагодине, Обрен Милићевић, кмет општине врњачке, Италијан Пега Ђовани, доскорашњи аустроугарски заробљеник, и Љубица Чакаревић, учитељица из Ужица. Ноћу, између 28. и 29. јула 1918. године, након 27 дана избегавања бугарских заседа (за 27 дана, колико је трајало путовање, западали су у свакојаке заседе, замке, и извлачили се захваљујући Лунету и Милутину, који су живе препреке уклањали – бајонетом. „Иза нас су остајали лешеве бугарских војника...“) стигла је на Солунски фронт и донела прве, драгоцене податке српској Врховној команди из окупиране отаџбине. <https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova/cakarevic-ljubica/>

³²² Његов шурак Анђелко Тајтазак пише: „Добио сам твој извештај преко Гувермана, да си здрав; твоја фамилија се налази у Бечу у истој кући, где су и пре седели, живи и здрави. Софија је нешто слаба, сад јој је добро. У великој су оскудици, пошаљи им трошак преко Бечке Банке, и сам сам у оскудици, па их не могу помоћи“. *Београдске новине*, 8. новембар 1916. године.

³²³ Рођен 24. августа 1873. г. у Београду. Живео је у Јагодина, у рату је био поднаредник. После борбе се разболео и умро у Швајцарској, 28. јула 1918. год. *Споменица погинулих и умрлих српских*

Глишић А. Владимир, капетан I класе 4. пешадиског пука³²⁴
Дамњановић Страхиња, студент филозофије, један од 1300 каплара³²⁵
Рајнић Ј. Матеја, коњички капетан I класе³²⁶
Рашић В. Војислав
Симић П. Љуба³²⁷
Радичевић Коста
Вукадиновић Владан, благајник 4. пољске болнице дунавске дивизије, I позива³²⁸
Петар Милосављевић Дука, носилац Албанске споменице

Јевреја у Балканском и светском рату 1912-1918, 1927. <https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesniciratova/tajtacakovic-a-mosa-moric/>

³²⁴ Владимир је рођен у Јагодини 8. јануара 1881. године - умро 19. децембра 1956. Носилац је Карађорђевог ордена са мачевима четвртог реда за исказану храброст на Кајмачалану. Жена Душанка, рођ. Сотировић. *Службени војни лист*, 17. јун 1915, 25. јануар 1918. *Јагодински биографски лексикон*, 42, споменик на гробљу у Јагодини. *Београдске новине* су 16. јула 1916. године објавиле два огласа В. Глишићу: први, који му шаље жена Дара (ћерка Сретена Николића): „Карту твоју добила сам. често. Здрава сам са: Душицом и Бујком. Оцу сам се јављала али одговора нема. За нас немој бринути, јављај се што чешће. Душица љуби тату, она је већ матора, послала сам ти њену фотографију. Љуби те Дара. Пожега“. Други оглас од Војиславе Симић из Пожеге: „Владимире, умоли г. Владимира Туцовића, потпуковника 10. пука да пошаље извештај за Милорада Глишића, а Миодраг да јави за Гојка Симића. Ми смо сви здрави“.

³²⁵ Страхиња (Јагодина, 1893 - Београд, 1979), професор француског, француски ђак, резервни потпуковник. Одликован Карађорђевог звездом. Директор Гимназије уочи Другог светског рата. Старешина Соколског друштва у Јагодини. *Јагодински биографски лексикон*, 45. Један куриозитет: Министарство Иностранних Дела јавља да се међу спасеним приликом судара брода којим су путовали наши студенти налази и Страхиња Дамњановић-филозоф и да се налазе у Патрасу, а погинули да су „погребени“ у Галипољу. *Ратни дневник*, 10. март 1918.

³²⁶ Јагодина, 14. јул 1882 - Србија, после 1945). Син Јована и Ане. Артиљеријски потпоручник 1905. У ратовима 1912-1918. командир батерије, ађутант, а 1917. примљен у авијацију, али се 1918. вратио у артиљерију. Од 1934. командант артиљерије Косовске, потом Брегалничке дивизије. Заробљен у Априлском рату. Одликован карађорђевог звездом 4. степена. *Јагодински лексикон*, 158.

³²⁷ За заслуге у ратовима 1912-1918. једна улица у Јагодини је између два рата по њему носила име.

³²⁸ „Бироу Ђорђевић, Женева. Молим известите мога мужа Владана да сам са Добрицом здрава, али без икаквих средстава за живот. За извештај преко овог листа, поред накнаде трошкова, захваљује Наталија Вукадиновић, Аротekarstrasse 13, Јагодина“. *Београдске новине*, 12. август 1916. године.

2. Списак ученика Јагодинске основне школе, који су 1915. године школовање наставили у Француској и Енглеској³²⁹

За време балканских ратова школе су радиле нередовно, зато што је део учитеља био на фронту. Поједине зграде, а пре свега зграда основне школе у Јагодини, делимично су служиле за друге намене. Зграда школе у Јагодини служила је као магацин. Настава је релативно редовно настављена школске 1913/14. године, али је почетком Првог светског рата поново постала нередовна. После главног испита, јуна 1915. године, настава није ни обнављана. Учители из Јагодине су били или у саставу војних јединица, или на помоћним пословима у вароши, док су учитељице биле обавезне да помажу у лечењу рањеника у војној болници, смештеној у згради Учитељске школе. Уласком непријатеља у Србију, новембра 1915. године, потпуно су престале све школске активности.

У току 1915. године, група ученика Јагодинске основне школе је на разне начине напустила Србију и своје школовање наставила у Француској и Енглеској. То су:

Марко, син Петра Насласа, индустријалца из Јагодине,
Боривоје, син Исаила Ранковића, контролора железничке дирекције из Јагодине,
Јован, син Алексе Таушановића, рачуновође из Јагодине,
Милутин, син Ђорђа Илића, земљорадника из Јагодине,
Десанка, кћи Милорада Миловановића, учитеља из Јагодине,
Љубиша, син Димитрија Димитријевића, школског надзорника из Јагодине,
Властимир, син Јована Адамовића, трговца из Јагодине,
Борислав Ђорић, син Љубомира, судије из Јагодине,
Миодраг, син Вучка Маленовића, судског служитеља из Јагодине,
Милован Степановић, син Славка, кафеције из Рековца,
Бранко Секулић, син Вука, учитеља из Дренове,
Видосава Станковић, кћи Светозара, свештеника из Јасике,
Марија Станковић, кћи Светозара, из Јасике,
Синиша В. Катунац, из Велике Дренове,

---

³²⁹ Мр Д. Јовановић, *Основне школе у беличком, левачком и темнићком срезу 1891-1918*, Историјски архив Јагодина, 2015., 411, 412.

Момчило В. Катунцац, из Велике Дренове,
Драгослав Ђорђевић, син Станоја, из Варварина,
Милоје Стошић, син Милутина, из Драгова,
Вуле Поповић, син Јована, свештеника из Рековца,
Драган Поповић, син Петра, школског надзорника из Варварина,
Александар Јанићијевић, син Настасија, из Маскара,
Живота Бушетић, син Тодора, учитеља из Пољне,
Љубодраг Давидовић, из Велике Дренове,
Александар Перић из Рековца,
Светислав Ђорић из Јагодине,
Михајловић из Белушића,
Драгутин Вемић из Јасике,
Драгутин Ристић из Рековца,
Стојан Урошевић из Варварина,
Добривоје Петровић, син покојног Касијана из Каленићког Прњавора,
Мирослав Аћимовић из Варварина,
Данило Николић, син Саве, учитеља из Слатине,
Божидар Ђурић, син Радосава, учитеља из Дубоке,
Бранислава Голубовић, кћи Божидача из Јагодине,
Драгомир Савић, син Милутина из Пањевца,
Драгоје Поповић, син покојног Михаила из Јагодине,
Драгутин Пешић, син Михаила из Белушића,
Милоје Милутиновић, син Владимира из Јагодине,
Драгослав Глигоријевић, син Вукомана из Багрдана,
Милош Поповић, син Саве из Бачине,
Божидар Петровић, син Ђорђа из Јагодине,
Војин Николић, син Атанасија из Рековца,
Милан Стојановић из Јагодине,
Живојин Т. Срећковић из Варварина,
Јован Стукић из Багрдана,
Драгољуб Јовановић из Рековца,
Милоје Стошић из Драгова,
Петар Цветковић из Рековца,
Божин Станимировић из Белице,
Милорад Обрадовић, син Драгутина, деловође из Трешњевице,
Ђорђе Спасић, син Вучка, трговца из Рековца.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНА ГРАЂА

Архив Србије (АС), ВГГ XIX, 15 и 58; ВГГ - XX – 53; ВГГ XIX, 15, Verzeichnis der Internierten, 19-15.

Завичајни Музеј Јагодина (ЗМЈ), Фонд 3, Кутија Први светски рат, *Из дневника Јована Кинџла*, ЦКУ 3296/88

Историјски Архив Јагодина (ИАЈ), Ф 322, Фонд *Одбор за подизање споменика палим борцима – Јагодина 1922 – 1931*.

Фонд Учитељске школе: *Уписнице учитељске школе за 1908/1909-1913/1914. годину*.

Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих градске управе *Јагодина* и *Параћин* у месним канцеларијама: Багрдан, Бунар, Врановац, Доње Штипље, Драгоцвет, Глоговац, Јовац, Лозовик, Лоћика, Сиоковац... (Протоколи умрлих цркве Архангела Михајла: 1911-1916 и 1915-1922; и цркве светог Апостола Петра и Павла 1911-1916)

Рукописи: Душан Вукићевић, *Хроника Светозарева*, необјављен рукопис; Милорад С. Милошевић, протојереј, *Белешка о прошлости цркава јагодинских*, необјављен рукопис, Светозарево, 1966.

ЛИСТОВИ И ЧАСОПИСИ

Време, Београд

Балкански рат у слици и речи, Београд, I и II

Београдске општинске новине, Београд

Београдске новине, Београд

Велика Србија, Београд

Вечерње новости, Београд

Војни службени лист, Београд

Илустрована ратна хроника 1912-13, Београд

Мале новине, Београд

Моравски гласник,

Народ, Београд

Нови Пут, Јагодина

Полицијски гласник, Београд

Правда, Београд

Просветни гласник, Београд

Пијемонт, Београд

Политика, Београд

Радничке новине, Београд

Ратни дневник, Крагујевац

Трговачко-занатлијски шематизам Краљевине Србије, 1. 1. 1900, Београд

Србобран

Српске новине, Београд

Стража, Београд

Тежак, Београд

Трговински гласник, Београд

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦЕ

<http://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka>

[http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=михаило_илић&s\[\]=јагодина](http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=михаило_илић&s[]=јагодина)

<https://prvisvetskirat.rs/licnosti/ucesnici-ratova>

https://www.nbs.rs/internet/cirilica/10/10_2/10_2_2/pretraga/index.html.

Београдске новине 14. октобар 1915,

http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Militaerfriedhof_Mauthausen.pdf

http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Aschach_Deinham.pdf

http://www.pows-ww1.at/images/PDFs/Deinham_II.pdf

<https://www.scribd.com/doc/250985676/Lista-Imena-1300-Kaplara-Spisak>

<http://славним-прецима.срб>

<https://www.poreklo.rs/2014/04/23/imena-svih-srpskih-ratnika-koji-pocivaju-na-zejtinliku/>

ЛИТЕРАТУРА

Агонија Београда у Светском рату, Издање групе живих бранилаца Београда из 1914. и 1915. године, Београд, 1931.

Ацић М. Сретен, *Споменица у славу учитеља, професора, директора, педагога, научника и народног просветитеља*, Јагодина, 1939.

Велики рат за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, Једанаеста књига 1915. година, трећи период, Опште одступање српске војске, Издање Главног Ђенералштаба, Београд, 1927.

Влаховић С. Томислав, *Витезови Карађорђевог звезда са мачевима*, 1988.

Војна енциклопедија 7, Друго издање, Београд, 1974.

Вемић Мирчета, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, *Помор Срба ратних заробљеника и интернираних цивила аустријским логорима за време Првог светског рата 1914–1918*.

Ветнић Саво, *Монографија села Милошева код Јагодине*, издавач МЗ Милошево, 1999.

Ветнић Саво, Марковић С. *Кинематограф у Јагодини 1897-1944*, Јагодина, 1996.

Ветнић Саво, *ЈП Стандард*, Јагодина, 1996.

Ветнић Саво, *Старе трговине и занати у Јагодини од 1815. до 1944. године*, Светозарево, 1992.

Вујичић М. Милан, *Преци и потомци – Хроника села Велика Сугубина*, Велика Сугубина - Крагујевац, 2019.

Вукашиновић Верољуб, *Окупација Трстеника у књизи Успомене из збегу Боже Маршићанина, Крушевачки крај у окупацији 1915-1918*, Зборник радова, Крушевац, 2001.

Голгота и васкрс Србије, приредили Силвија Ђурић и Видосав Стевановић, Београд, 1986.

Дачић М. Душан, *Манастир Јошаница, из прошлости старе Јагодине*, Београд, 1971.

Дедић Драгослав, *Урбанистички и демографски развој Јагодине XIV-XX век*, Историјски архив Јагодина, Корени III, 2005.

Дедић Драгослав, *Жртве у Првом светском рату у јагодинском округу*, Зборник радова, *Геноцид у 20. веку на просторима југословенских земаља*, Београд, 2005.

Дивљановић Драгољуб, *Пегави тифус у Србији*, Историјски институт, Зборник радова, *Србија 1915. године*, Београд, 1985.

Ђокић Небојша, *Борбе у крушевачком крају за време Топличког устанка*, Зборник радова, Крушевац, 2001.

Ђорђевић Оливер, *Сретен Ацић и његова кћи игуманија Ана*, Манастир Враћевшница, 2014.

Ђуковић, Исидор (2002). *Нађмеђер: Аустроугарски логор за Србе*. Београд: Сигнатуре. 416 https://www.arhiv-beograda.org/images/publikacije_elektronske_pdf/Nezider_web.pdf

Живановић Животије, *Стопањски хајдуци*, Зборник радова

Здравковић Љубица, *Фотографија у Јагодини 1870-1941*.

Здравковић Љубица, *Душан Додић, ослободилац Јагодине – ратни дневник*, Корени I, Јагодина, 2003.

Иветић Велимир, *Официри из Јагодине - најзаступљенији припадници врха војне интелектуалне елите Краљевине Србије у 20. веку*, Корени V, Јагодина, 2005.

Иветић Велимир, *Др Тодор Павловић (1876–1915), Заборављени научник и официр*, Војноисторијски гласник 1/2015.

Илић Јелица, *На фронту и позадини, Народ Тимочке крајине у ратовима од 1912. до 1918. године*, Библиотека „Светозар Марковић“, Зајечар, 2018.

Историја 20. пешадијског пука 1914-1920, Репринт издање, Библиотека „Светозар Марковић“, Зајечар, 2018.

Историјат апотекарства у Јагодина, Група аутора

Јешић Недељко, *Како је српска војска, одступајући испред много надмоћнијег непријатеља, почетком новембра 1915. године напустила Јагодину*, ИАЈ, Корени III, 2005.

Јовановић Добривоје, *Радикална странка у јагодинском и параћинском округу до Првог светског рата*, ИАЈ, Јагодина, 2015.

Јовановић Добривоје, *Оснивање и рад Напредне странке у јагодинском и ћупријском округу*, ИАЈ, Јагодина, 2015..

Јовановић Добривоје, *Оснивање и рад Либералне странке у Моравском округу*, ИАЈ, Јагодина, 2015.

Јовановић Добривоје, *Јагодинска гимназија 1898-1915*, Ауторов самиздат, Јагодина, 2019.

Јовановић Добривоје, В. Величковић, Љ. Јовановић, *Гимназија у Јагодина 1918-1941*, Ауторов самиздат, Јагодина, 2018.

Јовановић Добривоје, *Основне школе у беличком, левачком и темнићком срезу 1891-1918*, Историјски архив Јагодина, Јагодина, 2015.

Јовановић Добривоје, *Основне школе у беличком срезу 1918-1941. године*

Кошанин Драгољуб, *Спомен обележја ослободилачких ратова на територији града Јагодина*, Јагодина, 2011.

Крекић Богдан, *Кроз Србију и Румунију са аустријском војском: 1916-1918. Импресије и доживљаји*, Сарајево, 1919.

Крстић Живомир-Жића, *Од Зоре до Јагодина, 70 година фудбала у Светозареву*, Светозарево, 1989.

Лајбеншпергер Ненад, *Списак имена војника чији посмртни остаци су највероватније похрањени у спомен-костурници на Церу*,
https://www.academia.edu/11377835/Spomen-kosturnica_na_Ceru_deo_istorijata_Saopštenja_XLVI_2014_13-29

Лапчевић Драгиша, *Окупација*, Београд, 1922.

Маршићанин Божо, *Успомене из збега*, Београд, 1918.

- Меморијали ослободилачких ратова Србије*, књига 2, Београд, 2005.
- Мијатовић Станоје, *Белица*, Београд, 1941.
- Милосављевић М. Десимир, *Јовац и Дворица, села Великог Поморавља*, Београд, 1999.
- Николић Лука, *Србија, мајко и маћехо*, Чајетина, 2010.
- Обрадовић Милисав, *Настанак и развој индустрије Поморавља до другог светског рата*, Светозарево, 1975.
- Перуничкић Бранко, *Град Светозарево 1806-1915*, Београд, 1975.
- Петровић М. Огњен, *Авиатика у Крушевцу новембра 1915. и октобра 1918. године*, Историјски архив Крушевац, *Крушевачки крај у окупацији 1915-1918. године*, Зборник радова, Крушевац, 2001.
- Поповић Љубодраг, *Прилози за историју крушевачког округа у I светском рату*, Тематски зборник, *Крушевац и околина у Првом светском рату*, Велики Шиљеговац-Крушевац, 2018.
- Поповић Љубодраг, *Крагујевац 1916. године – прва година окупације, Крагујевац и Шумадија од 1914. до 1941. године*, Зборник радова, Крагујевац, 2014.
- Поповић Љубодраг, *Српски интернирци у логорима Аустро-угарске 1916. године*, Србија 1916. године, Зборник радова, књига 5, 1986.
- Поповић Љубодраг, *Основно школство под окупацијом, Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, Београд, 1989 .
- Радојевић М, Љ. Димић, *Србија у Великом рату 1914-1918. Кратка историја*, Београд, 2014.
- Рајс Арчибалд Родолф (1875-1929), *Родолф Арчибалд Рајс о злочинима Аустроугара-Бугара-Немаца у Србији 1914-1918*, изабрани радови, приређивачи др Милоје Пршић, Слађана Бојковић, Београд, 1997.
- Рид Џон, *Рат у Србији 1915*, Обод, Цетиње, 1975.
- Станојловић Нинослав, *Сретен Николић (1867-1914), професор и директор јагодинске гимназије*, Корени V, Историјски архив Јагодина, Јагодина, 2007.
- Станојловић Нинослав, *Мајор Матија М. Благотић (1844-1918)*, Добровољачки гласник, Београд, 2011.

Станојловић Нинослав, *Бомбардовање Крагујевца и Јагодине 1915. године*, ЛЕТ, часопис за историју ваздухопловства, број 2, Београд, 2000.

Станојловић Нинослав, *Јагодина за време Првог балканског рата 1912-1913. године у дневничким белешкама Милана Д. Раденковића*, Корени III, Историјски Архив Јагодина, Јагодина,

Станојловић Нинослав, *Поменик учитеља – Мушке учитељске школе јагодинске погинулих и умрлих у ратовима Србије 1912-1918. године*, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, 2018.

Споменица Учитељске школе у Јагодини, Јагодина, 1939.

Стојанчевић Владимир, *Српски цивилни интернирци у Аустро-угарској*, Историјски часопис XXII, 1975.

Милосављевић Раде, *Јагодински биографски лексикон*, Јагодина, 2006.

Митровић А, *Стварање немачке окупационе зоне и аустро-угарске управе у Србији (јесен 1915-пролеће 1916)*, Историјски часопис, 1977, број 1-2

Митровић Драгомир, *Неки видови отпора окупатору у Крушевачком округу у време Топличког устанка 1917. године*, Тематски зборник, *Крушевац и околнина у Првом светском рату*, Крушевац, 2018.

Младеновић Б. Божица, *Град у аустро-угарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године*, Београд, 2000.

Цветић Емило, *Споменици Јагодине*,

Шаренац Данило, *Историја српских пукова као историографски приступ*, Историјски архив Прокупље, Зборник радова, *Други пешадијски пук Књаз Михајло - Гвоздени пук*, Прокупље, 2014.

ФОТОГРАФИЈЕ

- *ИАЈ, Збирка фотографија*
- *ЗМЈ, Збирка фотографија*
- *Фотодокументација проф. Нинослава Станојловића*
- *Предраг Џуки Антић, Град Јагодина 1900-1941, фотомонографија, самиздат*
- *facebook.com/groups/starajagodina/media*
- *Фотографије са споменика на јагодинском гробљу*

*Поједине фотографије су колоризоване уз помоћ компјутерског програма

Крајпуташ у ул. Јованче Мицића у Јагодини,
посвећен Живојину Глигоријевићу, редову

СТАН ПУТНИЧЕ СТАН ЛОДЧЕ
ТЕ ПРАНИТА
СЛОМЕН МИЛ КОИ ПРАДИ
СКИ КРАДИМ ОМ ДЕМАУ ДИАН
И КОСТИМА ДЕМАУ ОДЛОСКИ
21-11-1914

МИВОЈИН ГЛИГОРИЈЕВИЋ
УМРЕО У БИТЦИ НА ДУНАЈУ
18. 10. 1914. ГОДИНЕ

СЛОМЕН ОД ДИНИ ОД ПРА
ДЕНСКИ И ОД ПРАНИТА
МИЛАН И КРАЈ ПУТНИКА

Фотографије

Зграда магистрата у Јагодини, сазидана 30-их година 19. века, фотографија с краја 19. века

Јагодина, панорама са запада, почетак 20. века

107-344

Пивара Михаила Ј. Косовљанина, Јагодина, почетак 20. века

Клиника Петра Ј. Клефиша, Јагодина, почетак 20. века

Јагодинци праве опанке за војску у Балканском рату 1912-13. г.

Чувени јагодински виолиниста Мија Славуј са синовима, 1908. године

Ученици Учитељске школе у Јагодини, вежбају на војном полигону у време анексионе кризе 1908. године

Ученици Учитељске школе у Јагодини, вежбају на војном полигону у време анексионе кризе 1908. године

Чајџиница на железничкој станици у организацији Подружнице Кола српских сестара у Јагодини, октобра-новембра 1914. године

Јагодина, доња главна улица, почетком 20. века

Мобилизација у Јагодини, недеља, 26. јули 1914. године

Тимочка дивизија I позива

Тимочка дивизија на бојишту

Моравци на фронту

Јагодинци у војној радионици у Микри код Солуна, 1918. г.

Солунски фронт - отац Милорада Николића окреће прасе

Дрводеље при артиљеријској радионици у време рата

Војна болница у Јагодини крајем 1914. године

Војна болница у Јагодини, 1912. године

Особље Војне резервне болнице у парку Учитељске школе у Јагодини, 1914. године

Непријатељ у моравској долини почетком новембра 1915. године

Срушен мост на Белици у Јагодини 1915. године

Бежанија октобра / новембра 1915. године

Бежанија октобра / новембра 1915. године

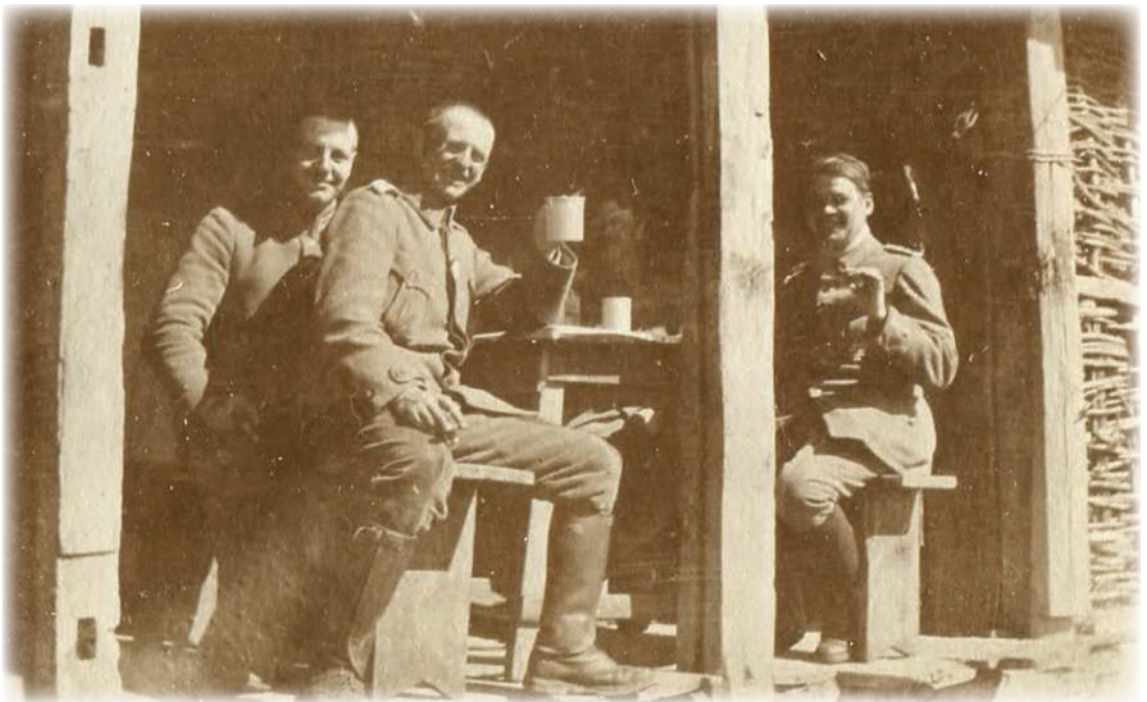
Повлачење српске војске преко Мораве, 1915. године

Окупатор у Јагодини 1915. године

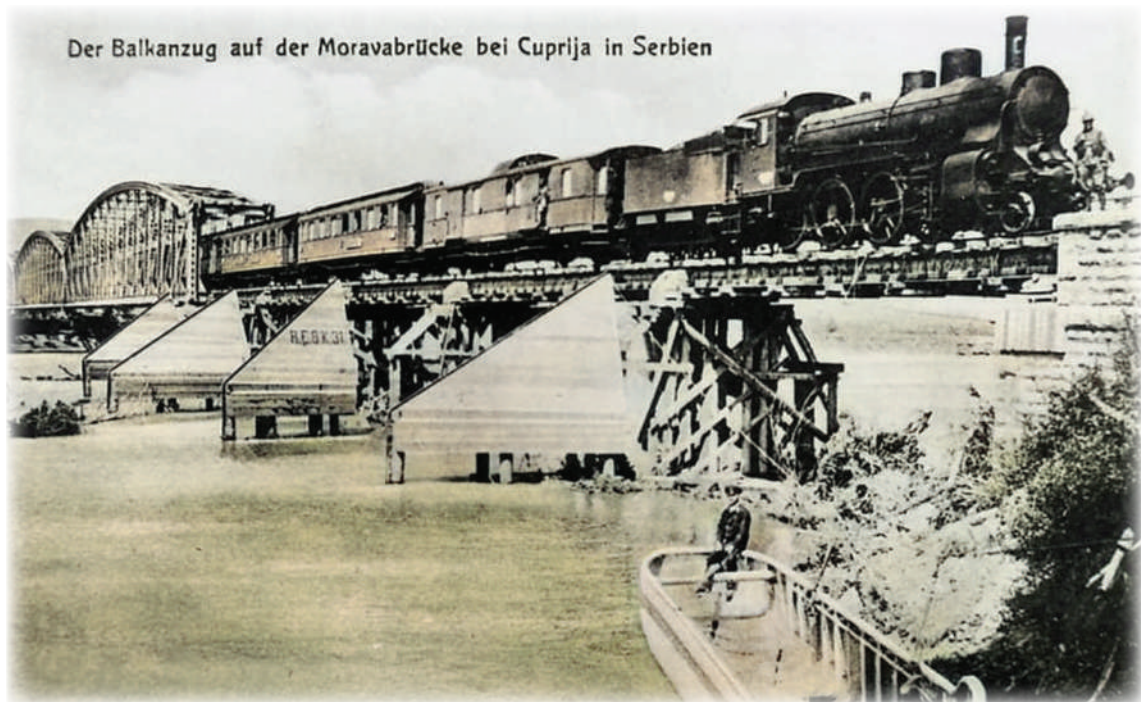
Немачки војници у околини Јагодине 1916. године

Немачки војници у Јагодинској пивари 1916. године

Немачки војници у околини Јагодине 1916. године

Валканзуг - немачки пропагандни воз који је повезивао Берлин и Истанбул током Првог светског рата, прелази железнички мост на Морави код Ћуприје

Вешање шесторице сељака из Риђевштице и Пуношевића код Трстеника, Јагодина, 23. август 1916. године

Стрељање сељанке из Мајура код Јагодине, Јагодина, крај 1915. године

Фото-разгледница: војничка кућа, војна команда 14Б, маркет одељење и Пивара

Окупаторски војници у Јагодини 1916. године

Ученици јагодинске Основне школе 1916. године са учитељем Миланом Богдановићем,
својина Јована Лазића Тутурића

Ученици јагодинске Основне школе 1916. године

Јелисавета Павловић са децом,
Јагодина, јуни 1917. године,
фотографија - разгледница
послата супругу Милану
Павловићу у логору Ашах

Цигански оркестар, други са леве стране Мија Славуј, у Јагодини 1916. године

Немачко гробље код старе цркве у Јагодини

Ексхумација немачких војника са гробља код старе цркве у Јагодини, 1934. године

Јагодинци у поворци 7. децембра 1930. пре освећења Споменика палим борцима из Јагодине 1912-18.

Говор патријарха Варнаве након освећења Споменика палим борцима из Јагодине 1912-18.

Солунци из јагодинског округа, 1984. године

Солунци из јагодинског округа у посети Гучеву, 1982. године

Уз 50-годишњицу
пробоја Солунског
фронта

СТАРИ БОРЦИ ПУТУЈУ

Они су сведоци великих борби
на пробоју Солунског фронта

ПРЕЖИВЕЛИ УЧЕСНИЦИ I СВЕТСКОГ РАТА ДОЧЕКАЛИ И ИСПРАТИЛИ СВОЈЕ РАТНЕ ДРУГОВЕ КОЈИ СУ ОТПУТОВАЛИ НА РАТНА ПОПРИШТА ИЗ 1918.

Почетком прошле недеље, тачније 4. септембра, кроз Светозарево, Буприју и Параћин пропутовала је група од четрдесетак учесника славних битака у првом светском рату, од којих је свакако најзначајнији пробој Солунског фронта 14. и 15. септембра 1918. године. Њих је у Светозареву, на аутобуској станици, дочекало више десетина преживелих ратних другова. Дирљив је био тренутак сусрета и испраћаја старих ратника. Неки од њих су се препознали, иако се нису видели тачно 50 година!

Поменимо макар нека имена тих холочасника на ратна попришта из првог светског рата. Старе ратнике је у Београду испратио проф. др **Коста Тодоровић**, пред седник Удружења носилаца Албанске споменнице, а делегацију предводи др **Димитрије Павловић**, секретар Удружења са члановима Одбора **Радомиром Жупићем** и **Савом Микићем**. На главном тргу у Светозареву су их до-

Дочек и испраћај старих ратника у Светозареву

чекали: **Влада Благоић**, резервни потпуковник, **Миодраг Радојковић**, носилац Караборбеве звезде, **Јаша Бурчић**, **Петар В. Милошевић**, **Светомир Микаиловић**, **Велисав Гајић**, **Милосав Милосављевић**, **Јован Стевановић** из Светозарева и већи број старих ратника из општине Рековац. Споменимо и имена неколико носилаца Караборбеве звезде, од којих су неки умрли за последњих година — две: **Новица Илић** из села Рабреповца, **Вукашин Вукојичић** из Ломнице, **Светозар Јовичић** из Стубице, **Крста Јовановић** из Течића, сви из Левча, затим из Светозарева: **Милосав Милошевић**, **Теодосије Петровић**, **Јанићије Милановић** и др.

Поред општина Светозарево, Рековац, Свилајнац и Деспотовац, свечан дочек био им је приређен и у Буприји и Параћину.

Српска фабрика стакла у Параћину израдила је две урне у којима је земља са гроба незнатог јунака са Авале однесена у маузолеј у Зејтанику (у Солуну) и на острво Видо (код Крфа) одакле ће се донети грмчење зе

Чланак из недељника „Нови пут” поводом дочека Солунаца,
Јагодина, 12. септембра 1968. године

др Станимир Раковац, лекар

Александар Тодоровић, наредник-болничар

ОСВЕТНИЦИ СЛИВНИЦЕ

РЕЗЕРВНИ ПЕШАДИЈСКИ МАЈОР

† ПАВЛЕ МАРИЋ

КОМАНДАНТ III. БАТАЉОНА, VII. ЛУКА III. ПОЗИВА
СЛАВНО ПАО КОД ВРАТАРНИЦЕ.

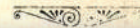
Мајор Марић је учествовао у српско-бугарском рату 1885 године. Тада му се допала војска и војнички живот, па је остао у њеним редовима дотеравши до чина капетана прве класе. Пре неколико година отишао је у пензију и као пензионер изучио је зубно лекарску технику и као зубни лекар радио је неко време у Крагујевцу, а по том се преселио у Београд.

Када је наређена мобилизација он је добио команду над батаљоном трећег позива седмог пука. С батаљоном био је на служби на северној граници. Дужност је вршио на потпуно задовољство старешина, те је за ревност награђен чином резервног мајора и одликован сребрним медаљом за ревносту службу.

Када је седми пук трећег позива одређен у састав Тимочке Војске мајор Павле је отишао на челу свога батаљона, храбро се борио са својим Београђанима, који су се сјајно показали и јуначки је пao 25. јуна код Вратарнице.

Учесник у сливничкој борби био је срећан што је крвљу својом сирао сливничку недаљу.

Слава му!

„Ратни дневник” о погибији Павла Марића,
резервног пешадијског мајора

Интернирани грађани: срески начелник Жика Константиновић и професори Милан Тодоровић и Милан Павловић, у Бечу, 1917. година

Благоић М. Матија, мајор

Михајло Спасић, наредник коњичке артиљерије

проф. др Миодраг Аћимовић,
пуковник правне службе

Петковић П. Илија, артиљеријски капетан
I класе, командир I. батерије дунавског
артиљеријског пука

Васа Стојановић, командант 15. пешадијског пука
„Стеван Синђелић”

Миљковић Миленко, пешадијски
бригадни генерал

Душан В. Поповић, активни пуковник,
шеф штаба Црногорско-санџачке војске

Димитрије Јовановић, активни потпоручник
4. чете, 4. батаљона 15. пешадијског пука

Аранђеловић М. Јован, пешадијски пуковник

Милан Стефановић,
резервни коњички мајор

Драгомир Адамовић, чиновник,
резервни коњички капетан

Живојин Пешић,
резервни артиљеријски капетан

Радиша Ерленвајн, редов

Милован С. Ацић,
поднаредник-ђак Учитељске школе

Сретен М. Ацић,
управитељ Учитељске школе у Јагодини

Сретен Николић, директор гимназије,
резервни пешадијски капетан I класе

др Чедомир Ђурђевић, санитетски генерал

Благоје Костић, коњаник I ескадрона
шумадијске дивизије

Милутин К. Ристић,
трговац и резервни официр

Драгољуб Пиндић, редов,
на Солунском фронту

Милан Милорадовић, управник Државног војног
расадника, резервни пешадијски капетан

Поповић А. Владимир,
лекар и санитетски пуковник

Миљивоје Стојковић, редов

Милан Братић, књиџар, редов у време Првог
светског рата у Орану (Африка)

Михаило Р. Стефановић, кафеџија, резервни пешадијски поручник, комадант 2. чете, 4. батаљона 15. пешадијског пука

Драгомир Антић, редов

Живан Никодијевић, редов, у заробљеништву

Николић Г. Светолик, комадант II батаљона, 20. пешадијског пука

Живојин Таушановић, банкар, резервни коњички капетан, ордонас 2. бригаде коњичке дивизије

Петровић В. Милан, порезник и резервни пешадијски поручник, командир III чете првог батаљона Моравске дивизије

Петар Милосављевић-Дука, Солунац

Влада Вељковић, кројач, погинуо у бомбардовању Јагодине 30. октобра 1915.

Душан Велковић, снајдер из Јагодине, са окупаторским војником, октобар 1917. године

Драгутин М. Стошић,
пешадијски капетан I класе

Стеван А. Кузмановић, стоји, болничар
енглеске мисије у Београду

Сретен и Момир Крстић, синови Милана Крстића,
погинули 1915. године

Стеван и Петар Божовић, регрути, гимназијалци,
синови Тодора „Црногорца“

Милорад Аранђеловић (седи) као војник са
непознатим војником

Марко Марковић на Солунском фронту
1917. године

Љуба А. Кузмановић, десно,
болничар са непознатим младићем

Hans Gyenis, портрет заробљеника Стевана Мирчића из Јагодине,
4. април 1916, цртеж оловком, 16x25 цм

Рецензија на рукопис *Јагодина у Првом светском рату*, аутора Драгослава Дедића

Свако научно, стручно или публицистичко дело које пледира да буде узорито у сваком погледу и самим тим да допре до читалачке јавности, зналачке или лаичке, требало би да, пре објављивања, има рецензију. Рецензија се, пре свега, пише за читаоца и потпуно је некорисна ако је неискрена. Рецензент је обично добро упућен у материју о којој говори неки рукопис и његова улога није само да утврди има ли неких формалних пропуста у делу које опсервира, него (и пре свега) у којој мери је аутор успео да, на основу расположиве архивске грађе и релевантне литературе, одговори на дати изазов, који је поставио самом себи. Последица добро урађеног рукописа, са промишљеним садржајем, јасном концепцијом и осећајем творца да раздвоји битно од небитног (што често не знају аутори без формалних историографских квалификација) је позитивна рецензија, која директно препоручује дело и за публикување и за читање.

Добар пример узорног рукописа је студија о Јагодини у Великом рату, аутора Драгослава Дедића, архивског саветника овдашњег Историјског архива, иначе познатог трудољубивог истраживача богате повеснице јагодинске.

Горе наведени рукопис, означен као први том новопокренуте едиције Историјског архива *Средње Поморавље* у Јагодини, под називом *Јагодина и јагодински срез у Првом светском рату*, обима од око 300 страница, солидно је конципиран, одликује се прегледношћу и јасним стилом излагања. Одабране фотографије које садржи омогућавају посебну пуноћу и живост датог текста. Обимна грађа и литература, која је коришћена у изради овог дела, указују да је аутор сериозно приступио задатку, односно да је показао да поседује високу способност у тумачењу историјских извора, који се крећу од архивских докумената (необјављених и објављених) до података из оновремене штампе и периодике, уопште.

Рукопис почиње кратким *Предговором*, где сазнајемо о племенитој намери аутора да један део бурне историје Јагодине и околине прикажу кроз вишетомну едицију, посвећену широкој и сложеној теми и то не само учешћу Јагодинаца и Поморавца, него и приликама у граду и

селима, током Првог светског рата. После убедљивог *Увода*, који је проистекао из пера угледног и етаблираног јагодинског (и српског) историографа мр Дејана Танића, такође архивског саветника, где је систематски и кроз шест мањих поглавља (ефектно насловљених *На прелому векова и епоха, Година ратних успеха, Од победе до изгнанства, Преживели, Повратак и Горак укуса победе*) представљен кроки историјат Србије у овом историјском догађају, следи и први део студије под насловом *Мир, рат, окупација и ослобођење* где се, кроз стотинак страница и три поглавља *Јагодина крајем 19. и почетком 20 века, Јагодина 1914 - 1915. (лето - мобилизација, 15. пук - тифус, одбрана и последњи дани, пад Јагодине)* и *Окупација Јагодине 3. новембар 1915. – 25. октобарт 1918. (формирање окупационе управе, свакодневни живот, пљачка и терор, вешања и стрељања, интернација, друштвени живот, ослобођење, ратна штета, споменици)* приказује документарна прича о једном граду и његовим житељима у времену бола и смрти, али и времену храбрости и поноса. Сви изнети подаци утемељени су на солидној изворној подлози и добро проученој доступној литератури, уз неколико очигледних недостатака (нпр. мање познате мемоарске грађе и слично), који се дају исправити у неком будућем, допуњеном издању рукописа.

Други део рукописа *Погинули и умрли Јагодинци 1912 - 1918. године* посвећен је бројним знамим и (до сада) незнатим жртвама како Великог, тако и Балканских ратова, обима од око 90 страница, такође има насловљена поглавља и то *Јагодина, Учитељска школа, Попис војника аустроугарске војске умрлих у Јагодини и Упоредни попис становништва 1910. и 1916. године*, снагом и уверљивошћу валидне документарне грађе (на жалост, не и из недавно објављене вишетомне студије *Попис војних и цивилних губитака Краљевине Србије у Првом светском рату према архивској грађи Војног архива*), као и подацима из оновремене штампе, износи својеврсни поменик страдалих Јагодинаца у ратовима Србије 1912-1918, али и имена жртава међу учитељима - некадашњим питомцима знамените Мушке учитељске школе јагодинске, као и попис умрлих окупаторских војника из матичних књига умрлих цркава јагодинских, односно даје упоредни податке о броју становништва Јагодине и околине према српском (последњем предратном) и аустроугарском попису (окупацијском), правећи паралелу између ова два вредна историјска извора. И овде примећујемо извесне недостатке и недоследности (нпр. недостају имена страдалих некадашњих јагодинских гимназијалаца, односно имена немачких или француских војника, који су

такође умрли у Јагодина, у датом периоду), што се такође може кориговати новим издањем.

Утисак је да су трећи и четврти део рукописа, приближног обима као и претходни, *Интернирани и заробљени*, који садржи спискове интернираних грађана Јагодине (углавном цивила) и попис заробљених Јагодинаца (искључиво војника), односно *Преживели*, са списковима војника из Јагодине, који су се обрели у Грчкој или Француској, као и пописом ученика из јагодинске основне школе (али и гимназије) који су наставили школовање у Француској или Енглеској ратне 1916. године, могли наћи у једном одељку. Ово је и најслабији део рукописа, јер је базиран искључиво на подацима из тадашње штампе, без залажења у архивску грађу, која је сачувана у престоничком Архиву Србије, али и у документацији јагодинског СУБНОР-а, који је преузео грађу овдашњег *Удружења носилаца Албанске споменице*.

На крају рукописа, који несумњиво пледира да се третира као жанр синтетичке документарне монографије, следствено историографским узансама, налази се и попис извора и литературе.

Утисак је добронамерног рецензента, да је аутор, и поред одређених мањих пропуста, што се да оправдати ширином теме, захваљујући својој завидној ерудицији и доказаној емпирији, успешно одговорио комплексном задатку и створио једно узорито кохерентно дело, које је адекватно одговорило његовом уложеном труду. Из свега напред изнетог, топло препоручујем за штампање рукопис посвећен историји Јагодине у Првом светском рату, аутора Драгослава Дедића, у нади да ће исти, у форми монографије, наћи пут како до стручне, тако и до лаичке јавности, односно да ће представљати вредан прилог актуелној српској историографији.

У Јагодина,
на Васкршњи понедељак 2022.

Рецензент,
Нинослав Станојловић,
професор историје

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11)"1914/1918"

341.322.5(=163.41)(497.11)"1914/1918"(093.81)

ДЕДИЋ, Драгослав, 1961-

Јагодина у Првом светском рату. Том 1 / Драгослав Дедић ;
[предговор и увод Дејан Танић]. - Јагодина : Историјски архив "Средње
Поморавље", 2022 (Јагодина : Златна књига). - 298 стр. : илустр. ; 25
cm. - (Јагодина и Јагодински срез у Првом светском рату)

Тираж 500. - Предговор: стр. 5-7. - Увод: стр. 9-31. - Стр. 295-297:
Рецензија на рукопис Јагодина у Првом светском рату, аутора
Драгослава Дедића / Нинослав Станојловић. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 249-255.

ISBN 978-86-87479-27-2

- а) Први светски рат 1914-1918 -- Јагодина
- б) Жртве рата -- Срби -- Јагодина -- 1914-1918 -- Спискови

COBISS.SR-ID 76148489